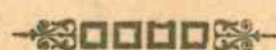
ŠVENTO KAZIMIERO DRAUGIJOS LEIDINYS
Nr. 459.

BAŽNYČIOS ISTORIJA

PARAŠĖ

Kan. ANTANAS ALEKNA

Ketvirtasis leidimas.

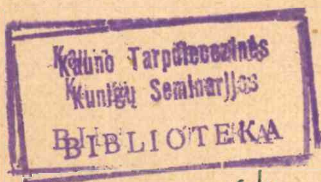

Kaunas, „Šviesos“ spaustuvė, Jakšto gatvė, Nr. 2. Tel. Nr. 20-95.
1929 m.

IMPRIMATUR.

Nr. 1683.

Datum Kaunae, die 24 iunii 1929.
C. Šaulys,
Vicar. Generalis,
(L. S.) Praelatus S. S.

PRAKALBA.

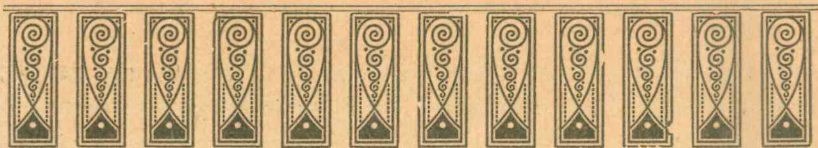
Šis ketvirtasis leidimas, kaip ir senesnieji, yra žymiai pataisytas ir papildytas. Jį rengdamas iš naujo spaudai, sunaudojau naujuosius Bažnyčios istorijos tyrinėjimus. Žemiau nurodau ne tik tą naująją literatūrą, bet ir kitus veikalus, kuriais naudojausi, rašydamas šią „Bažnyčios istoriją", būtent:

Holzwartho „Visuotinė istorija", Joseph Kardinal Hergenröthers „Handbuch der allgemeinen Kirchengeschichte", neu bearbeitet von Dr. Johann Peter Kirsch, Markso „Kirchengeschichte," Gruppo „Kulturgeschichte des Mittelalters", Bardenhewerio „Geschichte der altkirchlichen Literatur", Batifolio „Le catholicisme des origines à saint Leon", Pastoro „Geschichte der Päpste".

Svarbesniems klausimams nušviesti rėmiaus atskiromis monografijomis, kaip antai: Dr. Fritz Tillmanno „Die Quellen des Lebens Jesu" (veikale Religion, Christentum u. Kirche), Mefferto „Das Urchristentum", Paulio Allardo „Histoire des persécutions", Augustino Fliche „La Réforme Grégorienne", Jono Rivière „Le problème de l'église et de l'état au temps de Philippe le Bel", Petro de la Gorce „Histoire religieuse de la révolution française" ir kitomis.

Rašydamas apie Bažnyčios veikimą, daugiau dėmesio kreipiau ne į įvairius ginčus su eretikais, bet į jos pozityvinį veikimą, ypač šventųjų, kurie yra tikrieji krikščioniško gyvenimo vadai. Medžiagos radau žymių mokslininkų naujoviškai rašytose šventųjų biografijose: Cavallera „Saint Jérôme", Georges Goyau „Sainte Mélanie", Vacandard „Vie de saint Bernard", Demimuid „St. Thomas Becket", Emmanuel de Broglie „St. Vincent de Paul" ir kitose.

Lietuvos Bažnyčios istorijos pilnos dar neturime. Naudojausi vyskupo Valančiaus Žemajtiu Wiskupiste, Kurczewskio „Biskupstwo Wileńskie" ir „Kościoł Zamkowy", Pierlingo „La Russie et le Saint Siège", Boudou „Le Saint Siège et la Russie" ir savo surankiotomis iš spausdintų ir nespausdintų šaltinių žiniomis.

ĮŽANGA.

Pagonių tautos prieš Jėzų Kristų.

Pirmasis apreiškimas.

Dievas, sutvėręs pirmuosius mūsų tėvus, jiems apsireiškė. Žmonės, pažinę savo Sutvėrėją, jį garbino, visa širdimi jį pamilo ir pasidavė aukščiausiai jo valiai. Buvo tai pradžia religijos arba antprigimtinio žmonių sąryšio su Dievu.

Pirmieji tėvai, nusidėję Dievui, prarado jo malonę. Prigimtoji jų proto šviesybė pritemo, tikėjimo tiesų pažinimas sumažėjo, valia palinko į bloga. Žmonės pasijuto per silpni palikę suvaldyti blogiems savo geiduliams ir savo jėgomis nebegalėjo pakilti iš nusidėjimo.

Dievas, bausdamas nusidėjusią žmoniją, neapleido jos visiškai, bet pažadėjo atsiųsti Išganytoją, kurs turėjo išvaduoti ją iš nuodėmių ir vėl suvienyti su užrūstintu Sutvėrėju.

Prasidėjo varginga žmonių giminės kelionė ant žemės. Žmogus, sunkiai kovodamas su prigimimu, turėjo paveldėti žemę ir eiti prie susijungimo su Dievu kitame gyvenime. Toje kovoje stiprino ir ramino žmones aukšto savo paskyrimo atsiminimas. Pažadėtojo atpirkimo viltis neleido žmonėms visiškai nusiminti ir atsitraukti nuo Dievo, tikrosios savo laimės. Apreiškimą, Dievo duotąjį rojuje Adomui ir Ievai, nešėsi su savimi žmonija, kaipo brangiausią tėvų palikimą ir didžiausią paguodą žemės varguose.

Pirmykščio, visiems žmonėms bendro apreiškimo ženklų užsiliko senųjų tautų religijose. Jose randame atsiminimų apie laimingą žmonijos gyvenimą pradžioje, apie žmonių nusidėjimą, apie laukimą tarpininko, kurs turi sutaikinti žmones su Dievu ir išvaduoti juos iš nuodėmių.

Apreiškimo dilimas.

Plečiantis žmonių giminei ir dalijantis į tautas, dilo jos atminime Dievo apreikštos tiesos ir tai juo labiau, juo daugiau amžių skyrė žmones nuo pasaulio pradžios. Sulyginamieji tikybų tyrinėjimai sako, jog seniausiųjų tautų — indų, persų, graikų, romėnų ir kitų — pradžioje tikėta ir garbinta vienas Dievas, apie kurį žmonės žinojo iš pirmykščio apreiškimo. Naujieji prieš-istorijos ir etnologijos tyrinėjimai patvirtina tą nuomonę. Archeologiškose iškasenose nerandama laukinio žmogaus, lygaus gyvuliui. Priešingai, pasirodo, žmogus tikėjęs į aukštesnę būtybę, gerbęs savo pranokėjų atminimą, turėjęs grožio ir doros pajautimo. Garsus etnologas Šmidtas tyrinėjo gyvenimą primityvių tautų, mažai tepaliestų kultūros: Pietinės Amerikos, Australijos, Centralinės Afrikos; susekė, jog jos, gyvendamos atsiskyrusios, išlaikė gerai senuosius papročius. Pasirodo — tos tautos betikinčios į aukščiausią Būtybę, kuri nori to, kas gera, dora, tiekia atitinkamų įsakymų, baudžia už nedorybes. Niekur nerasta laukinių tautų, gyvenančių gyvuliškai, be religijos.

Laikui slenkant, daugumas tautų, nebegaudamos naujo apreiškimo, nuklydo nuo tikrojo tikėjimo, prasimanė daug naujų dievų, pradėjo garbinti tai, ką aplink save matė galinga, kaip šitai: saulę, žvaigždes, perkūniją, žemę, jūres, o paskui pradėjo atidavinėti dievišką garbę gyvuliams ir nepaprastiems kokiems negyviems daiktams, kaip antai: dideliems medžiams ir akmenims. Taip politeizmas ilgainiui užėmė tikros vieno Dievo garbės vietą.

Žmonėms ėmus garbinti gamtos galybes, nyko supratimas Dievo—Dvasios, šventos ir laisvos. Pagonių supratimu, dievai, kaip ir gamta, priklausomi neatmainomo likimo, panašūs į žmones, su visomis jų geromis ir blogomis pusėmis, tik galingesni.

Atsakomybės pajautimas tokiems dievams nyko žmonijos sąžinėje, santykiai su jais baigėsi paviršutinėmis apeigomis, už aukas telaukta iš dievų pagalbos šio gyvenimo reikaluose.

Drauge su paklydimu tikėjime ėjo doros nykimas. Žmonės, nebetikėdami į dvasišką Dievą, neteko idealo, kurs juos keltų. Nustojo branginti žmogaus gyvybę. Žmonių kraujas būdavo aukojamas stabmeldžių dievams garbinti. Artimo meilė ir kiti žmoniškumo jausmai gaišo. Stiprieji, nugalėję silpnuosius, padarė juos savo vergais. Jų skaičius buvo labai didelis, padėtis kartais visai beteisė: neturėjo savo šeimos, būriais buvo verčiami žudytis kitiems palinksminti. Kūno geiduliai, nevaldomi Dievo įsakais, paplūdo biauriausios paleistuvystės upeliu.

Žmonija, juo toliau, juo giliau klimpo nuodėmėse ir be naujo apreiškimo negalėjo įgyti aiškaus Dievo pažinimo ir atitaisyti savo gyvenimo. Ilgėdamasi laukė ateinant Išganytojo, kurs grąžintų laiminguosius laikus.

Senovės romėnų rašytojai Tacitas ir Svetonijus rašo, jog jų laiku plačių plačiausiai tikėta, kad iš žydų žemės išeisiąs galingas karalius, kurs valdysiąs visą žemę. Tasai Atpirkėjo laukimas, vos tiktai mirgantis pagonių tautų tikėjimuose, žėrėte žėri šventose Senojo Įstatymo žydų knygose.

Žydų tauta prieš Jėzaus Kristaus gimimą.

Mesijas.

Žmonijai paskendus pagonystės burtuose, išlaikyti tikrojo Dievo pažinimui ir garbinimui išrinko Dievas ypatingą tautą. Jos tėvas buvo Abraomas, kaldejietis. Dievas liepė jam atsiskirti nuo savo genčių, išeiti iš savo krašto ir pažadėjo, kad iš jo giminės gims Atpirkėjas, kurio bus palaimintos visos pasaulio giminės.

Išrinktoji tauta.

Abraomo anūkas Jokūbas su dvylika savo sūnų ir jų šeimomis persikėlė gyventi į Aigipto žemę. Aigipte Jokūbo giminė išbuvo 430 metų. Per tą laiką ji pasidarė didele tauta. Mozė iš-

vedė žydus iš Aigipto žemės. Sinajaus kalne Dievas, nužengęs iš dangaus su didžios galybės ženklais, padarė su žydais sandorą. Atskyrė juos nuo visų kitų tautų ir pavadino savo ypatingai išrinkta tauta. Mozės duoti įstatai skyrė žydus nuo aplinkinių pagonių tautų, kad žydams būtų lengviau išlaikyti tikrąjį tikėjimą. Žydai pasidarė Dievo apreiškimo sargais ir turėjo jį išlaikyti lig ateisiant Jėzui Kristui, naujo geresniojo Įstatymo davėjui.

Išlaikyti duotajam įstatymui Dievas siuntinėjo žydams savo pranašų, kurie aiškino jiems Dievo valią, pagilino, patobulino Dievo supratimą, atkartojo prižadėjimus, kad ateis Atpirkėjas, paženklino to atėjimo laiką ir kitas Jėzaus gyvenimo aplinkybes. Anot pranašų, pasodinsiąs Dievas Dovydo soste galingą karalių, prieš kurį turėsiančios nusilenkti visos pasaulio giminės. Tarso, Arabų ir kitų šalutinių kraštų karaliai ateisią jo pagarbinti. Jo viešpatavimas apimsiąs visą pasaulį ir amžinai nepasibaigsiąs. Žydų tauta, ypatingai Dievo išrinkta ir pati viena turėdama tikrojo Dievo pažinimą, didžiavosi tuo savo tikėjimu prieš pagonis, paskendusius stabmeldystėje.

Vėliau, netekę savos vastybės, juo labiau žydai laikėsi Mozės įstato, didžiavosi tuo, kaipo ypatingu Dievo išrinkimo ženklu, juo karščiau laukė ateinant Mesijo. Tame laukime buvo visa jų viltis ir pasiraminimas nelaimėse. Nuo to laiko daugelis žydų kitaip pradėjo suprasti pranašavimus apie Mesiją. Pradėjo jie laukti ne Išganytojo, atvaduosiančio žmones iš nuodėmių ir suvienysiančio su Dievu, bet galingo žemės karaliaus, kurs paleistų žydus iš pagonų valdžios, atnaujintų žydų karalystės senovišką garbę ir praplėstų jų viešpatavimą kitose tautose. Žydai savo puikybėje ir apjakime nebenorėjo to suprasti, kad pranašai rašė apie dvasišką naujo tikėjimo viešpatavimą visame pasaulyje. Todėl, kada Jėzus Kristus gimė ne galingas karalius, bet menkas bernelis ir kada paskui leido save užmušti dėl žmonių nuodėmių, žydai, regėdami jo kančią ir pažeminimą, nepripažino jo žadėtuoju Mesiju.

Jėzus Kristus, pasaulio Atpirkėjas.

Kristaus gyvenimas.

Prisiartino laikas, seniai nusidėjusios žmonijos laukiamas. Dievas išklausė Senojo Įstatymo teisingųjų maldavimą, kad dangus nuleistų rasą žemei, ištroškusiai teisybės. Jėzus Kristus, Dievo Sūnus, prisiėmė iš Švenčiausios Marijos žmogaus kūną ir gimė Betliejaus miestelyje.

Romėnai metus skaitė nuo Romos miesto įkūrimo (753 prieš Kristų). Apie 525 m. po Kristaus vienuolis Dionyzas Mažasis nustatė Kristaus gimimo metus. Paprotį metus skaityti nuo Kristaus gimimo įvedė Karolius Didysis. Nuo dešimtojo šimtmečio tas paprotis įstatymais buvo patvirtintas. Jis paskui buvo priimtas ir kituose krikščionių kraštuose. Dionyzas apskaitė, kad Kristus gimęs 754 metais nuo Romos įkūrimo, bet tas apskaitymas pasirodė nesąs visiškai griežtas. Kristaus tikrieji gimimo metai yra ankstybesni 4—6 metais. Daugumas istorikų laikosi nuomonės, kad Kristus yra gimęs 748—749 metais po Romos įkūrimo.

Sukakęs 30 metų, Jėzus išsirinko dvylika apaštalų ir draug su jais vaikščiojo po žydų žemę, mokydamas žmones. Maloniai kvietė jisai prie savęs visus, turtinguosius ir pavargėlius, teisiuosius ir nusidėjėlius. Ėjo paskui jį didžiausios minios, gaudyte gaudydamos jo žodžius, pilnus dieviškos išminties. Nešė paskui jį ligonis, ir jie atgaudavo sveikatą. Jėzus sakėsi atėjęs ne griauti Senojo Įstatymo, bet jo vykinti ir, patvirtindamas pirmiau duotąjį apreiškimą, praplatino tiktai jį, paskelbdamas kai kurias naujas tikėjimo tiesas ir įsakus, lig šiol visai nežinomus arba užmirštus žmonijos. Tuo savo mokslu padėjo pamatus naujai tvarkai žmonių gyvenime.

Kristaus mokslas.

1) Kristaus religija—t o b u l a s d v a s i n i s m o n o t e i z m a s. Pagonys dėl garbinimo garbino savo dievus ir šaukėsi jų pagalbos, darė tai tačiau vien, kad išsiprašytų padėjimo žemės reikaluose. Dėl tikėjimo tikėjo jie žmogaus dvasią esant nemirtingą, bet mažai tesirūpino amžinuoju savo likimu. Jėzus skelbė, kad didžiausia žmogaus užduotis tai — sielos išganymas. Taip

mokydamas, Jėzus padarė aiškų skirtą tarp kūno ir dvasios reikalų ir šiuos pastatė pirmoje vietoje.

2) Kristaus religija universalinė. Pagonių religijos buvo tautinės. Žmogus pirmiausiai turėjo valstybei tarnauti. Kristaus mokslas, iškeldamas žmogaus dvasiškumą, amžinąjį tikslą, visiems žmonėms davė bendrą religiją ir dorą.

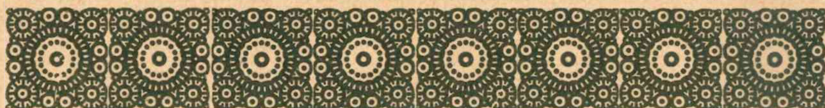
3) Lygybės ir meilės religija. Kristaus mokslas, skelbdamas tikėjimą į vieną Dievą, kurs visiems žmonėms yra Tėvas, skleidė tą tiesą, kad žmonės yra lygūs Dievo akivaizdoje, savitarpio žmonių santykius tvarkė lygybės ir teisybės pagrindais. Liepė mylėti savo artimą, kaip patį save. Tasai meilės įsakymas, mažai žinomas pagonims, o ir žydų dažnai apleidžiamas, apima visus žmones, nė vieno neišskirdamas.

4) Kristus atitaisė ir iškėlė moterystę. Daugelyj tautų buvo prigijusi poligamija. Pagal Kristaus mokslą vienas vyras tegali jungtis su viena moterimi ir tai visam amžiui. Taip moteris, kuri pirma buvo vyro tarnaitė, buvo greta jo pastatyta, kaip jam lygi. Tuo buvo geriausiai sutvarkyti santykiai šeimoje, o nuo geros tvarkos šeimoje pareina visuomenės gerovė.

Kristaus mokslas, iškeldamas dvasios reikalus, skelbdamas visų žmonių lygybę, įsakydamas artimą mylėti, valdyti blogus geidulius, mažino nelaimių priežastis, gerino sunkų neturtėlių likimą ir visus žmones jungė į vieną brolių draugiją. Taisydamas pačius žmones, Kristaus mokslas tuo gydė žmonijos žaizdas.

Jėzus Kristus ne tiktai žodžiais skelbė savo mokslą, bet ir darbais jį patvirtino. Savo gyvenimu parodė pavyzdį didžiausios artimo meilės, ramybės, kantrybės, neturto ir nusileidimo. Pirma eidamas, kryžium nešinas, pramynė žmonijai naujus takus: išmokė ieškoti pirmiausia Dievo teisybės. Mirdamas ant kryžiaus dėl žmonių nuodėmių, įdiegė žmonėms didžiausią artimo meilę. Pasaulis atgimė per Kristaus kančią ir viso jo gyvenimo pavyzdį.

SENOBINIAI AMŽIAI.

Pirmoji dalis.

Nuo katalikų Bažnyčios įkūrimo iki Konstantino Didžiojo.
(30—313 m.).

Kristaus mokslo plitimas žydų tarpe.

Bažnyčios pradžia.

Apaštalai po Jėzaus į dangų įžengimo per dešimt dienų meldėsi, laukdami ateisiant Šventosios Dvasios. Tada buvo didelė žydų šventė, Sekminės, per kurias susirinkdavo į Jerozolimą žydai iš visos Palestinos ir kitų kraštų. Kada apaštalai, iš žydų baimės užsidarę, meldėsi, buvo pripildyti Šventosios Dvasios, šv. Petras, išėjęs iš namų, pradėjo susirinkusiems žydams skelbti Jėzaus mokslą ir darbus, ragino daryti atgailą ir įtikėti į Kristų. Šv. Petrui skelbiant, visų kraštų žydai girdėjo kiekvienas jį kalbant savo kalba. Tasai stebuklas ir drąsi šv. Petro kalba taip visus pajudino, jog tą pačią dieną apie tris tūkstančius žydų įtikėjo į Kristų, pasikrikštydino ir prisidėjo prie apaštalų draugijos. Taip užsimezgė katalikų Bažnyčia.

Pirmieji Jėzaus mokiniai, patys būdami žydai, pradžioje laikėsi Mozės įstato, drauge su jais vaikščiojo melstis į Jerozoli-

mos bažnyčią. Susirinkdavo tiktai skyrium „duonos laužyti“, tai yra Mišių klausyti ir priimti' Švenčiausiojo Sakramento.

Persekiojimas.

Apaštalų žodis ir stebuklai, Jėzaus vardu daromi, įgijo greitai naujam mokslui daug žydų. Jerozolimoje krikščionių skaičius padidėjo iki 5000 žmonių. Atsirado krikščionių draugijų ir kituose Palestinos miestuose. Žydų vyresnybė, matydama taip ūmai augant krikščionių skaičių, uždraudė apaštalams skelbti Jėzaus mokslą. Bet apaštalai nepaklausė to draudimo, sakydami, jog negalį neskelbti to, ką patys yra regėję ir girdėję. Labiau reikią klausyti Dievo, negu žmonių. Nieko nepadedant draudimui, žydų vyresnybė ėmė stačiai persekioti Jėzaus mokinius. Šv. Steponas dijakonas pirmas buvo už tikėjimą nužudytas. Žydai, grieždami dantimis, išvilko jį iš miesto ir užmušė akmenimis (35).

Po to daug krikščionių išsiskirstė iš Jerozolimos į Samariją, Finikiją, Antijochiją, Kiprą, nešdami ten Kristaus mokslą.

Smarkus krikščionių persekiotojas buvo Saulius, mokytas ir turtingas pariziejus, gimęs Kilikijos Tarso mieste. Jis Jerozojimoje gaudė ir sodino į kalėjimą Jėzaus mokinius ir, išgirdęs, kad daug to mokslo šalininkų atsiradę Damaske, dideliame Syrijos mieste, išsiprašė vyresnybės įgaliojimą suimti juos ir į Jerozolimą atvesti. Kada Saulius, pilnas įtūžimo ant krikščionių, keliavo į Damaską, netoli to miesto apšvietė jį šviesybė iš dangaus. Nutrenktas nuo arklio ir ant žemės parpuolęs, pamatė Saulius danguje stovintį Jėzų Kristų ir išgirdo balsą: „Sauliau, Sauliau, kodėl mane persekioji“? Suimtas Dievo baimės, atsikėlė Saulius nuo žemės aklas ir prašė draugus nuvesti jį į Damaską, kur, pažinęs iš Jėzaus mokinio Ananijo krikščionių mokslą, buvo pakrikštytas, ir tuojau sugrįžo jam akių šviesa. Nuo to laiko Saulius, arba Povilas, iš smarkaus krikščionių persekiotojo pasidarė didžiausiu jo platintoju.

Daug blogo patyrė Palestinos krikščionys nuo karaliaus Herodo Agripos, kurs nužudė šv. Jokūbą Vyresnįjį, paskui sugavo ir uždarė kalėjime šv. Petrą ir po švenčių ketino jį nukirsdinti. Visa Bažnyčia meldėsi už vyriausiojo apaštalo išgelbėjimą. Ir tikrai, naktį prieš pat nukirtimą atsiuntė Dievas angelą jo išgelbėti. Pančiai nukrito nuo šv. Petro rankų ir kojų, geležinės durys pačios atsidarė, ir šv. Petras, angelo vedamas, išėjo iš ka-

lėjimo. Vengdamas naujo persekiojimo, nebepaliko žydų žemėje ir pasitraukė į tolimesnius kraštus skelbti Evangelijos (42).

Krikščionys iš pagonių.

Dar Palestinoje tebebūdamas, šv. Petras pirmas priėmė į krikščionių draugiją Romos šimtininką Kornelijų, ir žydai labai stebėjosi, kad ir pagonys gauna Šventąją Dvasią. Paskui ir daugiau pagonių įėjo į Kristaus Bažnyčią. Didesnė krikščionių draugija iš pagonių susidarė Antijochijoje, kur Kristaus mokiniai pirmą kartą buvo pavadinti krikščionimis. Kilo klausimas, ar krikščionys, atvirtę iš pagonių, turi laikytis Senojo Įstatymo apeigų. Jerozolimos ir visos Palestinos krikščionys, kurie buvo iš žydų, tvirtai jų laikėsi. Mozės įstatymas buvo Palestinos krašto religija. Mažiau tesilaikė žydai, svetur gyvendami. Antiochijoje žydai krikščionys draugavo su krikščionimis iš pagonių. Bet atvykstą į Antijochiją iš Jerozolimos per uolūs krikščionys iš pariziejų norėjo primesti krikščionims iš pagonių Senojo Įstatymo apeigas. Dėliai to kilo didelis nesutikimas. Povilas ir Barnaba, kurie daug buvo pasidarbavę, beplatindami Kristaus mokslą Antijochijoje, nutarė dėl žydų apeigų klausimo kreiptis į Jerozolimą į apaštalus (šv. Petrą, šv. Jokūbą Jaunąjį, šv. Joną). Apaštalų susirinkimas (apie 50 m.) nutarė, kad krikščionims ne žydams neprivalomos Senojo Įstatymo apeigos. Taip krikščionių Bažnyčia galutinai atsiskyrė nuo žydų sinagogos.

Senojo Įstatymo apeigos galutinai išnyko, kada romėnai išgriovė Jerozolimą su bažnyčia (70), ir žydai po visą pasaulį buvo išsklaidyti. Krikščionys iš žydų ir pagonių susiliejo vienoje katalikų Bažnyčioje, kuri skirta buvo visoms pasaulio tautoms

Kristaus mokslo plitimas pagonių tarpe prie apaštalų gyvos galvos.

Plitimo būdas.

Mažas Apaštalų ir jų mokinių būrelis išsiskirstė į visas šalis garsinti naujo tikėjimo. Beveik visi jie buvo menki Galiliejos

rankpelniai, neturėjo nei didelio pasaulinio mokslo, nei turtų, nei valdžios. Rodėsi visiškai netikėtina, kad visas pasaulis priimtų jų skelbiamąjį tikėjimą.

Pradėdami tą didelį darbą, apaštalai pasitikėjo ne savo žmogiškomis jėgomis, bet žodžiais to, kuris juos pasiuntė, tarydamas: *„Štai aš esmi su jumis per visas dienas iki pasaulio pabaigos“*. Jėzus padrūtino jų skelbimą savo galybės ženklais. Apaštalai taip pat, kaip jų Mokytojas, stebuklingai gydė ligonis ir kitus stebuklus darė. Bet ir be stebuklų, pamačius arba išgirdus apaštalus kalbant, lengva buvo įsitikinti, jog tiesą jie sako. Skelbė jie tai, ką patys savo akimis buvo matę. Neieškojo nei pelno, nei žmonių garbės, tiktai jų išganymo. Patvirtinti savo skelbimui nesigailėjo gyvybės atiduoti. Garsino jie šventą ir aukštą mokslą, tokį aukštą, jog ir mokyčiausieji turėjo prieš jį nusilenkti, ir drauge visiems, net prasčiausiems žmonėms, suprantamą. Tokio mokslo nepramano žmonių išmintis; patsai jo aukštumas ir šventumas rodo dievišką jo pradžią. Tokie apaštalai tegalėjo permainyti pasaulį.

Daug daiktų palengvino apaštalams Evangeliją garsinti. Beveik visos tada žinomos žemės buvo Romos ciesoriaus valdžioje, todėl susisiekimas toje pačioje valstybėje buvo daug lengvesnis, negu būtų buvęs tarp didesnio skaičiaus valstybių. Gerai įtaisyti keliai vienijo tolimiausius Romos imperijos kraštus, jos priklausą žmonės galėjo lengvai keliauti iš vieno krašto į kitą. Lotynų kalba, kaipo valstybės kalba, ir graikų kalba, kaipo mokslo ir rašto kalba, buvo suprantamos visoje imperijoje. Daugumas pagonių matė savo tikėjimo niekingumą ir troško geresnio. Krikščionių tikėjimas išaiškino mokytiems pagonims, kam žmogus ant žemės gyvena, ramino neturtėlius ir vergus, žadėdamas aname gyvenime užmokestį už šio gyvenimo vargus. Apaštalams lengva buvo atlikti keliones po svetimus kraštus dėl to, kad didesniuose Romos imperijos miestuose gyveno daug žydų. Pas tuos savo tautiečius atrasdavo krikščionių misionoriai prieglaudą, nuo jų pradėdavo ir Evangelijos skelbimą. Žydai pagonių tarpe vedė monoteizmo propagandą. Apie jų sinagogas visur buvo

monoteizmo šalininkų. Iš jų susidarydavo ir pirmieji krikščionių mokslo sekėjai.

Šv. Povilas.

Kuo plačiausiai paskleidė Kristaus mokslą šv. Povilas apaštalas. Kaip pirma, prieš savo atvirtimą, smarkus buvo to mokslo persekiotojas, taip paskui pasidarė karštu jo platintoju.

Garsindamas Evangeliją, Šv. Povilas atliko tris dideles keliones per Mažosios Azijos ir Graikijos miestus, atvedė juose prie Kristaus daug žydų ir pagonių ir sutaisė iš jų krikščionių draugijas arba bažnyčias. Garsiausios buvo Korinte, Efeze, Milete, Kipro saloje. Šv. Povilo darbavimasis pagonių tarpe labai netiko žydams. Neapkentė jie pagonių apaštalo, laikė jį savo tautos priešininku, dėl to kad jis skelbė laisvę nuo Mozės įstatymo apeigų. Jau šv. Povilo kelionėje per Graikiją skundė jie jį Romos viršininkui už naujo mokslo platinimą. Atvykus šv. Povilui į Jerozolimą, būtų jį tikrai užmušę, kad nebūtų jo išgelbėję iš žydų rankų Romos kareiviai. Suimtas kareivių ir atiduotas Romos vyresnybei, šv. Povilas išbuvo dvejus metus kalėjime Palestinos Kezarėjoje pas Romos viršininką Peliksą. Kada Pelikso įpėdinis Festus ketino šv. Povilą išduoti žydams, šis, būdamas Romos pilietis, atsišaukė į ciesoriaus teismą, todėl buvo išsiųstas į Romą. Romoje išbuvo kalėjime taip pat dvejus metus, mokydamas aplankančius jį žydus ir pagonis. Išleistas iš kalėjimo, dar kartą aplankė Graikijos bažnyčias, regis, ir Ispaniją. Viešpataujant Neronui buvo nukirstas už tikėjimą (67 metais). Šv. Povilo veikimą plačiai yra aprašęs jo kelionių draugas Lukas „Apaštalų darbų“ knygoje.

Taip po visą Romos valstybę šv. Povilas paskleidė žinią apie Kristų. Savo milžiniška energija ir karštu atsidavimu naujam tikėjimui įgijo jam daug karštų šalininkų.

Šv. Petras

apaštalas po Jėzaus į dangų įžengimo veikė daugiausiai Jerozolimoje, kur įsteigė bažnyčią. Skelbė Evangeliją ir kitur

žydų žemėje ir šalutiniuose kraštuose. Kai kurį laiką darbavosi Syrijos mieste Antijochijoje. Žydų, karaliui Herodui Agripai smarkiai persekiojant krikščionis, šv. Petras pasitraukė iš Palestinos ir nuplaukė į Romą. Tenai pačiame pagonijos centre sutaisė krikščionių draugiją ir valdė ją, lankydamas drauge ir kitus kraštus. Anot šv. Leono I popiežiaus žodžių, Roma, kuri lig šiol priimdavo visų tautų burtus, liko ilgainiui visų tautų mokytoja. Iš Romos šv. Petro pasiųsti apsakinėtojai praplatino krikščionių tikėjimą Italijoje. Šv. Petro mokinys šv. Morkus įkūrė krikščionių bažnyčią Aleksandrijoje, dideliame Aigipto mieste. Šv. Petras buvo nužudytas Romoje apie 67 metus.

Kad šv. Petras gyveno Romoje ir tenai pabaigė savo gyvėnimą kankintiniu, apie tai randame nurodymų pas antrojo ir net pirmojo amžiaus rašytojus (Klemensą Romėną, Antijochijos vyskupą Ignacijų, Tertulijoną, Ireniejų). Jokia kita bažnyčia, išskiriant Romos, nesisavina sau garbės, kad joje būtų miręs šv. Petras. Negalimas daiktas, kad apie tokį svarbų atsitikimą, kaip vyriausiojo apaštalo mirtis, nebūtų palikę žinių. Todėl negalima abejoti, kad šv. Petras kentėjo ir mirė Romoje. Naujausiais laikais prof. Litzmann (protestantas), daręs archeologiškų kasinėjimų Romoje, rado šv. Petro kapo ženklų.

Kiti apaštalai.

Šv. Jonas apaštalas gyveno Efeze ir valdė Mažosios Azijos bažnyčias. Apie 95 m. Domicijono ciesoriaus laikais buvo atvežtas į Romą ir įmestas į verdančio aliejaus katilą. Išlikęs gyvas buvo išsiųstas į Patmo salą. Po Domicijono mirties (96) sugrįžo į Efezą ir tenai parašė savo Evangeliją.

Šv. Jokūbas Vyresnysis buvo nukirsdintas Jerozolimoje karaliaus Herodo Agripos įsakymu. **Jaunesnysis Jokūbas** paliko Jerozolimoj vyskupu. Gyveno labai griežtą gyvenimą, turėjo labai didelės įtakos pas žydus. Nužudytas 62 m.

Kitų apaštalų darbavimasis mažai težinomas. Skelbė jie Evangeliją daugiausiai rytų šalyse: Arabijoje, Syrijoje, Etijopijoje, Indijoje, Skytuose, Partuose. Visus juos Bažnyčia laiko kankiniais.

Apaštalų darbavimosi apžvalga rodo, kaip ūmai paplito Kristaus mokslas. Dar prie gyvos apaštalų galvos krikščionių draugijų atsirado ne tiktai didžiuosiuose Romos valstybės miestuose, bet ir pas tautas, gyvenančias už Romos imperijos sienų. Apaštalams skelbiant, įtikėjo į Kristų būriai pagonių visokio amžiaus ir pašaukimo: ne tiktai vergų ir žmonių vargdienių, bet ir didikų ir mokytų vyrų. Iš šv. Povilo apaštalo rašto į Pilypėnus (IV. 22) matyti, kad krikščionių tikėjimas turėjo jau savo išpažintojų ciesoriaus rūmuose.

Šventojo Rašto knygos.

Pradžioje Kristaus mokslas buvo gyvu žodžiu skelbiamas. Paskui tie pamokslai buvo surašyti. Atsirado Evangelijų knygos. Jų yra keturios. Apaštalas M a t a s aramaiškai parašė evangeliją žydams. Jos atsiradimo laikas nėra tikrai nustatytas, bet ji buvo parašyta ne vėliau 70 metų, prieš Jerozolimos išgriovimą. Ji anksti buvo išversta į graikų kalbą. Kitą evangeliją parašė žydas jerozolimietis M o r k u s. Jo namuose Jerozolimoje buvo daromi pirmųjų krikščionių susirinkimai, jis buvo šv. Petro mokinys ir šv. Povilo kelionių draugas. Parašyta ji Romoje tos bažnyčios krikščionims, iš šv. Petro apsakinėjimų, ne vėliau 70 metų. Klasiškai išlavintas krikščionis iš pagonių, šv. Povilo kelionių draugas, š v. L u k a s gydytojas parašė pagonims trečią evangeliją. Parašyta ji prieš šv. Povilo mirtį, 62—63 metais, regis, Romoje, po priežiūra sargyboje esančio šv. Povilo. Pagaliau ketvirtą evangeliją parašė š v. J o n a s apaštalas. Jos atsiradimo laikas 100—110 metai.

Iš pačių evangelijų matyti, kad jų autoriai labai gerai pažino Palestinos geografiją, gyventojų praeitį, papročius, kultūrą. Iš daugybės išgalių jaučiamas plastantis gyvas gyvenimas, kurį teisingai tegalėjo aprašyti tik to laiko autoriai, kurie patys yra pažinę tą gyvenimą su jo komplikuotais santykiais. Naujieji tyrinėjimai patvirtina evangelijų pasakojimo tikrumą. Jei jos būtų buvusios rašytos vėliau, pavyzdžiui, antrajame amžiuje, kada jau buvo išmirę žmonės, gyvenę Kristaus laikais, tokio teisingo aprašymo jie nebūtų galėję duoti. Kaip tiktai antrajame amžiuje

atsirandančios netikros evangelijos, vadinamos apokrifais, pilnos prasimanytų pasakų, todėl kad 1. jų autoriai rašė apie daiktus, kurių tikrai nebežinojo, 2, nebebuvo gyvų žmonių, kurie būtų galėję sukontroliuoti aprašomus dalykus.

Šv. Lukas parašė dar „Apaštalų darbų“ knygą. Prasideda ji Jėzaus Kristaus į dangų įžengimu, baigiasi šv. Povilo kalėjimu Romoje. Pirmos rūšies šaltinis pažinti Bažnyčios pradžiai.

Šv. Povilas, įsteigęs įvairiuose kraštuose bažnyčių, rašė į jas gromatų, kuriose aiškino tikėjimo dalykus, baudė klystančius krikščionis ir davė jiems pamokymų.

Šv. Povilas paliko keturiolika gromatų: vieną į romėnus, dvi į korintiečius, vieną į galatus, vieną į efeziečius, vieną į pilypėnus, vieną į kolosėnus, dvi į tesalonikiečius, dvi į Timotiejų, šv. Povilo mokinį, vieną į Titą, vieną į Filemoną ir vieną į žydus.

Kitų apaštalų turime šių raštų: šv. Jokūbo apaštalo gromatą, dvi šv. Petro apaštalo gromatas, tris šv. Jono apaštalo gromatas ir šv. Judo apaštalo gromatą. Šv. Jonas apaštalas parašė dar Apreiškimą apie būsiantį Bažnyčios likimą. Visus tuos raštus Bažnyčia priskaito prie Šventojo Rašto knygų.

Šventojo Rašto knygos buvo skaitomos krikščionių susirinkimuose ir labai branginamos ir saugojamos. Todėl išsilaikė nepagadintos.

Taigi Šventojo Rašto knygos atitinka visus reikalavimus, kuriuos aštriausia kritika stato istorijos šaltiniams.

Autoriai rašė apie savo laiko atsitikimus, kuriuos gerai žinojo. Rašė apie tuos pačius atsitikimus keli kartu, vienas kitą kontroliuodami. Autoriai buvo aukštos doros vyrai, kuriems rūpėjo tiesą parašyti.

Krikščionių tikėjimo persekiojimas Romos valstybėje.

Persekiojimo priežastys.

Krikščionių tikėjimo, atnešto iš žydų žemės ir žydų daugiausiai platinamo, pagonys pradžioje neskyrė nuo žydų tikėjimo.

O kadangi Romos valstybės įstatymai negynė žydams, kaip ir kitoms užkariautoms tautoms, išpažinti savo tikėjimą, todėl tąja laisve naudojosi ir krikščionys. Kartą žydams apskundus šv. Povilą už naujo tikėjimo platinimą, Romos viršininkas nerado tame nieko blogo ir pavarė juos iš teismo.

Bet ūmas krikščionių mokslo plitimas turėjo netrukus atkreipti į jo išpažintojus Romos vyriausybės akis. Žydai, skųsdami krikščionis, pagaliau įtikino valstybės vyriausybę, kad krikščionys esą išpažintojai naujo tikėjimo, visai atskiro nuo žydų. Romos įstatymai gynė naujų tikėjimų įvedimą be valstybės vyriausybės leidimo. Todėl nuo to laiko, kaip tiktai įsitikinta, kad krikščionys yra išpažintojai naujo tikėjimo, ir tai tokio, kurs nepripažįsta jokių kitų, net ir Romos, dievų, prasidėjo jo persekiojimas Romos valstybėje.

Kada buvo išleisti įstatymai, draudžią krikščionių tikėjimo išpažinimą, nėra visai tikra. Regis, kad tai įvyko jau Nerono laikais, bet ne vėliau antrojo amžiaus pradžios.

Krikščionis kaltino, kad jie esą valstybės priešininkai. Anais laikais labai buvo išplitęs Romos valstybės garbinimas ciesosoriaus asmenyje. Ciesorių laikė dievu, jo valia buvo šventa, jam pagerbti statė altorių, degino smilkalo aukų. Krikščionys, kurie tepripažino vieną Dievą, negalėjo ciesoriui deginti aukų ir atidavinėti dieviškos garbės. Todėl krikščionis apšaukė maištininkais, ciesoriaus ir valstybės priešininkais.

Krikščionys neturėjo statulų, negalėjo parodyti savo Dievo, todėl pagonys apšaukė juos bedieviais.

Kada atsitikdavo kokia vieša nelaimė, siausdavo limpančios ligos, badas, maras, kaltinami būdavo krikščionys. Už jų, esą, bedievystę užrūstinti dievai plaką visą valstybę.

Krikščionių šalinimasis nuo pagonių draugijos ir jų netikusių pasilinksminimų pagimdė nuomonę, kad krikščionys esą visokios linksmybės priešininkai ir neapkenčią žmonių giminės.

Patsai krikščionių gyvenimas kėlė prieš juos tamsių minių neapykantą. Ar tai linksmindavosi pagonys cirke, žiūrėdami, kaip žvėrys ir žmonės drasko kits kitą, ar tai švęsdavo kokio dievo

šventę, dažnai niekur tarp susirinkusiųjų nebuvo matyti krikščionių.

Platino apie krikščionis visokių nebūtų daiktų; būk jie garbiną asilo galvą, savo naktinėse sueigose užmušą kūdikių, valgą jų kūnus ir geria kraują, atsiduodą biauriausiai paleistuvystei. Tacitas juos vadina biauriausiais žmonėmis (gens taeterrima), dėl nedorybių nekenčiamais, žmonių giminės neapykanta (per flagitia invisi, odium generis humani). Svetonijus -- žmonėmis naujų kenksmingų burtų (genus hominum superstitionis novae et maleficae).

Dėl visų tų priežasčių krikščionims taikė įstatymus, baudžiančius už dievų negerbimą, valstybės draudžiamų draugijų steigimą, žavėjimą.

Persekiojimas.

Krikščionis Romos valstybėje persekioti pirmas pradėjo ciesorius Neronas (64). Nuo to laiko krikščionių kraujas tekėjo bemaž kuo per tris šimtus metų. Kai kurie žmoniškesnieji ciesoriai nereikalavo krikščionių žudymo, bet įstatymai prieš juos nebuvo atmainyti lig 313 metų. Todėl, ir tiems žmoniškesniems ciesoriams viešpataujant, jokia teisė negynė krikščionių nuo viršininkų smarkumo ir minių neapykantos. Tūkstančiai krikščionių padėjo savo galvas už tikėjimą. Turėjo jie iškentėti baisiausius sopulius, kokius tiktai gali pramanyti žmonių įnirtimas. Dažniausiai krikščionys būdavo prie kryžiaus kalami arba išmetami cirkuose žvėrims sudraskyti. Ne retai tačiau reikėdavo krikščionims išturėti daug sunkesnių ir ilgesnių kankinimų. Neronas, apliejęs juos derva, degindavo savo sodnuose. Kiti viršininkai liepdavo plakti krikščionis geležiniais botagais, kepinti ant lengvos ugnies, draskyti kūną ig kaulų geležinėmis šukomis. Bet ir smarkiausias krikščionių žudymas negalėjo sulaikyti jų skaičiaus augimo, ir Tertulijonas teisingai galėjo parašyti, jog nužudytųjų krikščionių kraujas esąs sėkla, iš kurios dar daugiau jų dygstą.

Kankiniai, atiduodami gyvybę dėl tikėjimo, buvo ne tiktai drąsūs jo išpažintojai, bet ir skelbėjai. Ramumas, kenčiant didžiausius sopulius, darė didelio įspūdžio pagonims, ir daugelį

jų patraukdavo prie krikščionių tikėjimo. Kankinių drąsa, jų nebijojimas mirties, ramumas didžiausiuose sopuliuose rodė tvirtą jų įsitikinimą, kad jų tikėjimas teisingas. Nenoroms pagonių galvose kildavo mintys, jog Dievo turi būti tikėjimas, duodąs savo išpažintojams tokios stiprybės. Šventas krikščionių gyvenimas, jų niekinimas žemės gerybių ir garbės dar labiau pakeldavo krikščionis pagonių akyse. Nustota tikėti paskalomis apie biaurų krikščionių elgimąsi naktinėse sueigose.

Pirmas ėmė persekioti krikščionis žiaurus tironas Neronas, norėdamas nuo savęs ant krikščionių nukreipti įtarimą dėl Romos miesto padegimo. Tuomet kentėjo didelė daugybė krikščionių.

Apie tą persekiojimą taip rašo romėnų istorikas Tacitas (Annal. 15- 44): „tam įtarimui pašalinti Neronas pastatė kaltininkų ir baudė didžiausiais kankinimais žmones, neapkenčiamus dėl nedorybių, kuriuos minia vadino krikščionimis. Tas vardas turi pradžią nuo Kristaus, kuris Tiberijaus laikais krašto viršininko Poncijaus Piloto mirtimi buvo nubaustas. Tam kartui sustabdyti pavojingi burtai vėl iškilo, ne tiktai Judėjoj, kur ta blogybė atsirado, bet ir Romoje, kur visi žiaurumai ir begėdiškumai suplaukia ir garbinami. Pirma buvo suimti, kurie prisipažino (esą krikščionys), paskui jų nurodymu didelė daugybė, kurios susekė ne tiek padegus, kiek žmonių giminę neapkenčiant. Žudomiems buvo pridedama išniekinimų: apdengtus žvėrių kailiais atiduodavo šunims sudraskyti, arba kaldavo prie kryžių, arba degindavo."

Panašus į Neroną žiaurumu Domicijonas (81—96) atkartojo krikščionių persekiojimą (nuo 94 m.). Kaltino juos už bedievystę ir svetimus burtus.

Trajanas (98—117) priskaitė krikščionių tikėjimą prie uždraustų tikėjimų ir apskųstuosius krikščionis įsakė bausti, kaip matyti iš žemiau dedamos jo korespondencijos su Bytinijos krašto viršininku Plinijum Jaunuoju.

Plinijaus laiškas Trajanui: „Prie krikščionių tyrinėjimo niekuomet nesu buvęs, todėl nežinau, už ką ir kiek ar baudžiama, ar klausiama. Ir gerokai svyravau, ar yra skirtas amžiui, ar net visai jauni niekuo nuo suaugusių neskiriami; ar dovanojama dėl atgailos, ar nieko negelbsti tam, kurs buvęs krikščionimi nustojo juo būti; ar baudžiama už patį vardą kad ir be nedorybių, ar nedorybės, sujungtos su vardu. Tuo tarpu su tais, kurie pas mane buvo apskųsti esą krikščionys, taip elgiaus: klausiau juos, ar yra krikščionys; prisipažįstančius kartkartėmis klausiau, grasindamas mirtimi, neatsisakančius liepdavau nužudyti. Neabejojau, kad, vis viena, ką jie išpažintų, be abejo, užsispyrimas ir nepalenkiamas atkak-

lumas baustinas. Buvo ir kitų tos beprotystės šalininkų; juos, kadangi buvo Romos piliečiai, užrašiau pasiųsti į miestą (Romą). Pagaliau pačioje byloje, kaip paprastai esti, plečiantis nedorybei, pasirodė įvairios jos rūšys. Įteiktas buvo be parašo sąrašas su daugelio vardais, kurie gynėsi esą arba buvę kada nors krikščionys; kadangi jie, man reikalaujant, dievus garbino ir tavo statulai, kurią tyčia su dievų vardais liepiau atnešti, aukojo smilkalo ir vyno, be to, piktžodžiavo Kristui, ko negal priversti daryti tuos, kurie tikrai yra krikščionys, tai nutariau juos paleisti. Kiti sąraše parodyti krikščionys pasisakė esą krikščionys ir tuojau išsigynė: dėl buvimo buvę, bet nustoję būti, kiti prieš trejus metus, kiti prieš daug metų, kai kurie net prieš dvidešimt metų. Visi ir tavo statulą, ir dievų paveikslus garbino, jie ir Kristui piktžodžiavo. Sakės tiek buvę jų kaltybės ar klaidos, kad paskirtomis dienomis prieš aušrą suseidavę giesmių drauge giedoti Kristui Dievui ir darę priesaiką ne kokiai nedorybei, bet kad nevogsią, neplėšią, nesvetimoteriausią, duotą žodį laikysią, užstato grąžinti neatsisakysią; tai atlikę išsiskirstydavę ir vėl suseidavę imti valgio, bendro ir nekalto, o nustoję tai daryti po mano įsakymo, kuriuo tavo įsakymu uždraudžiau draugijas. Laikiau reikalingu daiktu kankindamas tyrinėti dvi mergaites, kurios buvo vadinamos patarnautojos, kiek yra tiesos. Nieko kito neradau, kaip burtus netikusius ir nemažus, todėl atidėjęs tyrinėjimą kreipiausi į tavę klausdamas patarimo. Rodėsi man reikalas vertas pasitarimo labiausiai dėl skaičiaus esančių pavojuje. Patenka ir pateks į pavojų daugelis visokio amžiaus, padėties, abiejų lyčių. Tie burtai paplito ne tik po miestus, bet ir po sodžius ir laukus, regis, kad galima juos sustabdyti ir pataisyti. Tikrai matyti, beveik jau ištuštėjusias bažnyčias pradėjo lankyti ir šventas apeigas seniai apleistas švęsti, dažnai ir aukas daryti, kurių retas teatsirasdavo pirkėjas. Iš to lengva suprasti, kokią žmonių minią gal pataisyti, jei palikti atgailai vietos.“

Trajanas atsakė: „pasielgei, mano Sekundai, kaip reikėjo, tyrinėdamas bylas tų, kurie kaipo krikščionys pas tave buvo skundžiami. Bendrai negaliu nustatyti tikrą taisyklę. Ieškoti nereikia, jei skundžiami ir kaltinami, reikia bausti; kurie ginsis esą krikščionys ir tai įrodys, garbindami mūsų dievus, nors būtų buvę įtartini, tegauna atleidimą dėl atgailos; be parašo įteikiami skundai neturi būti priežastim bandymui.“

Tuo Trajano dekretu visam šimtmečiui buvo nustatyta norma elgtis su krikščionimis. Valstybė iš savo iniciatyvos jų neieško. Gavus skundą baudžia. Nepriiminėjami skundai be parašo. Skundikas turi įrodyti kaltybę, kitaip pats baudžiamas už šmeižimą. Visa tai bent kiek gynė krikščionis.

Trajano įpėdiniai Hadrijonas ir Antonijus Pijus sulaikė bent kiek persekiojimą, bet visai jo nesustabdė.

Padidėjo persekiojimas prie Morkaus Aurelijaus (161—180).

Dar labiau buvo persekiojami krikščionys prie Septimijaus Severo (193—211).

Prie jo įpėdinių krikščionys beveik per 40 metų ramiai galėjo išpažinti savo tikėjimą. Ciesorius Aleksandras Severas pagarboje laikė krikščionių doros mokslą ir Kristaus statulą buvo pastatęs savo šventykloje. Krikščionių skaičius labai padidėjo, bet už tat žymiai atvėso jų tikėjimo karštumas.

Decijus (249—251), siauraprotis politikas, manė sustiprinsiąs griūnančią Romos valstybę, gaivindamas senovišką Romos tikybą, todėl buvo pasiryžęs visai išnaikinti krikščionis. Krikščionys buvo ieškomi ir visaip kankinami, kad atsižadėtų savo tikėjimo. Daugelis krikščionių, pabūgę kančių, atstojo nuo tikėjimo arba už pinigus pirkosi raščiukus, būk sudėję aukų dievams.

Po trumpo, bet smarkaus persekiojimo prie Valerijono (253—260) krikščionys vėl susilaukė laisvės, nė kieno nekliudomi viešai galėjo savo tikėjimą išpažinti, bažnyčias statytis. Krikščionių tikėjimas labai išsiplėtė.

Didžiausias buvo persekiojimas prie Dioklecijono (284—305). Tas ciesorius pradžioje toleravo krikščionis, daug jų buvo ciesoriaus dvare, kai kurie užėmė aukštas vietas. Bet paskui, kurstomas savo draugo žiauraus ciesoriaus Galerijaus, Dioklecijonas išleido įsakymą prieš krikščionis (303). Pradžioje krikščionys buvo pašalinti iš kariuomenės, paskui įsakyta nugriauti jų bažnyčias, atimti jų turtus, pagaliau liepta visiems gyventojams aukoti dievams; kas to nedarė, buvo baudžiamas. Daug krikščionių buvo tuomet smarkiausiai kankinti ir nužudyti, daug išsiųsti į kasyklas prie sunkių darbų, išlupus jiems pirma dešiniąją akį ir sužeidus kairiąją koją. Tiktai Galijoje ir Britanijoje, kurios buvo Konstancijaus Chloro valdžioje, krikščionių likimas buvo geresnis, pasitenkinta sugriovimu jų bažnyčių.

Dioklecijono įpėdiniai Galerijus ir Maksiminas Daja toliau persekiojo krikščionis, kol juos pačius Dievas suklupdė. Galerijus, ištiktas sunkios ligos, prieš mirtį išleido įsakymą (311), kuriuo suteikė krikščionims tikėjimo laisvę, prašydamas, kad jie melstų jam iš savo Dievo sveikatos. Maksiminas, nuveiktas Licinijaus mūšyje prie Adrianopolio, nusinuodijo ir mirė baisiausiuose skausmuose. Panašiai nelaimingi buvo ir kiti krikščionių persekiotojai: Maksiminijonas, Maksencijus, Licinijus. Konstancijaus Chloro sūnus Konstantinas sustabdė pagaliau krikščionių persekiojimą.

Krikščionių skaičius. Krikščionių tikėjimas plito slapta. Todėl sunku suvokti tikrų žinių apie krikščionių skaičių pirmaisiais amžiais. Tacitas ir Plinijus paliko liudijimą apie didelį krikščionių skaičių. Dar aiškiau rašo apie didelį krikščionių tikėjimo išsiplėtimą Tertulijonas. Apgynimo knygoje [1]) taip jisai prakalba į pagonis: „jei norėtumėm su jumis kariauti, argi neužtektinas būtų mūsų skaičius? Vakarykščiai tesame, o visa jūsų pripildėme: miestus, salas, susirinkimus, ciesoriaus rūmus, senatą, pačias jums bažnyčias tepalikome. Bet ir be karo, jei tokia žmonių daugybė, nuo jūsų atsiskyrusi, išeitų, dėl paties atsiskyrimo tokios gyventojų daugybės pragaištų jūsų valstybė". Kitame rašte Tertulijonas sako: „į ką kitą, jei ne į Kristų, įtikėjo viso pasaulio tautos? Į ką kitą tiki partai, medai, elamitai, gyventojai Mezopotamijos, Armenijos, Frigijos, Kapadokijos, Ponto, Azijos, Pampilijos, Aigipto, Afrikos, romėnai ir svetimtaučiai, gyventojai romėnams neprieinamos Britanijos, Germanijos, Skitijos ir šalių mums nežinomų" [2]). Tą patį dalyką patvirtina šv. Ireniejus. Rašo jisai: „tautos, kurios skiriasi viena nuo kitos, laikosi to paties palikimo, ir Germanijos bažnyčios turi tokį pat tikėjimą, kokį ir Ispanijos, Galijos, Rytų šalių, Aigipto ir Afrikos" [3]). Apie vidurį trečiojo amžiaus buvo daromi Afrikoje ir Italijoje vyskupų susivažiavimai, kuriuose dalyvavo po kelias dešimtis vyskupų (90—60). Todėl krikščionių tikėjimas tuose kraštuose turėjo būti labai paplitęs. Edesoje ir Armenijos karalystėje krikščionių tikėjimas buvo viešpataujantis. Romos imperijoje kai kuriuose kraštuose, kaip antai Mažojoje Azijoje, krikščionys sudarė arti pusės visų gyventojų. Daugiau krikščionių buvo žieminėje Mažojoje Azijoje, Syrijoje, Aigipte, Afrikoje, mažiau Italijoje ir Galijoje.

Milano ediktas.

Konstantinas Didysis pirmas įvertino krikščionių skaičių ir jų tikėjimo reikšmę valstybei ir perėjo į krikščionių pusę. Jis savo išsilavinimu, žmoniškumu, dorumu labai skyrėsi nuo savo draugų Galerijaus, Maksimino Dajos, Maksencijaus, tamsių, žiaurių, ištvirkusių. Jis ir jo tėvas buvo garbintojai vyriausio saulės dievo, taigi artimi krikščionių monoteizmui. Stebino jį ciesorių persekiotojų nelaimingas likimas, jo tėvo ir jo paties laimė. Pradėdamas sunkią kovą su Maksencijum, ieškojo krikščionių Dievo padėjimo. Pats papasakojo istorikui Euzebijui matęs danguje kry-

---

[1]) Apolog. cap. 37. [2]) Adversus Judaeos. cap. VII. [3]) Advers. haer. I, 10, 2

Konstantinas Didysis.

žiaus ženklą. Kristaus monogramą liepė padėti savo kariuomenės vėliavoje. Pergalėjęs daug galingesnį už save priešininką Maksencijų, 313 metais susivažiavo su rytų šalies ciesorium Licinijum ir drauge su juo išleido įstatymą (Milano ediktą), kuriuo suteikė krikščionims visišką tikėjimo laisvę ir įsakė jų Bažnyčiai grąžinti atimtas šventyklas ir kitus trobesius.

Taip krikščionys laimėjo ilgą ir smarkią kovą su pagonija. Krikščionių tikėjimas, beveik per pustrečio šimto metų persekiojamas, ne tiktai nepragaišo, bet apėmė visus Romos valstybės kraštus. Tasai ūmas tikėjimo plitimas sunkiausiose sąlygose ir tvermė persekiojimuose yra nepaprasti atsitikimai, ženklas dieviškos jo pradžios ir galybės.

Kova dvasios ginklais.

Filosofų užpuldinėjimai.

Krikščionims pirmaisiais amžiais reikėjo ne tiktai išlaikyti smarkų Romos ciesorių persekiojimą, bet ir kovoti su pagonių filosofais, išjuokiančiais savo raštuose krikščionių tikėjimą, su naujomis tikybomis ir su heretikais.

Labarum, Konstantino D. duota kariuomenei vėliava.

Iš filosofų, kovojusių su krikščionimis, žymiausias yra C e l s u s (apie 180 m.). Jis parašė knygą „Tikras žodis“, kuri buvo ginklų prieš krikščionis arsenalas. Juo kartais tebesinaudoja ir mūsų laikais tikėjimo priešininkai. Celsas yra skaitęs krikščionių knygas, kritikuoja Biblijos istoriją, kaltina krikščionis už jų skyrimąsi nuo kitų tikybų, išjuokia juos kaipo gaują apjakusių žmonių, kurie temoką pritraukti tamsuolius, vergus, moteris. Aukštą Evan-

gelijos dorą betgi pripažįsta. Celso knyga prieš krikščionis žuvo, težinoma iš Origeno atsakymo. Celso draugas satirikas Lukijanas Samosatietis savo raštuose išjuokia krikščionių dorą, jų artimo meilę, piešia krikščionis naiviais žmonėmis, kuriuos išnaudoja visokie apgavikai.

Rytų religijos. Senoviškas romėnų tikėjimas su savo apeigų formalizmu žlugo drauge su respublika. Sugriovė jį graikų kultūros kriticizmas. Imperijos pradžioje plačiai buvo paskli dusi skepticizmo srovė. Tuščios šventyklos griuvo, kunigų vietos būdavo neužimtos. Augustas stengėsi atgaivinti religiją, palaikydamas ciesoriaus garbinimą, bet nevertų ciesorių eilė davė mirtiną smūgį ciesorių garbinimui. Žmonės, kamuojami abejojimo, nukrypo į rytų religijas, kurios skelbė aukštesnį Dievo pažinimą ir tikrą išganymą. Romoje ir kitur labai plito garbinimas Aigipto dievo Serapio ir Izės, Frigijos deivės Kibelės, Syrijos dievo — saulės ir Persijos dievo Mitros. Žymesnieji asmenys pašvęsdavo save į tų tikybų paslaptis arba misterijas tam tikromis apeigomis — taurobulijomis. Visos tos religijos garbino tas pačias gamtos jėgas, todėl jos gerai sugyveno gretimais. Iš jų susimaišymo iškilo lyg viena visiems bendra religija, artimas monoteizmui saulės garbinimas, paplitęs Syrijoje, kurį palaikė ciesoriai iš Syrijos dinastijos. Taip prieš universalinę krikščionių religiją mėgino pastatyti taip pat universalinę pagonišką tikybą. Plutarchas rašė: „Nėra įvairių dievų įvairioms tautoms. Mainosi vardai, garbinimo formos, simbolai, o yra tik viena išmintis, kuri viešpatauja pasaulyje“. Tais žodžiais trumpai išreiškė tikybinį sinkretizmą, kurs plačiai buvo pasklidęs antrajame ir trečiajame amžiuje.

Atgyjančią tikybos dvasią palaikė pagonių filosofai, sugalvodami senosioms tikyboms pataisyti tam tikrų sistemų: naująjį pitagorizmą (Filostratas, Plutarchas, Maksimas Tyrietis) ir labiau už jį paplitusį naująjį platonizmą.

Jo tvėrėjai buvo filosofas Ammonijus Sakas († 242) ir jo mokinys Plotinas († 261). Naujojo platonizmo pamate buvo monoteizmas, o senieji dievai esą gamtos jėgos arba tarpininkai Dievo ir žmonių. Prieš krikščionių apreiškimą mėgino

pastatyti pagonių apreiškimą, paremtą orakulų ištarmėmis. Naujaplatonikai reikalavo griežtos doros.

Herezijos.

Ta sinkretizmo srovė buvo juo pavojingesnė, kad pačiuose krikščionyse atsirado jai pritariančių heretikų. Iš visų herezijų daugiausia turėjo šalininkų gnostikai, atsiradę jau pirmajame amžiuje, bet plačiai tepasklidę antrajame amžiuje. Jie mėgino Kristaus mokslą pataisyti pagonių filosofija arba senoviškomis tikybomis, gyrėsi geresniu Dievo pažinimu (gnosis=žinojimas, mokslas), lyg iš kokio betarpio apreiškimo, regėjimo. Gnosticizmas tai stiprus krikščionybės pasidavimas helenizmui. Gnostikai sakė, kad Dievas negalėjęs sutverti šio pasaulio su jo bloga materija, jį sutvėrusios tarpininkės dvasios. Kristus neprisiėmęs kūno, bet tiktai rodęsis žmogumi. Visi gnostikai skelbė dualizmą arba du pradu: gerą Dievą ir blogą materiją. Reikalavo nuo savo šalininkų, kad susilaikytų nuo mėsos valgymo, moterystės, per kurią plinta materijos viešpatavimas. Iš kitos pusės, kadangi materialiniai darbai neturį jokios reikšmės doros atžvilgiu, tai gnostikai visa išteisindavo, net šlykščiausią paleistuvystę.

Gnostikai daug rašė, bet jų raštai žuvo, žinomi tiktai iš polemikos su jais krikščionių rašytojų.

Kova su pagonių tikybomis, filosofija, su heretikais krikščionimis buvo labai sunki. Padėjo ją laimėti tiesos galybė. Krikščionių tikėjimas davė tai, ko ištroškę buvo žmonės, o ko negalėjo duoti nei filosofija, nei kitos tikybos: Dievo pažinimo tikrumą, aiškų atsakymą į amžinuosius klausimus. Rytų religijos buvo tiktai mitai, o Kristaus apreiškimas istorijos faktas, neseniai įvykęs, kurį nesunku buvo patikrinti.

Pagonių pasaulis buvo paskendęs prietaruose. Viešpatavo tikėjimas į magiją, astrologiją, visokius žavėjimus. Spaudė visus tikėjimas į aklą neatmainomą likimą, į didelę demonų valdžią. Tikybinės tiesos netikrumą pagonyse tuo laiku gerai išreiškia Kiprijonas: „buvau pasinėręs tamsybėse, gilioje naktyje, buvau šen ir ten blaškomas šio pasaulio siūbuojančioje jūroje ir klajo-

jau lyg aklas, nežinodamas savo gyvenimo tikslo, be tiesos ir šviesos". Krikščionių Bažnyčia gelbėjo žmoniją iš visų tų prietarų, abejojimų, duodama tikrą tiesos pažinimą, savo Sakramentų malone užtikrindama išganymą.

Gintis krikščionims daug padėjo

Apologetai.

Antrajame ir trečiajame amžiuje atsiranda nemažas skaičius mokytų krikščionių. Jie savo raštais įrodinėjo neteisingumą krikščionims daromų priekaištų, aiškino savo tikėjimo tiesas, statė pagonims prieš akis aukštą krikščionių dorą, rodė pagonių tikėjimo niekingumą.

Pagonys kaltino krikščionis, kad jie esą bedieviai. Jiems taip atsako Aristidas: „graikai prasimanė daugybę dievų, vyriškų ir moteriškų, tarp kurių atrandame tokių, kurie svetmoteriavę, užmušinėję, buvę rūstūs, keršitininkai, tėvų užmušėjai, vagys ir plėšikai. Graikų dievai buvę nedori, juokingi, biaurūs, paniekinimo verti ir savo elgesiu teisino žmonių svetimoteriavimus, svetimų turtų plėšimą ir visokius kitus biaurius ir nedorus darbus. Krikščionys atrado tiesą. Jie pažįsta ir tiki į vieną Dievą, dangaus ir žemės Sutvėrėją, ir jokio kito dievo nepripažįsta. Nuo savo Dievo gavo jie įsakus; jų laikydamies, tikisi įgyti aname gyvenime amžiną laimę. Didis ir stebuklingas yra krikščionių mokslas. Jie yra nauja giminė, turinti savyje Dievo priemaišą". Kitas gynėjas Atenagoras taip vėl rašo apie tą patį dalyką: „mes esame įsitikinę, kad Dievas mato mus dieną ir naktį ir žino net slapčiausias mūsų mintis, jisai yra pati šviesa. Mes tikimės amžinai gyvensią arba dangaus laimėje, arba pragaro ugnyje, taigi kaip galėtumėme bloga daryti ir atsiduoti didelio teisėjo bausmei".

Kad pagonys kaltino krikščionis, būk jie savo sueigose paleistuvaują, atsako Minucijus Peliksas: „jūsų tragedijos, kurias nuolat girdite ir skaitote, giria tokius darbus". Tertulijonas vėl rašo: „kas gi tos paleistuvystės daugiau turi , jeigu ne tie, kurie mokosi jos nuo Jupitero". Toliau Tertulijonas įrodinėja, kad visi nusikaltėliai, baudžiami vyriausybės už nedorus darbus, esą pagonių pusėje. „Jūsiškių visuomet kalėjimai ištroškę, jūsiškių laukia metalų kasyklos, jūsiškiais visuomet penimi žvėrys. Nė vieno nerasi tenai krikščionies, jei bent dėl to tiktai, kad yra krikščionis".

Kaip gi skaisčiai žiba krikščionių dora, sulyginus ją su pagonių. Paklausykime tų pačių apologetų žodžių: „Mes šventai gyvename mo-

terystėje ir žinome vieną tiktai moterį arba nė vienos. Daugelis iš mūsų laiko amžiną skaistybę ir taip suvaržo kūno geidulius, jog atsisako ir nuo leidžiamo sąryšio" (Minucijus Peliksas). „Visokių kūno nuodėmių taip saugojamės, jog niekas iš mūsų neveizi su pageidavimu. Vildamies amžinųjų gerybių, paniekiname žemiškas. Daug gal atrasti tarp mūsų vyrų ir moterų, gyvenančių skaistybėje, kad tuo labiau su Dievu susivienytų. Kraujo liejimo ir užmušimo taip saugojamės, jog nenorime žiūrėti į gladijatorių muštynes. Pas mus viešpatauja susivaldymas, laikoma viena moterystė, sergima skaistybė, vykdoma teisybė, garbinamas Dievas, tiesa viešpatauja, sutartis ramina, išmintis moko, Dievas karaliauja" (Atenagoras). „Krikščionys gyvena kūne, bet ne kūnu. Ant žemės keliauja, bet jų tėviškė danguje. Visus myli, nors visų persekiojami. Neturtėliai yra, o daugelį turtingus padaro. Visko jiems trūksta, o viso jiems pakanka. Yra niekinami, betgi apsupa juos garbė, jų vardas išjuokiamas, bet jų teisybė pripažįstama" (Gromata į Diogenetą). „Krikščionys nieko nesidrovi, nieko nesigaili. Apskųsti didžiuojasi, klausiami prisipažįsta, nuteisti dėkoja. Vieno tereikalauja: kad nebūtų kaltinami be ištyrimo" (Tertulijonas).

Kalba. Pirmaisiais amžiais krikščionių rašytojų daugiausiai buvo vartojama graikų kalba, Aleksandrijos tarmė, priartinta prie liaudies kalbos. Nuo antrojo amžiaus pabaigos imama vartoti ir lotynų kalba. Lotyniškieji krikščionių rašytojai dar labiau atsitolino nuo klasiškosios kalbos negu graikiškieji. Tikrasis tvėrėjas vartojamos krikščionių rašytojų lotyniškosios kalbos, artimos liaudies kalbai, buvo Tertulijonas. Jis kalė naujus reikalingus terminus, konstrukcijas, vengė perdidelio purizmo, vis tuo tikslu, kad būtų suprantamas ir minioms. Jo kalbą toliau plėtojo Kiprijonas ir kiti rašytojai.

Graikiški rašytojai.

A t e n a g o r a s, mokytas atenietis, parašė krikščionių gynimą, kurį padavė ciesoriui Morkui Aurelijui ir jo sūnui Komodui. Gynimas parašytas labai gražia kalba, dailia forma. Atenagoras su juridiniu griežtumu įrodinėja krikščionims daromų priekaištų neteisingumą, šaukiasi ciesoriaus teisybės ir tiesos meilės.

Drąsus krikščionių mokslo gynėjas buvo š v. J u s t i n a s, gimęs Samarijoje. Jaunystėje išėjo jisai aukštus mokslus, aplankė garsiausias graikų filosofų (stoikų, peripatetikų, pitagoriečių) mokyklas, bet niekur neatrado ieškomosios tiesos. Pranašų ir apaš-

talų raštų skaitymas atidarė jam akis. Šv. Justinas liko krikščionimi. Daug keliavo ir kelionėse suseidamas su įvairių nuomonių žmonėmis, skleidė krikščionių mokslą. Romoje įkūrė mokyklą, kurioje filosofijos dėstymą sujungė su krikščionių mokslo aiškinimu. Parašė du ginamu raštu: vieną didesnįjį į ciesorių Antoniną, Romos senatą ir tautą, kitą—mažesnį į ciesorių Morkų Aurelijų. Buvo nužudytas dėl tikėjimo (166). Paliko daug raštų prieš pagonis ir heretikus. Kalbos, formos nelabai težiūrėjo, tačiau jo raštai turi patraukiamos jėgos. Matyti juose atviras garbus autoriaus būdas, tvirtas tikėjimas į galutiną tiesos laimėjimą, drąsa savo įsitikinimų skelbime. Stengėsi, kiek galima, Kristaus tikėjimą suderinti su filosofų mokslu.

Nežinomo autoriaus Laiškas į Diogenetą įrodymų tvirtumą, minties aiškumą krikščionių tikėjimo tiesų dėstyme jungia su labai gražia, dailia kalba ir įtikinimo karštumu.

Lotyniškieji rašytojai.

Žymus Romos teisininkas Minucijus Peliksas parašė labai dailiai sustatytą krikščionių tikėjimo gynimą knygoje „Octavius“. Išvedamas joje pagonio su krikščioniu pasikalbėjimas: pirmasis daro priekaištų krikščionių tikėjimui, antrasis į juos atsakinėja. Ta apologija pasižymi kalbos gražumu ir dailiu viso dalyko išdėstymu. Tuo žvilgsniu Minucijus Peliksas turi panašumo į Atenagorą.

Kankintinių drąsa atvedė į katalikų Bažnyčią kitą garsų rašytoją Tertulijoną, afrikietį, vyrą didelių gabumų ir mokslo. Buvo teisininkas. Negalėjo ramiai žiūrėti į neteisingą krikščionių persekiojimą ir stojo jų ginti. Tertulijonas iš prigimties kovotojas, polemikas. Jisai savo raštuose plakte plaka nedorą pagonių gyvenimą, atidengia visą jų tikėjimo niekingumą, įrodinėja krikščionims daromas skriaudas ir reikalauja jiems priderinčiosios teisybės. Jo raštų kalba skaudžiai čaižanti. Rašė trumpais sakiniais, labai sutrauktai, todėl dažnai sunkus suprasti. Buvo labai karšto, smarkaus ir nenusistojusio būdo (vir ardens), mėtėsi į kraštutiniškumus, linko į perdėjimą. Tuo reikia aiškinti, dėl ko savo am-

žiaus pabaigoje priklydo prie montanistų sektos, garsios išviršiniu gyvenimo aštrumu, mokančios, kad Dievas neatleidžiąs kai kurių sunkiųjų nuodėmių. Parašė dvi apologijas (apie 197 m.) ir daug kitų raštų.

Tertulijono mokinys šv. Kiprijonas, taip pat buvo afrikietis. Išėjęs mokslus, buvo atidaręs iškalbos mokyklą Kartagine. Palikęs krikščionimi, savo didelius turtus išdalino pavargėliams. Buvo išrinktas to paties miesto vyskupu. Dėl aukštos kilmės, didelio mokslo ir gailestingų darbų buvo gerbiamas ne tiktai krikščionių, bet ir pagonių. Tą pagarbą padidino pasišventimas, su kuriuo šv. Kiprijonas maro laiku šelpė apleistus ligonis, krikščionis ir pagonis lygiai. Tiems, kurie, bijodami užsikrėsti, šalinosi nuo to gailestingo darbo, šv. Kiprijonas sakydavo, kad ne mažesnis esąs nuopelnas Dievo akyse mirti, šelpiant ligonis, kaip išlieti kraują dėl tikėjimo. Ciesoriui Decijui smarkiai persekiojant krikščionis, šv. Kiprijonas, nenorėdamas, kad Bažnyčia paliktų be ganytojo, pasislėpęs ją valdė. Išleido įstatus, kaip reikia elgtis su tais, kurie persekiojimo laiku, pabūgę kančių smarkumo, buvo išsižadėję tikėjimo. Leido jiems sugrįžti į tikinčiųjų draugiją, atlikus pirma Bažnyčios uždėtą viešą atgailą. Ciesoriui Valerijonui atnaujinus persekiojimą, šv. Kiprijonas buvo suimtas ir nuteištas mirti (268 m.). „Deo gratias,“ atsakė Kiprijonas. Nukirsdinimo vietoje liepė išmokėti budeliams 25 monetas, pats nusivilko viršutinius rūbus, užsirišo akis ir atsiklaupęs ramiai padėjo galvą nukirsti. Paliko daug raštų. Rašė daugiausia krikščionims. Polemikos vengė. Žiūrėjo praktikos tikslų, žadino tikėjimo jausmus, bažnytinę dvasią. Kalba patraukia savo malonumu, taikumu. Jo raštai krikščionių labai buvo skaitomi ir branginami. Viename jų plačiai išdėstė mokslą apie Bažnyčios vienybę.

Aleksandrijos mokykla.

Krikščionys pradžioje neturėjo savų mokyklų ir noroms nenoroms turėjo lankyti pagonių mokyklas, kuriose viešpatavo priešinga krikščionystei pagonių dvasia. Taigi krikščionys

rūpinosi savo mokyklų įsitaisyti. Jau antrajame amžiuje būta krikščionių mokyklų Antijochijoje, Kezarėjoje, Romoje, bet už visas jas labiau pagarsėjo Aleksandrijos mokykla. Iš jos išėjo daug mokytų vyrų ir rašytojų. Garsiausias jos mokinys, paskui ir mokytojas, buvo Origenas. Jo tėvas Leonidas mirė kankintiniu. Jaunutis Origenas troško sekti tėvo pėdomis, ir motina, bijodama, kad jos sūnus nenueitų pasisakyti pagonių vyresnybei, jog esąs krikščionis, turėjo slėpti nuo jo drabužius ir avalynę. Išėjęs Aleksandrijos mokyklą, Origenas paliko jos viršininku. Buvo tai mokyčiausias savo laiko vyras. Kiaurai žinojo visą Šventąjį Raštą, tyrinėjo pagonių filosofų raštus, priimdamas, ką gera juose rado, skaitė heretikų raštus, norėdamas išaiškinti jų klaidas. Stengdamasis pagonių mokslą suderinti su krikščionių tikėjimu, neišvengė klaidų, per daug pasidavė neoplatonizmui ir gnostikų įtakai. Nežiūrint to, Origeno nuopelnai krikščionių mokslui labai dideli. Daug parašė tam mokslui apginti. Stebėtinas buvo Origeno darbštumas. Septyni stenografai pasikeisdami užrašinėjo jam diktuojant, iš tų užrašų kiti perrašinėjo. Kalbos dailumu jo raštai nepasižymi. Norėdamas, kad gerai suprastų, per daug ištęsia savo kalbą. Šv. Hieronimas sako, kad Origenas parašęs tiek knygų, kiek kitas per visą amžių nebūtų galėjęs perskaityti. Mirė dėl kankinimų, kuriuos iškentėjo Decijaus persekiojimo laiku (apie 254 m.). Jo mokslo ir iškalbos garsas patraukė į Aleksandrijos mokyklą daug mokinių. Mamea pasikvietė Origeną į Antijochiją aiškinti krikščionių mokslo savo sūnui Aleksandrui, kurs vėliau buvo ciesorium. Origenas paliko daug raštų, kuriuose tai moksliškai aiškina krikščionių tikėjimo tiesas, tai gina jas nuo pagonių ir kreivatikių užpuldinėjimų. Šventajam Raštui geriau išaiškinti sustatė hekzamplias, kur sugretino šešis Šventojo Rašto tekstus.

Pirmųjų krikščionių papročiai.

Dora.

Pirmieji krikščionys priimdavo naują mokslą iš giliausio įsitikinimo. Krikščionių tikėjimas už dorą gyvenimą žadėjo amži-

ną gyvenimą. Įgyti tą laimę pirmieji krikščionys stengės šventu gyvenimu. Dora aukštai stovėjo, ką yra pripažinę net pagonys. Garsus gydytojas Galenas (129—199) apie krikščionis yra taip parašęs: „elgiasi jie kartais kaip tikri filosofai. Kad jie niekina mirtį, tai mes visi savo akimis matome, taip pat, jie turi nepaprastą drovingumą. Yra jų tarpe tokių, kurie susivaldymu ir doros branginimu nė kiek neužleidžia filosofams".

Didelė buvo tarp krikščionių savitarpio meilė ir iš jos plaukianti labdarybė. Tas doras yra pripažinęs Lukijonas Samosatėnas ir ciesorius Julijonas. Gailestingumu senovės romėnai nepasižymėjo, laikė jį būdo silpnumu (Ciceronas ir Seneka), neturtėliai romėnams tai *immunda pauperies* (Horacijus). Buvo, tiesa, labdarybės, bet daugiau iš puikybės ir garbės ieškojimo. Todėl nustebo jie pamatę pas krikščionis gerai suorganizuotą neturtėlių šelpimą. Jį Bažnyčia buvo pavedusi dijakonams ir našlėms. Rūpintasi taip pat ligoniais, kaliniais, labiausiai kenčiančiais dėl tikėjimo. Bažnyčia turėjo sąrašus savųjų, pasmerktų į sunkius darbus, ir stengėsi palengvinti jų likimą. Aiškiausiai pasirodydavo krikščionių labdarybė viešose nelaimėse, siaučiant maro ligai. Visiems šalinantis nuo užkrėstų, krikščionys teikdavo pagalbą gulintiems gatvėje ligonims, laidodavo mirusius, neskirdami nė pagonių. Garsi buvo savo labdarybe Romos bažnyčia. Reikalingas šelpimui dideles sumas sudėdavo krikščionys laisva valia. Bažnyčia ragino pasninkauti ir dirbti, kad turėtų kuo kitus sušelpti. Taip krikščionys, kurių, regis, visos pastangos buvo nukreiptos į aną pasaulį, mokėjo bet gi tiek daug daryti vargui sumažinti šiame gyvenime.

Socialės revoliucijos Bažnyčia neskelbė. Vergai, maištus keldami, tik pablogino savo padėtį. Krikščionys kitaip gerino vergų padėtį, skelbdami mokslą, kurs taiso pačius žmones, o tuo pačiu ir visą gyvenimą. Pagal Kristaus mokslą Dievui visi žmonės lygūs. Visiems buvo skelbiamas tas pats išganymas, statomi tie patys doros reikalavimai. Bažnyčia ragino ponus žmoniškai elgtis su vergais, vergus gi klausyti savo ponų. Vergas jautėsi ly-

gus savo ponui krikščionių susirinkimuose, jam buvo pripažįstama žmogaus vertumas. Krikščionys ponai dažnai iš geros valios paleisdavo savo vergus. Taip prirengtas buvo kelias vergijai panaikinti. Vergai gerai suprato, kiek krikščionių mokslas lengvina jų būvį, ir visi stojo ne pagonių, bet krikščionių pusėn.

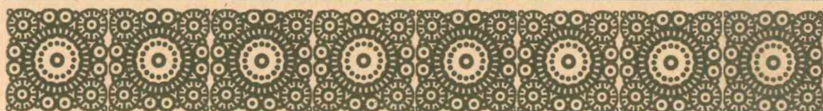
Bažnyčios sutvarkymas.

Bažnyčia nuo pat pradžios veikė kaipo organizuota visuomenė, turinti savo vyresnybę su tam tikra valdžia. Vyresniaisiais buvo apaštalai ir kiti misijonoriai. Jie negyveno vienoje vietoje, palikdavo įsteigtas krikščionių draugijas valdyti savo patikimiems vyrams, o patys keliaudavo toliau Evangelijos skelbti Terminologija tiems vyresniesiems pavadinti nebuvo nustatyta, vadinosi jie vyskupais arba presbiterais. Pagaliau išmirus apaštalams visur kaipo jų įpėdinius matome bažnyčių priešakyje tam tikrus vyresniuosius, vadinamus vyskupais. Jiems padėjo kunigų kolegija ir dijakonai.

Kiekvienas miestas turėjo savo vyskupą. Didelis vyskupų skaičius krašte rodė didesnį krikščionių tikėjimo paplitimą. Vyskupai miestų, kur bažnyčios buvo įsteigtos apaštalų, iš kur krikščionių tikėjimas paplito po aplinkinius miestus, turėjo didesnį autoritetą ir valdžią. Vyskupai pačių didžiųjų Romos valstybės miestų, Romos, Antijochijos, Aleksandrijos, kur bažnyčios buvo įsteigtos šv. Petro arba jo mokinių, vėliau gavo patrijarchų vardą. Iš miestų krikščionių tikėjimas plėtėsi į sodžius, bet sodžiuose vyskupų nebuvo.

Romos bažnyčia, šv. Petro apaštalo įsteigta, nuo pat pradžios buvo žymesnė, vyresnė už visas kitas bažnyčias, ir Romos vyskupas turėjo didesnę už visus kitus vyskupus valdžią. Jau antrajame amžiuje Lijono vyskupas Ireniejus rašė, kad Romos bažnyčios dėl jos vyresniškumo privalo klausyti visos kitos bažnyčios.

Antroji Dalis.

Nuo Konstantino Didžiojo iki Karolio Didžiojo (313—800 m.).

Pagonijos gaišimas ir kūrimasis jos vietoje katalikų Bažnyčios.

Pagonijos gaišimas ir krikščionijos plitimas Romos valstybėje.

Konstantinas Didysis ir Bažnyčia.

Bažnyčia, Konstantinui viešpataujant įgijusi laisvę, galėjo viešai darbuotis. Jau persekiojimų laiku ji buvo pritraukusi didelius būrius pagonių, ieškančių tiesos. Dabar reikėjo jai perstatyti visa pagonių draugija naujo mokslo pagrindais. Konstantino Didžiojo nuopelnas, kad jisai stengės tame darbe padėti Bažnyčiai. Atleido vyskupus ir kunigus nuo mokesčių, valstybės teismų ir viešų darbų, kaip nuo jų buvo atleisti pagonių kunigai ir kai kurie kiti luomai. Sugrąžino Bažnyčiai turtus, atimtus jai persekiojimų laiku. Padėjo krikščionims bažnyčias statyti. Patsai pastatė daug gražių bažnyčių (Romoje, Konstantinopolyje, Palestinoje). Valstybės viršininkus skyrė daugiau krikščionis. Užgynė miestuose dirbti šventomis dienomis darbą. Palengvino sunkų vergų likimą. Uždraudė skirti vergus tėvus nuo vaikų, žmonas nuo vyrų. Taigi vergai galėjo turėti savo šeimą. Palengvino vergų

paleidimą. Krikščionys dažnai tūkstančius vergų paleisdavo be jokio atlyginimo. Stengėsi sutvirtinti griūvančią pas pagonis šeimą, pasunkindamas išsiskyrimą. Kovojo prieš pagonių paprotį išmesti savo vaikus, teikdamas iš valstybės iždo pašalpos vaikams maitinti. Sumažino bausmių žiaurumą, uždraudė nusidėjėlius kalti prie kryžiaus, ženklinti kaktą įkaitinta geležim. Pagreitino teismo procesą, kad kaltinamieji nebūtų perilgai laikomi kalėjimuose. Pagonys žinojo, kad visa tai daroma krikščionių tikėjimo įtakoje ir vis labiau ėmė gerbti jo mokslą.

Konstantinas, globodamas krikščionių tikėjimą, paliko pagonims laisvę savotiškai garbinti senuosius dievus, by tik tai būtų daroma viešai. Tiktai vėliau nuveikęs Licinijų (324) ir vienas paėmęs visą valstybę valdyti, atviriau stojo krikščionių pusėje, ragino visus atsižadėti pagonijos burtų, bet ir tada prievartos priemonių prieš pagonis nevartojo. Jei to laiko rašytojai ir mini apie pagonių bažnyčių uždarymą, reikia suprasti vietos, pagarsėjusios tvirkinančiomis apeigomis arba dideliu žmonių apgaudinėjimu, paleistuvystės ir šarlatanizmo lizdus. Vietomis krikščionys, kur jų buvo dauguma, griaudavo tuščias palikusias pagonių bažnyčias.

Pagonija, neberemiama ciesorių valdžios, ėmė gaišti, ir pagonys greitai virto į krikščionis. Tarp naujai įtikėjusųjų nemaža atsirasdavo ir tokių, kurie virto krikščionimis ne iš įsitikinimo, bet iš noro ciesoriui prisigerinti. Todėl nors krikščionių skaičius labai padidėjo, užtat atvėso tikėjimo karštumas. Be to atsirado krikščionių tikėjimui naujas pavojus iš to, kad Romos ciesoriai kartais savinosi dvasišką valdžią ir kišosi į Bažnyčios valdymą.

Ciesorius Konstantinas, aukštindamas krikščionių tikėjimą, negalėjo palikti paniekinime brangių vietų, pašvęstų Jėzaus Kristaus gyvenimu ir kančia. Dievobaiminga ciesoriaus motina šv. Elena, nuvykusi į Palestiną, liepė sugriauti paleistuvystės dievų stovylas, pastatytas Kristaus grabo vietoje ir Kalvarijos kalne. Begriaunant apačioje atrasta kryžiaus medis, ant kurio mirė pasaulio Atpirkėjas. Toje vietoje šv. Elena pastatė gražią bažnyčią ir joje padėjo vieną brangios relikvijos dalį, kitą gi nusiuntė savo sūnui.

Konstantinas buvo išmintingas, veiklus, rūpestingas valdovas. Didžiausias jo nuopelnas, kad savo gyvenimo tikslą buvo pasistatęs įvesti krikščionių tikėjimą viešpatavimą. Nebuvo tačiau laisvas ir nuo ydų. Iki amžiaus galo nepasikrikštijo, krikštą tepriėmė mirdamas (337). Šešėlį meta ant jo neišaiškintas pasmerkimas mirti artimų giminaičių (sūnaus ir žmonos). Betgi nežiūrint to viso, Konstantino nuopelnai taip buvo žymūs, kad istorija davė jam vardą Didžiojo.

Konstantino sūnus

Konstancijus, kurs ilgainiui vienas paėmė valdžią imperijoj, neišlaikė savo tėvo tolerantiškos politikos. Visiškai pasidavė arijanams ir smarkiai vargino katalikus. Skaudžiai uždrausdamas stabmeldžių aukas ir kitas apeigas, užgavo ir suerzino pagonis, kurių daug dar buvo, ypatingai tarp aukštesniųjų Romos giminių. Pagonys tebebuvo daugumas senatorių, filosofų ir kitų mokytų vyrų. Tuo tarpu krikščionys suskilo. Nuolatiniai ginčai katalikų su arijanais piktino pagonis. Jie laukė tiktai patogios valandos atgauti valdžiai į savo rankas.

Pagonių reakcija.

Pagonių vadovas pasidarė Julijonas, Konstantino Didžiojo broliavaikis. Konstancijui užžengiant į sostą, kareiviai išžudė Konstantino Didžiojo giminę, skelbdami, kad tik jo sūnūs teturi teisę viešpatauti. Teišliko gyvi Konstantino Didžiojo brolio du sūnu: silpnaprotis Galijus ir jaunutis Julijonas. Julijonas buvo auklėjamas krikščionių tikėjime arijanų vyskupų, todėl pažino jį iškreiptą. Bijodamas savo pusbrolio ciesoriaus Konstancijaus, veidmainingai rodėsi krikščioniu, bet širdies gilumoje neapkentė krikščionių tikėjimo. Naudodamies tuo, pagonių filosofai sumanė įkvėpti Julijonui prisirišimą prie pagonystės. Julijonas rengėsi, įgijęs valdžią, sugrąžinti Romos imperijoje pagonių tikėjimo viešpatavimą. Konstancijus, nepermanydamas Julijono veidmainystės, pavedė jam Galijos valdymą. Kareiviai paskelbė Julijoną ciesoriu, ir jisai buvo jau beeinąs su kariuomene atimtų nuo Konstan-

cijaus sosto, bet tuo tarpu mirė Konstancijus, ir Julijonui be kovos teko vyriausia valdžia valstybėje.

Dabar Julijonas ryžosi įvykinti seniai svajotus savo sumanynus. Nedrįsdamas iš karto užginti įsigalėjusio krikščionių tikėjimo, stengėsi palengva jį silpninti, šalindamas krikščionis iš aukštesniųjų vietų, neleisdamas jiems mokslų eiti, pataikaudamas tamsioms pagonių minioms. Ne vienoje vietoje pagonys, pasitikėdami ciesoriaus užtarymu, gr iovė krikščionių bažnyčias, novijo katalikus. Julijonas gi manė, kad nedidelis esą daiktas, jei dešimts graikų nužudysią vieną galiliejietį (taip jisai, niekindamas, vadino krikščionis). Jų Kristus liepiąs jiems kantriai nešti persekiojimus ir skriaudas.

Julijonas norėjo įkvėpti pagonims artimo meilę ir pasišventimą, kurį matė pas krikščionis. Todėl reikalavo nuo pagonių kunigų doro gyvenimo, įsakė jiems nelankyti teatrų ir įsmuklių, liepė sakyti pamokslus, šelpti pavargėlius, statyti ligonines. Rodydamas pagonims dievobaimingumo pavyzdį, patsai nešiojo medžius aukoms deginti, knebinėjo su peiliu aukoms užmuštų gyvulių vidurius, mokėjo iš atminties daugybę visokių užkeikimų, žavėjimų ir maldų į visokius dievus. Bet nieko nepadėjo visas Julijono uolumas. Pagonių jisai tuo nepataisė, patsai tiktai apsijuokė, stengdamasis taip gaivinti mirštančią pagoniją. Tuo tarpu valstybės tvarka pradėjo irti. Kai kur iose šalyse kilo maištų. Julijonas visai nereikalingai įsipainio jo į karą su persais ir joje atrado mirtį (363 m.).

Julijonui viešpataujant, pagonija, susirinkusi paskutines savo jėgas, dar kartą mėgino nuveikti krikščioniją. Buvo tai paskutinis pagonijos pasipurtymas.

Krikščionių tikėjimo laimėjimas.

Julijono įpėdinis Jovijonas suteikė pagonims ir krikščionims lygią tikėjimo laisvę. Taip pat elgėsi Jovijono įpėdinis Valentinijonas. Tuo laiku pagonių skaičius taip sumažėjo, kad ciesorius Gracijonas galėjo jau išleisti įstatymą, atimantį pagonių kunigams algas, mokamas jiems iš valstybės iždo, ir žemes, priderinčias stabmeldžių bažnyčioms. Stabmeldystė nustojo būti Romos impe-

rijoje viešpataujantis tikėjimas, bet jos išpažinimas nebuvo ginamas. Tiktai Gracijono įpėdinis Teodozijus liepė griauti stabmeldžių bažnyčias ir užgynė pagonių tikėjimo išpažinimą (391). Bet pagonių niekas nežudė, kankinių jie neturėjo. Jų apei gos buvo praktikuojamos, kame daug dar tebebuvo pagonių, taigi ciesoriaus įsakymas nebuvo vykdomas. Tik šešto šimtmečio pabaigoje pagonija pragaišo visoje Romos valstybėje. Taip pasibaigė ilga kova pagonijos su krikščionių tikėjimu. Atsigyvenusi savo amžių, sugriuvo ji savaime ir užleido vietą tobulesniam mokslui, nešančiam žmonėms tikrąjį Dievo apreiškimą, aukštesnę dorą ir geresnį visuomenės sutvarkymą.

Herezijos.

Viešpataujant Konstantinui Didžiajam, įėjo į Bažnyčią nemaža pagonių, priėmusių krikščionių tikėjimą be tvirto įsitikinimo. Jų nuomonės ir gyvenimas nesutiko su krikščionių mokslu ir jo įsakais. Tie nauji krikščionys arba, teisingiau sakant, apkrikštyti pagonys mėgino prie savo pažiūrų ir palinkimų pritaikinti Kristaus mokslą ir savotiškai jį išaiškinti. Tokia racionalistiška herezija buvo arijanų.

a) Arijanai.

Gnostikai, daugelis pagonių ir net krikščionių manė, kad neišpasakomas, nepasiekiamas Dievas negalėjo turėti tiesioginių santykių su materialiniu pasauliu, negalėjo jo sutverti. Todėl išgalvojo tarpininkus, kurie jungtų pasaulį su begaliniu Dievu. Panašią nuomonę ėmė skelbti ketvirtojo amžiaus pradžioje Arijus, Aleksandrijos bažnyčios kunigas. Jis mokė, kad Jėzus Kristus nėsąs tikras Dievas, lygus savo esybe Dievui Tėvui, bet buvęs jo sutvertas. Dievas Tėvas išaukštinęs Jėzų Kristų, suteikęs jam dievišką galybę ir per jį sutvėręs matomąjį pasaulį. Atmetus Arijui Jėzaus Kristaus dievystę, amžinumą ir lygumą su Dievu Tėvu, reikėjo atmesti ir paslaptis švenčiausios Trejybės, Dievo Sūnaus įsikūnijimą ir žmonių giminės atpirkimą jo nuopelnais, tai gi krikščionių tikėjimo pamatines tiesas. Bet Arijaus mokslas dėlto ir tiko labai ką tiktai įtikėjusiems pagonims, nenorintiems nulenkti

savo proto prieš krikščionių tikėjimo paslaptis. Atrado jis daug šalininkų Aleksandrijoje, tarp Libijos vyskupų ir Azijoje. Aleksandrijos vyskupas Aleksandras atskyrė Arijų nuo Bažnyčios. Bet tai nesuturėjo naujo mokslo plitimo.

Tuo tarpu ciesorius Konstantinas, atėmęs ir Licinijaus rytų šalį, atvyko čionai vildamasis, kad rytų šalies vyskupai padės jam visoje valstybėje tvirtinti krikščionių tikėjimą, ir nusiminęs sužinojo, kad patys vyskupai nesutinka, ir tai dėl dalykų, kurie jam rodėsi menki.Tiktai vyskupas Hozijus teįtikino jį, kad Arijaus paklydimas užgauna pamatines krikščionių tikėjimo tiesas. Nutildyti ginčams Konstantinas ciesorius, susitaręs su popiežiu Silvestru, sukvietė 325 metais į Nikėją visuotiną vyskupų susirinkimą. Bažnyčios istorijoje buvo tai pirmas toksai iškilmingas vyskupų susivažiavimas. Tarp atvykusių vyskupų buvo tokių, kurie tebeturėjo kančių ženklus iš persekiojimo laikų. Ciesorius patsai dalyvavo susirinkime. Nikėjos susirinkimas pripažino Arijaus mokslą klaidingą ir įsakė visiems tikėti, kad Jėzus Kristus yra tikras Dievo Sūnus, lygus Dievui Tėvui ir vienos su juo esmės Arijus atsisakė pasiduoti susirinkimo nusprendimui ir buvo ciesoriaus ištremtas į Ilyriją.

Nikėjos susirinkimo nusprendimas neužbaigė kilusiųjų ginčų. Arijanai mokėjo atgauti ciesoriaus malonę ir, pasitikėdami jo užtarymu, stengėsi pašalinti katalikų vyskupus iš vyskupijų ir pastatyti jų vietoje savo šalininkus. Šv. Antanazas ir kiti katalikų mokslo gynėjai buvo neteisingai apskųsti ciesoriui ir ištremti iš savo vyskupijų į tolimus kraštus. Ypatingai daug reikėjo katalikams nukentėti, viešpataujant Konstantino Didžiojo sūnui Konstancijui, karštam arijanui ir smarkiam katalikų mokslo persekiotojui. Konstancijaus įpėdinis Julijonas, norėdamas padidinti ginčus katalikų su arijanais, leido ištremtiesiems vyskupams sugrįžti į savo vyskupijas. Julijonui persekiojant krikščionių tikėjimą, ginčai šiek tiek nutilo. Patys arijanai suskilo. 381 metais visuotinas Konstantinopolio susirinkimas dar kartą patvirtino katalikų mokslą apie Dievo Sūnaus ir Šventosios Dvasios dievystę. Popiežiui Damazui, su pagalba katalikiškai tikinčiojo ciesoriaus Teodozijaus, pavyko suvienyti su Bažnyčia daug arijanų vyskupų. Baigiantis

ketvirtam amžiui, Arijaus herezija žymiai susilpnėjo ir pagalios pragaišo Romos valstybėje. Ilgiau ji išsilaikė pas vokiečių tautas: gotus, longobardus, vandalus ir kitas.

b) Pelagijanai.

Gnostikai-manichiejai skelbė, kad žmogaus prigimtis esanti visai pagedusi, žmogus nieko gero negalįs padaryti. Tuo mokslu daugelis krikščionių teisino savo palaidą gyvenimą. Prieš juos stodamas griežtos doros vienuolis Pelagijus mokė, kad jokia pirmųjų tėvų nuodėmė nesusilpninus ir nepagadinus žmogaus prigimimo, todėl nereikalinga esanti žmogui antprigimtinė Dievo pagalba, vadinama malone, ir žmogus galįs prigimtomis savo jėgomis užsipelnyti išganymą. Pelagijui atmetant pirmapradę nuodėmę ir Dievo malonės reikalingumą, tuo pačiu nebereikalinga darėsi malda, krikštas, Jėzaus Kristaus įsikūnijimas, kančios ir nuopelnai. Iš krikščionių tikėjimo bebūtų likęs sausas deizmas, kokį XVIII amžiuje skelbė Ruso. Toksai mokslas, svetimas krikščionims, labai tiko pagonims, remiantiems dorą prigimtomis vien žmogaus jėgomis (stoicizmas).

Pelagijui iš Italijos persikėlus į Afriką ir ėmus čionai skleisti savo klaidingas nuomones, pirmiausiai stojo pries jį mokytas Hiponos vyskupas šv. Augustinas. Jisai iš savo gyvenimo prityrimo žinojo žmogaus silpnumą ir Dievo malonės reikalingumą. Šv. Augustinas savo raštais išaiškino Bažnyčios mokslą apie malonės reikalingumą, pirmąją nuodėmę, žmogaus prigimties pagedimą. Afrikos vyskupai, kartkartėmis perkratę susirinkimuose Pelagijaus mokslą, pripažino jį klaidingą. Susirinkimų nusprendimus patvirtino Romos popiežiai, ir šv. Augustinas teisingai galėjo pasakyti, kad Roma prabilusi, dalykas pabaigtas, tepasibaigia ir paklydimas. Pelagijaus šalininkų nedaug tebuvo, tais klausimais daugiausia užsiimdavo teologai, gyvenime pelagianizmas nebuvo prigijęs.

c) Nestorijanai.

Dar nebuvo nutilę Afrikoje ginčai, Pelagijaus iššaukti, o jau rytų šalyje kilo nauja herezija. Konstatinopolio patrijarkas Nestorijus atskyrė Jėzuje Kristuje du asmeniu: dieviškąjį ir žmogiškąj.

Dievo Sūnus neprisiėmęs žmogaus prigimimo, bet gyvenęs tiktai Jėzuje, Marijos sūnuje, taip, kaip žmogus gyvenąs kieno namuose arba vilkįs rūbą. Todėl ir Jėzaus Kristaus kančia negalinti būti pripažinta Dievo Sūnui, bet tiktai žmogiškajam Jėzaus prigimimui. Marija nepagimdžiusi Dievo Sūnaus, bet tiktai žmogų, todėl negalima esą jos vadinti Dievo Gimdytoja. Taigi pagal Nestorijaus mokslą ne Dievas, bet kažikoks žmogus kentėjęs ir miręs ant kryžiaus, ir žmonių giminės atpirkimo, į kokį tiki krikščionys, nė būte nebūtų buvę.

Nestorijaus pamokslai padarė didelį papiktinimą Konstatinopolyje. Aleksandrijos patrijarkas šv. Kirilas, išgirdęs apie Nestorijaus paklydimą, tuojau pranešė Romos vyskupui šv. Celestinui, taip rašydamas: „Senovės bažnyčių paprotis reikalauja, kad tokie dalykai būtų Tavo Šventenybei pranešami. Todėl teikies nutarti tą dalyką, kad mums aišku būtų, ar turime užlaikyti draugystę su Nestorijumi, ar ne". Šv. Celestinas, susirinkęs vakarų atstovus vyskupus, nusprendė, kad Nestorijaus mokslas klaidingas, ir pareikalavo, kad Nestorijus jį atšauktų. Tada Nestorijus išprašė nuo ciesoriaus Teodozijaus II sukviesti į Efezą visuotiną susirinkimą (431 metais). Popiežius, nenorėdamas priešintis ciesoriui, sutiko susirinkimą sukviesti, siųsdamas tačiau į Efezą savo atstovus laikė dalyką išspręstą. Vyskupų susirinkimas Efeze priėmė šv. Celestino nusprendimą, atskyrė Nestorijų nuo Bažnyčios ir atėmė jam vyskupystę. Nemažas tačiau Syrijos vyskupų skaičius nepasidavė popiežiaus ir visuotino susirinkimo nusprendimui. Nestorijanai, išginti ciesoriaus iš Romos valstybės, persikėlė į Persiją ir patraukė į savo pusę Persijos katalikus. Persų, o paskui arabų valdovai leido nestorijanams laisvai išpažinti savo tikėjimą. Iš Persijos Nestorijaus mokslas buvo paplitęs po Mezopotamiją, Arabiją ir pasiekęs net Indijos ir Kynų žemes. Dvyliktame amžiuje būta visuose tuose kraštuose apie 120 nestorijanų vyskupų. Pakliuvę į turkų valdžią, nestorijanai ėmė greitai gaišti, ir dabar vos beliko nedidelis jų skaičius Kurdistane.

d) Donatistai.

Jau Tertulijono laikais pasireiškė Afrikoje nesveikas rigorizmas. Jis 4 šimtmečio pradžioje privedė prie donastistų schiz-

mos. Kraštutiniai rigoristai nepripažino Kartageno vyskupo Cecilijano dėl to, kad esąs kankiniams nepalankus, jį pašventinęs vyskupas, kurs persekiojimo metu išdavęs šventas knygas. Paskui nebepripažino katalikų krikšto ir kitų sakramentų. Vadino save kankinių bažnyčia, katalikus išdavikų šalininkais ir skelbė nesidraugauti su jais. Vyskupų teismas Romoje, ištyręs bylą, pripažino Cecilijaną teisėtu vyskupu, ciesorius liepė donatistams atiduoti užgrobtas bažnyčias. Donatistai nenusileido, džiaugdamies galėsią likti kankiniais. Suorganizavo savo bandas, kurios užpuldinėjo katalikus, mėgino daryti socialinę revoliuciją, palaikydami vergus, skolininkus. Prie tos progos ieškojo mirties nuo kitų arba patys nusižudydavo.

Atgavę iš katalikų bažnyčias, dezinfekavo jas plovimais, altorių grandymais, kad jokio katalikiško susitepimo neliktų. Afrikos bažnyčia suskilo pusiau ir per 100 metų donatistai fanatikai kėlė sumišimus. Pagaliau šv. Augustinui pavyko bent kiek nuraminti sukurstytus fanatikus. Jis išaiškino, kad Sakramentų galia pareina ne nuo teikėjo šventumo, bet nuo Kristaus įstatymo, kad Bažnyčia nėra šventųjų draugija, bet joje yra ir nusidėjėlių. Daugelis donatistų susitaikė su Bažnyčia. Jų liekanos teišnyko, atitekus Afrikai į arabų valdžią. Iš donatistų schizmos matyti, kokių didelių sumišimų gali sukelti perdidelis griežtumas, jei jis nėra tvarkomas Bažnyčios.

e) Monofizitai.

Kova su Nestorijaus mokslu pastūmė kai kuriuos į visai priešingą kraštutiniškumą — monofizitų hereziją. Pirmuoju jos platintoju buvo Eutikis, Konstantinopolio vienuolyno viršininkas. Mokė jisai, kad Jėzaus Kristaus asmenyje žmogaus prigimimas taip susiliejęs su Dievo, jog palikęs nebeženklus. Anot to mokslo, Jėzus Kristus nebuvęs žmogus ir neturėjęs žmogaus prigimimo, jausmų ir valios.

Konstantinopolio patriarkas Flavijanas pasmerkė Eutikį, jis šaukėsi popiežiaus teismo, bet nesitikėdamas Romoje rasti užtarymo, gerinosi drauge ciesoriui Teodozijui ir Aleksandrijos patriarkui Dioskorui. Popiežius Leonas I, ištyręs visą dalyką, patvir-

tino ir pagyrė Flavijano pasielgimą. Bet Eutikis nesutiko ir išprašė nuo ciesoriaus sukviesti visuotiną susirinkimą. Ciesorius Teodozijus II paskyrė vietą susirinkimui Efeze ir sukvietė į jį daugiausia Eutikio šalininkų, pirmininkavimą susirinkime pavedė puikybės pilnam nesusivaldančiam Aleksandrijos patriarkui Dioskorui, kurs, atvadinęs į bažnyčią sufanatizuotų vienuolių ir kareivių, privertė nugąsdintus vyskupus pasirašyti po dekretu, išteisinančiu Eutikį, atėmė vyskupijas katalikų vyskupams. Ciesorius Teodozijus II patvirtino visus to susirinkimo dekretus. Popiežius Leonas I, gavęs žinią, kaip buvo atliktas Efezo susirinkimas, išleido raštą į vyskupus ir ciesorių, reikalaudamas pakeisti Efezo susirinkimo dekretus. Tačiau ciesorius neatšaukė savo įstatymo ir tiktai, mirus Teodozijui II, jo įpėdinis Marcijonas pasirūpino grąžinti Bažnyčiai vienybę ir 551 metais sukvietė naują vyskupų susirinkimą į Chalkedoną. Tas susirinkimas pasmerkė Eutikio mokslą, atskyrė nuo Bažnyčios monofizitų vadą Dioskorą. Kada kai kurie Azijos vyskupai abejojo, ar popiežius patvirtino Chalkedono susirinkimo nusprendimus, ciesorius Marcijonas abejojimui pašalinti prašė Leono I, kad išleistų tam tikrą raštą paskelbti visose rytų bažnyčiose.

Bet nei popiežių, nei visuotino susirinkimo nutarimai neįveikė įsikarščiavusių heretikų atkaklybės labiausiai dėlto, kad mirus Marcijonui, ciesoriai vėl pradėjo kištis į tikėjimo dalykus. Krikščionys pasidalijo į partijas ir vedė tarp savęs piktinančius ginčus. Daugelį vyskupų vietų užėmė herezijos šalininkai. Konstantinopolio patrijarkas Akacijus visai buvo atsiskyręs nuo katalikų Bažnyčios (Akacijaus shizma 484—519), ir taip per kelias dešimtis metų visai buvo nutrūkus vienybė tarp rytų ir vakarų Bažnyčios. Tiktai 519 metais popiežiui Hormizdai pavyko suvienyti su Bažnyčia, padedant Justinijonui ciesoriui, dauguma, rytinių vyskupų. Sugrįžę į tikėjimo draugiją turėjo pasirašyti po Hormizdos formula, jog pasmerkią Nestorijaus ir Eutikio klaidas ir pasižadą laikytis vienybės su popiežiu. Daug vyskupų pasirašė po ta formula ir tuo paliko aiškų patvirtinimą Romos vyskupo valdžios visoje Bažnyčioje.

Bet daug monofizitų nenorėjo išsižadėti savo klaidų. Monofizitai patraukė į savo pusę Armeniją, Syriją ir Palestiną. Kitu keliu, iš Aleksandrijos, monofizitų mokslas išsiplėtė po Aigiptą ir Abisiniją. Sirijos monofizitai vadinasi jakobitais, Aigipto — koptais. Paskui nuo monofizitų atskilo atskira monoteletų šaka. Nestorijanų, monofizitų ir monoteletų herezijos per 300 metų kurstė nepasibaigiančius savitarpio ginčus tarp krikščionių rytuose ir taip nenaudingai aikvojo jų dvasios jėgas. Visiškai kitas buvo krikščionių gyvenimas vakaruose. Čionai ginčų dėl tikėjimo buvo daug mažiau. Bažnyčia visas savo jėgas galėjo sunaudoti tam, kad įkvėptų krikščioniškos dvasios naujai įtikėjusioms pagonių tautoms ir sutvarkytų jų gyvenimą pagal Kristaus mokslą.

Bažnyčios tėvai.

Persekiojimo laiku, kada krikščionių tikėjimas plito daugiausia tarp prastų žmonių, maža tebuvo mokytų krikščionių rašytojų. Bažnyčiai įgijus laisvę, žymiai padaugėjo turtingų ir apšviestų krikščionių skaičius. Atsirado tarp krikščionių daug rašytojų, kurie mokslu ir kalbos dailumu netiktai prilygo pagonių rašytojams, bet ir pralenkė juos.

Tas mokslas ir literatūros klestėjimo laikas (330—460) turi savo ypatingų žymių, kurios jį skiria nuo pirmųjų amžių. Vakaruose Bažnyčios rašytojai berašo tik lotyniškai, moksle beveik prilygsta rytų rašytojams, o poezijoje net pralenkia juos. Tačiau ir šiuo laiku vadovavimas mokslui palieka rytuose. Apologetika, lig šiol stovėjusi priešakyje, užleidžia savo vietą polemikai su heretikais. Tačiau nuo penktojo amžiaus antrosios pusės prasideda mokslo kritimas, maža beatsiranda žymių mokslo vyrų (paskutiniai — Gregorius Didysis vakaruose ir Damaskietis rytuose). Teologijos mokslo plėtojimąsi stabdė rytuose cezaropapizmas (ciesorių kišimasis į tikėjimo dalykus), vakaruose — laukinių tautų užplūdimas.

a) Rytų Bažnyčios tėvai.

Šv. Atanazas (296—373) dar tebebūdamas dijakonas, visuotiname Nikėjos susirinkime pasižymėjo mokslingu ir gabiu tikėjimo tiesų gynimu. Likęs Aleksandrijos vyskupu (328), buvo

tvirčiausias katalikų tikėjimo gynėjas kovoje su arijanais, kurie ką tiktai įmanydami darė, norėdami išversti tą tvirčiausią Bažnyčios šulą. Skundžiant arijanams, buvo kelis kartus ištremtas į svetimas šalis arba turėjo slapstytis savo vyskupijoje nuo persekiotojų. Būdamas 46 metus vyskupu, 20 metų praleido ištrėmime Bet ir svetur būdamas, nenustojo raštais tvirtinęs Bažnyčios. Julijonas ciesorius išleido prieš šv. Atanazą mirties dekretą už tai, jog, jam viešpataujant, drįsęs krikštyti aukštos kilmės graikes. Tokio pat dekreto susilaukė šv. Atanazas nuo Valenso ciesoriaus, karšto arijano. Šv. Atanazas pergyveno visus persekiotojus ir amžiaus gale sugrįžo į savo vyskupiją. Prieš mirtį galėjo pasigėrėti savo vargais, susilaukęs beveik visiško arijanizmo pragaišimo. Parašė apologiją prieš pagonis, daug polemiškų raštų prieš arijanus. Buvo geras teologas. Jo raštai pasižymi kalbos aiškumu ir griežtumu.

Šv. Bazilijus (330—379), vadinamas Didžiuoju, gimė Kapadokijoje iš turtingų ir dievotų krikščionių tėvų. Ėjo mokslus Kezarėjoje, Konstantinopolyje ir Atenuose ir, nors klausė pagonių mokytojų ir matė aplink save palaidą didelių miestų gyvenimą, išlaikė karštą tikėjimą, kurį buvo iš namų išsinešęs. Šv. Gregorijus, jo prietelius ir mokslų draugas, rašo apie šv. Bazilijų, jog, būdamas Atenuose, težinojęs kelią, tiktai į mokyklą ir bažnyčią. Pabaigęs mokslus, šv. Bazilijus sugrįžo į gimtinį miestą ir norėjo, sekdamas savo tėvo pėdomis, užsiimti iškalbos mokymu, bet paskui, sumanė likti vienuoliu. Pažinti vienuolių gyvenimui aplankė Syrijos, Palestinos ir Aigipto tyrumas, kame gyveno dideli atsiskyrėlių būriai. Arti prisižiūrėjęs į jų gyvenimą, įsitikino, kad nėra jame kartais tvarkos. Sugrįžęs į tėviškę, surinko aplink save vienuolių būrį, sutaisė juos į tam tikrą draugiją ir parašė jai įstatus. Jų lig šiol tebesilaiko rytų bažnyčios vienuolynai (bazilijonai). Išrinktas kapadokiškės Kezarėjos vyskupu, šv. Bazilijus parodė didelę drąsą, gindamas Bažnyčios mokslą kovoje su arijanais. Iškalba šv. Bazilius prilygsta garsiausiems savo amžiaus pamokslininkams. Parašė dvi knygi prieš arijanus, daug pamokslų, pedagogikos ir asketikos raštų. Jo raštai dėl kalbos gražumo buvo skaitomi net pagonių. Šv.

Bazilijus tai daugiausia praktikos veikėjas, romėnas tarp graikų. Davė įstatus vienuoliams, sutvarkė liturgiją. Pasižymėjo labdarybe. Kezarėjoje pastatė daug namų pavargėliams priglausti.

Šv. Jonas (343—404), dėl iškalbos gražumo vadinamas *Auksaburniu*, gimė Antiokijoje iš turtingų tėvų. Išėjo mokslus garsioje to miesto mokykloje, buvo geriausias garsaus retorikos mokytojo Libanijaus mokinys. Baigęs mokslus, gyveno vienuoliškai, atsidavęs griežtos askezos praktikoms. Pašvęstas kunigu, pagarsėjo Antiokijoje pamokslais, kurių klausytų susirinkdavo žmonių didžiausios minios. Ciesorius Arkadijus parkvietė garsų pamokslininką į Konstantinopolio vyskupus. Būdamas ciesoriaus miesto vyskupu, šv. Jonas savo šventumu ir rūpestingumu apie žmonių išganymą įgijo didelę gerų katalikų meilę, bet drauge ir neapykantą dvariškių, kuriuos dažnai per pamokslus draudė nuo nedorų darbų. Neužtylėjo nei ciesorienės piktinančio elgimosi. Dėl to buvo ištremtas iš Konstantinopolio. Bet miesto gyventojams reikalaujant, ciesorius turėjo sugrąžimti mylimąjį jų ganytoją. Tačiau netrukus šv. Jonas vėl buvo ištremtas pradžioje į Armeniją, paskui į Kaukazą. Varė pėsčią. Nuvargintas kelionės sunkumu ir nežmonišku su juo kareivių elgimosi, mirė kelyje. Jo paskutiniai žodžiai buvo: „teesti garbė Dievui už viską. Amen“. Paliko labai daug raštų, ypatingai pamokslų, stenografiškai jam bekalbant užrašytų.

Šv. Gregorius Nazianzietis (326 — 389), šv. Bazilijaus artimiausias draugas, mokslingu tikėjimo tiesų išaiškinimu pralenkė kitus bažnytinius rašytojus ir užsipelnė teisingai teologo vardą. Šalindamasis nuo šio pasaulio rūpesčių, žymią dalį savo amžiaus praleido tyruose. Pragarsėjo pamokslais. Išrinktas buvo Konstantinopolio vyskupu, bet kilus dėl jo nesutikimams, atsižadėjo tos vietos. Pabaigė amžių savo tėviškėje atsidavęs askezai, užsiėmęs literatūra, poezija. Sudėjo daug dvasiškų giesmių.

b) Vakarų Bažnyčios tėvai.

Šv. Ambrozijus (333—397), aukštos kilmės, išėjęs mokslus Romoje, buvo pradžioje advokatas, paskui Ligurijos krašto

viršininkas. Mirus Medijolano vyskupui, arijanų šalininkui, kada kunigai ir žmonės susiėjo naujo vyskupo rinkti, atvyko ir šv. Ambrozijus, kaipo krašto viršininkas, tvarkai palaikyti ir visai netikėtai buvo išrinktas vyskupu. Ciesoriui Valentinijonui I patvirtinus tą išrinkimą, šv. Ambrozijus, kad ir nenoroms, prisiėmė ant savęs nukritusią naštą. Savo nemažus turtus paliko pavargėliams šelpti ir visai atsidavė savo naujoms pareigoms. Buvo įtakingiausias asmuo vakarinėje imperijos dalyje, drąsus, nesilenkė prieš jokias sunkenybes. Visados stojo teisės ir teisybės pusėje. Ciesorienei Justinai reikalaujant, kad arijanams būtų atiduota viena Medijolano bažnyčia, atsakė, kad vyskupui nepridera dalyti heretikams katalikų bažnyčių. Netruko šv. Ambrozijui drąsos bausti už blogus darbus net paties ciesoriaus. Teodozijus Didysis, užsirūstinęs ant Tesalonikos gyventojų, užmušusių jo karininkų, liepė išžudyti didelę jų daugybę (7000—15000) nežiūrėdamas, kas kaltas, kas nekaltas. Ambrozijus, kaipo artimas ciesoriui asmuo, privačiai laišku nurodė, kad toks viešas krikščionių doros įžeidimas reikalauja atitaisymo, bet ciesorius nesusiprato pats atgailos daryti. Kada Velykų šventėse buvo beeinąs į bažnyčią, sutiko jį prie bažnyčios durų šv. Ambrozijus ir neįleido į vidų, bet įsakė pirma daryti viešą atgailą už savo kaltybę. Ciesorius po ilgo svyravimo pasidavė šv. Ambrozijaus reikalavimui, jam patariant išleido įstatą, -kad mirties dekretai nebūtų vykdomi be 30 dienų nuo jų išleidimo, tuo tarpu byla dar kartą privalo būti paduota ciesoriui patvirtinti.

Šv. Jono Auksaburnio ir šv. Ambrozijaus pavyzdžiai parodo, kaip anais jau laikais buvo didelė ir draugijai naudinga vyskupų valdžia. Pas pagonis ciesoriaus valdžia buvo už viską aukščiau statoma. Katalikų gi vyskupai turėjo užtektinai drąsos ir nuo ciesorių reikalauti Dievo įsakymų užlaikymo. Taip Bažnyčia valdė ciesorių sauvalią ir gynė žmones nuo jų neteisingo prispaudimo.

Užimtas įvairiais Bažnyčios ir valstybės reikalais, Ambrozijus rasdavo dar laiko netiktai papildyti savo mokslui teologijoje, bet ir rašyti. Vertė arba perdirbinėjo krikščionių graikų raštus, pagonių rašytojų mintis, taikė krikščionių gyvenimui. Daugiausia žiūrėjo praktikos tikslų. Originalus asketikos raštuose. Garsus

pamokslais. Palaikė ir sutvarkė bažnytinį giedojimą. Patsai parašė nemaža giesmių.

Šv. Ambrozijui reikia iš dalies pripažinti šv. Augustino atvirtimas.

Šv. Augustinas (354—430) prideri prie žymiausiųjų Bažnyčios tėvų. Gimė Afrikoje Sagastos mieste iš tėvo pagonies ir motinos krikščionės, šv. Monikos. Eidamas mokslus dideliuose miestuose, neišsisaugojo nuodėmių. Buvo jį priviliojusi manikiejų sekta, girdamasi, kad duodanti pilną tiesos pažinimą. Šv. Augustinas dešimtį metų prisilaikė manikiejų, bet paskui pamatęs, kad jie patys mažai ką teišmano apie svarbiausiuosius žmogaus gyvenimo klausimus, atsitraukė nuo jų. Kartagene pragarsėjo kaipo geras iškalbos mokytojas. Ieškodamas platesnės vietos sostinėse, persikėlė į Romą, paskui gavo vietą iškalbos mokytojo Milane. Čionai, neatrasdamas nusiraminimo, vaikščiojo klausytų šv. Ambrozijaus pamokslų, kurie atidarė jam akis ir atvedė į katalikų Bažnyčią. Apsikrikštydinęs ir metęs iškalbos mokymą, sugrįžo į savo tėviškę ir, apsigyvenęs joje, atsidavė maldai ir mokslui. Paskui buvo Hiponos vyskupas. Vispusiškai išlavintas, šviesaus, gilaus proto, turtingo giliomis mintimis, šv. Augustinas užima pirmą vietą tarp vakarinių Bažnyčios tėvų. Parašė labai daug įvairių knygų, šv. Rašto išaiškinimų, pamokslų. Kaipo rašytojas turėjo labai didelę įtaką ne tiktai savo laiko žmonėms, bet ir paskesniais amžiais.

Šv. Hieronimas (342—420) gimė Dalmacijoje. Romoje mokėsi retorikos, tyrinėdamas senovės rašytojus. Padauginti savo žinioms, tų amžių papročiu, aplankė įvairius svetimus kraštus. Syrijos mieste Antijochijoje mokėsi graikiškos kalbos ir teologijos. Išėjęs į tyrumą gyveno vienuoliškai, skaudžiausiame asketizme, drauge mokydamasis hebraiškos kalbos. Konstantinopolyje klausė teologijos dėstymo pas garsiausią mokytoją Gregorijų Nazianzietį Sugrįžęs į Romą, kai kurį laiką buvo popiežiaus Damazo sekretorius ir patarėjus. Būtų galėjęs likti jo įpėdiniu, bet savo raštuose plakdamas blogą gyvenimą aukštesniųjų Romos gyventojų luomų, sukėlė juos prieš save ir mirus Damazui pasitraukė iš

Romos ir persikėlė į rytus. Aplankė Aigipto vienuolius ir pagaliau apsigyvenęs tarp vienuolių Palestinoje, atsidavė mokslui. Mokėsi aramaiškos kalbos, tyrinėjo šv. Raštą.

Šv. Hieronimas mokyčiausias iš visų tėvų (vir trilinguis), nors ir ne taip genialus ir originalus kaip šv. Augustinas. Dėl mokslo visoko atsižadėjo. Buvo didelis žinovas senosios literatūros. Labai darbštus (Jo obalsis: labor omnia vincit improbus). Rašė labai daug. Išvertė iš hebraiškos į lotynišką kalbą šv. Raštą, parašė sunkesniųjų jo vietų išaiškinimą. Geruosius graikiškus rašytojus vertė į lotynų kalbą. Parašė pirmas bažnytinės literatūros istoriją. Karštas polemikas. Labai savo raštuose skaudžiai plakė heretikų mokslą ir nuklydimus nuo doros.

Šv. Hieronimas pavyzdžiu ir raštais plačiai paskleidė asketiško gyvenimo pamėgimą net aukštesniuose luomuose, tarp aristokratų. Marcelė Romoje užsidarė savo rūmuose ir vienuoliškai gyveno su savo draugėmis. Paulė išvyko į Palestiną ir gyveno neturte, pasistačius vienuolyną Betliejuje. Ant jos kapo padėjo tokio turinio parašą: „čia ilsisi Scipijonų ir Pauliaus Emilijaus duktė, Grakchų ir Agamemnono ainė, pirmoji senate. Paliko giminę ir tėvynę, turtus ir vaikus, kad gyventų neturte Betliejuj prie tavo grabo, Kristau!“ Melanija Vyresnioji apsigyveno Alyvų kalne. Jos anūkė Melanija Jaunesnioji paveldėjo Valerijų giminės turtus, kurie davė metinių pajamų 116 milijonų frankų. Ji ištekėjo už taip pat turtingo vyro Pinijono. Vaikams mirus, jie pasiryžo išdalyti turtus pavargėliams ir asketiškai gyventi. Likvidacija truko 11—13 metų. Paleido 8000 vergų. Pagaliau tie turtingieji žmonės liko tikrai neturtėliais ir, iškeliavę į Palestiną, Alyvų kalne varge pabaigė savo gyvenimą. Tie faktai iškalbingai skelbia, kaip galingai veikė Kristaus mokslas anų laikų visuomenėje. Evangelijos įtakoje visuomenė greitai demokratizavosi.

Šv. Gregorijus Didysis (540—604) romėnas, iš turtingos senatorių giminės. Išėjęs mokslus, gavo Romoje aukšto viršininko (pretoriaus) vietą. Bet mylėdamas vienuolišką gyvenimą, atsižadėjo turtų ir garbės ir, pasistatęs vienuolyną, gyveno jame. Septynerius metus buvo popiežiaus pasiuntinys Konstantinopolyje,

paskui savo vienuolyno viršininkas, pagaliau išrinktas popiežiu (590). Ir tada nepermainė savo gyvenimo būdo, prie kurio buvo pripratęs vienuolyne. Konstantinopolio vyskupas tuomet ėmė savintis visuotino patriarko vardą. Gregorijus, rodydamas nuolaidumo pavyzdį, vadino save „Dievo tarnų tarnu“ (servus servorum Dei). Tą titulą ir dabar popiežiai tebevartoja. Pasiuntė Evangelijos skelbėjų į Angliją atvesti to krašto prie katalikų tikėjimo. Pataisė bažnytinį giedojimą. Pataisė ir suderino Bažnyčios apeigas. Gynė valstiečius, sunkiai spaudžiamus ciesoriaus valdininkų. Bažnyčios brangenybes vartojo belaisviams išpirkti. Rūpinosi įvesti geresnį ūkį ir tvarką popiežių žemėse. Pajamas iš tų turtų vartojo labdarybės tikslams. Mėgo tvarką, drausmę, teisybę. Laikomas pirmuoju bažnyčios valstybės steigėju. Parašė daug raštų, daugiausia apie praktikos dalykus.

Plitimas katalikų tikėjimo už Romos valstybės sienų.

Krikščionių tikėjimas pirmaisiais trimis amžiais plito daugiausia Romos valstybėje. Išlaikęs tenai ilgą kovą su pagonija pagaliau nuveikė ją ir ne tiktai paliko viešpataujantis Romos, valstybėje, bet pasiekė ir svetimų kraštų, esančių už Romos valstybės sienų.

a) Azijoje.

Armėnų šalis, suseinanti su Mažąja Azija, kur nuo pat krikščionijos pradžios susitaisė daug krikščionių draugijų, anksti susilaukė Kristaus mokslo skelbėjų. Jau pirmajame amžiuje buvo pas armėnus krikščionių. Visą tautą su karaliu Tiridatu III (261—317) galutinai atvedė prie Kristaus šv. Gregorijus, vadinamas Apšvietėju. Penktame amžiuje Izaokas Didysis su vienuoliu Mezropu sudėjo armėnams abecėlę ir išvertė į jų kalbą Šventąjį Raštą. Taip gražiai bepražystantis Kristaus tikėjimo plėtojimasis pas armėnus buvo sustabdytas, kada penktajame amžiuje Armėnija pateko į persų karalių valdžią. Armėnų bažnyčia, prispausta persų ir atskirta nuo kitų kraštų katalikų, susilpnėjo ir drauge su Syrijos bažnyčiomis priėmė monofizitų ereziją, kurią ir lig-

šiol tebeišpažįsta. Armėnai monofizitai turi savo patriarką, gyvenantį Edžmiadžine (Kaukaze). Armėnų dalis penkioliktajame amžiuje susivienijo su katalikų Bažnyčia. Susivienijusiųjų armėnų patriarkas gyvena Konstantinopolyje. Katalikai taipogi armėnai, gyveną Galicijoje. Turi jie savo arkivyskupą Lvove.

Iš Armenijos katalikų tikėjimas ketvirtajame amžiuje ir paskui paplito tarp Kaukazo tautų, visųpirma *Iberijoje* (dabartinėje Gruzijoje ir Georgijoje). Pirmoji Kristaus mokslo skėlbėja buvo čionai tarnaitė Nunija, kuri šventu savo gyvenimu ir stebuklais atvertė prie Kristaus Iberijos karalių ir karalienę (apie 326). Vyskupai ir kunigai, parkviesti iš Romos valstybės, išmokė tikrojo tikėjimo gyventojus visos Iberijos ir kitų Kaukazo kraštų, kaip antai Šitvano, Dagestano, Imeretijos, Mingrelijos. Krikščionių tikėjimas išsilaikė čionai lig VIII amžiui, paskui buvo išnaikintas arabų, kurie, užkariavę Kaukazą, primetė jo gyventojams Magometo mokslą. Tiktai Gruzijos ir Georgijos gyventojai tepaliko katalikais.

Iš Armėnijos ir pasienių Romos valstybės krikščionių tikėjimas pateko į *Persiją* ir ketvirtajame amžiuje turėjo jau tenai daug išpažintojų. Nikėjos susirinkime dalyvavo Persijos vyskupas. Tolesnį betgi jo plitimą sutūrėjo smarkus ir ilgas persekiojimas (prasidėjo 342 m.). Persijos karaliai, nuolat kariaudami su Romos ciesoriais, laikė krikščionis Romos valstybės šalininkais, o savo priešininkais, ir smarkiai juos persekiojo. Tas persekiojimas su pertraukomis tęsėsi per 300 metų ir savo smarkumu prilygsta krikščionių persekiojimui Romos valstybėje. Prie Šapuro I (309—381) nukankinta 16000 krikščionių. Katalikų Bažnyčia Persijoje išgaišo.

b) Afrikoje.

Ketvirtajame amžiuje įtikėjo į Kristų *Abisinijos* gyventojai. Pirmieji to krašto apaštalai buvo du tyriečiu, (Frumencijus ir Edezijus), kuriuodu, įgijusiu Abisinijoje karaliaus malonę, jam mirus, liko sosto įpėdinio Aizano augintojais ir karalystės valdytojais. Šv. Atanazas, Aleksandrijos patriarkas, gavęs žinią apie katalikų tikėjimo pradžią Abisinijoje, pašventė Frumencijų to krašto vyskupu. Netrukus visa karalystė priėmė Kristaus

mokslą. Abisinijos vyskupai priklausė Aleksandrijos patriarkų, todėl su jais drauge atsiskyrė nuo katalikų Bažnyčios ir priėmė monofizitų ereziją.

c) *Europoje.*

Germanų tautos.

Germanų tautos drąsios, karingos, laisvos, seniai jau veržėsi per Reiną ir Dunojų į Romos valstybę, ieškodamos joje karo garbės, lengvo pelno ir naujų vietų apsigyventi turtingose pietų šalyse.

Padunojuose artimiausi Romos valstybės kaimynai buvo g o t a i, tauta didelė ir narsi. Dėl dažnų gotų santykių su Romos valstybe tarp jų anksti prigijo krikščionių tikėjimas. Ciesorius Valensas ketvirtajame amžiuje patraukė visus gotus į arijanizmą, kurį jie paskui paskleidė tarp kitų germanų tautų: alanų, svevų, burgundų, vandalų, longobardų. Ketvirtojo amžiaus pabaigoje vakarinių gotų arba v e s t g o t ų vadovas Alarichas apleido Dunojaus pakraščius, su visa savo tauta persikėlė į vakarus ir užkariavo Italiją. Išgąstis apėmė Italijos gyventojus, per tiek šimtų metų nemačiusius priešininkų savo krašte. Alarichas apgulė Romą, kuri pradžioje pinigais išsipirko nuo gotų, bet paskui turėjo jiems pasiduoti (410). Tris dienas gotai plėšė miestą. Iš viso pasaulio sunešti Romon turtai, auksas, sidabras ir kiti brangūs daiktai, teko Alaricho kareiviams. Mirus Alarichui, gotai pasitraukė iš Italijos ir, užkariavę pietų Galiją ir Ispaniją, įsteigė tenai savo valstybę.

Tuo pačiu laiku kitos germanų tautos, a l a n a i, s v e v a i, b u r g u n d a i ir v a n d a l a i įsilaužė vakaruose per Reiną į Romos valstybę ir nuteriojo Galiją. Vandalai perplaukė per jūres ir apsigyveno žiemių Afrikoje.

Vestgotams išėjus iš Italijos, atvyko tenai gerulių vadas Odoakras, kurs prašalino nuo sosto paskutinį Romos ciesorių Romulą Augustulą ir liko Italijos karaliumi 476 metais.

Konstantinopolio ciesorius Zenonas, patsai nebeįsigalėdamas atimti Italijos nuo Odoakro, pasiuntė tam tikslui o s t g o-

tus (rytinius gotus). Ostgotų karalius Teodorikas pergalėjo Odoakrą ir, atėmęs nuo jo Raveną, įsteigė Italijoje savo karalystę. Taip vakarinės Romos imperijos griuvėsiuose įsikūrė germanų tautos. Italijoje atsirado ostgotų karalystė, pietinėje Galijoje ir Ispanijoje vestgotų, Galijos rytuose burgundų, Afrikoje vandalų.

Visos tos naujai įsikūrusios valstybės neturėjo ilgos tvermės. Germanų tautos, susidūrusios su daug apšviestesniais už save romėnais, pasidavė jų įtakai, bet, pasiduodamos svetimai įtakai, priėmė daugiau blogąsias Romos kultūros puses. Arijanystė, kurią išpažino gotai, vandalai ir burgundai, mažai kuo skyrėsi nuo pagonystės ir negalėjo jiems suteikti tvirto doram gyvenimui pamato. Katalikai, persekiojami germanų dėl tikėjimo nekentė savo pergalėtojų ir laukė tiktai patogios valandos nusikratyti jų valdžios. Tos valandos neilgai jiems tereikėjo laukti.

Žiemių Galijoje augo nauja valstybė — frankų, tautos taip pat germanų kilmės, bet tebesančios dar pagoniška. Frankų karalius Klodvigas, paklausęs savo žmonos Klotildos prikalbinėjimo, liko kataliku (495) ir tuo pasidarė daug artimesnis visiems Galijos gyventojams katalikams, negu vestgotų ir burgundų karaliai, išpažįstą Arijaus hereziją. Remdamasis katalikais, Klodvigas lengvai pergalėjo vestgotus ir burgundus ir jų karalystes suvienijo su savo. Sugriuvus vestgotų ir burgundų karalystėms, pragaišo Galijoje arijanystė, išaugo gi didelė ir tvirta katalikų frankų valstybė.

Žlugti buvo lemta ir visoms kitoms arijanų tautoms Žiaurūs barbarai vandalai, smarkiai persekiodami katalikus, sukėlė prieš save visuotiną neapykantą. Ja pasinaudojo Konstantinopolio ciesorius Justinijonas. Jo kariuomenė išvien su Afrikos katalikais išgriovė vandalų karalystę. Afrika vėl pasidarė Romos imperijos provincija. Nuveikęs vandalus, Justinijonas atgręžė savo ginklą prieš ostgotus ir po Teodoriko mirties išvarė juos iš Italijos, kuri vėl sugrįžo į Konstantinopolio ciesorių valdžią. Tokiu būdu Justinijonas paskutinį kartą suvienijo savo valdžioje daugumą senovės Romos imperijos kraštų, nors ir neilgam.

Bažnyčia — tautų auklėtoja.

Sugriuvus vakaruose Romos imperijai, regėjos, jog pragaiš visai romėnų kultūra. Su baime žiūrėjo nuveikti Romos valstybės piliečiai, kaip užplūdus barbarams sugriuvo jų senos įstaigos. Apie Italiją longobardų laikais rašo Gregorijus Didysis: „miestai ištuštėjo, bažnyčios sudegintos, laukai nedirbami. Vietos, kame pirma gyveno daugybė žmonių, užėmė laukiniai žvėrys [1])“. Panašaus sunaikinimo būta ir kituose kraštuose. Daug reikėjo sunkių pastangų, kol iš senojo pasaulio pelenų išaugo nauja civilizacija Tame nelaimių tvane Bažnyčia pirmoji stojo ginti ramiųjų gyventojų. Germanams apgulus pilį, vyskupas pirmas pradėdavo tarybas su apgulančios kariuomenės vadovais, atsipirkdamas bažnyčios brangenybėmis ir tuo gelbėdamas visą miestą nuo plėšimo. Vyskupai nebėgdami, bet palikdami savo vietose, suteikdavo drąsos ir ramumo visiems gyventojams. Gražų pavyzdį paliko šv. Augustinas, patsai palikdamas apgultoje Hiponoje ir kitus ragindamas palikti. Kunigas, esą, turi arba su savo žmonėmis gelbėtis arba su jais drauge žūti. Skaudžios drausmės, viešos atgailos darbais Bažnyčia mokė laukines tautas susivaldymo. Dažniausiai buvo vartojami skaudūs pasninkai, bet vietomis buvo uždedama ir belaisvių paleidimas, kelių, tiltų taisymas, trobų at statymas, šelpimas dėl karo suvargusių sodiečių. Merovingų lai kai labai tamsūs, daug karų ir savitarpio žudymų. Bet tie laikai labai turtingi ir šventaisiais. Žmonės būriais grūdosi į vienuolynus. Aukštai buvo statoma skaudi askeza, bet branginta ir artimo meilės darbai. Belaisviai ir vergai buvo išperkami. Bažnyčia laikė savo priederme užtarti vergus, lengvinti gyvenimą paprastų ūkininkų.

Sunkus buvo darbas iš karto palenkti prie karo pripratusias tautas į naują gyvenimą. Vyskupai, negalėdami iškarto atmainyti pagonių papročių, stengėsi juos nekenksmingus padaryti, priduodami jiems krikščionišką reikšmę, daugelį dalykų toleruodami ir tame toleravime net pertoli kartais eidami. Ilgą dar laiką apkrikštytos germanų tautos laikėsi savo papročių, karuose

---

[1]) Dialog. III, 38.

įgytų, kol Bažnyčios įtakoje sušvelnėjo jų šiurkštus būdas, kol atprato nuo plėšimo ir išmoko ramiu darbu taisytis geresnį gyvenimą.

* *
*

Vienuolių gyvenimas.

Evangelijos patarmės.

Trys daiktai daugiausia atitraukia žmogų nuo Dievo: puikybė, kūno geiduliai ir žemės turtai. Tikriausį būdą jiems pergalėti paliko Kristus tris Evangelijos patarmes: paklusnumą, skaistybę ir neturtą. Vadinasi jos patarmėmis, dėlto kad nėra visiems sakyte įsakytos.

Kai kuriems bet gi rodėsi, jog, tarp žmonių gyvenant, sunku esą užlaikyti Evangelijos patarmės, todėl tokie, norėdami pasitraukti nuo pagundų, apleisdavo visa, kas tiktai rišo juos su žmonėmis, ir eidavo į miškus ir kalnus nuo visų atskirai gyventi ir meldžiantis Dievui tiktai tarnauti. Vadinosi jie vienuoliai anachoretai.

Vienuoliai Rytuose.

Pirmasis toks vienuolis buvo šv. Povilas. Persekiojimo laiku pabūgęs kančių smarkumo, išėjo jisai į tyrus ir taip pamėgo vienas gyventi, jog nebegrįžo į žmonių tarpą. Garsus taip pat vienuolis šv. Antanas iš Komos. Tokių vienuolių, norinčių išbėgti nuo pasaulio ir jo pagundų, atsirado daug įvairiuose kraštuose. Rinkosi jie apie vyrus, žinomus šventumu ir gyvenimo griežtumu, ir pasiduodavo jų vadovavimui. Gyvendavo jie kalnų urvuose arba laužuose, padarytuose iš medžio šakų, maitinosi duona su vandenimi ir palmių vaisiais ir visą laiką atsidėdavo maldai ir darbui. Šv. Pachomijus, gyvenęs ketvirtajame amžiuje, sutaisė vienuolių būrius į tam tikras d r a u g i j a s ir parašė joms įstatus. Vienuoliai pradėjo taisytis trobeles vienoje vietoje, pasiduoti vieno vyresniojo valdymui ir gyventi, laikydamies tų pačių įstatų. Šv. Bazilijus parašė įstatus Ponto ir Kapadokijos vienuoliams. Tokiu būdu vienuolių gyvenimas virto d r a u-

gijiniu. Vienuolių gyvenimas labai buvo paplitęs, pačiame Aigipte jų buvo iki 100 000 (ketvirtajame amžiuje).

Šv. Pachomijaus ir šv. Bazilijaus įstatai labai buvo reikalingi ir įvedė tvarką į vienuolių gyvenimą. Karštas pirmųjų vienuolių gyvenimas sergėjo juos nuo paklydimo. Bet ne visi vienuoliai buvo šventi vyrai. Pasitaikydavo tarp jų žmonių, nesuprantančių evangelijos dvasios, kurie, gyvendami atskirai nuo žmonių be vadovo, dažnai išklysdavo iš dievobaimingumo kelio. Nenorėdami dirbti, klajojo jie po aplinkinius miestus, svetimu darbu misdami. Neretai tarp atsiskyrėlių, netoli nuo kits kito gyvenančių, pasidarydavo nesutikimų, vaidų ir kitų blogumų. Todėl ketvirtas visuotinas susirinkimas (Chalkedono) pavedė vienuolių priežiūrą vietiniams vyskupams, atsiskyrėliams gi pasaulio perėjūnams skaudžiai įsakė sugrįžti į savo namus ir gyventi žmonių draugijoje.

Vakaruose.

Gimtiniai vienuolių gyvenimo kraštai buvo Aigiptas, Syrija ir Palestina. Vakaruose tasai gyvenimo būdas lig ketvirtam amžiui mažai tebuvo žinomas. Pirmas paskleidė apie jį garsą šv. Atanazas, parašydamas šv. Antano gyvenimą ir atsiveždamas su savimi į Romą keletą Aigipto vienuolių. Jų pavyzdys paragino Italijos krikščionis prie panašaus gyvenimo būdo. Ketvirtajame ir penktajame amžiuje būta jau daug vienuolynų Italijoje ir Galijoje. Didelis užtarytojas ir mylėtojas vienuoliško gyvenimo buvo šv. Hieronimas, kurs pažino jį rytuose. Bet tikras vienuoliško gyvenimo tėvas vakaruose buvo šv. Benediktas iš Nursijos (480—543).

Šv. Benediktas, turtingų tėvų sūnus, mokėsi Romoje. Ilgėdamasis vienuoliško gyvenimo, išėjo į Sabinijos kalnus, kur trejus metus vienas gyveno urve. Vienas jo pažįstamas atnešdavo jam maisto. Pats vienas gyvendamas ir susitikdamas su skyrium gyvenančiais vienuoliais, pamatė jų gyvenimo trūkumus ir ėmėsi juos tvarkyti. Ant Kasino kalno (netoli Neapolio) pastatė didelį vienuolyną ir įkūrė tvarkingą vienuolių gyvenimo draugiją.

Šv. Benedikto įstatuose matyti didelė išmintis ir geras pažinimas žmonių būdo. Šv. Benediktas davė vienuoliams tvarką, kame skaudi drausmė jungėsi su malonumu, darbas su maldingumu. Kuomet rytuose vienuoliai daugiau buvo užsiėmę malda, šv. Benediktas stengėsi neramią vakarų gyventojų dvasią valdyti darbu, jų veiklumui duodamas nustatytą darbų tvarką. Suminkštino vienuolių askezą valgyme ir bausmėse. Vyresnysis turėjo būti ne griežtas valdovas, kaip tai dažnai buvo rytuose, bet malonus tėvas. Jis renkamas visam amžiui, turi pilną valdžią. Svarbesniuose atsitikimuose jisai sušaukdavo vienuolių tarybą ir klausdavo jų nuomonės.

Šv. Benedikto įstatai įsako labiausiai du daiktu: maldą ir darbą. Septynias valandas kasdien paskiria rankų darbui, dvi proto. Septynis kartus per dieną susirenka šv. Benedikto sūnūs bendrai maldos atlikti. Antrą valandą naktį sukyla visi naktinių psalmių giedoti. Darbas prasideda anksti rytą ir tęsiasi per visą dieną su nedideliomis pertraukomis maldai ir poilsiui. Nėvienas vienuolyno gyventojas nėra atleidžiamas nuo darbo, kurs paskiriamas vyresniojo pagal kiekvieno pajėgas. Vieni užsiima žemės dirbimu, kiti amatais, kiti vėl perrašinėja knygas arba moko vaikus. Vienuolynas savo išlaikymui mažai tereikalauja ir padirbtus daiktus pigiai parduoda arba dykai dalyja neturtėliams. Prie vienuolyno įtaisoma ligoninė ir mokykla. Pakeleivis atranda vienuolyne nakvynę. Šv. Benedikto įstatai liepia svečią priimti, kaip Kristų.

Šv. Benedikto įstatai, palaikomi popiežių, netrukus buvo priimti visuose vakarų Europos vienuolynuose ir išstūmė kitas regulas, tuo suvienodindami vienuolių gyvenimą vakaruose. Atskirdamas savo vienuolius nuo žmonių ir šio gyvenimo pagundų ir rūpesčių, šv. Benediktas vedė juos paklusnumo, neturto, darbo ir maldos keliu prie garbinimo Dievo dvasioje ir tiesoje. Šv. Benedikto vienuoliai turėjo visados gyventi savo vienuolyne ir tuo buvo saugojami nuo pavojingo klajojimo, pratinosi su savo draugais sugyventi, pamylėti savo gyvenimo vietą. Vienuolynas buvo jiems savi namai, ramumo vieta.

Benediktinai rinkosi savo vienuolynams vietas miškuose arba kalnuose. Nusikirtę miško plotą, nuleidę vandenį ir išdžio-

vinę pelkynę, įsitaisydavo laukus, užveisdavo sodnus, pasistatydavo vienuolyną ir patys vesdavo visą ūkį. Aplinkiniai gyventojai glausdavosi prie vienuolyno. Neturtėliai gaudavo jame maisto ir kitokios pašalpos, vaikai mokėsi rašto ir amatų. Apie vienuolyną statėsi daugiau trobų, ir netrukus tenai, kur neseniai ūžė miškai, telkšojo vandenys ir kaukė žvėrys, atsirasdavo gražiai gyvenama vieta. Tokia buvo pradžia ne vieno didelio miesto pietinės Vokietijos, Šveicarijos ir Francijos. Iš benediktinų vienuolynų išeidavo mokytų rašytojų, vyskupų ir kunigų. Šv. Benedikto ordenas davė Bažnyčiai 28 popiežius, 5600 vyskupų, didelį skaičių šventųjų. Vienuolynai buvo prikrauti senovės rašytojų knygų. Visuotiname sumišime, užplūdus Romos imperiją germanų tautoms, benediktinų vienuolynai mirgėjo skaisčia mokslo šviesa ir palaikė tvarką ir drausmę visuomenėje.

Irlandija.

Irlandijos apaštalas buvo šv. Patrikas, gimęs Škotijoje. Šešioliktais metais savo amžiaus buvo jisai pagautas ir išvežtas į Irlandiją, kur per šešerius metus ganė vieno pono bandą. Daug tada prityrė vargo. Pagaliau pavyko jam ištrūkti iš nelaisvės ir išbėgti namo. Bet ir į tėviškę jam sugrįžus, stovėjo nuolatos jo atmintyje Irlandija, ir kaž koksai balsas šaukė jį į tą kraštą, paskendusį pagonystėje. Išėjęs mokslus Galijos vienuolyne, šv. Patrikas sugrįžo į Irlandiją krikščionių tikėjimo skelbti (432), ir taip jam ten klojosi, kad trumpu laiku visas kraštas įtikėjo į Kristų. Naujas mokslas krito Irlandijoje į gerą dirvą ir vedė gausių vaisių. Irai liko katalikais, ir jų tėviškė teisingai užsipelnė šventųjų salos vardą. Šv. Patrikas ir jo mokiniai įsteigė Irlandijoje daug vienuolynų, kuriuose gražiai pražydo krikščionių mokslas ir šventenybė. Prigimtas irams noras keliauti neleido Irlandijos vienuoliams ilgai vienoje vietoje nurimti. Daug jų atsidūrė Galijoje, Vokietijoje ir Šveicarijoje, įkūrė tuose kraštuose vienuolynų, iš jų skleisdami po visą apylinkę krikščionių mokslą ir apšvietimą.

Iš Irlandijos krikščionių tikėjimas prasiplėtė ir Šotlandijoje.

Anglija.

Britanijos kraštas kitą kartą priderėjo Romos valstybei, todėl čionai dar antrajame amžiuje buvo įsėtas krikščionių mokslas. Iki ketvirtam amžiui visas kraštas buvo jau priėmęs katalikų tikėjimą. Penktojo amžiaus pradžioje (410) Romos kareiviai, reikalingi kituose kraštuose, išėjo iš Britanijos. Tuo pasinaudojo piktai ir škotai, žieminiai britų kaimynai, ir pradėjo juos užpuldinėti. Britai, nebeišsigalėdami patys gintis, parsikvietė į pagalbą iš Germanijos anglų ir saksų, garsių kariška drąsa (449). Anglosaksai dėl gynimo apgynė britus nuo piktų, bet ir patys nebegrįžo į savo tėviškę ir, apsigyvenę britų krašte, užėmė jų žemę. Britai, iš visur suspausti, pasitraukė į Valijos kalnus arba persikėlė į Galiją (Britanija). Tarp užkariautų britų ir pergalėtojų anglo-saksų buvo didelių nesutikimų, todėl britai nieko nepadarė katalikų tikėjimui tarp anglo-saksų praplatinti.

Evangelijos šviesa tepatekėjo anglo-saksams šeštajame amžiuje ir tai ne nuo artimiausių jų kaimynų britų ir škotų, bet iš tolimos Romos. Šv. Gregorijus Didysis, dar popiežius nebūdamas, labai rūpinosi anglo-saksų atvertimu. Patsai negalėdamas eiti jiems skelbti krikščionių mokslo, pasiuntė šv. Augustiną su 40 benediktinų (597). Pirmas priėmė katalikų tikėjimą su savo kareiviais Kento karalius Etelbertas, prikalbėtas savo žmonos Bertos, krikščionės. Kentas pasidarė centras, iš kurio krikščionių tikėjimas toliau plito. Kiti karaliai irgi leido ateiviams laisvai skelbti Evangeliją. Malonus benediktinų būdas ir šventas jų gyvenimas patraukė anglo-saksus prie krikščionių tikėjimo. Anglosaksų karaliai su savo žmonėmis krikštydinos už kits kito, ir, praslinkus aštuonioms dešimtims metų nuo šv. Augustino atvykimo į Angliją, visas jau kraštas buvo krikščioniškas. Kristaus mokslas suminkštino smarkų anglo-saksų būdą. Kaip Irlandijoje, taip ir Britanijoje labai prasiplatino vienuoliškas gyvenimas. Septintajame ir aštuntajame amžiuje įstojo į vienuolynus daugiau negu 30 asmenų iš karalių giminės. Prie vienuolynų įtaisytos mokyklos platino švietimą. Pragarsėjo savo mokslingumu šv. Beda († 735), viso viduramžio mokytojas, parašęs pirmą Anglijos istoriją. Anglija greitai žengė pirmyn kultūros keliu.

Vokiečių tautos.

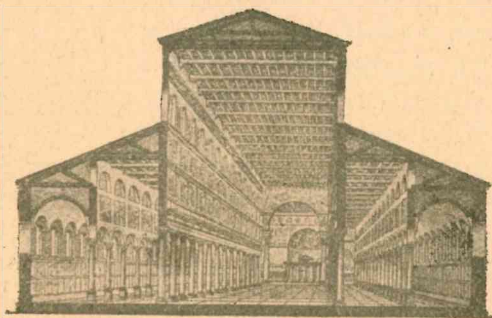
Krikščionių tikėjimas iki penktojo amžiaus pradžios (tautų kilnojimosi) buvo prigijęs visuose kraštuose į pietus nuo Reino ir Dunojaus, bet per karus dėl tautų kilnojimosi beveik visai išnyko pareiniuose ir padunojuose. Karingos germanų tautos nelabai buvo linkusios prie ramybės mokslo, skelbiamo krikščionių tikėjimo. Nepasitikėjo jos ir krikščionimis frankais, savo priešininkais. Pirmieji Evangelijos skelbėjai vokiečių tautoms buvo daugiausiai Irlandijos vienuoliai. Bet jie veikė labai išsiblaškę, nebuvo tarp jų organizacijos, todėl ir evangelizavimo darbo tarp vokiečių negalėjo jie atlikti sistematiškai. Dėl stokos tvirtos bažnytinės valdžios tarp krikščionių Vokietijoje buvo įsiskverbę daug pagoniškų papročių. Ir pas frankus merovingų laikais Bažnyčios gyvenimas buvo blogas. Dėl daugelio karų įsigalėjo papročių žiaurumas. Buvo daug blogų dvasiškių, kunigai ir vyskupai stodavo į karą, valdė po kelias vyskupijas arba parapijas. Bažnytinio gyvenimo sutvarkymą pas frankus ir praplatinimą pas vokiečius atliko šv. Bonifacas (675—754), „vokiečių apaštalas". Gimė jisai Anglijoje ir vadinosi Vinfrydas. Išėjo mokslus Anglijos vienuolyne ir paskui pats liko vienuolyno mokyklos mokytoju. Jo dėstymo klausyti susirinkdavo aplinkinių vienuolynų mokiniai, ne vienas vienuolynas norėjo išsirinkti šv. Bonifacą savo viršininku, bet dievobaimingam vyrui kas kitas rūpėjo. Didžiausis jo troškimas buvo nešti Evangelijos mokslą tiems, kurie dar jo nebuvo pažinę. Kai kurį laiką šv. Bonifacas darbavosi pas frizus. Paskui, gavęs nuo popiežiaus pasiuntimą, išėjo skelbti Evangelijos vokiečiams. Kartkartėmis aplankė Tiuringiją, Bavariją, Hesiją, visur patraukdamas pagonių būrius prie krikščionių tikėjimo. Įsteigė tuose kraštuose daug vyskupijų ir vienuolynų, tarp kurių garsiausis Fuldos. Iš Anglijos parsikvietė į pagalbą benediktinų, kurie toliau varė pradėtąjį darbą. Šv. Bonifacas tris kartus važinėjo į Romą pasikalbėti su popiežiu apie vokiečių bažnyčios reikalus. Buvo popiežius jį pašvęntęs vokiečių vyskupu (723), ir pakėlęs Mainco arkivyskupu ir visų vokiečių metropolitu (748). Bet šv. Bonifacui nerūpėjo garbė, neieškojo jisai atilsio nė senatvėje. Todėl paskyręs Mainco arkivyskupu savo mokinį Lullių,

patsai išėjo Evangelijos skelbtų laukiniams frizams, kur ir atrado kankinio mirtį (754). Jo kūnas parvežtas į Vokietiją ir palaidotas Fuldos vienuolyne. Šv. Bonifaco dideli nuopelnai, kad jis audringais laikais atgaivino ir sutvarkė bažnytinį gyvenimą tarp frankų, įdiegė krikščionių tikėjimą vokiečių tautoms, drauge padėdamas pamatus jų tautinei vienybei.

Vidujinis Bažnyčios gyvenimas.

Bažnyčiai ėmus laisvai plėtotis, aiškiau galėjo apsireikšti Romos vyskupo primatas, labiausiai kilus ginčams dėl tikėjimo su heretikais. Romos vyskupas pasmerkia klaidatikius, į jį šaukiasi neteisingai nubausti vyskupai, jisai atleidžia nuo vietų heretikus vyskupus. Vyskupų susirinkimai tuo laiku darosi dažnesni. Nikėjos susirinkimas patarė metropolijų vyskupams daryti susirinkimus du kartu per metus: gavėnioje ir rudenį. Atlaikyta buvo šiuo laikotarpiu 6 visuotini susirinkimai. Šaukiami jie buvo ciesorių, sutinkant popiežiams, kurie siųsdavo savo atstovus. Pirmininkaudavo juose popiežių pasiuntiniai ir pasirašydavo po nutarimais pirmojoje vietoje.

Nuo Konstantino Didžiojo Bažnyčion prisijungė daug žmonių, kurie tiktai vardu tebuvo krikščionys. Todėl Komunija šiuo laikotarpiu daug rečiau tebūdavo priimama.

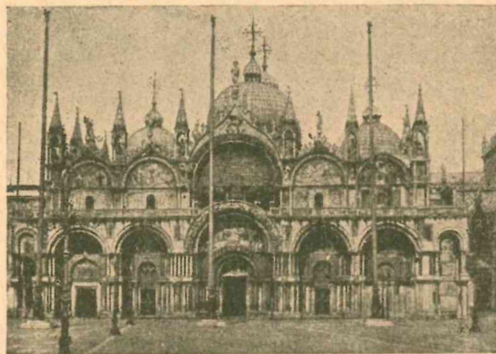
Senoji šv. Petro bazilika, Romoje.
Bazilikinis arba senoviškas stilius.

Viešoji atgaila rytuose buvo atmainyta. Vakaruose ji išsilaikė iki vidurinių amžių.

Krikščionys, įgiję laisvę, ėmė statyti gražias bažnyčias. Atsirado tam tikras bažnyčios stilius, ir tai dvejopas: bazilikinis ir bizantiškas. Bazilika tai keturkampis, viduje perdalytas šulų eile į tris arba į pen-

kias navas, su prieangiu ant šulų. Bizantiškos bažnyčios buvo statomos su kupoliniu dangčiu. Žymiausia jų yra šv. Zofijos Konstantinopolyje.

Švenčių skaičius žymiai padidėjo. Buvo įvestos šventės Kristaus gimimo, Trijų Karalių, Dangun žengimo ir kitos. Imta švęsti ir Marijos šventes. Pasninkai pasidarė skaudesni ir vienodesni.

Šv. Morkaus bažnyčia Venecijoje.
Bizantiškas stilius.

Jau pirmaisiais amžiais Bažnyčia garbino kaipo šventuosius tuos krikščionis, kurie dėl tikėjimo buvo nužudomi. Pasibaigus persekiojimams, imta panašiu būdu garbinti tuos krikščionis, kurie savo gyvenimo šventumu ir griežtumu išpažino tikėjimą. Jie įgijo išpažintojų vardą. Padidėjo šventųjų relikvijų garbinimas, lankymas šventų Palestinos vietų, labiausiai nuo šv. kryžiaus atradimo.

Dora.

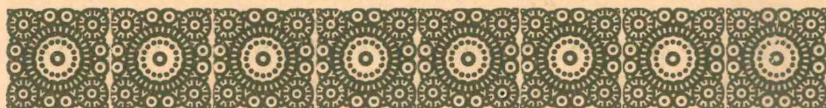
Prigijus krikščionių tikėjimui, išnyko daugelis pagoniškų papročių. Konstantinas pasmerkė nusikaltėlių atidavinėjimą į gladiatorių mokyklas, Valentinijonas I uždraudė 365 m. atidavinėti į jas krikščionis, 399 jos visai buvo uždarytos. Honorijus 404 m. panaikino Romoje gladiatorių mūšius. Žvėrių kovos vėliau tebuvo atmainytos.

Bažnyčia šiuo laiku, anot šv. Hieronimo žodžių, tapo galingesnė ir turtingesnė, bet mažesne dora, kuri sumenkėjo, prisijungus prie Bažnyčios daugeliui žmonių be tvirto tikėjimo. Ilgi smarkūs ginčai, heretikų sukelti, ir laukinių tautų užplūdimas su ilgais karais trukdė Bažnyčios darbą. Buvo tačiau ir šiuo laiku

daug pavyzdžių ir labai aukštos doros, ką rodo didelis šventųjų skaičius. Netrūko ir kankinių dėl tikėjimo (Persijoje, taip pat ir Romos valstybėje). Greitas vienuoliško gyvenimo išsiplėtimas, didelis vienuolių skaičius, jų gyvenimo griežtumas rodo, kad Evangelijos dvasia Bažnyčioje neišblėso. Daug buvo pasireiškimų artimo meilės. Barbarų užplūdimo laikais Bažnyčia slopina prakiurusią nelaimių versmę. Belaisviams ir vergams išpirkti buvo sudedamos didelės aukos, daug turto sudedama pavargėliams šelpti. Buvo steigiamos ligoninės, prieglaudos pavargėliams, namai išmetamiems vaikams auginti.

Apie Bažnyčią šiuo laiku gražiai rašo šv. Jonas Auksaburnis: „Bažnyčiai niekas negali prilygti. Mūras ilgainiui sugriūva, Bažnyčia gi nesensta. Daugelis kovojo su Bažnyčia ir patys pragaišo. Bažnyčia gi iki dangui iškilo, tame jos didybė. Ji laimėja, kuomet užpuldinėjama, ji garbingesnė, kuomet su ja blogai elgiamasi. Blaškoma ji vilnių, bet neskęsta, ji kovoja nenuveikiama. Kam gi Dievas leidžia ant jos kovas? — Gi kad tuo aiškiau pasirodytų jos galybę. Nieko nėra tvirtesnio už Bažnyčią. Ji aukštesnė už dangų, platesnė už žemę. Ji nuolat jauna ir ir tvirta“.

VIDURINIAI AMŽIAI.

Pirmoji dalis.

Įsigalėjimas Bažnyčios įtakos ir pasaulinės popiežių valdžios (800—1303).

Pradžia ir išsiplėtimas Magometo tikėjimo.

Tėviške naujo tikėjimo, Magometo įstatyto, yra Arabija. Tasai kraštas lig to laiko mažai tebuvo žinomas kitoms tautoms. Iš trijų pusių jūros, iš ketvirtos tyrai skyrė jį nuo aplinkinių kraštų ir gynė nuo graikų, syrų ir romėnų valstybių. Arabai nors narsūs ir iš prigimimo gabūs, pasidaliję į daugybę smulkių kunigaikštijų, lyg šiol nebuvo sukūrę didelės savo valstybės.

Septintame amžiuje įvyko Arabijoje didelių atmainų. Naujas tikėjimas suvienijo visas arabų gimines ir suteikė joms didelę galybę, kurią netrukus pajuto aplinkinės Azijos ir Afrikos tautos. To naujo tikėjimo įsteigėjas buvo Magometas, gimęs Mekoje (570 m.). Užsiimdamas prekyba, Magometas daug važinėjo po svetimus kraštus ir kelionėse pažino žydų ir krikščionių tikėjimą. Matydamas pas krikščionis daug sektų, tarp savęs kovojančių, perlengvai palaikė visus krikščionis atstojusiais nuo Kristaus mokslo. Stabmeldystė, viešpataujanti Mekoje, irgi Magometui netiko. Lai-

kė jisai save pranašu, pasiųstu praplatinti tarp arabų tikrojo Dievo pažinimui, pašalinti stabmeldystei ir įstatyti naujam geresniam tikėjimui. Turėdamas 40 metų, Magometas pradėjo garsinti savo mokslą. Dažnai, atsiskyręs nuo žmonių draugijos, įsigilindavo jisai į religijos dalykų apmąstymą. Mirdavo nuomaru ir atsigavęs sakydavosi gaunąs apreiškimų nuo Mykolo Arkangelo, kurs liepiąs jam garsinti tarp arabų naują mokslą.

Magometo pati ir keletas artimųjų jo giminaičių įtikėjo naujo pranašo apreiškimams. Bet Mekos gyventojai sukilo prieš naują pranašą. Magometas turėjo bėgti iš savo gimtinio krašto ir atrado prieglaudą Medinoje. Tasai Magometo bėgimas, įvykęs 622 metais po Kristaus užgimimo, laikomas magometanų taip svarbiu atsitikimu, jog nuo jo jie skaito metus taip, kaip krikščionys nuo Kristaus gimimo. Medinos gyventojai įtikėjo į Magometą. Su jų pagalba pradėjo jisai šventą karą su netikėliais. Magometo šalininkai plėšdavo pakeleivius ir pralobo jų turtais. Tai patraukė prie Magometo daugiau arabų. Keletas paveiktų giminių priėmė jo mokslą. Magometas pergalėjo ir užėmė šventą arabų miestą Meką (630), išmetė iš šventosios to miesto vietos, vadinamos Kaaba, stabus, ir padarė iš jos didžiausią savo tikėjimo šventybę. Netrukus visos arabų giminės turėjo nusilenkti Magometui ir pripažinti jį pranašu.

Magometo mokslas yra mišinys pagonystės, žydų ir krikščionių tikėjimo tiesų, pritaikintų arabų būdui ir palinkimams. Tas mokslas skelbia, kad vienas tėra Dievas. Magometas gi esąs jo siųstasis pranašas, didesnis už pranašus, pirmiau buvusius, Mozę ir Jėzų. Pripažindamas Dievui pasaulio sutvėrimą, Magometas nepripažįsta jam jo valdymo, atmeta Dievo apveizdą, mokydamas, kad Dievas viską prieš amžius paskyręs, ir žmogus savo maldomis arba gerais darbais negalįs permainyti to paskyrimo. Žmogaus sielą po mirties laukianti už blogus darbus bausmė, o už gerus rojus. Magometo rojus nė kiek nepanašus į krikščionių dangų, visa jo laimė baigiasi kūno pasigėrėjimu. Doros mokslas Magometo tikėjime reikalauja daugiausia paviršutinių darbų. Didžiausi gerieji darbai, įsakyti Magometo tikėjimu, yra dažna malda ir rankų plovimas, pasninkas, išmaldos davimas, susilaiky-

mas nuo kiaulienos valgymo ir vyno gėrimo. Labiau betgi negu visi tie geri darbai patinkąs Dievui karas su netikėliais ir privertimas jų prie Magometo tikėjimo. Kas mirštąs tame kare, einąs stačiai į dangų. Magometo tikėjimas duoda pilną valią kūno geiduliams, leidžia turėti daug pačių.

Magometo mokslas, pataikaująs kūno geiduliams ir įsakąs šventą karą su netikėliais, labai patiko karšto ir smarkaus būdo arabui, tikėjimas gi į neatmainomą Dievo paskyrimą ir laukiantį rojų už šventą karą gamino arabo širdyje drąsą ir mirties paniekinimą.

Dar prie gyvos Magometo galvos jo mokslo išpažintojai pradėjo vykdyti pranašo didžiausįjį įsakymą ir užkariavo Syrijos dalį. Magometo įpėdiniai toliau varė pradėtą darbą. Trumpu laiku arabai užėmė Syriją (635), Palestiną (637), Aigiptą (640), Persiją (650), šiaurinę Afriką. Aštunto amžiaus pradžioje persikėlė į Ispaniją, kame užkariavo beveik visą vestgotų karalystę ir Galijos dalį. Tiktai Karolius Martelas, sumušęs arabus 732 metais netoli Poitiers, suturėjo tolesnį jų užplūdimą ant Europos. Devintame amžiuje iš Afrikos magometanai užėmė Siciliją ir kai kurias kitas Viduržemio jūros salas, buvo įsistiprinę Italijoj prie Gariglijano ir Provancijoj. Paskui valdžią iš arabų paveržę turkai paskleidė Magometo tikėjimą toli į rytus, šiaurinėje Azijoje, užėmę gi Konstantinopolį, grasė iš ten Europos krikščionių valstybėms. Daugelyje tų kraštų, kurie pakliuvo į arabų ir turkų valdžią, krikščionių tikėjimas buvo išnaikintas ir jo vietą užėmė Magometo. Taip greta krikščionių valstybių išaugo galingų mahometanų valstybių. Tarp tų dviejų kultūrų eina smarki kova per visą viduramžių laiką.

Kova prieš paveikslų garbinimą.

Senajame Įstatyme žydams buvo užginta turėti paveikslus ir statulas. To uždraudimo tikslas buvo apsaugoti žydus nuo stabmeldystės, paplitusios pas gretimąsias tautas, į kurią buvo ir patys žydai linkę. Dėl tos pačios priežasties ir Magometas uždraudė savo išpažintojams turėti kokius nors paveikslus. Cieso-

rius Leonas III Izaurietis, iš prasto kareivio iškilęs į ciesorių, manė, kad galima magometanus suderinti su krikščionimis ir sulaikyti juos nuo užpuldinėjimo rytų imperijos. Jam rodėsi, kad garbė, krikščionių atiduodama Šventųjų paveikslams, atstumia žydus ir magometanus nuo krikščionių tikėjimo priėmimo, ir jisai nutarė tą garbinimą panaikinti. Leonas III labiau už kitus ciesorius savinosi dvasišką valdžią, sakėsi esąs vienam asmenyje ciesorius ir popiežius. 726 metais išleido įsakymą, kuriuo užgynė atidavinėti garbę kryžiams ir šventųjų paveikslams. Ciesoriaus pasiųsti kareiviai ėmė rauti kryžius, draskyti ir deginti paveikslus, kapoti statulas. Konstantinopoly pasidarė dideli neramumai. Žmonės užmušė kareivius, griaunančius Jėzaus Kristaus statulą, laikomą didžioje garbėje. Graikijos ir aplinkinių salų gyventojai pakėlė atvirą maištą prieš Leoną III ir išsirinko sau kitą ciesorių. Leonas III tačiau pergalėjo maištininkus. Tada juo smarkiau ėmė persekioti paveikslų garbintojus. Kunigai, neklausą ciesoriaus įsakymo, buvo įvairiausiai žudomi, paveikslai naikinami. Daug tuomet pragaišo iš bažnyčių brangių paveikslų ir statulų. Leono III sūnus Konstantinas V sekė savo tėvo pėdomis ir dar labiau naikino paveikslus ir persekiojo jų garbintojus. Jam mirus, sostas teko ciesorienei Irenai, kuri, sustabdžius katalikų persekiojimą dėl paveikslų garbinimo, 787 metais sukvietė į Nikėją visuotiną vyskupų susirinkimą, kurs peržiūrėjęs Bažnyčios mokslą apie paveikslų garbinimą, nutarė, kad jisai nėra priešingas Kristaus mokslui. Krikščionys atiduodą garbę ne patiems paveikslams, bet tiems, kurie jais išreikšti. Paveikslų garbės draudimas, tam kartui numaldytas, buvo atnaujintas su tuo didesniu smarkumu, tapus ciesoriumi Leonui IV Armėnui, ir tiktai ciesorienė Teodora tesustabdė galutinai paveikslų naikinimą ir sugrąžino Bažnyčiai ramumą (842).

Bažnytinės valstybės pradžia.

Plintant krikščionių tikėjimui, Bažnyčia savo reikalams įgijo nemaža žemių. Iš jų ilgainiui susidarė Romos vyskupo valdžioje dideli žemės plotai Italijoje, Galijoje ir kituose kraštuose. Popie-

žiai, tapę jiems dovanotų žemių savininkai, valdė ir žmones, jose gyvenančius.

Kaip buvo valdomos tos žemės, matyti iš popiežiaus Gregorijaus I taisyklių ir įsakymų, duotų jo žemių užveizdėtojams: „mes neleidžiame, kad Bažnyčios kapšas teršiamas būtų nešvariu pelnu“. Užveizdėtojui Petrui rašė: „atmink, jog man tuomet dideles brangenybes įneši, kuomet rinksi nuopelnus ne turtais, bet labdarybe“. Kampanijos užveizdėtoją barė: „Kartkartėmis raginau tave, kad ne tiek rūpintumeis laikinu pelnu Bažnyčiai, kiek sumažinimu neturtėlių vargo ir kad gintumei juos nuo prispaudimo“. Mokesčiai iš tų žemių Romos bažnyčiai buvo labai maži, jie buvo sunaudojami daugiausiai bažnyčioms palaikyti, neturtėliams šelpti. Suvargusieji sodžiaus gyventojai gaudavo be procentų paskolos. Gregorijus I vadina save „Longobardų kapšu“ dėl daugybės mokesčių, jiems išmokamų, sulaikyti longobardams nuo Romos kraštų plėšimo. Bažnyčios žemių pinigais buvo laikoma namų pavargėliams, našlaičiams, ligonims, šelpiami neturtingi vienuolynai. Gregorijaus I biografas Jonas Diakonas, kurs patsai matė archyve sąrašus daugybės pašalpų neturtėliams, vadina Gregorijų I „gailestingu visų aprūpintoju“, Romos gi bažnyčią „bendru klojimu visiems“.

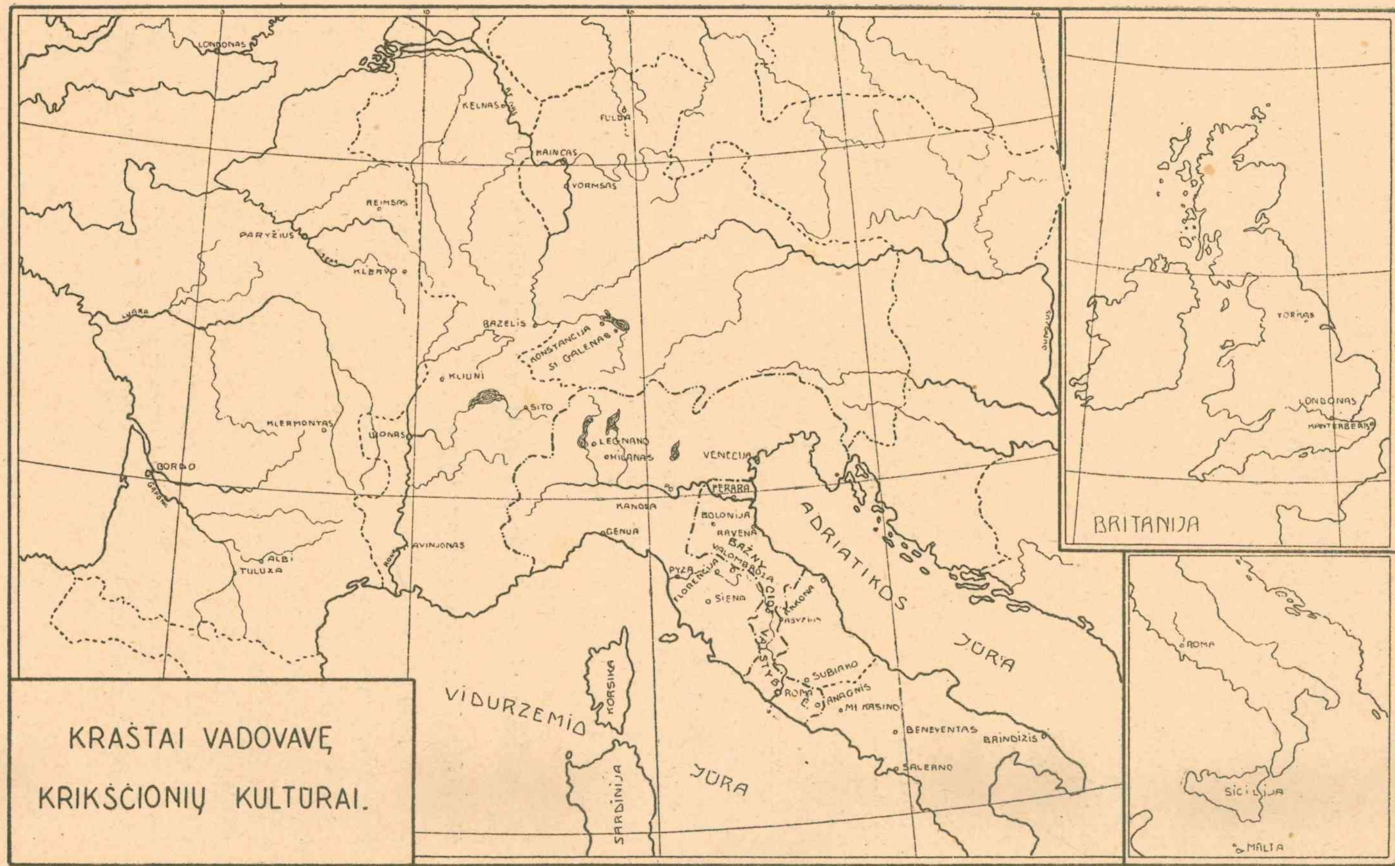
Konstantinas Didysis ir kiti ciesoriai buvo padidinę vyskupų valdžią, suteikdami jiems kaikurias teises krašto valdyme. Politiškos permainos, įvykusios vakarų Europoje penktame amžiuje, dar labiau padidino popiežių valdžią. Tuo laiku laukinės germanų tautos užėmė Italiją ir kitus vakarinius Romos imperijos kraštus. 476 metais netekęs valdžios paskutinis vakarinės Romos valstybės ciesorius atsisakė valdžios. Konstantinopolio ciesoriai po senovei vadinosi dar Romos ciesoriai ir laikė Italijos mieste Ravenoje savo ekzarką, arba vietininką, kurs jojo vardu norėjo valdyti vakarinius Romos valstybės kraštus. Tačiau Ravenos ekzarkui trūko jėgų ginti tiems kraštams nuo germanų. Rūpestį ginti Romą ir visą Italiją prisiėmė ant savęs popiežiai. Jie važinėjo prie germanų vadų draustų jų nuo kraujo liejimo, jie vedė visa tvarką Romoje. Popiežius Leonas Didysis sutūrėjo hunų karalių, baisų Atilą, kelyje į Romą ir išgelbėjo miestą nuo didžiosios nelaimės. Tasai pats popiežius išprašė nuo vandalų karaliaus Henzeriko, kad plėšdamas Romą, nors gyvybę dovanotų gyventojams. Romėnai priprato palengva matyti popiežiuose ne tiktai dvasiškus savo vadovus, bet ir gynėjus ir žemiškųjų savo reikalų aprūpintojus.

Prie Justinijano Konstantinopolio ciesoriams atgavus Italiją, vyskupams buvo pripažinta teisė drauge su žymiausiais krašto gyventojais skirti kraštų valdytojus ir miestų valdininkus, prižiūrėti valdininkų veikimą. Taip popiežiai teisėtai įgijo įtakos Italijos valdyme.

Longobardų įsikūrimas Italijoje (568) atnešė romėnams naujų nelaimių. Veltui popiežiai Italijos gyventojų vardu šaukėsi pagalbos Konstantinopolyje. Nesulaukdami jos, tarpininkavo tarp Ravenos ekzarko ir longobardų karalių. Gregorijus I sakosi nebežinąs, ar atlieką ganytojo ar kunigaikščio pareigas. Taip patsai gyvenimas privedė prie to, kad popiežiai liko tikraisiais Romos ir jo apylinkės valdovais, pripažindami vis dar ciesorių valdžią. Tuo tarpu Konstantinopolio ciesoriai patys stūmė nuo savęs Italijos gyventojus, palaikydami heretikus, persekiodami popiežius už katalikų mokslo gynimą. Ciesorius Konstansas II liepė kareiviams išvežti iš Romos popiežių Martyną I (649) ir ištrėmė jį į Chersonezą, kur popiežius ir mirė. Kada popiežiai Gregorijus II ir Gregorijus III pasipriešino ciesorių įsakymams dėl šventųjų paveikslų naikinimo, tai tiktai Italijos gyventojų užsistojimas išgelbėjo juos nuo kalėjimo ir mirties. Užtai Ravenos gyventojų dalis buvo mirtimi nubausta. Romos gyventojai keletą kartų norėjo išrinkti sau karalių ir tiktai popiežiams nesutinkant laikėsi dar ciesoriaus valdžios šešėlis Romoje.

Taip ciesorių neteisingas elgimasis su Italijos gyventojais ir dideli mokesčiai silpnino ir be to netvirtą ciesorių valdžią Italijoje. Gregorijus I skundėsi: „ekzarkų nedorybė daugiau mums kenkia negu longobardų kalavijas, todėl tie priešininkai, kurie mus užmušinėja, rodosi mums gailestingesni, negu ciesoriaus valdininkai, kurie savo nedorumu, plėšimais ir kitomis neteisybėmis užgauna mūsų širdį“.

Kada longobardų karaliai, užkariavę Raveną, rengėsi ir pačią Romą užimti, popiežiai, nesusilaukdami pagalbos nuo Konstantinopolio ciesorių, ryžosi jos kitur kur ieškoti. Steponas II kreipėsi į frankų karalių Pipiną ir prašė jo gelbėti Romos bažnyčią ir neatiduoti jos į baisių longobardų valdžią. Pipinas, atsigerindamas popiežiui už tai, kad pripažino jį frankų karaliu, pri-

KRAŠTAI VADOVAVĘ
KRIKŠČIONIŲ KULTŪRAI.
LONDONAS
KELNAS
FULDA
MAINCAS
VORMSAS
REIMSAS
PARYŽIUS
KLERVO
LUARA
BAZELIS
KONSTANCIJA
ŠV. GALENAS
KLIUNI
SITO
KLERMONTAS
LIONAS
LEGNANO
MILANAS
VENECIJA
BORDO
GARONA
PO
FERARA
KANOSA
BOLONIJA
RAVENA
GENUA
AVINJONAS
RONA
ALBI
TULUZA
PYZA
FLORENCIJA
VALOMBROZA
BAŽNYČIOS VALSTYBĖ
SIENA
ANKONA
ASYŽIUS
SUBIAKO
ROMA
ANAGNIS
MT KASINO
BENEVENTAS
BRINDIZIS
SALERNO
ADRIATIKOS JŪRA
VIDURŽEMIO JŪRA
KORSIKA
SARDINIJA
DUNOJUS
BRITANIJA
JORKAS
LONDONAS
KANTERBERIS
ROMA
SICILIJA
MALTA

žadėjo ne tiktai tam kartui duoti Romai pagalbą, bet dar sustiprinimui popiežių valdžios dovanoti jiems visus tuos kraštus, kuriuos atimsiąs nuo longobardų. 754 metais Pipinas, atvykęs į Italiją, nuveikė longobardų karalių Aistulpą, atėmė nuo jo Ravenos ekzarkato žemes ir dovanojo jas popiežiui ir jo įpėdiniams. Konstantinopolio ciesoriaus pasiuntiniai, sutikę Pipiną Italijoje, reikalavo, kad jisai atiduotų ciesoriui žemes, atimtas nuo longobardų, bet Pipinas atsakė, kad ne dėl Konstantinopolio ciesoriaus liejęs jisai frankų kraują, bet dėl Romos bažnyčios ir savo išganymo.

Longobardai nenorėjo pildyti padarytosios sankalbos ir atiduoti Romos bažnyčiai paskirtųjų žemių. Tada Pipino sūnus, Karolius, atvykęs su stipria kariuomene į Italiją, išgriovė longobardų karalystę ir visas jos žemes prijungė prie savo valstybės, longobardų karalių Ditriką išsivedė į Galiją ir uždarė vienuolyne. Karolius ne tiktai patvirtino Pipino dovaną, bet ir padidino ją. Popiežiai liko galutinai valdovai Romos kunigaikštijos, Pentapolio ir Ravenos ekzarkato.

Nors pasaulinė valdžia nėra popiežiams būtinai reikalinga, ir jie jos neturėjo pirmaisiais amžiais, tačiau jos įgijimas buvo Bažnyčiai labai naudingas. Popiežiai, gyvendami savoje valstybėje ir nepriklausydami jokio karaliaus, laisviau galėjo tvarkyti Bažnyčią.

Šventos Romos imperijos įstatymas.

Pradžia Karolingų dinastijos.

Tarp visų valstybių, germanų įstatytų, pirmąją vietą užėmė Karolingų sustiprinta frankų karalystė.

Tverdamas plačią valstybę, Karolius statė ją krikščionių tikėjimo pamatais. Numanė jisai, kad krikščionių tikėjimas su savo tvirta etika žymiai stiprina tvarką valstybėje, sudėtą iš įvairių tautų. Todėl užkariautuose kraštuose statė bažnyčias, vienuolynus ir mokyklas. Iš visur sukvietė prie savo dvaro mokytų vyrų, tankiai klausėsi jų patarmės. Padidino vyskupų valdžią valstybės dalykuose, atiduodamas jiems ištisų kraštų valdymą. Vyskupai

kartu su kunigaikščiais ir kitais didikais sėdėjo valstybės taryboje. Karolius atiduodavo priderinčią pagarbą Bažnyčios vyresnybei. Liudija apie tai 801 įstatymas: „Šv. Petro atminimui gerbkime Apaštalų Sostą, ir nors tas šventas Sostas uždėtų vos pakeliamą naštą, neštumėme jį ir dievobaimingai kęstumėme". Išmintingas Karoliaus Didžiojo darbavimasis palaikė taip reikalingą sutartį valstybės vyriausybės su Bažnyčia. Visoje valstybėje kilo apšvietimas, žmonių gerovė, suminkštėjo jų būdas, gaišo pagoniški burtai.

Romos imperijos atnaujinimas.

Karolio valdžią turėjo išreikšti naujas titulas arba vardas, kurį jam suteikė popiežius Leonas III. Nors jau seniai nebeteko Romos imperijos, Romos imperatoriaus vardas nebuvo dar nustojęs didelio savo svarbumo. Tebesilaikė senovės nuomonė, jog Romos imperatorius esąs viso pasaulio viešpats ir vienas tegalįs būti. Kada Karolius Didysis suvienijo savo valdžioje beveik visus kraštus vakarinės pusės buvusios Romos imperijos, reikalingu rodėsi daiktu, kad tą taip didelę galybę išreikštų tam tikras vardas. Popiežiaus Leono III galvoje kilo sumanymas atnaujinti Romos imperiją ir jos imperatoriu padaryti Karolių. Pirma tas sumanymas buvo apsvarstytas su frankų vyskupais ir didikais 800 metais, Karoliui atvykus į Romą, per Kalėdų šventes Leonas III paskelbė jį Romos imperatoriu ir šv. Petro bažnyčioje uždėjo jam ant galvos imperatorišką karūną.

Naujai įsteigta Romos imperija visai ką kita ženklino, negu jos pagoniškoji bendravardė. Tą skirtumą išreiškė pridėtas žodis: „*šventa* Romos imperija". Išdygo ji iš vienybės krikščionių tikėjimo. Kaip visos Europos tautos išpažino vieną tikėjimą, priklausė vieno dvasiško ganytojo popiežiaus, taip pat rodėsi reikalingu daiktu susivienijimas visų krikščionių valstybių vadovavime vieno imperatoriaus, aukštesnio už visus kitus karalius. Romos imperatoriaus vardas nedavė jam valdžios ant kitų karalių, bet tiktai suteikė jam garbingą priedermę būti Bažnyčios ir popiežiaus gynėju ir rūpintis krikščionių tikėjimo praplatinimu tarp pagonių ir

jo užlaikymu krikščionių kraštuose. Karolius Didysis ir vadina save tiktai Bažnyčios gynėju. Ant jo kalavijo buvo iškalta šie žodžiai: „Dešimties įsakymų sargas Karolius, Dievo karūnuotas“. Niekas negalėjo patsai savaimi tapti Bažnyčios gynėju, bet reikėjo tam tikslui aukščiausios Bažnyčios vyresnybės paskyrimo arba sutikimo, todėl ir vardo Romos imperatoriaus nėvienas karalius negalėjo įgyti be popiežiaus patvirtinimo ir patepimo. Vienos krikščionių visuomenės formavimasis vakaruose tuo buvo pabaigtas. Greta aukščiausio vadovo popiežiaus dvasios reikalams atsirasdavo politinis vadovas visai krikščionijai, kurs savo valdžia turėjo ginti bažnyčią ir palaikyti jos veikimą.

Rytų bažnyčios atskilimas.

Atskilimo priežastys.

Pradedant nuo ketvirtojo amžiaus lig aštuntam herezijos ir kitokie tikėjimo ginčai vargino rytų bažnyčią. Kai kurios rytų bažnyčios ilgą laiką palikdavo atsiskyrusios nuo vienybės su Romos popiežiais. Ir nors paskui tų bažnyčių vyskupai, išsižadėję savo paklydimo, susivienydavo su Roma, tačiau, ilgam laikui nutrūkus vienybei, visuomenės nuomonėje nyko supratimas tos vienybės reikalingumo.

Kita priežastis atsileidimo ryšio rytų bažnyčios su Roma buvo jos pasidavimas pasaulinei valdžiai. Konstantinopolio ciesoriai mėgo kištis į tikėjimiškus ginčus, skirti vyskupus, kviesti visuotinus susirinkimus, davinėti nutarimus tikėjimo dalykuose, primesti Bažnyčiai savo nuomones. Ciesoriai vadino save lygiais apaštalams, apaštališkais, Dievo įpėdiniais, bažnyčioje iš sakyklos sakė pamokslus. Rytų vyskupams dažnai trūko tos drąsos, su kuria vakaruose popiežiai ir kiti vyskupai gynė Bažnyčios laisvę.

Ciesorių ir rytų visuomenės nepasitenkinimą popiežiais dar labiau padidino jų susijungimas su frankų karaliais, bažnytinės valstybės įsteigimas ir atanaujinimas vakaruose Romos imperijos.

Puikybė, įsikerėjusi ciesoriaus rūmuose, veikė ir Konstantinopolio patriarkus. Nuo ketvirtojo amžiaus tapę ciesoriaus miesto

vyskupais, pradėjo jie savintis tokią pat valdžią ir garbę, kokią nuo pat pirmųjų amžių turėjo senosios Romos vyskupas. Romos vyskupams išvedant savo aukštesniąją valdžią iš Kristaus žodžio ir įstatymo, Konstantinopolio vyskupai ją savinosi dėl to, jog buvo vyskupai ciesoriaus sostinės, vadinamos naująja Roma. Padedant ciesoriams, Konstantinopolio vyskupams pavyko su laiku įgyti patriarkų vardą ir valdžią ant aplinkinių vyskupų ir metropolitų.

Konstantinopolio patriarko aukštesnę valdžią turėjo išreikšti „visuotinojo patriarko" vardas, kurį ėmė vartoti Konstantinopolio vyskupai. Nuo aštuntojo amžiaus prigyja nuomonė, jog perkeliant ciesoriaus sostinę iš Romos į Konstantinopolį ir aukščiausioji Bažnyčioje valdžia tapusi perkelta nuo Romos vyskupo ant Konstantinopolio vyskupo.

Rytų ir vakarų bažnyčios skyrėsi nuo viena kitos liturgijos kalba ir bažnytiniais papročiais. Graikai su paniekinimu žiūrėjo į vakarų Europos gyventojus, kaipo į barbarus, kultūra daug žemesnius. Patsai tautų būdas buvo labai nevienodas. Vakaruose labiau rūpintasi dora, žmonių gerove, rytuose gi bažnyčia buvo labiau užsidariusi apeigose, tikybos turinys dažnai skendo formoje. Dėl visų tų priežasčių vienybės raištis rytų bažnyčios su vakarų labai atsileido, ir pasidarė tarp tų dviejų bažnyčių didelis plyšys. Reikėjo tiktai didesnio trinktelėjimo, kad tiedvi bažnyčios, dar tam kartui sujungti tikėjimo vienybe, atskiltų viena nuo kitos.

Fotijus

852 metais Konstantinopolio patriarku tapo šv. Ignacas, vyras doras, bet neturįs malonės ciesoriaus Mykolo III. Neapkentė šv. Ignaco galingas ciesoriaus ministeris Bardas, kurį šventas patriarkas nekartą baudė už palaidą gyvenimą. Bardui pakurstant, Mykolas III pašalino šv. Ignacą ir į jo vietą pakėlė Fotijų, svietiškį žmogų, vyrą aukštos kilmės ir didelio mokslo, bet nemažesnės puikybės ir suktumo. Fotijaus pakėlimas į patriarkus prie gyvos šv. Ignaco galvos buvo priešingas Bažnyčios įstatymams. Numanė tai gerai ciesorius ir Fotijus, todėl abudu rūpinosi kaip nors gauti popiežiaus patvirtinimą. Popiežius Mikalojus I tam reikalui ištirti išsiuntė į Konstantinopolį savo legatus, kurie Kon-

stantinopolyje ciesoriaus įgąsdinti ir Fotijaus papirkti, Mikalojo I vardu patvirtino šv. Ignaco nuo patriarko vietos pašalinimą ir Fotijaus į jo vietą pakėlimą. Šv. Ignacas atsišaukė į paties popiežiaus teismą. Mikalojus I, iš šv. Ignaco rašto gavęs žinoti apie tikrąją dalykų padėtį ir neteisėtą savo pasiuntinių pasielgimą, pripažino šv. Ignacą tikruoju patriarku, Fotijų gi atskyrė nuo Bažnyčios. Tačiau Fotijus, turėdamas ciesoriaus užtarymą, neatsisakė nuo neteisingai įgytosios valdžios, sukvietė į Konstantinopolį vyskupus, savo šalininkus ir, su jais atlikęs susirinkimą (867), atskyrė nuo Bažnyčios popiežių Mikalojų I ir apkaltino visą vakarinę Bažnyčią, būk ji paklydus nuo Kristaus tikrojo tikėjimo, mokydama, kad Šventoji Dvasia išeinanti nuo Tėvo ir Sūnaus, užlaikydama pasninką subatoje, neleisdama kunigams moterų vesti ir t. t.

Tais pačiais metais buvo nužudytas Fotijaus užtarytojas ciesorius Mykolas III. Jo įpėdinis Bazilijus parkvietė iš ištrėmimo šv. Ignacą ir sugrąžino jam patriarko valdžią, Fotijų gi uždarė vienuolyne. Popiežiaus Adrijano II legatai 869 metais atliko Konstantinopolyje vyskupų susirinkimą, kurs išteisino šv. Ignacą, pripažino jį tikruoju patriarku ir pasmerkė Fotijų. Bažnyčios vienybė buvo sugrąžinta, bet neilgam.

Fotijus sumanė prisigerint ciesoriui Bazilijui ir atgavo jo malonę. Tarp dvasiškijos turėjo jisai daug savo mokinių ir šalininkų tokios pat dvasios, kaip patsai, ir jiems padedant persvėrė visuomenės nuomonę į savo pusę. Mirus šv. Ignacui (877), Bazilijus pakėlė Fotijų vėl į Konstantinopolio patriarkus. Vyskupų susirinkimui buvo patiekti sufalšuoti popiežiaus raštai. Jis atmainė visus nusprendimus susirinkimo, atliktojo 869 metais prieš Fotijų, ir pripažino Fotijų patriarku. Fotijus išbuvo patriarku lig 886 metų ir tiktai mirus tais metais Bazilijui buvo jo įpėdinio Leono antrą kartą prašalintas nuo patriarko sosto ir uždarytas vienuolyne. Nebtekus Fotijaus, Konstantinopolio bažnyčia vėl susivienijo su Roma. Fotijaus bet gi pasėtas mokslas atnešė nedorus savo vaisius. Patriarkas Kerularijus atnaujino ir padaugino kaltinimus prieš vakarų bažnyčią. 1054 m. rytų bažnyčia galutinai atsiskyrė nuo Romos

Bažnyčios įtakos susilpnėjimas.

Feodalizmas.

Karolio Didžiojo valstybės galybė pasibaigė sulig jo mirtimi. Jo valstybės žemės buvo padalytos (843) į tris karalystes tarp Karolio Didžiojo sūnaus įpėdinių: Galiją arba Franciją, Italiją, Vokietiją. Tvarka, Karolio Didžiojo užvesta, iširo, jo įpėdinių valdžia sumenkėjo labiausiai dėl feodalizmo sistemos, kuri prie Karolio Didžiojo įpėdinių galutinai prigijo visose buvusiose jo valstybės žemėse.

Feodalizmas išdygo iš germanų tautų papročių ir tiktai karalystėse, germanų įsteigtose, ilgai teišliko. Germanai, užėmė buvusios Romos valstybės kraštus, pasidalijo daugumą žemės, kuri teko tų tautų vadovams ir jų kareiviams. Kareiviai, gavę žemes už savo nuopelnus kare, nemokėjo už jas savo karaliams mokesčių, turėjo tiktai, jiems reikalaujant, stoti patys į karą ir statyti paskirtą kareivių skaičių. Vadinosi jie karaliaus vasalais arba tarnais. Karalių galybė rėmėsi tų žemės plotų valdytojų paklusnumu ir jų ištikimybe. Be jų pritarimo karaliai negalėjo pradėti jokio svarbesnio dalyko. Viešpataujant Karoliui Didžiajam, kada ciesorius buvo galingas, vasalai turėjo jo klausyti. Prie Karoliaus Didžiojo įpėdinių, susilpnėjus karalių valdžiai, iškilo kunigaikščiai, grapai ir kiti kraštų viršininkai ir užgrobė savo rankas valdžią, kitą kartą patiems karaliams tepriklausiusią. Laisvieji gyventojai, nebeatrasdami pas silpnus karalius savo teisių apgynimo, turėjo glaustis prie galingųjų didikų ir dėl radimo atrasdavo pas juos pagalbą, bet užtat turėjo pripažinti save jų vasalais arba tarnais. Pavesdami jiems savo žemių gynimą, apsiimdavo iš jų statyti jiems kariuomenę. Taip laisvi mažesnių žemės plotų valdytojai iš karalių valdžios perėjo į didžiūnų valdžią, per tai karalių valdžia dar labiau susilpnėjo, pakilo gi didžiūnų galybė.

Senojoje Romos valstybėje Bažnyčios įtaka valstybei buvo paviršutinė, labai apribota. Kitaip susidėjo santykiai germanų įkurtose valstybėse. Čionai abi pusi buvo reikalingos didesnio viena

kitos palaikymo. Valstybei buvo reikalinga Bažnyčia tvarkos nešėja, tautų auklėtoja. Bažnyčia gi šaukėsi valstybės pagalbos barbarų žiaurumui suvaldyti. Nuo pat pradžios Bažnyčios ir valstybės reikalai vieni su kitais susipynė Įtakoje Bažnyčios gaišo vergija, virsdama į baudžiavą. Bažnyčia stengėsi suminkštinti bausmes, daugelyje atvejų atmainė mirties bausmę. Bažnyčios atstovai vyskupai gavo balsą didikų sueigose ir taip turėjo įtakos įstatymų leidime. Bet iš kitos pusės nemaža buvo ir valstybės įtaka Bažnyčiai. Įgydami turtus, užimdami valstybės vietas, Bažnyčios atstovai paliko priklausomi karalių su nenauda Bažnyčiai. Karaliai skyrė vyskupus ir vienuolynų viršininkus. Vyskupai, dalyvaudami susivažiavimuose, dažnai buvo atitraukiami nuo Bažnyčios reikalų. Turėdami iš savo žemių duoti pagalbą karaliams, vyskupai kartais vedė kariuomenę į karą, nors patys ginklų ir nevartojo. Vienuolynų viršininkais buvo skiriami pasauliniai, todėl vienuolynuose krito drausmė.

Vyskupai ir vienuolynų viršininkai dar viešpataujant Karoliui Didžiajam įgijo žemės, reikalingos bažnyčioms ir dvasiškiams išlaikyti. Ir paskui karaliai jiems atiduodavo didelius žemės plotus ir net ištisas kunigaikštijas, tikėdamiesi, kad dvasiškiai geriau už pasaulinius atliks savo vasališkas pareigas ir neapleis reikale savo siuzerėnų. Vyskupai ir vienuolynų viršininkai, apimdami suteiktų žemių valdymą, virto karalių ir kunigaikščių vasalais ir taip pat, kaip visi kiti vasalai, turėdavo, atsiklaupę prieš savo siuzerėną, padaryti jam paklusnumo priesaiką.

Popiežius feodalų valdžioje.

Feodalizmas, nors rodėsi naudingas Bažnyčiai, dėlto kad davė jai įtakos valstybės valdyme, betgi ir pakenkė jai. Susilpnėjus karalių valdžiai, iširo valstybės tvarka, įsigalėjo gi didieji vasalai, kurie, karalių nebesuvaldomi, kovojo, vedė naminius karus, skriaudė laisvus gyventojus, plėšė Bažnyčios turtus.

Popiežiai pirmieji patyrė blogų feodalizmo pusių. Ciesoriai, patys nebesuvaldydami savo vasalų, negalėjo gelbėti, ir ginti Bažnyčios. Romoje įsigalėjo aukštosios bajorų giminės, kurios, pri-

sisavinusios valdžią popiežiaus žemėse, ėmė skirti popiežiais savo vien šalininkus, kurie būtų paklusnūs kunigaikščių valios įrankiai. Todėl dešimtajame amžiuje pasitaiko popiežiaus soste nevertų žmonių, pažeminusių savo darbais aukščiausio Bažnyčios ganytojo vardą.

Vyskupo investitūra.

Negeresnis buvo Bažnyčios likimas ir kituose kraštuose. Karaliai ir kunigaikščiai, suteikdami vyskupams ir vienuolynų viršininkams žemes, nevis rinkosi vyrus, pasižyminčius mokslu ir gyvenimo šventumu, bet dažnai tokius, kurie būtų jiems paklusnūs ir naudingi kare. Todėl tas aukštas bažnytinės vyresnybės vietas dažnai užimdavo žmonės be mokslo ir tam tikro prisirengimo. Vyskupams mažai rūpinantis Bažnyčios valdymu, turėjo į blogąją pusę pakrypti ir kunigų elgesys. Kunigų bemoterystė, nuo senovės įvesta vakarų Bažnyčioje, buvo tuo laiku daugelyje vietų visiškai užmiršta. Klebonijas ir kitas Bažnyčios vietas užimdavo dažnai ne mokyti ir dievobaimingi vyrai, bet tie, kurie didesnę pinigų sumą užmokėdavo už jas kunigaikščiui, kuriam priklausė teisė kunigus skirti. Tokiems kunigams mažai terūpėjo savo priedermių ėjimas. Ėmė jie tiktai pelną ir, vedę pačias, gyveno kaip pasauliečiai žmonės ar dar blogiau, o bažnyčios turtai atitekdavo jų vaikams. Kai kur ir vyskupijos buvo už

pinigus karalių parduodamos. Kitą kartą užvestas laisvas vyskupų rinkimas pragaišo, ir niekas be karaliaus patvirtinimo negalėjo palikti vyskupu. Asmuo, paskirtas vyskupu, turėjo pirma karaliui priesiekti vasalų būdu paklusnumą ir tada tiktai nuo jo tegaudavo žiedą ir vyskupišką lazdą, ženklus bažnytinės valdžios. Mirus vyskupui, karaliai liepdavo pas save atnešti nabaštininko žiedą ir lazdą, ir paskui tuos vyskupiškos valdžios ženklus atiduodavo naujai paskirtajam vyskupui. Išrodė, jog net dvasišką valdžią vyskupai gauną nuo karalių. Karaliai dažnai ilgą laiką neskirdavo naujo vyskupo, norėdami pelnytis iš vyskupijos žemių. Taip sumažėjus Bažnyčios laisvei, suskurdo joje ir Kristaus dvasia. Bužnyčia suvaržyta, pažeminta pasaulinės valdžios, nebegalėjo turėti reikalingos įtakos žmonėms. Sugrąžinimas jai gaivinančios Kristaus dvasios ir senojo skaistumo priderėjo nuo Bažnyčios laisvės atgijimo. Prasidėjo dėl to suñki, ilga kova.

Reformos Gregorijaus VII.

Bažnyčios atgijimas.

Baigiantis dešimtajam amžiui ir vienuoliktojo pradžioje Bažnyčia palengva pradėjo pakilti. Vokietijos karaliai iš Saksonų giminės sudrūtino ciesoriaus valdžią, karūnavosi Romos ciesoriais ir išgelbėjo popiežius iš Italijos kunigaikščių valdžios. Truputį vėliau pietų Italijoje ir Sicilijoje įsikūrė normanai ir įsteigė tenai savo valstybę. Jų karaliai, Robertas Giuiskardas ir Rogeras, pripažno save popiežiaus vasalais. Popiežiai, turėdami po šonu normanų karalių pagalbą, jautėsi esą laisvesni savo žemėse ir be baimės galėjo Romoje rūpintis Bažnyčios išvadavimu iš kunigaikščių valdžios.

Nuo 1044 metų popiežių sostą užima be pertrūkio eilė veiklių vyrų, kuriems rūpėjo Bažnyčios laisvė. Trys buvo jos sumenkėjimo versmės: kunigų moterystė, simonija, arba už pinigus Bažnyčios vietų pardavinėjimas, ir investitūra, arba suteikimas vyskupams žiedo ir lazdos padavimu valdžios vyskupijų žemėse. Popiežiai (Grigorijus VI, Leonas IX, Viktoras II, Stepo-

nas IX, Mikalojus II ir Aleksandras II) kovojo be perstojo prieš simoniją ir kunigų moterystę. Svarbus buvo Mikalojaus II įstatymas (1059), kuriuo nustatoma nauja tvarka popiežiams rinkti. Popiežiaus rinkimas pavesta kardinolams. Įvykus tokiam popiežių rinkimo būdui, sunku bebuvo Romos kunigaikščiams arba kitai pasaulinei vyresnybei beprimesti Bažnyčiai netikusį ganytoją.

Gregorijus VII ir Henrikas VI.

Kovoje su blogais papročiais, įsiskverbusiais į Bažnyčią tuo laiku, tvirta popiežiaus pagalba buvo Kliuny vienuolynų sąjunga. Jos vienuolynų griežtai buvo laikomasi šv. Benedikto įstatų. Kliuniečių gyvenimo būdas labai plačiai pasklido, jį buvo priėmę daugelis vienuolynų įvairiuose kraštuose. Iš tų vienuolynų išėjo daug tvirtos bažnytinės dvasios kunigų ir vyskupų. Bet svarbiausias reformas vykdė popiežiai. Vienas tokių tvirtų Bažnyčios laisvės gynėjų buvo Hildebrandas, vyras nepaprastai aukštos doros tvirto būdo. Su popiežiu Leonu IX vėl sugrįžęs į Romą, nuo to laiko jisai prie penkių popiežių buvo dešinė jų ranka. Mirus Aleksandrui II (1073), Hildebrandas vienbalsiai išrinktas popiežium, vardu Gregorijus VII.

Gregorijus VII suprotavo, jog atėjo laikas su šaknimis išrauti papiktinimus, įsiskverbusius į Bažnyčios gyvenimą. Todėl 1074 metais sukvietęs į Romą aplinkinių vyskupų susirinkimą, išleido šiuos įstatus: 1) tie, kurie už pinigus yra įgiję bažnytines vietas, turi jų atsisakyti, o lig neatsisakant negali eiti savo dvasiškų pareigų; 2) kunigai, su moterimis gyvenantieji, negali Mišių laikyti ir dalyti Sakramentų; 3) žmonės neturi klausyti Mišių ir priimdinėti Sakramentus nuo kunigų, kurie nenorėtų persiskirti su moterimis. Tuos įstatus Gregorijus VII nusiuntė Francijos ir Vokietijos vyskupams paskelbti savo vyskupijose ir prižiūrėti, kad visur būtų užlaikomi.

Krikščionių tikyba nuo kiekvieno žmogaus reikalauja pasiaukavimo. Negal jo kitiems skelbti, kas patsai nerodo pasiaukavimo pavyzdžio. Moterystė labai įpainioja žmogų į šio pasau-

lio reikalus. Tiktai laisvas nuo šeimynos rūpesčių kunigas gali likti žemės druska. Todėl kunigų moterystę, kai kur kad ir labai įsikerėjusią, būtinai reikėjo panaikinti, nors ir sunku buvo vykinti tokią didelę permainą. Per Paryžiaus susirinkimą kai kurie kunigai ir vyskupai pripažino, kad popiežių reikalavimų negalima esą užlaikyti. Ne geriau buvo priimti Gregorijaus VII reikalavimai ir Vokietijoje. Kai kurie doresnieji vyskupai nedrįso jų garsinti savo vyskupijoje, bijodami kunigų pasipriešinimo. Buvo ir tokių vyskupų, kurie stačiai atleido savo kunigus nuo bemoterystės užlaikymo. 1075 metais Gregorijus VII sukvietė Romoje naują vyskupų susirinkimą, per kurį atkartojo pernykščius įstatus, atskyrė nuo Bažnyčios vyskupus ir kunigaikščius, trukdančius tų įstatų vykdymą, ir pridėjo vieną naują reikalavimą: skaudžiausiai užgynė vyskupams ir vienuolynų viršininkams imti investitūrą nuo pasaulinių valdovų.

Popiežiai ir jų priešininkai toje kovoje rėmėsi liaudimi. Liaudies palaikomas Gregorijus VII galėjo atstatinėti vyskupus ir atimti valdžią karaliui. Joks kitas popiežius ligšiol nesinaudojo tokia valdžia.

Henrikui IV seniai netiko reformos, einančios iš Romos. Vokietijos ciesoriams beveik buvo pavykę paimti į savo valdžią Romos bažnyčią, todėl Henrikui IV labai netiko, kad popiežius, drausdamas investitūrą, siaurino ciesoriaus valdžią Vokietijoje. Apie Henriką IV susispietė kunigai ir vyskupai, nenorį pasiduoti Gregorijaus VII vykdomoms reformoms. 1076 metais per Vormso susivažiavimą, Henrikas privertė Vokietijos vyskupus stoti į atvirą kovą su Gregorijum VII, paskelbti jį neteisingai išrinktu popiežium. Susirinkimo nusprendimus pranešė Gregorijui VII ciesorius raštu, prasidedančiu šiais žodžiais: „Henrikas IV, ne iš prisisavinimo, bet iš Dievo malonės karalius, Hildebrandui, jau nebe popiežiui, bet netikram vienuoliui“. Tada Gregorijus VII iškilmingai atskyrė nuo Bažnyčios Henriką IV, atėmė jam karaliaus valdžią ir jo pavaldinius atleido nuo paklusnumo prisaikos. Atskyrė nuo Bažnyčios ir tuos vyskupus, kurie pirmininkavo Vormso susirinkime, kitiems gi skaudžiai įsakė atvykti į Romą išpažinti savo kalčių ir atleidimo melsti.

Daugumas vyskupų skubiai nusiuntė į Romą raštus, kuriais išreiškė gailestį ir nuolaidumą popiežiui. Vokiečių kunigaikščiai, kurie seniai neapkentė Henriko IV dėl jo nežmoniško žiaurumo ir kitų nedorų darbų, dabar pasinaudojo sunkiu ciesoriaus likimu ir, susivažiavę į Tiburą, paskelbė, kad atskirtas nuo Bažnyčios ciesorius nebegalįs valdyti valstybės, ir ketino išsirinkti kitą ciesorių, jei per metus nebūtų Henrikas IV susitaikinęs su Bažnyčia.

Gregorijui VII ir kitiems viduramžio popiežiams daromas dažnai priekaištas, būk jie norėję įsteigti universalinę teokratišką monarchiją ir prisisavinti valstybišką valdžią.

Kaltinimai neteisingi. Jų atsiradimą gali išaiškinti viduramžio pažiūros į krikščionių visuomenės sutvarkymą. Jos priešakyje stovėjo dvi aukščiausios vyresnybės: ciesorius ir popiežius. Ir viena, ir kita savo srityje nepriklausoma, bet turi veikti viena kitai padėdamos. Kadangi dvasios dalykai svarbesni negu šio pasaulio, tai ir popiežiaus valdžia buvo laikoma aukštesnė, bet ciesorius savo srityje buvo nepriklausomas popiežiaus. Popiežiui, aukščiausiam visų krikščionių ganytojui, buvo pripažįstama valdžia: 1) prižiūrėti doros ne tik atskirų krikščionių, bet ir tautų, valdovų, bausti juos už laužymą teisybės dėsnių. Šv. Bernardas vadina popiežių „refugium oppressorum" (nuskriaustų prieglauda); 2) popiežius buvo tarpininkas tautų taikintojas, sulaikydavo karalius nuo neteisingo valdžios panaudojimo; 3) pagaliau popiežius buvo vyriausias vadovas bendruose krikščionių žygiuose, kaip antai kryžiaus karuose. Taip popiežiaus asmenyje viduramžiai turėjo tarptautinį tribunolą, kokio dabar negal sudaryti. Karaliai tikybos dalykuose, ratione pecati, priklausė popiežiaus.

Pasaulinių valdovų pareiga buvo ginti Bažnyčią, palaikyti jos veikimą, teisingai valdyti savo kraštą. Absoliutinės kunigaikščių valdžios viduramžiai nežinojo. Jei karalius savo nedorybėmis užsitraukdavo Bažnyčios bausmę-ekskomuniką, tai, nebegalėdamas bendrauti su savo pavaldiniais, nebegalėjo nei valdyti jų. Nepasiliuosavus jam nuo tos bausmės, popiežius duodavo autentinį pareiškimą, kad pavaldiniai nebeturi pareigos jo klausyti. Tuo rėmėsi pavaldinių atleidimas nuo karaliui duotos priesaikos.

Henrikas IV, visų atstotas, turėjo nusilenkti popiežiui. Taigi skubinai atlikęs žiemos laiku per Alpių kalnus sunkią kelionę, atvyko į Italiją ir, atradęs Gregorijų VII Kanosoje, 3 dienas stovėjo jo rūmų kieme, apsivilkęs atgailos drabužiu, melsdamas iš-

rišimo. Gregorijus VII įtikėjo į Henriko IV atgailą ir nuėmė nuo jo ekskomuniką. Susiderinęs su popiežium, Henrikas IV lengvai nuveikė savo priešininkus Vokietijoje ir atgavo valdžią, bet nė-kiek neketino pildyti Kanosoje padarytųjų prižadų. Todėl Gre gorijus VII antrą kartą atskyrė jį nuo Bažnyčios (1080). Henrikas IV apgulė savo kariuomene popiežių Romoje. Gregorijus VII gelbėdamasis užsidarė tvirčiausioje miesto dalyje. Tam kartui išgelbėtas normanų kariuomenės, bet bijodamas naujo užpuolimo, persikėlė iš Romos į Benevento miestą Salerną ir tenai mirė (1083). Paskutiniai jo žodžiai buvę: *„mylėjau teisybę, neapkenčiau nedorybės, todėl mirštu ištrėmime“*.

Taip pabaigė savo amžių kilnios dvasios didvyris, didžiausias kovotojas dėl Bažnyčios laisvės. „Mes norime vieno“, sakė jisai, „kad šventoji Bažnyčia, visame pasaulyje paminta ir sudraskyta, sugrįžtų prie senosios skaistybės ir tvirtumo“. Jo priešininkas Henrikas IV mirė (1106) visų apleistas ir neapkenčiamas. Jo paties sūnus Henrikas V pakėlė maištą prieš savo tėvą ir prie jo gyvos galvos atėmė jam valdžią. Henriko IV ir Gregorijaus VII įpėdiniai toliau kovojo dėl investitūrų. Tepasibaigė ji 1122 metais Vormso konkordatu, kada abi pusi susiderino šiomis sąlygomis: ciesorius atsisakė investitūros su žiedu ir lazda, dvasiškosios valdžios ženklais; popiežius pripažino ciesoriui investitūrą su skipetru, kurio padavimu išreiškiama suteikimas vyskupui valstybinės valdžios žemėse, priklausančiose vyskupijų. Kapituloms pripažinta laisvas vyskupų ir vienuolynų viršininkų rinkimas. Prie rinkimų gali būti patsai ciesorius arba jo atstovas. Tuo užtikrinta buvo valstybės įtekmė, renkant vyskupus.

Taigi galutinai popiežiai laimėjo ilgą kovą su ciesoriais, ir Bažnyčia atgavo sau reikalingos laisvės, nors Vormso konkordatas neatėmė ciesoriui visai valdžios Bažnyčios dalykuose, tiktai ją sumažino. Pasekmės reformų, iškovotų su tokia sunkenybe, apsireiškė visuotinu bažnytinio gyvenimo atgijimu. Panaikinus simoniją, tiktai nuopelnų kelias teturėjo vesti prie dvasiškos vyriausybės įgijimo. Kunigai, sugrįžę prie užlaikymo bemoterystės, įvestos Bažnyčioje nuo senovės laikų, ir laisvi nuo šeimyninių

rūpesčių, su tuo didesniu pajėgų įtempimu galėjo darbuotis dvasiškų žmonijos reikalų aprūpinimui. Bažnyčios įtaka žymiai pakilo net valstybės dalykuose. Dvyliktame ir tryliktame šimtmetyje Bažnyčiai atgavus laisvę, gražiai pražydo mokslas ir dora.

Bažnyčios laimėjimas iškilmingai švęstas sušaukimu 1123 m. visuotinojo susirinkimo (pirmojo Lateraniškio). Jisai patvirtino Vormso konkordatą ir išleido įstatų, tvarkančių investitūros simonijos ir kunigų moterystės dalykus (aukštesnieji kunigų šventimai pripažinti kliuviniu, padarančiu jų moterystę netikrą).

Krikščionių tikėjimo plitimas žiemių ir rytų Europoje.

a) Normanai.

Krikščionių tikėjimas vakarinėje Europoje plito iš Romos. Todėl tautos, arčiau Romos gyvenančios, pirmiau priėmė krikščionių tikėjimą, negu tolimesniosios, labiau į žiemius nusikišusios. Prie tų paskutiniųjų priklauso normanai, gyvenantys Norvegijoje, Švedijoje ir Danijoje.

Devintajame amžiuje šv. Ansgaras, šiaurės Bonifacas, skelbė krikščionių tikėjimą Danijoje ir Švedijoje. Vienuoliktajame amžiuje, viešpataujant Kanutui, krikščionių tikėjimas gavo viršų Danijoje. Pirmas krikščionis Švedijos karalius buvo Olaus, o dvyliktame amžiuje rūpinantis šv. Erikui, visa Švedija tapo krikščioniška. Norvegijoje krikščionių tikėjimą platino misionoriai iš Anglijos. Daug prisidėjo prie to švento darbo Norvegijos karaliai. Šv. Olaus dėl tikėjimo žuvo. Vienuoliktajame amžiuje visa Norvegija priėmė katalikų tikėjimą. Iš Norvegijos ir Švedijos Evangelijos šviesa pasklido Finliandijoje ir Islandijos saloje. Dešimtajame amžiuje priėmė krikščionių tikėjimą normanai, apsigyvenusieji šiaurinėje Francijoje.

Virtę krikščionimis, normanai atprato nuo klajojimo po svetimus kraštus ir plėšimo ir pradėjo daugiau užsiimti žemės dirbimu ir amatais.

b) Slavai.

Slavų giminės, prie kurių priklauso rusai, lenkai, čechai, chorvatai, slovencai, serbai, bulgarai, turėjo užėmę didelius rytų Europos plotus. Krikščionių tikėjimas pas jas plito dviem keliais: vakariniai slavai gavo jį nuo artimųjų savo kaimynų vokiečių, rytiniai gi iš Konstantinopolio, nuo graikų.

Slavai, gyvenantys Dalmatijoje, Karintijoje, Krainoje ir Štyrijoje (slovencai), liko krikščionimis aštuntajame amžiuje, chorvatai septintajame. Devintajame amžiuje kaikurie vakariniai slavai pateko į Karolio Didžiojo valdžią ir priėmė jo pasiųstus misijonorius. Taip vokiečiai kunigai iš Salzburgo apsakinėjo evangeliją moravams, misijonoriai iš Bavarijos čechams. Čechai ir moravai, gindami savo tautos laisvę nuo vokiečių, nenoromis leido į savo kraštą vokiečių kunigus. Moravų kunigaikštis Rostislavas parsikvietė evangelijos skelbėjų iš Konstantinopolio. Atvykę du broliu, šv. Kirilas ir šv. Metodijus, praplatino tarp moravų krikščionių tikėjimą, įvedė pas juos Mišias slavų kalba ir išvertė į tą kalbą Šventąjį Raštą. Vokiečių dvasiškija apskundė juos popiežiui už įvedimą slavų kalba liturgijos, bet šv. Kirilas ir šv. Metodijus lengvai Romoje išsiteisino. Būdamas Romoje, šv. Kirilas mirė, šv. Metodijus gi, pakeltas popiežiaus Adrijano II į Moravijos ir Panonijos arkivyskupus, sugrįžo į Moraviją ir toliau tęsė pradėtą darbą ne tiktai tarp moravų, bet ir tarp čechų. Baigiantis devintajam amžiui priėmė krikštą čechų kunigaikštis Borzivojus su savo moterimi Liudmile. Bet vėliau šv. Metodijaus mokiniai buvo priversti pasitraukti iš Čechijos, ir tame krašte buvo įvesta lotyniškoji liturgija su visu romiškos Bažnyčios sutvarkymu.

Šv. Metodijaus mokiniai apsakinėję krikščionių tikėjimą kaikuriose Lenkų apygardose. 965 metais lenkų karalius Miečislovas, vesdamas už pačią čechų kunigaikštaitę Dombrovką, apsikrikštydino su visa savo tauta.

Slavai, gyvenantieji labiau į pietus, kaip antai serbai ir bulgarai, gavo krikščionių tikėjimo pradžią iš Konstantinopolio. Devintajame šimtmetyje apsikrikštydino bulgarų kunigaikštis Borisas Kaip moravai ir čechai, vengdami vokiečių įtakos, kvietėsi misi-

jonorius iš Konstantinopolio, taip pat bulgarai, gindamiesi nuo graikų viešpatavimo, kreipėsi į vakarus. Kunigaikštis Borisas prašė vokiečių karaliaus Liudviko ir popiežiaus Mikalojaus I atsiųsti lotyniškų kunigų. Mikalojaus I pasiųsti kunigai pakrikštijo daugybę bulgarų ir įvedė romišką bažnytinę tvarką. Paskui betgi bulgarai pasidavė graikų ciesorių įtakai ir dvasiškajai Konstantinopolio patriarkų valdžiai, su kuriais drauge ir atsiskyrė nuo katalikų Bažnyčios.

Toksai pat likimas buvo ir serbų, artimiausių bulgarų kaimynų.

Vėliau už kitus įtikėjo į Kristų rusai. Krikščionių tikėjimas tepradėjo pas juos plėstis dešimtajame amžiuje. Normanų vadai, kurie valdė Novgorodo ir Kijevo rusus, turėjo tankių santykių su graikais. Dniepru ir Juodąja jūra plaukdami, lankydavosi jie dažnai Konstantinopolyje. Tenai ir rusai susipažino su krikščionių mokslu. 955 metais apsikrikštydino Konstantinopolyje Olga moteris Kijevo kunigaikščio Igorio. 988 metais Kijevo kunigaikštis Vladimiras, vesdamas moterį Oną, Konstantinopolio ciesoriaus seserį, patsai apsikrikštydino ir apšvietė krikščionių tikėjimu visą savo tautą. Pirmieji Rusijos vyskupai buvo graikai. Kijevo metropolitas priklausė Konstantinopolio patriarko. Todėl Konstantinopolio patriarkai, atsiskyrę nuo vienybės su Roma, lengvai patraukė paskui save ir rusų bažnyčią.

c) *Vengrai.*

Pirmais evangelijos skelbėjais tarp vengrų buvo graikų ir vokiečių misijonoriai. Dešimtajame amžiuje apsikrikštydino vengrų kunigaikštis Geiza. Visa vengrų tautą atvedė prie krikščionių tikėjimo šv. Steponas karalius († 1038). Popiežius Silvestras II suteikė jam karališką karūną ir vardą Apaštališko karaliaus. Tą vardą vartojo paskui ir kiti Vengrijos karaliai.

Kryžiaus karai.

Vietos, pašvęstos Išganytojo gyvenimu ir kančia, visuomet buvo krikščionių branginamos ir dažnai lankomos, ypatingai gi

nuo to laiko, kada ciesorienė šv. Elena atrado Jerozolimoje šventą kryžių ir pastatė tenai bažnyčių šventose vietose. Kol Palestina buvo Konstantinopolio ciesorių valdžioje, krikščionys laisvai galėjo tenai keliauti. Arabai, užkariavę Jerozolimą (637), pradžioje irgi nedarė jokių kliūčių krikščionių keliautojams, lankantiems šventas vietas. Elgimasis su krikščionimis pablogėjo prie Fatimidų dinastijos, ypatingai gi tada, kada Palestiną užkariavo turkai (1073). Už šventų vietų lankymą uždėjo jie didelius mokesčius. Krikščionys kelionėje turėjo kęsti pasityčiojimą iš savo tikėjimo. Pasakojimas keleivių, grįžtančių iš Palestinos, labai užgaudavo visos krikščionijos jausmus. Gregorijaus VII su Henriku IV kova tam kartui atkreipė krikščionių dėmėsį nuo Palestinos. Bet kaip tiktai Bažnyčia susilaukė ramesnių laikų tuojau visi atjautė reikalą vaduoti šventas vietas nuo netikėlių

Petras Amjenietis, kurs patsai buvo aplankęs Palestiną ir savo akimis matė krikščionių suspaudimą, gavo nuo popiežiaus Urbono II pasiuntinystę skelbti šventą kovą su turkais. 1095 metais Urbonas II sušaukė į Klermontą labai didelį susirinkimą iš Italijos ir Francijos. Popiežius, atpasakojęs sunkų krikščionių gyvenimą Palestinoje, prabilo į susirinkusius šiais žodžiais: „jūs, sakė jisai į bajorus, namie plėšiate našlių ir našlaičių turtus, skriaudžiate nekaltus ir niekinate bažnyčias, pripildydami jas ginklų žvangėjimu. Nešiojate prisijuosę kalaviją, bet rūpi jums ne Bažnyčios gynimas, kurį esate žadėję, bet tiktai Kristaus avijos gaišinimas. Draskote kits kitą, kaip varnai numirėlius, ir visą kraštą pripildote karo trenksmu. Atmeskite tokį kareiviavimą, kurs tolina jus nuo Dievo, ir būkite Kristaus kareiviai. Eikite į rytų šalį Bažnyčios gintų“. Popiežiaus žodžiai uždegė susirinkusias minias. Visi vienu balsu šaukė, kad Dievo tokia valia. Svarbiausi kryžiaus karų tikslai buvo Palestinos atvadavimas iš magometanų valdžios ir rytų bažnyčios suvienijimas su vakarų bažnyčia.

Daug kunigaikščių ir žemesnės bajorijos tuojau užsirašė į kryžiaus kariuomenę ir siuvosi ant dešinio pečio raudoną kryžių, Kristaus kareivio ženklą. Didelės kryžiuočių minios, daugiausia sodiečių, be gero ginklo, be kariškos drausmės, vedamos Petro Amjeniečio, iškeliavo tuojau į Palestiną. Daugumas jų išgaišo

kelionėje Vengrų ir Bulgarų žemėse, likusiuosius išbaigė žudyti Azijoje turkai. Tikra kariuomenė, ginkluota, turinti tam tikrų vadų, išsirengė vasarą 1096 m. Vedė ją Lotaringijos hercogas Godfridas Bulionietis. Buvo joje vis rinktiniai vyrai, įgudę į karą. Bet kelionės tolumas, maisto ir vandens trūkumas, karštis ir šiltų kraštų ligos praretino ir jų eiles. Užtat tuos, kurie išturėjo kelionės sunkenybes ir pasiekė Palestiną, gaivino karštas troškimas kariauti su krikščionių priešininkais. Mažas krikščionių skaičius išblaškydavo didelius turkų būrius. 1099 metais kryžiuočiai užėmė Jerozolimą ir įsteigė tenai krikščionių valstybę. Godfrydą Bulionietį išrinko pirmuoju jos karaliumi. Jisai tačiau nenorėjo nešioti karaliaus karūnos tenai, kur Išganytojas buvo erškėčiais karūnuotas, ir vadino save tiktai Kristaus grabo gynėju.

Jerozolimos karalystė, įsteigta toli nuo krikščionių kraštų, iš visų pusių apsupta arabų ir turkų, negalėjo ilgai išsiturėti. Daug kryžiuočių sugrįžo į Europą. Ciesorius Konradas III ir prancūzų karalius Liudvikas VII, atvykę į Palestiną (1147), šiek tiek sudrūtino krikščionių karalystę Palestinoje. Bet jau 1187 metais turkai atsiėmė Jerozolimą. Tada išsirengė į kryžiaus karą vokiečių ciesorius Fridrichas I, Anglijos karalius Rišardas ir francūzų karalius Pilypas II Augustas. Fridrichas I, nepasiekęs Palestinos, prigėrė kelyje, persikeldamas per vieną Syrijos upę. Rišardas ir Pilypas II, užvydėdamu vienas antram kloties, mažai ką gero tepadarė Palestinos krikščionims, Jerozolimą paliko turkų valdžioje. Nepasisekimas atvėsino krikščionių karštį, ir nors popiežiai nesiliovė raginti Europos tautų į šventą karą, mažai kas beklausė jų balso. Paskutinį kryžiaus karą atliko Francijos karalius šv. Liudvikas ir jame atrado sau mirtį (1270).

Kryžiaus karai, buvo tolimesnė tąsa kovos dviejų kultūrų, krikščioniškos ir musulmaniškos. Jie sulaikė Azijos puolimą ant Europos, bet savo tikrojo tikslo, Palestinos atvadavimo, nepasiekė. To nepasisekimo priežastys buvo kelionės tolumas, kliūtys iš graikų pusės ir stoka vienybės tarp pačių krikščionių. Be to nors kryžiaus karai ir brangiai atsėjo, jie betgi buvo ne be naudos Europos tautoms. Jie auklėjo krikščionyse pasiaukavimo dvasią aukštesniems tikslams, kėlė sąmonę bendrumo visų krikš-

čionių reikalų, paragino labiau rūpintis misijomis. Juose išsidirbo tarp krikščionių kareivių kai kurie papročiai, kurie doriškai aukštai iškėlė ir papuošė vidurinių amžių ricierius. Krikščioniškas ricieris savo pareiga laikė ginti prispaustuosius ir silpnuosius. Didelis skaičius baudžiauninkų įgijo laisvę. Kryžiuočiai, aplankę rytų šalis, susipažino jose su arabų apšvietimu, valstybės valdymo būdu, papročiais ir daug ko nuo jų išmoko. Europoje po kryžiaus karų pakilo mokslas (filosofijos, geometrijos, istorijos, botanikos), amatai, prekyba, žemės dirbimas. Iš Azijos parvežta ligšiol nežinomų Europoje javų, vaisinių medžių, visokių naujų išdirbinių.

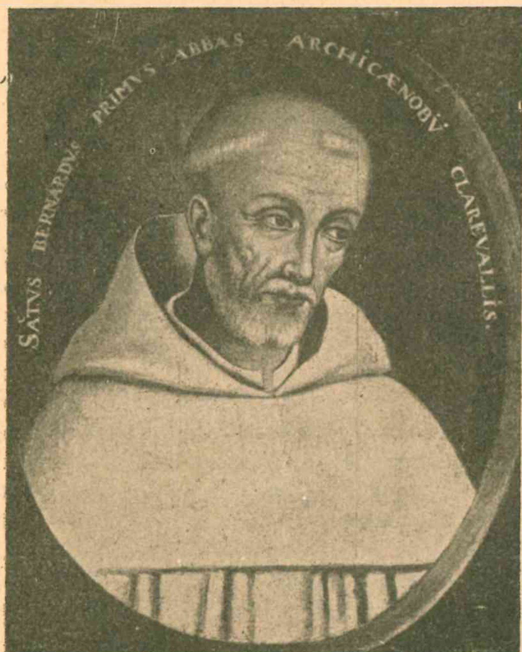
Vienuolių gyvenimas.

Kliuniečiai.

Vienuolių gyvenimas, taip gražiai nustatytas šv. Benedikto ilgainiui daugelyje vietų pagedo. Kai kurie vienuolynai įgijo didelius turtus. Todėl kunigaikščiai ir karaliai, norėdami pelnytis vienuolynų žemėmis, ėmė skirti jiems savo viršininkus. Kartais karaliai nepatinkamus sau asmenis bausdavo uždarymu vienuolynuose. Taip į vienuolynus patekdavo žmonių, kurie ne geruoju taikinosi prie vienuoliško gyvenimo. Drausmė vienuolynuose apiro. Mėginta ji grąžinti. Kai kurie vienuolynai ėmė jungtis į draugijas, pasiduodami valdžiai vieno kokio vienuolyno, kurs labiau rūpinos drausmės palaikymu. Tokius žymesniuosius vienuolynus popiežiai atleisdavo iš vyskupų valdžios ir paimdavo savo globon. Iš tokių sąjungų garsiausioji buvo susispietusi apie Kliuny vienuolyną, kame buvo įvesta griežtas vienuoliško gyvenimo laikymasis. Kliuniečių gyvenimo būdas buvo priimtas pradžioje Francijos vienuolynuose, o paskui ir krituose. Buvo laikas, kada pasidavę kliuniečių vadovavimui gyveno apie 2000 vienuolynų. Nuo IX amžiaus vienuolynuose padidėjo kunigų skaičius, dėlto kad vienuolynai valdė ir parapijas. Pasidalinimas darbu padarė tarp vienuolių skirtumą. Kunigai užsiimdavo daugiausiai parapijų reikalais, mokslu, mokymu, broliukai gi fizišku darbu. Pas kliuniečius buvo daugiau laisvės negu krituose vienuolyno-

se, bet ir didesnis skirtas tarp pilnųjų vienuolių ir broliukų. Didesnę laisvę kliuniečiai stengėsi atsverti darbštumu, labdarybe, daile. Bajorams labai tiko tvarka, viešpataujanti kliuniečių vienuolynuose, ir bajorai labai stojo į kliuniečių vienuolynus. Tas bajorų suplūdimas davė kliuniečių vienuolynams didelius turtus, kuriuos tačiau kliuniečiai naudingai suvartodavo, pastatė daug gražių bažnyčių ir kitokių trobesių. Bet ilgainiui dėl tų pačių turtų, o taipogi dėlto, kad aukštesnės kilmės bajorai savo vaikus be pašaukimo bruko į vienuolynus, drausmės dvasia ėmė nykti pas kliuniečius. Atsirado reikalas steigti naujų vienuolynų griežtesnio gyvenimo.

Cistersai.

Šv. Bernardas.

Baigiantis vienuoliktam amžiui kliuniečių vienuolyno viršininkas šv. Robertas su savo draugų būreliu dėl savo pavaldinių nepaklusnumo išėjo į vietą Cistersium, esančią atstu nuo žmonių. Jo vienuoliai ėmė vadintis cistersais. Pradžioje šv. Robertas nedaug teturėjo savo skaudaus gyvenimo būdo pasekėjų, bet paskui cistersų įstatas labai išsiplėtė, įstojus į jį šv. Bernardui. Jis galima vadinti tikruoju cistersų ordeno įsteigėju.

Šv. Bernardas. Gabus, išsilavinęs jaunikaitis, grapų sūnus, galėjo laukti geros pasaulinės karjeros. Bet šv. Bernardas pasiryžo ieškoti

tikresnio išganymo vienuolyne ir pasirinko labai griežtą cistersų regulą. Atėjo ne vienas, bet su 32 ponaičiais, savo broliais, giminėmis ir pažįstamais, kuriuos savo karšta iškalba ištraukė iš pasaulio. Atsisveikindamas pasakė savo jaunesniajam broliui, namie pasiliekančiam: visas dvaras palieka tau, žiūrėk, koks būsi laimingas. — Jūs imate dangų, o man paliekate žemę, atsakė jaunesnysis. Vėliau ir jis su tėvu atėjo pas Bernardą į vienuolyną.

Regula, kurią pasirinko Bernardas, buvo labai griežta. Vienuolių rūbai buvo lininiai. Balta duona, mėsa, kiaušiniai, žuvis, pienas nebuvo vartojami. Vienuoliai mito daržovėmis, pupomis, juoda duona su vandeniu. Miegojo 6 valandas. Maldai skyrė 6 valandas, likusį laiką fiziškam darbui. Bažnyčios įtaisymas buvo paprastas. Auksas ir šilkas nebuvo vartojamas joms papuošti. Kryžiai mediniai. Žvakidės ir smilkytuvai geležiniai. Tuo cistersai skyrėsi nuo kliuniečių, kurių bažnyčios žibėjo auksu ir briljantais, pilnos dailės dalykų: paveikslų, statulų, vitražų. Pradžioje sunkus buvo griežtas cistersų gyvenimas, bet šv. Bernardo entuziazmas visa pergalėjo. Radosi vis daugiau tokio gyvenimo šalininkų. Bernardas įkūrė naują vienuolyną Klervo, kur paskui gyveno 700 vienuolių. Dar prie gyvos šv. Bernardo galvos buvo jau 65 cistersų vienuolynų. Paskui jų skaičius pakilo įvairiuose Europos kraštuose iki 1800. „Pasaulis nori būt, cistersiškas“, rašė šv. Bernardas.

Cistersai buvo iš bajorų, miestų gyventojų ir dvasiškių. Bet prašėsi į vienuolyną daug ir prastų žmonių. Iš jų sunku buvo padaryti choro vienuolius, giedančius lotyniškai maldas. Jie sudarydavo žemesnės rūšies vienuolius, konversus, kurie gyveno ne abatijoje, bet vienuolyno dvaruose, atlikdami laukų darbus. Gyveno geriau, negu baudžiauninkai, buvo laikomi vienuoliais, per šventes atvykdavo į vienuolyną dalyvauti pamaldose. Luomų skirtumai vienuolyne nyko. Francijos karaliaus brolis Henrikas lygiai su visais atlikdavo visus žemesniuosius patarnavimus. Savo dvaruose cistersai nelaikė baudžiauninkų, tik laisvus gyventojus. Daug dirbdami ir mažai savo reikalams teišleisdami, cistersai greitu laiku sukraudavo didelius turtus, iš negyvenamų vietų padarydavo gražiai dirbamus dvarus. Jų turtas buvo visuomenės aruodas. 1197 metais badlo laiku Klervo vienuolynas maitino 2000 pavargėlių. Vienuolyno vartų sargas visados turėjo didelį duonos išteklių dalyti prašantiems.

Šv. Bernardas bėgo iš pasaulio, pasaulis pas jį ėjo, pasiduodamas jo vadovavimui. Jis reformavo dvasiškių gyvenimą. Francijos karalius, klausydamas Bernardo nurodymų, teisingiau sutvarkė valstybės santykius su Bažnyčia. Liaudis laikė Bernardą šventu ir atsidavus klausė jo nurodymų. Savo iškalba pajudino tūkstantines minias į kryžiaus karą. sukūrė galingą cistersų organizaciją, kuri plačiai paskleidė idealizmą.

Kiti vienuolynai.

Cistersus bet gi gyvenimo atšrumu pralenkė naujas kartūzų įstatas, įsteigtas šv. Brunono (1084) vietoje Chartreuse, netoli Grenoblės. Kartūzai apsiimdavo visą amžių užlaikyti tylėjimą ir nevalgyti mėsos.

Aštrūs taipogi buvo įstatai karmelitų, atsiradusių kryžiaus karų laiku. Bertoldas su savo draugais pasistatė vienuolyną Palestinoje Karmelio kalne (1156) ir todėl vienuoliai gavo karmelitų vardą. Palestinai patekus turkų valdžion, karmelitai persikėlė į Europą. Jų vardas pragarsėjo labiausiai nuo škaplieriaus, suteikiamo šv. Marijos garbei.

Gailestingumo darbai buvo įsakomi šv. Benedikto ir kitų vienuolynų įsteigėjų. Bet kai kurie vienuolynų įstatai tų darbų atlikimą apsirinkdavo už ypatingą savo užduotį ir tam tikslui jungdavosi į draugijas. Taip vienuoliktajame ir dvyliktajame amžiuje įsteigta keletas įstatų, užsiimančių vien tiktai ligonių prižiūrėjimu.

Dėl dažnų karų Europos tautų su turkais ir arabais daug krikščionių pakliūdavo į sunkią magometanų nelaisvę. Tiems nelaimingiesiems sušelpti ir išpirkti šv. Jonas Matietis įsteigė šv. Trejybės arba trinitorių ordiną (1198). Trinitoriai užsiimdavo pinigų rinkimu belaisviams išpirkti ir darė apžadus patiems atsiduoti į nelaisvę išvadavimui iš jos kitų. Lietuvos trinitoriai rinkdavo pinigus išpirkti belaisviams iš Krimo totorių nelaisvės. Tokį pat tikslą turėjo ordinai Švenčiausios Marijos belaisvių, įsteigtas šv. Petro Nolasko.

Ricieriai vienuoliai.

Per kryžiaus karus ginti Palestinai buvo įsteigta tam tikrų ordenų iš riterių vienuolių. Prie paprastų vienuoliškų apžadų jie prisiimdavo dar pareigą kovoti su katalikų tikėjimo priešininkais ir ginti Bažnyčią. Tam tikslui francūzai buvo įsteigę templiarijų ordeną, italai joanitų, vokiečiai — šv. Marijos ordiną. Turkams atėmus iš krikščionių Palestiną, visi tie ordenai persikėlė į Europą. Templiarijų ordiną panaikino popiežius Klemensas V,

Francijos gi karalius Pilypas IV pasipelnijo jo turtais. Joanitai, ilgai kovodami su turkais, buvo įsikūrę Kipro ir Rodoso salose, paskui persikėlė į Maltos salą. Vokiečių ordenas įsikūrė Prūsuose.

Popiežių kova su Hohenštaufenais.

Kryžiaus kovos nukreipė katalikų visuomenės akis nuo vidaus reikalų į kovą su musulmanais. Bet protarpiais buvo atgijusi ir sena kova tarp vyriausių krikščionių atstovų — popiežiaus ir ciesoriaus. Įsigalėjo Vokietijos imperija. Hohenštaufenų dinastija ėjo prie absoliutinės monarchijos, panašios į senąją Romos imperiją.

Fridrichas I, išauklėtas Konstantinopolyje, norėjo įvesti vakarų Europoje tokius pat santykius tarp valstybės ir Bažnyčios, kokie buvo rytuose, kame bažnyčia visai priklausė ciesoriaus. Norėjo įgyti Romą ir visą Italiją, atimti popiežiams jų valstybę, primesti Bažnyčiai savo valią. Užėmė Romą (1176). Jo kareiviai išlaužė šv. Petro Bažnyčios duris, įvedė į sukruvintą bažnyčią Fridricho pastatytą prieš Aleksandrą III netikrą popiežių Kalikstą III. Bet smarki limpamoji liga sunaikino Romoje Fridricho kariuomenę. Neteisėtų popiežių, Fridricho palaikomų, kiti kraštai nepripažino. Popiežiaus ir Lombardijos miestų sujungtos kariuomenės pergalėjo Fridrichą I mūšyje prie Legnano (1176). Fridrichas I turėjo nusileisti. Susivažiavo su Aleksandru III Venecijoje (1177). Gailėjosi, jog per tiek metų buvęs paklydime ir kariavęs su popiežiumi, susitaikė.

Prieš Aleksandrą III Fridrichas I buvo pastatęs neteisėtus popiežius, renkamus kardinolų mažumos. Kad ateityje neatsikartotų panašių atsitikimų, per Lateraniškąjį susirinkimą (1179) nutarta, jog tas tėra teisėtai išrinktas popiežius, kurs yra gavęs $^2/_3$ balsų kardinolų, dalyvavusių rinkimuose.

Šv. Tomas Beketas. Su kokiu smarkumu ėjo kova dėl investitūros, kiek daug pastangų reikėjo Bažnyčios laisvei apginti, gerai atvaizduoja šv. Tomo Beketo gyvenimas (1117—1170).

Tomas Beketas buvo turtingų tėvų sūnus. Pradžioje tarnavo Londono policijoje. Išėjo geriausiuose universitetuose teisių mokslus, buvo

žymus teisininkas. Pasižymėjo dailiomis manieromis, malonumu. Karalius Henrikas II padarė jį savo kancleriu. Beketas įgijo didelį karaliaus pasitikėjimą, buvo ne tik aukščiausias jo valdininkas, bet ir draugas. Kancleris mėgino kartais sutaikyti įsikarščiavusį karalių, kurs norėjo absoliutiškai savo kraštą valdyti. Kancleris, pasaulyje gyvendamas, neapleido dvasios reikalų, daug meldėsi, pasninkavo. Karalius nutarė jį padaryti vyriausiu Anglijos arkivyskupu. Beketas priešinosi, sakė nenorįs netekti jo malonės, sakė, būdamas arkivyskupas, negalėsiąs tarnauti jo politiniams tikslams, bet pagaliau turėjo nusilenktį karaliaus valiai. Likęs arkivyskupu, ėmė vienuoliškai gyventi. Apie 100 pavargėlių sodino prie savo stalo, nešiojo šiurkščius marškinius. Kada kiti vyskupai žemai lenkėsi karaliaus valiai, Beketas drąsiai gynė Bažnyčios įstatymus. Karalius reikalavo, kad Bažnyčios valdyme būtų laikomasi senųjų Anglijos papročių, vadinasi, kad vyskupus ir abatus skirtų karalius, kurs vyskupijų ir vienuolynų turtus laikė savo lėnais. Beketas dėl pasipriešinimo tokiems reikalavimams nuteistas visam amžiui į kalėjimą, pasitraukė iš Anglijos į Franciją. Popiežiui Aleksandrui III palaikant, Beketą, tarpininkaujant Francijos karaliui, Henrikas sutiko taikytis ir priimti atgal Beketą, bet veidmainingai, tuo tikslu, kad turėtų Beketą savo valdžioje. Kova ėjo toliau. Karalius vieną kartą išsitarė: „tarpe tų, kurie minta prie mano stalo ir gyvena mano geradarymais, neatsiranda, kas atkeršytų už mano garbės įžeidimą ir išgelbėtų mane nuo išdidusio kunigo.“ Keturi dvariškiai pasiryžo keršyti už karalių ir užmušė Beketą jo bažnyčioje. Bet karalius nieko tuo nelaimėjo. Politinio gyvenimo susidariusios sunkenybės privertė jį atitaisyti tą blogą įspūdį, kurį padarė švento vyskupo nužudymas. Karalius atvyko į Kantuariją. Pėsčias atėjo į bažnyčią, vieną naktį, klūpodamas meldėsi prie Beketo grabo, nieko nevalgydamas, prašė, kad vienuoliai plaktų jo kietą sprandą ir duotų išrišimą. Londono vyskupas iš sakyklos paskelbė, kad karalius neliepęs nužudyti Beketo. Ta nepaprasta atgaila sutvirtino karaliaus autoritetą ir padėjo išsipainioti iš sunkių politinių aplinkybių. Anglijos Bažnyčia savo vyriausiojo ganytojo mirtimi apgynė savo autoritetą,

Dvyliktojo amžiaus pradžioje popiežiaus autoritetas aukščiausiai iškilo. Popiežiaus soste sėdėjo labai žymus asmuo, I n o c e n t a s III, didelio mokslo, tvirtos valios, pavyzdingo gyvenimo asketas. Žiūrėjo, kad Bažnyčios įstatus visi gerbtų. Sureformavo savo dvarą, pašalindamas perdidelį iškilmingumą. Savo sumanymų vykdyme tvirtumą jungė su maloningumu. Gražino pilną pasaulinę valdžią popiežiams Romoje. Rūpinosi taiką tarp karalių palaikyti, gynė silpnuosius. Karaliai rinkosi jį teisėju savo gin-

čuose, atiduodavo jo globai savo karalystes (Aragonija, Anglija, Portugalija). Gindamas moterystės nesuardomystę, privertė Francijos karalių Pilypą II susitaikinti su savo moterim Ingeburga ir pašalinti Agnietę, kurią buvo vedęs prie gyvos galvos savo pirmosios žmonos. Vainikas vispusiško Inocento III darbavimosi— jo atliktas tryliktasis visuotinas susirinkimas (1215, ketvirtas Lateraniškis). Dalyvavo jame pasiuntiniai abiejų ciesorių (Vokietijos ir Konstantinopolio) ir daugelio karalių, 412 vyskupų, 800 vienuolynų viršininkai. Išleista daug dekretų dorai palaikyti. Rengdamas kryžiaus karą, susirinkimas įsakė visiems krikščionims karaliams per 4 metus taiką.

Inocento III globoje augo Bažnyčiai pavojingas priešininkas Fridrichas II, gabus organizatorius, gudrus politikas. Gyvendamas Sicilijoje, pasidavė blogiems arabų papročiams. Tikėjimo dalykuose buvo indiferentas. Su Bažnyčia kova prie jo buvo daug aštresnė negu prie Fridricho I. Davė jai progos šios priežastys. Fridrichas II savinosi Bažnyčios turtus, be popiežių žinios skyrė vyskupus, neišpildė sankalbos, kurią buvo padaręs prie karūnavimo, jog atliksiąs kryžiaus karą, atiduosiąs savo sūnui Neapolio ir Sicilijos karalystes, priklausančias popiežiaus, užpuldinėjo popiežių jo žemėse. Jo kariuomenė sutrukdė visuotiną susirinkimą Romoje, sulaikydama kalėjimuose ir net žudydama į jį važiuojančių vyskupų. Žiauri kova su Bažnyčia užima visą Fridricho II viešpatavimą. Atskirtas nuo Bažnyčios popiežiaus Gregorijaus IX ir Inocento IV, pabaigė savo amžių. Netrukus nelaimingai išgaišo Hohenštaufenų giminė. Neapolio ir Sicilijos karalystės atiteko francūzams.

Ilga ciesorių kova su Bažnyčia susilpnino jų valdžią ir įstūmė į vargą valdomuosius jų kraštus. Vokietija ir Italija pasidalino į dvi viena kitai priešingas pajėgas: ciesoriaus šalininkų, vadinamą Gibelinų, ir Hohenštaufenams priešingų kunigaikščių Gvelfų ir Italijos miestų. Gibelinai buvo šalininkai centralizacijos ir absoliučios ciesoriaus valdžios santykiuose su Bažnyčia, Gvelfai gi gynė atskirų kraštų laisvę ir pripažino Bažnyčios autonomijos teises. Taip bažnytiniai įsitikinimai susipynė su politikos obalsiais. Abi pusi turėjo kiekvienoje apygardoje savo

šalininkų ir vedė nepasibaigiančius ginčus ir kovą, neduodančią nurimti visam kraštui. Ilgi karai kėlė neapykantą ir įnirtimą tarp to paties krašto gyventojų. Vokietijoje viršų gavo atskirų kraštų kunigaikščiai, Italijoje — miestai. Gibelinai kovą pralaimėjo. Ciesorių valdžia susilpnėjo.

Nors popiežiai laimėjo kovą su Hohenštaufenais, bet ir jiems greičiau atnešė ji nuostolių negu naudos. Fridrichas II kovojo ne tiktai ginklu, bet ir raštais, kuriuose tyčiojosi iš Bažnyčios vyresnybės ir skelbė, jog popiežiai neturį valdžios karaliams drausti ir bausti, dėlto kad karaliai esą paties Dievo pastatyti ir prieš patį Dievą teturį duoti atsakymą už savo elgesį. Fridricho II atsišaukimai prieš popiežių valdžią nepraskambėjo veltui. Dėjos juos į galvą karaliai ir mokėsi nuo Fridricho II didinti savo valdžią, valstybės valdyme pradėjo mažiau beatsižiūrėti į Bažnyčios įstatymus.

Elgetaujantys vienuoliai.

Dauguma vienuolynų laikėsi ligšiol šv. Benedikto regulos Gyveno užsidarę savo vienuolynuose, atsidavę maldai, mokslui, fiziškam darbui. Daug dirbdami, mažai išleisdami, kraudavo greit vienuolynui didelius turtus, kurie žadino pavydą. Daugeliui rodėsi, kad neturto apžadai nepraktikuojami vienuolių.

Todėl tryliktajame amžiuje kilo du nauju įstatymu, kuriuodu neturto apžadų užlaikymu skyrėsi nuo visų, ligšiol buvusiųjų. Buvo tai pranciškonai ir domininkonai. Jų regulos ne tiktai atskiriems asmenims neleido nieko savo turėti, bet ir pačiai draugijai arba vienuolynui draudė įgyti turtų.

Tuodu ordenu daug padarė sulaikyti paplitusioms viduriniais amžiais herezijoms valdiečių ir katarų. Joms plisti padėjo Bažnyčios galybė ir dideli turtai, dėlei kurių aukštesniosios dvasiškijos dalis buvo supasaulėjusi.

Pranciškonai.

Valdiečių įsteigėjas Petras de Vaux (Valdes † 1197) iš Lijono miesto, atsižadėjęs savo turtų, patraukė paskui save daug

neturtėlių, skelbdamas jiems neturtą ir jungdamas juos į draugijas apaštališkame neturte gyventi. Valdiečių pamokslininkai atsisakydavo turtų ir gyveno išmalda. Nepripažino jie jokių pamaldų, tiktai pamokslą ir komuniją, atmetė kunigystę ir prisaiką, smerkė tarnavimą kariuomenėje.

Prieš valdiečių svajojimus tikrą Evangelijos neturtą pastatė šv. Pranciškus.

Šv. Pranciškus.

Gimė Italijos mieste Asyžiuje (1182). Buvo turtingo pirklio sūnus ir jaunystėje linksmai gyveno su savo draugais. Svajojo tapti ritieriu, kare įgyti garbės. Bet paskui pasiryžo tapti Kristaus ritieriu, ėmė daugiau melstis. Pardavė daugumą brangių savo daiktų, paėmė iš tėvo sandėlio gelumbės ir už gautus pinigus ėmė taisyti šv. Damijono ir kitas Asyžiaus bažnyčias. Savo turtus dalino pavargėliams, ieškojo jų draugystės, tarnavo raupsuotiems. Gyvenimo permaina ir turtų skleidimas labai nepatiko šv. Pranciškaus' tėvui, kurs pradėjo dėlto smarkiai barti savo sūnų. Tada šv. Pranciškus atidavė tėvui visa, ką tiktai nuo jo turėjo, nuėjęs prie miesto vyresnybės, atsisakė nuo visų tėvo turtų ir, apsivilkęs su prastu rūbu, pradėjo vaikščioti po miestą, skelbdamas žemės gėrybių paniekinimą ir ragindamas į atgailą. Turtingo jaunikaičio, mėgusio gražiai rėdytis, gyvenimo permaina darė didelio įspūdžio. Susirinko apie jį šalininkų būrelis, su jais šv. Pranciškus sudarė draugiją ir kai kurį laiką gyveno

Asyžiuje, atsidavęs maldai; paskui išsiuntė savo draugus į kitus miestus skelbtų Dievo ir artimo meilės ir neturto evangelijos. Buvo tai užuomazga naujo įstatymo, turinčio visame pilnume užlaikyti neturto apžadus.

Ketindamas įsteigti naują ordeną, šv. Pranciškus su savo draugais nuvyko į Romą prašyti popiežiaus patvirtinimo. Inocentas III pradžioje priešingas buvo jų gyvenimo būdui, kuris rodėsi jam persunkus .ir neišpildomas. Bet pažinęs šv. Pranciškaus mokinių karštą tikėjimą, leido jiems gyventi pagal savo įstatus ir sakant pamokslus skelbti atgailą, garbės ir turtų paniekinimą. Šv. Pranciškus su savo draugais įsitaisė Asyžiuje vienuolyną prie bažnyčios Švenčiausios Marijos Panos Angeliškos, vadinamos Porciunkulio koplyčia.

Šv. Pranciškus nedrįso lygintis prie kitų ordenų ir savo mokinius vadino mažaisiais broliais, iš lotyniško minoritais. Greta visiško neturto, pasižeminimas buvo numylėta šv. Pranciškaus dorybė. Neturtas, pasižminimas ir sopulių nukentėjimas daras žmogų panašiu į Jėzų Kristų. „Viešpatie“, meldėsi šv. Pranciškus, „duok man du dalyku pirma, negu mirsiu: kad savo dvasioje ir kūne jausčiau smarkiausius sopulius, o savo širdyje neišpasakomą meilę, kuri privertė tave prisiimti tuos sopulius“. Ir Dievas išklausė to šv. Pranciškaus prašymo, išreikšdamas ant jo kūno savo kančios ženklus.

Karštai mylėdamas Dievą, šv. Pranciškus mylėjo ir visą sutvėrimą: žmones, gyvulius, paukščius, žolynus, miškus, visą gamtą Visuose tuose daiktuose matė jisai Dievo gėrybės pareiškimą, visas pasaulis rodėsi jam viena giesmė, garbinanti Dievą. Kalbėdavo jisai su žiogais, sėdančiais ant jo rankos: „cirškite, mano broliai, ir garbinkite Dievą savo linksmu rėksmu“. Paukščiams sakė: „jūs, mano broliai paukšteliai, turite garbinti Sutvertoją ir visuomet jį mylėti, nes jisai davė jums plunksnas apsitaisyti ir sparnus skrajoti ir oro platybėj gyventi. Nei sėjate, nei į kluonus kraunate, o bet gi turite visa, ko tiktai jums reikia“. Taip šv Pranciškus skaudžią atgailą ir pasižeminimą jungė su linksmu. būdu ir širdies ramumu. Tą pačią dvasią mokėjo jisai įkvėpti ir dvasiškiems savo sūnums.

Šv. Pranciškus, trokšdamas patsai visiems apsakinėti evangelijos mokslą, aplankė pietinę Franciją, užkrėstą katarų herezija, paskui nuvyko į Ispaniją, kame garbingai buvo priimtas Kastilijos karaliaus Alfonso II. Iš ten ketino plaukti į Afriką evangelijos skelbti maurams, bet tuo tarpu susirgęs turėjo grįžti į Asyžių ir tiktai 1219 metais teišsirengę į Afriką. Bet ir tada nepasiekė savo tikslo: sultanas neįtikėjo į Kristų, Pranciškus gi išliko gyvas ir neįgijo kankintinio vainiko, kurio troško. Iš Aigipto šv. Pranciškus buvo nukeliavęs į Palestiną ir prie Kristaus grabo įsteigė pranciškonų vienuolyną, kuriam turkų sultanas atidavė tos šventos vietos sargybą.

Šv. Pranciškaus ir jo mokinių gyvenimo būdas rado daug pasekėjų. Pranciškonai ne visuomet išeidavo aukštus mokslus ir primanė prakalbėti į žmones gražiai sudėtais žodžiais. Jų pamokslas buvo karštos širdies ir gyvo tikėjimo balsas. Visiškas paniekinimas žemės gėrybių ir švento gyvenimo pavyzdis patraukdavo paskui pranciškonus žmonių minias. Labiausiai tikdavo pranciškonų pamokslai ir jų gyvenimo būdas prastiems, nemokytiems žmonėms, nors ir tarp aukštųjų ir apšviestųjų luomų netrūko jiems garbintojų. Tarp šv. Pranciškaus mokinių nemaža buvo ir tokių, kurie palikę didelius savo turtus, atsisakę aukštų vietų, likdavo nužemintais neturto skelbėjais, ne vien žodžiu, bet ir pavyzdžiu. Atsirado daugybė vyrų ir moterų, norinčių neturte rasti išganymą.

Šv. Pranciškus stengėsi savo mokinius sulyginti netiktai neturtu. Patsai valdymosi būdas irgi buvo demokratiškas. Pas pranciškonus nebuvo visam amžiui renkamų viršininkų, jie tebuvo renkami trejiems metams. Iš savo valdymo turėdavo duoti apyskaitą visuotinajam susirinkimui.

Padedant šv. Pranciškui, turtingų tėvų duktė šv. Kliara įsteigė moterų įstatymą, vadinamą antruoju šv. Pranciškaus įstatymu (1212).

Įsteigimas pranciškonų įstatymo buvo Bažnyčiai labai naudingas. Puikybė ir prisirišimas prie žemės gėrybių tryliktajame amžiuje buvo atvėsinę krikščionyse gyvą tikėjimą. Nuo tų ydų nevis buvo laisva ir pati Bažnyčios vyresnybė — vyskupai ir kunigai.

Heretikai valdiečiai kaltino Bažnyčią, kad ji atsitolinusi nuo Kristaus mokslo, nesilaikanti jo įsakyto neturto, ir, dengdamies paviršutine neturto išvaizda, daug katalikų priviliojo prie savęs. Pranciškonai parodė tikrą krikščioniško turtų išsižadėjimo pavyzdį, jie atgaivino Bažnyčioje Kristaus dvasią ir savo gyvenimu uždarė heretikams nasrus ir užgėdino jų veidmainystę. Pranciškonai nešė evangelijos mokslą į tolimus pagonių kraštus, kur daug šv. Pranciškaus sūnų įgijo kankintinių vainiką. Pirmieji Kristaus mokslo skelbėjai Lietuvoje buvo irgi pranciškonai. Daugelis pranciškonų uoliai užsiėmė mokslu ir žymiai jį pastūmė pirmyn.

Išsiplėtus pranciškonų ordenui, pasirodė reikalinga įvesti kai kurios permainos pačiuose jo įstatymuose. Įstojus į pranciškonų vienuolynus didesniam skaičiui mokytų žmonių, pranciškonams užsiėmus parapijų valdymu, mokyklų vedimu, reikėjo turėti savų namų, knygų ir mokslo pabūklų. Griežto neturto išlaikymas visame pilnume buvo sunkus. Bet šv. Pranciškus savo testamente buvo įsakęs, jokių permainų įstatymuose nedaryti. Daugelis pranciškonų ir nenorėjo jokiu būdu atsisakyti nuo visiško neturto. Dėlei to kilo tarp pranciškonų ginčų. Popiežiai stengėsi raminti tuos ginčius, paaiškindami, jog vienuoliai turi teisę naudotis įvairiais daiktais, jų gi nuosavybė prideri Bažnyčiai. Pagalios pranciškonų įstatas suskilo į dvi šakas: viena vadinamųjų observantų arba minoritų pasiliko prie griežto laikymosi visiško neturto. Kita gi konventualių priėmė taisyklę, kad vienuolyno atstovas gali turėti pinigų ir kitų reikalingų daiktų, kuriais naudojasi vienuolynas.

Skaičius žmonių, kurie prašėsi į šv. Pranciškaus įstatą, buvo labai didelis. Šv. Pranciškus, nenorėdamas ardyti daugybės šeimynų, moterų palikti be vyrų, vaikų be tėvų, iš kitos gi pusės nenorėdamas atsakyti šventiems žmonių troškimams, įsteigė pasauliniams asmenims trečiąjį savo įstatymą (1221). Jame kiekvienas, nepertraukdamas sąryšio su žmonių draugija, galėjo tobulai gyventi. Taip atsirado trečiasis šv. Pranciškaus ordinas. Tretininkams davė šv. Pranciškus šiucs įstatymus: sugrąžinti visupirma svetimą gerą, neteisiai įgytą, susiderinti su tais, su kuriais kas piktumu gyveno, užlaikyti Dievo ir Bažnyčios įsakymus, sau-

gotis puikybės, šokių, pokylių, blogų knygų skaitymo ir viso to, kas atitraukia žmogų nuo Dievo meilės. Įsteigdamas tretįjį savo ordiną, šv. Pranciškus parodė kelią visiems trokštantiems tobulo gyvenimo.

Daug dievobaimingų vyrų ir moterų visokio amžiaus ir pašaukimo įstojo į trečiąjį šv. Pranciškus ordeną. Gana bus čia paminėjus vardus garsiųjų asmenų to ir paskesniųjų amžių. Tretininkai buvo šv. Liudvikas, francūzų karalius, šv. Ferdinandas, Kastilijos karalius, Šv, Elzbieta, Turingijos grapienė, šv. Elžbieta, Portugalijos karalienė, Joana, graikų ciesorienė. Garsus italų dainius Dante, Ispanų poetas Lopez-de-Vėga, dailininkai Mykolas Buonarotti, Rafaelius Sancijo, Amerikos atradėjas Kristopas Kolumbas.

Katarai.

Manichiejų herezija, labai paplitusi trečiajame ir ketvirtajame amžiuje rytuose, vėl atgijo dvyliktajame amžiuje vakarų Europoje ir pasklido beveik po visą pietų Franciją. Manichiejų mokslo išpažintojai vadino čionai save katarais arba švariais, nuo miesto gi Albi, kur buvo tvirčiausi jų sėdyba, buvo praminti albigiečiai. Katarai, kaip visi manichiejai, mokė, jog du esą dievu: vienas geras, davęs pradžią dvasiai, antras blogas, sutvėręs materiją (medžiagą) arba kūną, ir per kūną atitraukęs dvasią nuo gerojo dievo ir uždąręs materijos nelaisvėje. Žmogaus gyvenimo tikslas esąs išsivadavimas iš kūno nelaisvės. Visi kūno geiduliai, turintys pradžią nuo piktojo dievo, esą blogi. Todėl kataram užginta esą gyvulių mėsos valgymas, žemės gerybių valdymas, moterystė, per kurią plintanti dvasių nelaisvė kūnuose. Aukščiausis doros laipsnis esąs užmušimas kūno arba numarinimas jo badu ir išvadavimas iš jo dvasios. Tie manichiejų mokslo priesakai tebuvo užlaikomi mažo išrinktųjų skaičiaus, daugelis gi paleistuvystę kaipo kūno darbą, laikė menku daiktu ir tuo tiktai rūpinosi, kad mirties valandoje suskubtų priimti savo krikštą, kurs atleidžiąs visas kaltes ir duodąs išganymą.

Tose apygardose, kur katarai jautėsi esą stipresni, tyčiojosi iš katalikų tikėjimo, labiausiai iš komunijos, griovė katalikų bažnyčias, užmušinėjo kunigus. Persekiojamiems katalikams tuo sun-

kiau buvo gintis, kad katarų pusėje stovėjo vietinė bajorija. Galingas katarų užtarytojas buvo Tuluzos grapas Raimundas VI. Pamokslininkai, Bažnyčios siunčiami katarų draustų, nieko negalėjo įveikti. Popiežiaus pasiuntinio Petro Kastelnau užmušimas privertė Inocentą III pagarsinti kryžiaus karą prieš katarus (1209). Neapykanta, nuo seniai įsikerėjusi tarp žieminės ir pietinės Francijos gyventojų, dar labiau įsikerėjo dėl pasidariusiojo tikėjime skirtumo ir palaikė prasidėjusius naminius karus, kurie tęsėsi per 20 metų ir buvo kai kur vedami su dideliu įnirtimu iš abiejų pusių. Juose žieminės Francijos kunigaikščiai nuveikė katarus, sugriovė tvirčiausias jų pilis ir atėmė žemes jų užtarytojams. Daug katarų pragaišo karuose, likusieji, atitekę į katalikų kunigaikščių valdžią, palengva sugrįžo į vienybę su Bažnyčia.

Šv. Domininkas.

Įsikerėti katarų herezijai padėjo dvasiškijos vietomis menkas apsišvietimas ir pasaulinis vyskupų gyvenimas. Šv. Domininkas suprato reikalingumą šviesių pamokslininkų, kurie ne tiktai galėtų aiškinti paklydusiems Bažnyčios mokslą, bet ir savo gyvenimu parodytų gerą pavyzdį. Šv. Domininkas numanė, kad ginklais negalima klystančių įtikinti, ir skelbti tarp heretikų Bažnyčios mokslui įsteigė naują ordiną, vadinamą pamokslininkų ordinu. Domininkonai taip pat, kaip ir pranciškonai, darė visiško neturto, apžadus, jų vienuolynai negalėjo įgyti turto ir gyveno vien iš malda. Šv. Domininkas reikalavo nuo savo mokinių ilgo prisirengimo. Turėjo jie devynerius metus mokytis filosofijos ir teologijos ir tada tiktai tebuvo jiems leista kitus mokyti. Katarai, skelbdami žemės gėrybių paniekinimą ir nurodydami į didelius turtus, bažnyčių valdomus, nevieną atitraukdavo nuo katalikų Bažnyčios. Domininkonai savo pamokslais ir pavyzdžiu parodė, kad išsižadėjimo ir susivaldymo dvasia yra katalikų pusėje.

Pranciškonų ir domininkonų darbavimasis atnaujino Bažnyčioje evangelijos dvasią, sutūrėjo tolesnį plitimą klaidžių nuomonių, pakėlė švietimą ir mokslą, kuris tryliktajame šimtmetyje taip gražiai pražydo pranciškonų ir domininkonių vienuolynuose.

Inkvizicija.

Tikėjimo vienybės ardymas visados Bažnyčios buvo laikoma didelė nedorybė. Todėl dar Romos ciesoriai krikščionys buvo įsakę kartais net mirtimi bausti heretikus. Vieni Bažnyčios tėvai pritarė heretikų baudimui, kiti gi buvo tam priešingi. Vidurinių amžių pradžioje prieš heretikus mažesnių bausmių tevartota. Bet vėliau atsirado pavojinga ir valstybei anarchistų albigiečių herezija, kuri kovojo prieš moterystę ir nuosavybę, prievartos priemonėmis norėjo išgriauti ir valstybę ir Bažnyčią. Ginantis nuo tokių heretikų, imta smarkiau jie bausti. Ciesorius Fridrichas II, taikindamas senoviškas Romos teises, paskelbė už atkaklią hereziją mirties bausmę sudeginimu. Bet net atkaklieji heretikai toli ne visados mirtimi buvo baudžiami. Baudžiant mirtimi, retai gyvus tedegindo, bet pirma lengvesniu būdu nužudydavo.

Heretikams susekti, jiems sugrąžinti į Bažnyčią arba nubausti buvo įsteigta inkvizicija. Ji buvo atiduota vyskupams, bet kada pasirodė, kad vyskupai neįstengia gerai heretikų suradimo ir baudimo atlikti, tai buvo įsteigta popiežiaus inkvizicija (1231). Ji dažniausiai būdavo atliekama domininkonų, kurie daugiausiai kovojo su katarais. Inkvizitorių priedermė buvo susekti heretikus, įtikinimu priversti juos prie herezijos atsižadėjimo, tuos gi atkaklius heretikus, kurie nenorėjo herezijos atsisakyti, atiduoti nubausti pasaulinei vyriausybei. XIV ir XV amžiuje popiežiaus inkvizicija nyksta.

Apie inkviziciją reikia spręsti, laikantis anų laikų nuomonių. Tuomet visuomenė buvo nuomonės, kad heretikai baustini mirtimi. Bausmės už visus nusikaltimus anuomet buvo labai smarkios. Kada valstybė skaudžiausiai bausdavo už menkas kaltybes, tai suprantama, kad įstatymai skyrė mirties bausmę už tikėjimo vienybės griovimą. Bažnyčios priešininkų paduodamos žinios apie inkvizicijos aukų skaičių labai perdėtos.

Nuo popiežių inkvizicijos žymiai skyrėsi Ispanijos inkvizicija. Buvo tai daugiau valstybės įstaiga, esanti karaliaus valdžioje. Turėjo ji savo valstybinių tikslų, atkreipta buvo prieš žydus, veidmainiškai priėmusius katalikų tikėjimą. Ispanijos inkvizicija

suturėjo tame krašte protestantizmo išsiplėtimą, bet iš kitos pusės pradėjo sustiprėti karaliaus absoliutizmui. Galutinai panaikinta 1820.

Vidujinis bažnyčios gyvenimas.

Bažnyčios sutvarkymas.

Įsikūrus Bažnyčios valstybei, popiežiai pasirodė labiau savarankiški. Jo valdžios reikšmę pakėlė ta aplinkybė, jog katalikų tikėjimas Anglijoje ir Vokietijoje buvo atneštas iš Romos, rūpinantis popiežiams. Naujai įsikūrusios germanų valstybės palaikė popiežių valdžią.

IX ir X amžiuje tam kartui sunykusi popiežių valdžia žymiai pakilo po Grigorijaus VII reformų. Bažnyčios valdžia labiau susicentralizavo popiežiaus kurijoje, įvesta didesnis vienodumas Bažnyčios papročiuose. Popiežius sau pasilieka šventųjų kanonizaciją, naujų vyskupijų steigimą, išrišimą iš kai kurių sunkesniųjų nuodėmių, vėliau gi kartais ir kunigų skyrimą į kai kurias aukštesnes vietas.

Bažnyčios senovėje tebuvo statomos miestuose, kame gyveno vyskupas, sodžiuje gi tik žymesnėse vietose. Prie miestų bažnyčių buvo didesnis kunigų skaičius, vadinosi jos katedrinėmis ir koleginėmis bažnyčiomis. Nuo VI amžiaus statomos bažnyčios karalių, ponų ir vienuolynų dvaruose. Ponai ir vienuolynai tas bažnyčias laikė savo nuosavybe, atiduodavo jas valdyti kam norėjo, kunigai, priklausydami ponų, buvo pažeminime. Dažnai ponai atiduodavo savo bažnyčias valdyti menko mokslo arba be doros žmonėms. Karolio Didžiojo laikais ta ponų valdžia buvo bent kiek suvaržyta, bet paskui vėl įsigalėjo. Karolius Didysis stengėsi pakelti kunigų gyvenimą, geriau aprūpindamas bažnyčias žemėmis.

Gregorijus VII ir jo įpėdiniai iškovojo Bažnyčiai didesnę laisvę. Popiežiai laikėsi taisyklės, kad bažnyčia, kaip pašventintas trobesys, negali būti privatinė nuosavybė, ponams nepripažino teisės pardavinėti bažnyčių, skirti į jas kunigų. Ponai galėjo tiktai rekomenduoti kandidatą Iš to atsirado patronato teisė.

Mokslas,

aukštai stovėjęs pas senovės romėnus, užplūdus laukinėms germanų tautoms, krito. Mokslo palikimus sergėjo kunigai ir vienuoliai. Bent kiek geresnės sąlygos užsiimti mokslu buvo susidariusios Karolio Didžiojo laikais, kada buvo aprimę savitarpio karai. Prie katedrų ir vienuolynų bažnyčių buvo steigiama mokyklos. Jos palengva plėtojasi. Aukščiausiai iškyla XIII amžiuje. Jam kilti padėjo Bažnyčios laisvė, iškovota Gregorijaus VII reformomis. Per kryžiaus karus Europos tautos susipažino su arabų ir graikų mokslu, pažino graikų literatūrą (Aristotelio raštus), ligšiol nežinomą vakarų Europoje. Pranciškonų ir domininkonų vienuolynų įsikūrimas irgi žymiai pastūmė pirmyn mokslą.

Teologijos moksle dvi buvo svarbiausios srovės: scholastika ir mistika. Scholastika stengėsi apreiškimo mokslą sutaikinti su filosofija, paremti jį proto prirodymais. Aiškino trumpai sustatytais silogizmais. Mistika daugiau žiūrėjo praktikos tikslų, stengėsi išaiškinti tas tiesas, kurios veikia jausmus, stengėsi patraukti skaitytoją ir formos gražumu. Scholastika daugiau rūpinosi minties aiškumu ir gilumu, mistika jausmų sužadinimu. Scholastikos tėvas buvo šv. Anzelmas (credo, ut inteliligam. † 1109 m.). Žymūs jos atstovai buvo Aleksandras Halietis († 1245) pranciškonas, Paryžiaus universiteto profesorius, ir Albertas Didysis († 1280), domininkonas, Paryžiaus ir Kelno universitetų profesorius, savo tyrinėjimais apėmusis visas mokslo šakas (doctor universalis), žinovas Aristotelio filosofijos, kuri pakeitė ligšiol viešpatavusią Platono filosofiją. Kadangi Aleksandras Halietis užsiimdavo uoliai gamtos mokslais ir darė bandymus, tai liaudis laikė jį žavėtoju. Proto aiškumu ir gilumu visus scholastikus pralenkė Tomas Akvinietis († 1274, doctor angelicus). Buvo profesorius Kelno, Paryžiaus, Bolognijos, Romos ir Neapolio universitetų. Kaipo kritikas pragarsėjo Dunskotas, pranciškonas (doctor subtilis). Mistikos žymiausi atstovai yra šv. Bernardas, Tomas iš Kempeno. Šv. Bonaventūra pranciškonas jungė scholastikos metodą su mistika.

Kylant mokslui, daugiau atsirado mokyklų prie katedrinių bažnyčių ir vienuolynų. Tačiau jas nustūmė antron eilėn pražydę universitetai. Popiežiai palaikė universitetus, jų profesoriams duodavo bažnytinių vietų. Iki 1400 m. buvo įsteigta 46 universitetai (Italijoje 17, Francijoje 10, Ispanijoje 6, Vokietijoje 5, Anglijoje 2). Įsteigimo raštai duoti popiežių 31 universitetui, ciesorių — 5. Garsiausieji buvo universitetai: teisių mokslu — Bolognijoje, teologija — Paryžiuje, medicina — Salerne.

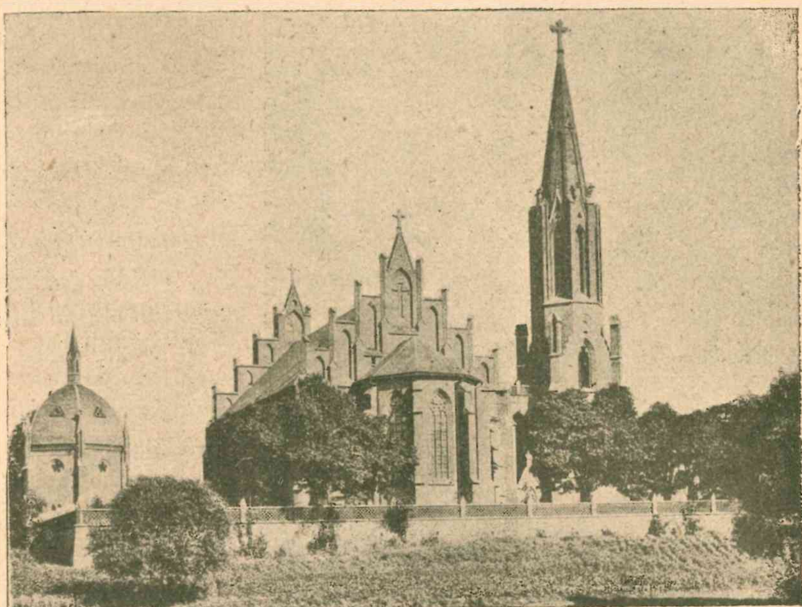
Šv. Tomas Akvinietis. Viršuje Kristus, leidžiantis šviesos spindulius į jį, Mozę, šv. Povilą ir 4 evangelistus. Šonuose Aristotelis ir Platonas. Apačioje nuveiktas arabų filosofas Averroes.

Kunigai reikalingą mokslą įgaudavo katedrų ir vienuolynų mokyklose, paskui universitetuose. Parapinėms bažnyčioms kunigai buvo rengiami prie kolegINIŲ bažnyčių. Jų mokslas kartais būdavo nedidelis. Mokslą įgyti trukdė knygų stoka. Daug dalykų reikėjo iš atminties mokytis.

Dailė.

Nuo XI amžiaus vieton medinių vis daugiau statoma mūro bažnyčių. Pradžioje imta pavyzdys iš senovės bazilikų su jų

koliumnomis ir lėkščiu stogu. Paskui skliautai bnvo suvedami, paremti storais šulais. Taip atsirado romaniškasis stylius. Dau-

Rokiškio bažnyčia, Lietuvoje. Gotiko stilius.

giausia to stiliaus bažnyčių pastatyta apie Reiną. XII amžiaus pabaigoje šiaurinėje Francijoje atsiranda naujas stilius—gotikas. Jo ženklai — laibi šulai, aukšti langai, smailiai suvestos visos linijos skliautų, bokštų, langų ir visų papuošimų. Iš Francijos is palito po Vokietiją ir Angliją.

Dora.

Sunkų darbą turėjo Bažnyčia, priėmusi didelį skaičių pagoniškų tautų. Daug žiaurių papročių, daug burtų laikėsi tarp jų. Germanų tautos tetikėjo į jėgą, buvo pripratusios į savitarpio kovas. Su tais papročiais bažnyčia ilgai turėjo kovoti.

Pagonys buvo tuos nuomonės, kad kieno galybė, to ir teisybė, todėl ginčą sprendė dueliu. Valencijos susirinkimas (885)

įsakė su dueliantais elgtis kaip su savižudžiais. Bet dueliai buvo labai sunku išnaikinti, tai daugelis bevelijo juos pakeisti Dievo teismu (ordalijos). Pas germanų tautas labai buvo išsiplatinusi nuomonė, kad Dievas turi stebuklu patvirtinti teisybę, todėl jie vartojo Dievo teismą: apkaltintasis vaikščiodamas po žarijas, imdamas į rankas įkaitintas geležis, neskęsdamas vandenyje turėjo prirodyti savo nekaltybę. Popiežiai visados kovojo prieš tokį teisybės supratimą. Steponas V įsakė, jog teisybei susekti reikia ne Dievo teismo, bet liudytojų įrodymo. Tačiau Vokietijos ir Francijos vyskupai dažnai nusileisdavo liaudies tikėjimui, kai kurie Vokietijos vyskupų susirinkimai pritarė ordalijoms. Tiktai XIII amžiuje pakilęs mokslas žymai sumažino ordalijų vartojimą.

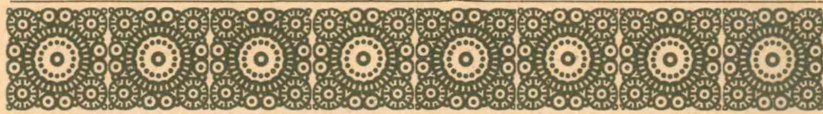
Šv. Ambrozijaus bažnyčios vidus, Milane
Romaniškas stilius.

Tikroji vidurinių amžių nelaimė buvo savitarpio karai. Silpna valstybė negalėjo suvaldyti ritierių. Ypatingai Francijoje buvo daug užpuolimų. Vyskupai prieš juos kovojo. Buvo įvesta Dievo taika. Jai įvykdyti daugiausiai padėjo Kliunio vienuolynai. Pritariant pietinės Francijos bajorams paskelbta Dievo taika (1040), kurią priėmė pirma šiaurinė Francija, paskui Normandija ir Belgija. Vokietijoje Dievo taiką paskelbė ciesorius Henrikas II (1043). Nevalia buvo kariauti nuo trečiadienio vakaro iki pirmadienio ryto, advente, gavėnioje ir per kai kurias šventes. Dievo taikos paskelbimas žymiai sumažino užpuldinėjimus. Netrukus prasidėję kryžiaus karai nukreipė ritierių karingąjį ūpą prieš krikščionių tikėjimo priešininkus—magometanus. Bažnyčia palaikė Dievo taiką, stengėsi patobulinti teismo tvarką, prašalinti iš jos ordalijų prirodymus, pakeisdama juos liudytojų parodymu.

Aplamos doros žvilgsniu šio laiko visuomenė buvo labai nepastovi, buvo daug priešingumų. Iš vienos pusės daug pa-

vyzdžių aukštos doros, skaudžios atgailos, griežto gyvenimo būdo, iš kitos pusės baisios nedorybės, didelis žiaurumas, nuolatinės muštynės. Tą žiaurumą palaikė nuolatiniai karai. Nuo jų daug kentėjo bažnyčios, vienuolynai, nekalti beginkliai gyventojai. Kylanti prekyba kurstė godumą. Turtėjant miestams, didėjo papročių gedimas. Bet iš kitos pusės daug matyti Dievo meilės, gailestingumo, pasiaukavimo, ypatingai naujuosiuose ordenuose, kurie turėjo labai daug vienuolių. Pasiaukavimas apsireiškė kryžiaus karais, bažnyčių statymu (jos daugiausiai iš aukų buvo statomos). Įvairiems geriems tikslams buvo steigiama daug draugijų. Buvo net draugijų keliams ir tiltams taisyti. Iš to laiko daug yra visokio luomo šventųjų.

Plačiai buvo praktikuojama labdarybė. Senovėje parapijos šelpė savo pavargėlius, tas paprotys ilgainiui pragaišo. Karolius Didysis jį atgaivino. Tam tikslui turėjo būti suvartojama ketvirta dalis bažnyčios pajamų. Bet paskui ritieriams išgrobščius bažnyčios turtus, nebebuvo kuo bešelpti pavargėlių. Daugiausiai pavargėlių šelpimu užsiimdavo vienuolynai. Prie katedrinių ir koleginių bažnyčių buvo namų pavargėliams priglausti. XIII ir XIV amžiuje atsiranda daug prieglaudų neturtėliams, ligoniams, našlaičiams, jų turėjo kiekvienas miestelis. Pačioje Francijoje buvo 2000 namų raupsuotiems. Neturtėliams šelpti steigta taipogi tam tikros kasos. Gailestingumas plaukė plačiu upeliu.

Antroji Dalis.

Vėlybasis viduramžis.

Popiežių įtakos pašlijimas (1303—1517).

Bonifacas VIII ir Pilypas IV.

Kovodami su Hohenštaufenais, popiežiai ieškojo Francijos karalių pagalbos. Francūzų įtaka Italijoje pakilo, ypatingai kada jie, išvarę iš Italijos Hohenštaufenus, įsikūrė Neapolio ir Sicilijos karalystėje. Neapolio karaliai tarp pačių kardinolų sudarė savo šalininkų partiją ir norėjo išrinkti tokį popiežių, kurs palaikytų jų politiką.

1294 metais popiežiu buvo išrinktas Bonifacas VIII. Sekdamas didžiųjų popiežių, Gregorijaus VII ir Inocento III, pėdomis, norėjo, kaip pirmiau, valdyti krikščioniją ir vesti ją prie aukštų tikslų. Beveik visos vakarų Europos tautos buvo tada įsipaniojusios į savitarpio karus. Bonifacas VIII draudė karalius nuo naminių karų, norėjo, suvienijęs visus krikščionis, vesti juos į kovą prieš bendrą priešininką—magometanus. Bet santykiai buvo persimainę. Sutvirtėjo tautiškos valstybės, Francija, Anglija. Jų karaliai norėjo kuodidžiausią įsigyti valdžią, nepripažino Bažnyčios privilegijų, įgytų praėjusiam amžiuje.

Pilypas IV ir Anglijos karalius Eduardas vedė smarkų karą daugiausiai Bažnyčios pinigais ir uždėjo ypatingai didelius mokesčius bažnyčių žemėms. Anglijos ir Francijos vyskupai pasiskundė popiežiui, ir Bonifacas VIII, norėdamas karą sustabdyti ir ginti Bažnyčios žemes nuo perdidelio apsunkinimo, užgynė

rinkimą mokesčių iš bažnyčių žemių be popiežiaus sutikimo. Todėl Pilypas IV uždraudė išvežti iš savo karalystės pinigus, kurie ėjo į Romą Bažnyčios ir kryžiaus karų reikalams. Bonifacas VIII, norėdamas taikos su Pilypu IV, kitu raštu paaiškino, kad jisai neginąs rinkti mokesčių iš bažnyčių žemių būtiniems valstybės reikalams, ir Pilypas IV atmainė savo uždraudimą pinigus išvežti svetur. Sutartis, tam kartui, kad ir įvykusi, buvo netvirta. Pilypas IV savinosi Bažnyčios turtą ir skyrė be popiežiaus sutikimo vyskupų. Bonifacas VIII užgynė Francijos vyskupams mokėti mokesčius karaliui be popiežiaus leidimo, uždraudė Pilypui IV be popiežiaus sutikimo skirti vyskupams ir apsvarstyti Francijos bažnyčių reikalams pakvietė pas save į Romą Francijos vyskupus. Tame susirinkime buvo sustatyta garsi bulė „Unam sanetam", vėliau paskelbta. Pabrėžęs pradžioje, kad viena buvo Kristaus įkurta Bažnyčia, Bonifacas rašo apie pasaulinės ir bažnytinės valdžios santykius. Bulė gale turi dogmatišką nutarimą,

Bonifacas VIII.

kad išganymui būtinai reikia pripažinti popiežiaus valdžią, o argumentacijoje, kuri nėra dogmatinė, surinktos viduriniais amžiais pažiūros suformuluotos į pasaulinės ir bažnytinės valdžios santykius.

Pilypas IV irgi rengėsi į kovą. Visupirma rūpinosi jisai patraukti į savo pusę Francijos vyskupus ir visą tautą. Tam tikslui buvo sustatyta iškreipta būk tai Bonifaco VIII bulė, kurioje parašyta, kad karalius ir valstybės dalykuose priklausąs popiežiaus. Pilypas IV pagarsino tą bulę ir atsišaukė į visą tautą, reikalaudamas jos pagalbos prieš popiežiaus tariamuosius prisisavinimus. Neleido taipogi savo karalystės vyskupams važiuoti į Romą į popiežiaus sukviestąjį susirinkimą ir, sukvietęs patsai į Paryžių tautos atstovus, apskundė Bonifacą VIII, būk jisai esąs neteisėtas popiežius, heretikas ir jam detronizuoti reikalavo visuotino susirinkimo sukvietimo. Jo teologai aiškino, kad karalius turįs savo valdžią iš Dievo, kad ta valdžia uždedanti jam pareigą rūpintis bažnyčios gerove ir ginti ją nuo nuklydimų. Tuo tarpu Romoje buvo jau surašyta ekskomunikos bulė prieš Pilypą IV. Jis, nebelaukdamas ekskomunikos paskelbimo, pasirūpino kitaip pražudyti savo priešininką. Jo pasiuntiniai, slapčia atvykę į Italiją, surinko nežymiai kareivių būrį ir užpuolę suėmė Bonifacą VIII Ananijoje. Po dviejų dienų Ananijos gyventojai paleido popiežių, bet jis, sugrįžęs į Romą netrukus mirė (1303).

Popiežiai Avinjone.

Bonifaco VIII įpėdinis Benediktas XI stengėsi kiek galėdamas be pažeidimo Bažnyčios teisių nuraminti kilusį nesutikimą, bet nieko padaryti negalėjo ir mirė tevaldęs Bažnyčią 8 mėnesius. Toje sunkioje valandoje Bažnyčia ilgai paliko be galvos. Kardinolai negalėjo atitikti vyro, kurs, neatstodamas nuo Bažnyčios teisių, neužgautų drauge Francijos karaliaus, nuo kurio viso ko bloga galima buvo tikėtis. Pagaliau tapo išrinktas popiežiu tinkąs Pilypui IV Bordo arkivyskupas, kurs prisiėmė Klemenso V vardą (1305).

Klemensas V atsisakė pasmerkti Bonifacą VIII, kaip to reikalavo Pilypas IV, darė tačiau jam daug nuolaidų, atšaukė Bonifaco VIII bules, išleistas prieš Pilypą IV, jį patį priėmė į Baž-

nyčios vienybę ir leido jam suvartoti valstybės reikalams bažnytinį dešimtinį. Klemensas V neparvažiavo gyventi į Romą, bet paliko Francijos mieste Avinjone ir iš tenai valdė Bažnyčią. Kardinolus skyrė daugiausia francūzus. Šeši dar Klemenso V įpėdiniai gyveno Avinjone.

Popiežiaus buvimas per 70 metų Avinjone atnešė Bažnyčiai daug nelaimių. Gyvendami Francijoje, popiežiai pateko į Francijos karalių priklausomybę. Todėl daugelis Avinjono popiežių nebelaikė visos krikščionijos bešališkais vadovais ir nustojo jais pilnai pasitikėti. Roma griuvo, daug bažnyčių stovėjo be stogų, nyko senovės paminklai. Popiežiai, nebegaudami iš savo valstybės pajamų, turėjo ieškoti kitos versmės savo dvaro išlaikymui. Buvo uždėti dideli mokesčiai visų kraštų vyskupijoms, bet toksai būdas iždui papildyti sukėlė daug prieštaravimų. Anuatos, ekspektacijos, rezervatos labai pakenkė popiežiaus autoritetui. Marsilijus iš Padvos skelbė tautos suverenitetą, taikydamas jį ir Bažnyčiai. Įstatymus turįs leisti visuotinas susirinkimas, popiežius esąs Bažnyčioje tik vykdomasis organas. Pagaliau Avinjono popiežiai suprato, kad būtinai reikia išsipainioti iš Francijos karalių pinklių. Gregorijus XI, palikęs Avinjoną, sugrįžo į Romą (1377), kur netrukus ir pasimirė.

Avinjono schizma.

Bažnyčios suskilimas.

Romos gyventojai bijodami, kad popiežius nebūtų vėl išrinktas francūzas ir nesugrįžtų į Avinjoną, reikalavo nuo kardinolų, kad jie būtinai išrinktų popiežių romėną. Kardinolų buvo išrinktas Bari vyskupas, kurs pasivadinęs Urbonu VI, užėmė Apaštalų Sostą Romoje (1378). Naujo popiežiaus griežtas būdas pačioje pradžioje nepatiko francūzų kardinolams, pripratusiems prie pataikavimo. Urbonas VI karštai ėmė reformuoti jų pasaulišką gyvenimą. Tada penkiolika jų, susirinkę Neapolio karalystėje, paskelbė, būk Urbono VI išrinkimas įvykęs priverstinai ir todėl esąs netikras, ir pakėlė į popiežius savo šalininką Klemensą VII, kurį pripažino Francija, Neapolis, Sabaudija, Ispanija ir Škotija.

Taip atsirado kartu du popiežiai: vienas tikrasis, gyvenąs Romoje antras francūzų, gyvenąs Avinjone.—„Dabar aš esu popiežius“, išsitarė Francijos karalius Karolius V, suskilimui įvykus. Abudu popiežiai laikė savo dvarą, skyrė kardinolus, vyskupus, abudu vienas kitą pasmerkdavo, kaipo ardytoją Bažnyčios vienybės. Tikrasis popiežius buvo Urbonas VI. Daugelis tačiau katalikų tokiose nepaprastose aplinkybėse nežinojo, katro popiežiaus klausyti. Bažnyčioje pasidarė didelis sumišimas ir papiktinimas.

Bažnyčios centro sugriuvimas privertė krikščionių tautas pačias rūpintis papiktinimo pašalinimu. Daugelis buvo tos nuomonės, kad reikia atsisakyti nuo paklusnumo abejotiniems popiežiams, tuo priversti juos išsižadėti valdžios ir tuomet tikrąjį išrinkti. Tam tikslui įvykinti abiejų popiežių kardinolai susitarė nebepripažinti nė vieno iš jų tikruoju popiežiu ir sušaukė vyskupų susirinkimą į Italijos miestą Pyzą (1409). Tas susirinkimas Bažnyčiai suvienyti paskelbė atimąs valdžią Romos popiežiui Gregorijui XII ir Avinjono Benediktui XIII ir išrinko naują popiežių Aleksandrą V. Bet Pyzos susirinkimas nerado visiško pritarimo krikščionių visuomenėje ir dar padidino sumišimą dėl to, kad vietoje dviejų popiežių atsirado net trys.

Konstancijos susirinkimas.

Aleksandro V įpėdinis Jonas XXIII, reikalaujant krikščionių karaliams ir universitetams, sukvietė visuotiną vyskupų susirinkimą į Konstanciją (1414—1418), tikėdamasis, kad susirinkimas pripažins jį tikruoju popiežiu.

Konstancijos susirinkimas buvo sušauktas neramiais laikais, kada popiežių įtaka buvo žemai kritusi. Todėl buvo priimta nuomonė, jog visuotinas susirinkimas didesnę turįs valdžią negu popiežius. Kad Jono XXIII šalininkai negautų viršaus, susirinkime buvo pripažinta balso teisė nė tiktai atvažiavusiems vyskupams, bet ir atstovams neatvykusių vyskupų, kapitulų, kunigaikščių, taip pat teologijos, kanonų daktarams.

Naujo susirinkimo pirmasis darbas buvo grąžinti Bažnyčiai vienybę. Reikalauta, kad Bažnyčios naudai visi trys popiežiai atsisakytų savo valdžios ir tuo palengvintų tikro neabejotino popiežiaus išrinkimą. Bet nuo pat pradžios pasirodė, kad Bene-

diktas XIII ir Jonas XXIII nori išsilaikyti prie valdžios ir trukdo susirinkimo darbą. Jonas XXIII persirėdęs pabėgo iš susirinkimo, taip mėgindamas jį sugriauti. Tada iškelta daug priekaištų prieš blogą jo gyvenimą. Susirinkimas paskelbė atimąs jam valdžią. Gregorijus XII sutiko atsisakyti valdžios, pirma išleidęs bulę, kuria pripažino Konstancijos susirinkimą teisėtu visuotinu susirinkimu. Atkakliam Benediktui XIII susirinkimas atėmė valdžią. Taip nebtekus nė vieno popiežiaus, Konstancijos susirinkimas galėjo užsiimti pasiskyrimu sau galvos. Popiežiu buvo išrinktas Martynas V, kurį tuojau ir pripažino visos katalikų tautos. Bažnyčios vienybė buvo sugrąžinta.

Konstancijos susirinkimui reikėjo dar užsiimti pašalinimu kai kurių papročių, įsiskverbusiųjų Bažnyčios valdyme prie Avinjono popiežių. Bet kadangi ir taip susirinkimas ilgai truko, todėl atlikęs svarbiausiąjį reikalą, Bažnyčios susivienijimą, 1418 išsiskirstė. Bažnyčios drausmės atitaisymas atidėtas lig kitam visuotinam susirinkimui, kurį Martynas V prižadėjo sukviesti už penkerių metų.

Huso herezija.

Konstancijos susirinkime buvo svarstyta Viklefo ir Huso mokslas.

Oksfordo universiteto profesorius Viklefas skleidė Anglijoje tokį mokslą: Bažnyčia susidedanti tiktai iš žmonių, Dievo paskirtų išganymui. Nepaskirtieji nepriklausą Bažnyčiai, tuo mažiau tegali būti vyskupais arba popiežiais. Paskirtiesiems tiktai naudingi esą sakramentai. Kadangi niekas negali tikrai žinoti, kas yra paskirtas, kas ne, taigi niekas negalįs žinoti, kad priklauso Kristaus Bažnyčios. Todėl Viklefas, nepripažindamas matomosios Bažnyčios, nepripažino nei Bažnyčios vyresnybės ir jos valdžios. Toliau Viklefas skelbė, kad Bažnyčia negalinti turtų valdyti, atmetė vienuolišką gyvenimą ir kai kurias kitas maldingumo praktikas.

Viklefo raštai pateko į Čechus, ir labai juos pamėgo ir skleidė tarp savo tautiečių Pragos universiteto profesorius Jo-

nas Husas, kuris Viklefo klaidas padaugino dar savomis. Visuotino sumaiščio amžiuje, kada pasipriešinimas Bažnyčios vyresnybei buvo paplitęs vakarų Europos krikščionių draugijoje, Viklefas ir Husas atrado daug šalininkų. Abu buvo kunigu griežto gyvenimo, profesoriu, žymūs pamokslininkai, abu reikalavo Bažnyčioje reformų. Visa nelaimė tame, kad juodu, reikalaudamu reformų, tuo tarpu patys savo klaidingu, pavojingu mokslu griovė Bažnyčią.

Viklefo mokslas Anglijoje neprigijo, Huso gi mokslas Čechuose prigijo. Priežasčių jam prigyti reikia ieškoti politiškose to krašto sąlygose anais laikais. Jau nuo vienuolikto amžiaus pradėjo skverbtis į Čechus vokiečių kalba ir papročiai. Ypatingai įsigalėjo vokiečių įtaka keturioliktame amžiuje. Savo tautystei ginti ir svetimtaučių užplūdimui sutureti susitaisė Čechuose tautinė partija. Husas, karštas tautininkas, turėjo daug šalininkų joje. Husui pradėjus skleisti savo mokslą, vokiečiai pirmieji apskundė Husą Pragos arkivyskupui ir popiežiui. Husui susispyrus su vokiečiais, tautinė čechų partija stojo jo pusėje ir, palaikant ją karaliui Vaclovui, gavo viršų universiteto valdyboje. Tada vokiečiai, profesoriai ir studentai, išsikėlė iš Pragos į savo universitetus. Pragos universitetas sumenkėjo, bet užtat Husas, nebeturėdamas jame priešininkų, drąsiau galėjo skelbti savo mokslą. Pamoksluose smarkiai užpuldinėjo jisai Bažnyčios vyresnybę: popiežius, vyskupus ir kunigus. Prasti žmonės, ypatingai sodiečiai, pakurstyti Huso pamokslais, draskė bažnyčias, griovė vienuolynus, žudė kunigus. Pragos arkivyskupas uždraudė Husui pamokslus sakyti, popiežius atskyrė jį nuo Bažnyčios. Husas į tai atsakė, kad jokia vyresnybė negalinti užginti jam evangelijos garsinti ir atskirti nuo Bažnyčios, kuri esanti nematoma ir Kristaus paties nematomai valdoma. Nuo popiežiaus irštarmės Husas apeliavo į visuotiną Konstancijos susirinkimą.

Taigi Konstancijos susirinkimas ir pašaukė Husą į savo teismą. Husas tikėjosi atrasiąs Konstancijos susirinkime savo mokslo pripažinimą, todėl paklausė pašaukimo ir atvyko į Konstanciją. Bet susirinkimas Čechų reformatoriaus mokslą pripažino heretišku ir pareikalavo, kad Husas nuo jo atsisakytų. Pui-

kybė neleido Husui prisipažinti, jog paklydęs, ir pasiduoti susirinkimo ištarmei. Husas buvo atiduotas pasaulinei vyresnybei, kuri pritaikino jam tų amžių valstybės įstatymus ir sudegino jį Konstancijoje (1415).

Huso pusėje stovėjo Čechuose tvirta tautinė partija. Jo nužudymas Konstancijoje padarė jį kankiniu tautos akyse. Jo pasekėjai, vadinami husitais, paskelbė kovą Bažnyčiai ir vokiečiams ir ilgą laiką žiauriai ją vedė. Gavę viršų visame krašte, žiauriai žudė dvasiškiją ir persekiojo katalikus. Ciesorius Zigmantas, po brolio Vaclavo mirties įgijęs Čechų vainiką, matydamas geruoju nenuraminsiąs čechų, paskelbė prieš juos kryžiaus karą, bet jo kariuomenė buvo kartkartėmis čechų sumušta. Husitų įnirtimas prieš vokiečius suteikė jiems narsumą ir padėjo nuveikti visas karo sunkenybes, todėl husitai išturėjo ilgą karą su vokiečiais ir paėmė į savo rankas viso krašto valdžią.

Husitai, kovodami prieš vokiečius, stengėsi į savo pusę patraukti Lenkų karalių Jogailą ir Lietuvos didįjį kunigaikštį Vytautą, kuriuodu neseniai mušyje prie Grunvaldo buvo sutriuškinę Vokiečių ordino galybę. Kariaudami su savo karaliu Zigmantu, husitai kvietėsi į Čechijos karalius pirmą Jogailą, paskui, šiam atsisakius, Vytautą. Vytautas, keršydamas ciesoriui Zigmantui už tai, kad jis buvo neseniai priteisęs Žemaičių kraštų Vokiečių ordinui, pakvietimą priėmė ir pasiuntė į Čechus su kariuomene savo giminietį kunigaikštį, Zigmantą Kaributą, kurs kaipo stačiatikis, labai tiko čechams-husitams. Prieš popiežių ir ciesorių Vytautas teisinos pasiuntęs Kaributą į Čechus ne palaikyti heretikų prieš Bažnyčią, bet jų suvienyti su Bažnyčia. Zigmantui Kaributui nepavyko įsigalėti Čechuose, ir Vytautas paskui jį atšaukė (1424) ir atsisakė nuo bendravimo su husitais.

Pavojus vokiečių viešpatavimo tam kartui buvo suvienijęs visus čechus, bet tikėjimo dalykuose nebuvo tarp jų nuomonių vienodumo. Nežmoniškas kraštutinių husitų žiaurumas įkyrėjo pagalios visam kraštui. Daugumas tautos troško susivienijimo su Bažnyčia. 1433 metais 300 čechų pasiuntinių atvyko į visuotiną Bazelio susirinkimą, bet tą kartą nepavyko su vyskupais susitarti. Bazelio susirinkimas nuo savęs išsiuntė į Čechus legatus reikalo vietoje ištirti. Dauguma čechų sutiko sugrįžti į vienybę su Bažnyčia šiomis sąlygomis: popiežių pripažino čechams komuni-

ją abiem pavidalais, čechai atsisakė nuo Huso mokslo ir pripažino Zigmantą savo karaliu. Bet nemaža čechų dalis nenorėjo nė girdėti apie susiderinimą su Bažnyčia ir ilgai dar nedavė nurimti visam kraštui. Čechų tauta, nuvarginta ilgais ir smarkiais naminiais karais, suskurdo. Nuo to laiko prasideda jos suvargimas.

Bazelio susirinkimas (1431—1448).

Konstancijos susirinkimas buvo nutaręs, kad reikalingoms Bažnyčioje reformoms įvykinti būtų sušauktas vienas susirinkimas po 5 metų, kitas po 7, paskui gi susirinkimai būtų šaukiami kas 10 metų. Į susirinkimą, sušauktą 1423 m., nedaug teatvyko narių, jisai neilgai tedarė posėdžius. 1431 metais buvo sušauktas naujas susirinkimas Bazelyje. Pradžioje narių irgi labai maža teatvyko. Tuo tarpu graikai, ketindami tartis dėl Bažnyčių susivienijimo, išreiškė norą, kad susirinkimas būtų laikomas Italijos mieste, kur patogiau būtų jiems atvykti. Dėl tų priežasčių popiežius Eugenijus IV norėjo perkelti susirinkimą į Bolonija Bet Bazelio susirinkimo nariai pasipriešino. Popiežius, vengdamas galinčio pasidaryti suskilimo, leido toliau posėdžius daryti Bazelyje Buvo išleista daug naudingų nutarimų. Bet paskui susirinkimo perdidelis, ne visados pamatuotas kišimasis į popiežiaus dvaro reikalus sukėlė popiežiaus nepasitikėjimą susirinkimu. Kada vėl svarstant susirinkimo perkėlimo klausimą nuomonės pasidalino, popiežius patvirtino mažumos nuomonę, paskelbė uždarąs susirinkimą Bazelyje ir atidarąs Ferraroje. Bet kraštutinių karštuolių nedidelis skaičius toliau darė susirinkimą Bazelyje. Jie paskelbė atimą valdžią Eugenijui IV ir išrenką kitą popiežių, Peliksą V. Tačiau bazeliečių neteisėti darbai nerado didelio pritarimo katalikų visuomenėje, patsai antipopiežius Peliksas V ilgainiui pasidavė Eugenijui IV, atskala žlugo. Ferraros Florencijos susirinkime net graikai pripažino Eugenijaus IV valdžią, Konstancijos ir Bazelio susirinkime iškeltos klaidingos nuomonės, kad visuotinas susirinkimas esąs vyresnis už popiežių, nerado didesnio pritarimo.

Mėginimai suvienyti rytų bažnyčią su vakarų.

Florencijos susirinkimas.

Bagiantis keturioliktam amžiui turkai užkariavo serbų karalystę, atėmė nuo graikų daugumą jų provincijų Europoje ir pačiam Konstantinopoliui gresė. Tiktai skubina vakarų Europos tautų pagalba tegalėjo apginti graikų imperiją nuo galutinos prapulties. Bet tos pagalbos graikai negalėjo laukti, kol tikėjimas skyrė juos nuo vakarų Europos krikščionių. Tai privertė graikus vėl iškelti bažnyčių susivienijimo dalyką. Jam apsvarstyti ir buvo sukviestas visuotinas rytų ir vakarų vyskupų susirinkimas į Italijos miestą Ferarą. Paskui jisai buvo perkeltas į Florenciją (1438). Atvyko graikų ciesorius Jonas VII Paleologas, linkstąs prie susivienijimo, Konstantinopolio patriarkas Juozapas ir daug kitų rytų bažnyčios vyskupų. Ciesorius norėjo, kad stačiai be tikėjimo dalykų svarstymo būtų apgarsinta bažnyčių susivienijimas ir pakviestos Europos tautos į karą su turkais. Teisingiau susivienijimo dalyką suprato atvykę graikų vyskupai. Numanė jie, kad paviršutinė vienybė be įsitikinimo nebus tvirta, todėl reikalavo, kad pirma būtų peržiūrėti ir apsvarstyti tie tikėjimo dalykai, kuriais graikų bažnyčia skyrėsi nuo katalikų. Taip ir padaryta. Po ilgų tarybų mažko ne visi atvykusieji rytiniai vyskupai sutiko vienytis (1439 m.), priimdami šiuos punktus: 1) Šventoji Dvasia išeina nuo Tėvo ir Sūnaus; 2) popiežius yra aukščiausias visos Bažnyčios valdytojas ir mokytojas; 3) Mišiose gali būti pašvenčiamas Švenčiausis Sakramentas taip pat rūkščia duona, kaip ir prėska (nerauginta); 4) rytų bažnyčioje gali palikti jų liturgija ir senobiniai papročiai.

Bažnyčių susivienijimas, laimingai atliktas Florencijoje, neatnešė tačiau laukiamųjų vaisių. Graikų dauguma nepritarė susivienijimui. Žymios pagalbos nuo vakarinės Europos tautų nesusilaukta. Popiežiai dėl rinkimo surinko pinigų karui su turkais, bet negalėjo sutaisyti didelės Europos tautų kariuomenės prieš turkus. Vengrai ir lenkai, įsirengusieji į karą, vadovaujant Jogėlos sūnui Vladislovui buvo turkų sumušti prie Varnos (1444 m.). 1453 m. turkai užkariavo Konstantinopolį. Konstantinopolio pa-

triarkas, pakliuvęs į sunkią turkų vergystę, nebesirūpino vienybe su Roma. Florencijos betgi susirinkimo nusprendimas, nors tam kartui palikęs bergždžias, tuo buvo svarbus, kad ateinantiems amžiams padėjo pamatus bažnyčių vienybei arba unijai.

Unija Maskvoje.

Rusai gavo krikščionių tikėjimą iš Graikijos 988 metais, tai yra tuo laiku, kada Konstantinopolio patriarkai buvo vienybėje su Roma. Todėl ir rusų bažnyčia pradžioje taip pat laikėsi tos vienybės. Bet 1054 metais Konstantinopolio patriarkui Kerularijui pertraukus vienybę su katalikų Bažnyčia, pasekė paskui jį ir Rusijos vyskupai, kurie beveik visi buvo graikai.

Konstantinopolio patriarkas, rengdamasis Florencijos susirinkime padaryti bažnyčių susivienijimą, Maskvos metropolitu paskyrė graiką Isidorių (1437), karštą unijos šalininką. Jisai turėjo ir Maskvą patraukti į uniją. Sunkus darbas atlikti teko Isidoriui Maskvoje. Neapykanta prieš katalikus tenai giliai buvo įsikerėjusi. Maskvos didysis kunigaikštis Vasylius II labai nenoromis išleido Isidorių į Florencijos susirinkimą, įsakydamas nepriimti jokių permainų tikėjimo dalykuose. Su Isidoriu keliavo drauge Suzdalio vyskupas Avramij. Juodu abu Florencijoje pasirašė po susirinkimo nutarimais. Už nuopelnus unijos vykinime popiežius Eugenijus IV padarė Isidorių kardinolu. Grįždamas namo, Isidorius įvedė uniją pas rusus, esančius Lenkijos ir Lietuvos valdžioje (Cholme, Kijeve) ir tais pasisekimais tikėjosi sumažinti pasipriešinimą Maskvoje. Bet veltui. Kada sugrįžęs į Maskvą paskelbė Florencijos susirinkimo nutarimus, Vasylius II uždarė Isidorių vienuolyne, ketindamas jį atiduoti vyskupų teismui. Isidoriui pavyko išbėgti, jisai atvyko į Romą. Iš tenai rengė pagalbą Graikijai, su tuo tikslu buvo nuvykęs Konstantinopolin ir per jo apgulimą ko tik nepateko į nelaisvę turkams, kurie buvo paskyrę dovanas už Isidoriaus galvą. Pabaigė amžių Romoje.

Isidoriaus įpėdiniu Maskvoje Vasylius II paskyrė Joną. Jį pradžioje metropolitu buvo pripažinęs ir Lietuvos didysis kunigaikštis Kazimieras. Bet paskui Kijevo metropolitu Lietuvai buvo paskirtas unijos šalininkas Isidoriaus draugas Gregorijus (1458),

jį pripažino didysis Lietuvos kunigaikštis. Nuo to laiko Kijevo metropolija liko padalyta. Lietuvos rusai turėjo jau visados atskirą savo metropolitą, kurs vadinosi Kijevo ir Mažosios Rusijos metropolitu. Gregorijus, gyvendamas Kijeve, Lietuvos kunigaikščių valdžioje, galėjo laisvai darbuotis unijos vykinimui, bet Gregorijaus įpėdiniai ne visados tepalaikė vienybę su katalikų Bažnyčia. Taigi Rusijos susivienijimas su katalikų Bažnyčia šį kartą nepavyko.

Katalikų tikėjimo plitimas pas lietuvių tautas.

Senoji lietuvių tautų religija.

Tryliktojo amžiaus rašytojas Petras Dusburgas sako, kad prūsai klysdami visus sutvėrimus dievais laikę, garbinę saulę, mėnesį, žvaigždes, perkūniją, visokius gyvius, turėję šventų miškų, laukų, vandenų. Popiežius Inocentas III, kurs turėjo žinių iš Livonijos misionorių, rašo, kad to krašto gyventojai garbinę gyvulius, medžius, žoles, vandenis. Oliveras Scholastikas († 1225), rašydamas apie lietuvių, estų ir prūsų religiją, pabrėžia augmenijos, vandenų, kalnų ir pakalnių garbinimą. Konstantinopolio rašytojas Nikeforas Gregoras († 1360), sėmęs žinias apie lietuvius iš rusų, vadina lietuvius ugnies garbintojais. Tai gi visų lietuvių kilmės tautų religija įvairių rašytojų vienodai apibudinama: tai gamtos jėgų garbinimas. Iš dievų labiausiai išsiskyrė Perkūnas. Lietuviai tikėjo į dvasių metapsichozę, perėjimą į naujai gimstančius žmones arba net į gyvulius (Kadtubek). Kunigų hierachija, regis, nebuvo organizuota. Daug buvo visokių prietarų.

Senovės lietuvių religijoje nebuvo elementų, kurie labai būtų kliudę išsiplėsti krikščionių tikybai. Bet nuo XII amžiaus lietuviai pamėgsta užpuldineti ir plėšti savo kaimynus. Latvijos Henrikas XIII amžiuje lygina juos vilkams, kurie kaip zuikius ir avis vaiko latvius ir rusus. Dusdurgas vadina lietuvius galinga, kieto sprando tauta, išsilavinusią kariavime. Tas karingumas, dėl kovos su Vokiečių Ordinu atsiradęs politiškas antagonizmas, sulaikė per ilgesnį laiką lietuvius nuo priėmimo katalikų tikėjimo.

Evangelijos skelbimas pas lietuvių kilmės tautas teprasideda nuo pabaigos dešimto amžiaus, kada jau artimieji lietuvių tautų kaimynai, vokiečiai ir normanai, buvo tapę krikščionys.

Prūsai.

997 metais atvyko į Prūsus krikščionių mokslo garsinti šv. Adalbertas, Pragos arkivyskupas. Prūsai, išgirdę apie tikslą jo atvykimo, liepė šv. Adalbertui tuojau išeiti iš savo krašto. Kelioms dienoms praslinkus, atrado jie vėl šv. Adalbertą šventojoje girioje, į kurią buvo užginta įžengti svetimtaučiams, ir užmušė jį tenai. Lenkų karalius Boleslovas I atpirko šventojo kankinio kūną ir iškilmingai jį palaidojo Gniezne. XI amžiuje kankintinio mirtį atrado Prūsuose kitas evangelijos skelbėjas, šv. Brunonas, šv. Romualdo mokinys, giminietis ciesoriaus Henricho II. Buvo nuvykęs evengelijos skelbti anapus Kijevo pečeniegams, grįždamas sustojo pas prūsus ir buvo jų nužudytas. Laimingesnis už tuos pirmuosius evangelijos skelbėjus Prūsuose buvo Kristijonas, cistersų vienuolis. XIII amžiaus pradžioje pavyko jam atvesti prie krikšcionių tikėjimo du prūsų kunigaikščiu ir sutaisyti iš prūsų pirmąją krikščionių draugiją. Kristijonas buvo pašvęstas pirmuoju prūsų vyskupu (1215), bet ir jo darbas neturėjo ilgos tvermės.

Plisti krikščionių tikėjimui pas prūsus labai trukdė jų karai su mozūrais. Prūsai, kovodami su savo kaimynais mozūrais, griovė katalikų bažnyčias, žudė kunigus. Apsiginti nuo prūsų Kristijonas paskelbė Vokiečiuose kryžiaus karą prieš prūsus ir įstatė 1224 m. Mozūruose Dobryniaus Brolių draugiją, bet Dobryniaus brolija visa išgaišo karuose su prūsais. Mozūrų kunigaikštis Konradas, nebeįsigalėdamas patsai gintis nuo prūsų, 1228 m. parsikvietė iš Palestinos vienuolių ricierių draugiią, įsteigta vokiečių kovai su turkais, ir atidavė jai Kulmo žemę. Kryžiuočiai (taip praminti nuo juodo kryžiaus, išsiūto ant jų apsiaustų) pasistatė pavestame sau krašte tvirtų pilių ir pradėjo smarkų karą su prūsais. Prūsai, kad ir narsiai gynėsi, bet sunku jiems buvo išteseti kovoje su priešininku, geriau apsiginklavusiu ir turinčiu didesnį įpratimą į karo amatą. Be to kryžiuočius šelpė

Vakarinės Europos krikščionys. Kovodami per 53 metus kryžiuočiai užkariavo prūsų tautas ir jų žemėse įkūrė tvirtą savo valstybę.

Kaip ordino buvo vedamas tas karas, matyt iš vyskupo Kristijono skundos popiežiui, kurioje jisai kaltina, kad dėl jo prispaudimo vietiniai gyventojai šalinasi nuo krikščionių tikėjimo, daugelis atsimetą nuo priimto tikėjimo. Popiežiai įsakydavo ordinui neskriausti Prūsijos gyventojų. Užimdami Prūsų kraštą, ricieriai pradžioje paliko vietiniems gyventojams laisvę ir jų žemes, sau pasiimdami tik dalį žemės ir krašto valdymą. Bet dėl kelius kartus atsikartojusių sukilimų ėmė ordinas skaudžiau elgtis su prūsais sukilėliais. Kokie buvo santykiai tarp ordino ir užkariautų krašto gyventojų, matyti iš sutarties, kurią popiežiaus pasiuntinys padarė tarp prūsų ir ordeno ricierių (1249). Priėmusieji krikštą Prūsijos gyventojai skundėsi: popiežių Inocento III, Honorijaus III, Gregorijaus IX, Inocento IV esą nutarta, kad pašauktieji į Dievo sūnų laisvę teturi būti Kristaus ir Romos bažnyčios pavaldiniais, gi Ordinas, elgdamasis priešingai tiems nutarimams, tokias uždėjęs Prūsijos gyventojams sunkenybes, jog kiti pagonys vengia priimti naują tikėjimą. Ordinas į tai atsako suteikęs prūsams teisę įgyti turtus, daryti testamentu palikimus ir kitas pilietiškas teises. Popiežiaus pasiuntiniui tarpininkaujant ordinas prižadėjo neatiminėti iš naujai įtikėjusių Prūsijos gyventojų jų turtų, prūsai gi iš savo pusės atsižadėjo mirusiųjų kūnų deginimo ir kitų pagoniškų apeigų, prižadėjo pačių sau už pinigus nepirkinėti ir savo dukterų nepardavinėti, vaikų neužmušinėti ir jų neišmetinėti, pastatyti bažnyčių ir prie jų kunigus laikyti, sutarčių su pagonimis nedaryti.

Livonija.

Vokiečiai pradėjo lankytis Padauguviuose XII amžiuje (1163). Ikskiulėje ant aukšto Dauguvos kranto įsitaisė jie savo prekių sankrovą, jai ginti pasistatė pilį, į kurią netrukus atvyko ir misijonorių skelbti pagonims evangelijos. Pirmasis toks misijonorius čia buvo ramaus būdo augustinijonas Meinhardas, atsiųstas Bremos arkivyskupo. Keletas vietinių kunigaikščių priėmė krikščionių tikėjimą. Meinhardas buvo pašvęstas Livonijos vyskupu ir pastatė Ikskiulėje pirmąją krikščionių bažnyčią. Maloniu elgesiu su vietiniais gyventojais primanė jisai įgyti jų pasitikėjimą, ir daugiau jų buvo bepradedą krikštytis. Bet mirus Meinhardui, pasibaigė sutartis lyvų ir latvių su krikščionimis. Naujas Livonijos vyskupas Bertoldas pradžioje mėgino malonu-

mu patraukti pagonis prie krikšto, bet lyvai, kurie veidmainingai tebuvo priėmę krikščionių tikėjimą, matydami vokiečių susilpnėjimą, išžudė net savo tautiečius, kurie buvo priėmę krikščionių tikėjimą. Bertoldas, pamatęs lyvų vylių, parsikvietė iš Vokiečių kryžiaus kariuomenę, kovoje nuveikė lyvus, bet ir patsai atrado mirtį. Nuveikti lyvai norėdami, kad vokiečių kariuomenė kuogreičiausiai išsidangintų nuo jų, tam kartui prisiėmė krikščionių kunigus ir leido save apkrikštyti, bet kaip tiktai ji išplaukė atgal, tuojau sugrįžo į pagonystę ir rengėsi visus vokiečius išginti iš savo krašto. Tokiose sąlygose Livonijos vyskupu buvo paskirtas Albertas, Bremos kanauninkas. Rengdamasis į savo vyskupiją, jisai pirma aplankė vokiečių kunigaikščius ir vyskupus ir išprašė nuo jų pagalbai kariuomenės, su kuria ir atplaukė į Livoniją. Netoli jūros, Dauguvos krašte, įsteigė miestą Rygą, krikščionių tikėjimui ginti Livonijoje įkūrė Kristaus kareivių broliją (1202). Jos nariai įgijo Kalavijuočių vardą nuo raudono kalavijo, išsiūto ant jų apsiaustų. Vyskupas Albertas stengėsi geruoju susitarti su vietos gyventojais. Jie pripažino vokiečių valdžią ir priėmė krikštą. Ordinas, kurs ginklu palaikė krikščionis, paėmė trečiąją dalį žemės, daugiausiai naujai ją išdirbdamas, dirbamoji paliko seniesiems gyventojams.

Latvijos Henrikas, aprašydamas savo kronikoje Livonijos užkariavimą, sako, kad vokiečiams įsigyvenus Livonijoje visas kraštas ėmęs rimti. Lietuviai nebegalėję taip lengvai užpuldinėti Livonijos gyventojų. Pirmiau Ezelio salos gyventojai plėšdavę Švediją, parsivesdavę daugybę moterų ir mergaičių ir pasilikdavę po kelias pačias, kitas parduodavę į nelaisvę kuršiams ir kitoms tautoms. Vokiečiai įsakę sugrąžinti paimtuosius belaisvius.

Kova su pagonimis būdavo atliekama ne be skriaudų, todėl popiežius Inocentas III tokias buvo davęs taisykles (1199): bažnyčios priedermė ginti tuos, kurie geruoju įtikėjo. Jei pagonys nenorėtų taikos su krikščionimis užlaikyti, tai krikščionims reikia stoti į kovą ir ginti savo tikėjimą, bet niekam nevalia priverstinai primesti krikščionių tikėjimą. Tas pats popiežius rašė kalavijuočiams (1213) gavęs žinoti, jog jie žiūri ne tiek krikščionių tikėjimo praplatinimo, kiek sau pelno ir žemių padidinimo. Todėl popiežius įsako, kad toliau panašaus elgimosi jisai nebeišgirstų. 1225—1226 metais aplankė Livoniją popiežiaus Honorijaus III

pasiuntinys Vilhelmas Modenietis. Gėrėdamasis krikščionių tikėjimo išsiplėtimu, negalėjo bet gi jisai nepamatyti, kaip smarkiai užkariautojai kartais elgėsi su užkariauto krašto gyventojais ir kiek galėdamas stengėsi prašalinti neteisybes, karo pagamintas. 1230 m. popiežiaus pasiuntinys Balduinas de Alna ragindamas kuršius priimti krikščionių tikėjimą, padarė su jais tokią sutartį: kuršiai priims kunigus, užlaikys bažnyčias, mokės paskirtus mokesčius Rygos vyskupui ir kalavijuočių ordinui, gins krikščionių tikėjimą, užtat nebus Švedijos ir Danijos karalių valdžioje, naudosis pilna laisve. Tokioje pat kuršių sutartyje su Kalavijuočių Ordinu pažymima, jog kuršiams paliekama žemė ir kitoks turtas. Popiežius Gregorijus IX įsako (1236), kad naujai įtikėjusiems gyventojams būtų paliekama jų laisvė, užgynė be savo žinios dalyti jų žemes. Bet, matyti, popiežių įsakymų ordinas dažnai nežiūrėjo. Patsai Rygos arkivyskupas arba Rygos miestas negalėdavo atsiginti prieš kalavijuočius. Tuo sunkiau buvo ginti savo teises užkariautiems Livonijos gyventojams, esantiems Ordino valdžioje.

Lietuva.

Vokiečiai, užėmę Prūsus, Kuršą ir Livoniją, susidūrė su Lietuva, kuri, užpuldinėdama savo kaimynus, buvo įtraukta į ilgus ir sunkius karus su Vokiečių Ordinu. Jie trunka visą XIII šimtmetį.

Mindaugas pirmas iš didžiųjų Lietuvos kunigaikščių suprato, kiek priėmimas krikščionių tikėjimo bus Lietuvai svarbus. Padedant Livonijos magistrui Andriui von Stirland, krikščioniškos dvasios vyrui, Mindaugas pasiryžo likti krikščionimi, apsikrikštydino su savo moterimi ir dviem sūnum (apie 1250—1251 m.). Drauge su Mindaugu priėmė krikštą nemažas lietuvių skaičius.

Tuojau po krikšto Mindaugas išleido savo pasiuntinius prašyti popiežiaus, kad priimtų jį ir visą jo kraštą į savo ypatingą globą, kad suteiktų jam karališką karūną, kad įsteigtų Lietuvai atskirą vyskupą ir kad Lietuvos vyskupas bažnytiniuose dalykuose priklausytų stačiai popiežiaus, o ne Rygos arkivyskupo. Kalavijuočių magistro pasiuntiniai buvo lietuviams vadovai toje kelionėje ir palaikė Mindaugo prašymus. Popiežius Inocentas IV maloniai priėmė Lietuvos kunigaikščio pasiuntinius ir davė Livonijos magistrui teisę suteikti Mindaugui karališką karūną, priėmė Lietuvos karalystę savo nuosavybėn ir raštu,

duotu į Kuršo ir Ezelio vyskupus, įsakė jiemdviem prižiūrėti, kad niekas nedarytų Lietuvos karaliui jokių kliuvinių. Andrius von Stirland pasikvietęs, kaip popiežiaus buvo įsakyta, Kulmo vyskupą Henriką, dvasiškių ricierių lydimas, vėl atvyko į Lietuvą ir atliko karūnavimo apeigas Mindaugo sostinėje (1253). Krikščionių tikėjimui platinti Lietuvoje Mindaugas pasirūpino įsteigti vyskupiją, (1254) kuriai užrašė pusę žemių Raseinių, Betygalos, Laukuvos, tų pačių, kurių antroji pusė buvo užrašyta ordinui. Mindaugui prašant, Lietuvos vyskupu popiežius paskyrė Livonijos ordino kunigą Kristijoną, tą patį, kurs rengė Mindaugą į krikštą.

Mindaugo krikštas tam kartui išgelbėjo jo valstybę nuo kalavijuočių ir rusų užpuldinėjimų, bet jo padėtis Lietuvoje buvo sunki. Tauta buvo prisirišusi prie savo senojo tikėjimo ir daugeliui turėjo nepatikti permainos, įvedamos Mindaugo su pagalba vokiečių. Pasinaudojo tuo pagoniškoji partija ir sukėlė žmones prieš didįjį kunigaikštį ir jo talkininkus. Žemaičiai pirmi pradėjo kovą su kalavijuočiais ir 1260 m. išnaikino visą jų kariuomenę mūšyje prie Durbės ežero. Kalavijuočių galybė pašlijo, ir jie pasidarė Mindaugui nebereikalingi, todėl jisai atsitraukė nuo sandaro su vokiečiais ir susijungė su žemaičiais. Bet įsigalėjusi pagonių partija, vadovaujant Žemaičių kunigaikšiui Treniotai, 1263 m. užmušė Mindaugą ir du jo sūnu, priėmusiu krikštą.

Mindaugo atsitraukimas nuo sutarties su Livonijos ordinu ir susijungimas su žemaičiais palaikyta atsitraukimu nuo katalikų tikėjimo ir sugrįžimu į pagonystę. Bet labiau į tiesą panašu, kad Mindaugas iki mirties paliko kataliku. Tai nuomonei patvirtinti privedama tokie prirodymai. Mindaugą ir jo du sūnu kataliku nužudė karščiausias senoviško tikėjimo šalininkas Treniota. Apie tikėjimo stovį Lietuvoje geriausiai galėjo žinoti popiežius. Taigi Klemensas IV penktais po Mindaugo mirties metais (1268) bulėje į Čechų karalių Otokarą II vadina Mindaugą garbingos atminties Lietuvos karalių, sako, jog jis buvęs nužudytas nedorų žmonių, ragino Otokarą grąžinti Lietuvoje tokį stovį, koks buvo prie Mindaugo ir vėl pastatyti kataliką karalių. Toks popiežiaus liudijimas lyg rodo, jog Mindaugas iki mirties išbuvo kataliku, nes atsitraukusio nuo katalikų tikėjimo karaliaus popiežius nebūtų vadinęs garbingos atminties karaliu. Jeigu gi to laiko kronikos paskleidė nuomonę, būk

Mindaugas sugrįžęs į pagonystę, tai atsitiko dėlto, jog anais laikais ne labai skirta jungimosi su pagonimis politikos dalykuose nuo pačios pagonystės, ir Mindaugo atsitraukimas nuo ilgos santaikos su Livonijos ordinu palaikyta jo atsitraukimu ir nuo katalikų tikėjimo.

Kad ir sustabdytas tam kartui Mindaugo nužudymu katalikų tikėjimas betgi palengva skverbėsi į Lietuvą. *Prie Gedimino* buvo Lietuvoje trys katalikų bažnyčios: dv Vilniuje ir viena Naugarduke. Patsai Gediminas, eidamas Mindaugo pramintu taku, norėjo suseiti į artimesnius santykius su krikščionimis, ketino priimti katalikų tikėjimą. 1322 ir 1323 pasiuntė jisai raštus į popiežių, kuriuose sako, kad dėl ordeno Lietuvai daromų skriaudų Mindaugas atsitraukęs nuo katalikų tikėjimo. Dėl tos pačios priežasties ir patsai Gediminas sakosi turėjęs ligšiol palikti savo tėvų paklydimuose. Toliau Gediminas išdėsto skriaudas, kurias Vokiečių ordenas daro Lietuvai, sakosi, ne kovojąs su krikščionimis, kad jų tikėjimą norėtų naikinti, bet tiktai ginąsis nuo savo priešininkų, kaip tai daro ir krikščionys karaliai. Patvirtinti tiems savo žodžiams nurodo į tai, jog jo valstybėje gyvena vienuolių pranciškonų ir domininkonų, kurie turi pilną laisvę skelbti krikščionių tikėjimą, krikštyti įtikėjusius. Pagaliau Gediminas sakosi esąs pasirengęs klausyti popiežiaus kaip tr kiti katalikai karaliai klauso, ir priimti katalikų tikėjimą, bile tiktai niekame nepriklausytų Vokiečių Ordino, prašo popiežiaus atsiųsti Rygos arkivyskupą Fridrichą su savo delegatais, kurie padėtų padaryti taiką su krikščionimis.

1323 m. Gediminas išsiutinėjo raštų į pranciškonų ir dominikonų ordinų vyresniuosius, kuriuose praneša laukiąs popiežiaus pasintinių atvykimo, kviečia tų ordinų vienuolius atvykti Kristaus mokslo skelbti.

Popiežius Jonas XXII pasiuntė (1324) pas Gediminą savo legatus: vyskupą Baltramiejų ir benediktinų viršininką Bernardą.

Ką dėl Vokiečių ordino užpuldinėjimų, tai popiežius laiške rašytame į Gediminą, prižada, jam priėmus katalikų tikėjimą, tokį užtarymą, jog Gediminas pilniausiai būsiąs patenkintas, atsidavęs popiežiaus globai.

Popiežiaus legatai, atvykę į Rygą tartis su Gediminu, išleido į Vilnių savo pasintinius. Jie, atvykę į Vilnių, išgirdo iš Gedimino visai ne tai, kas buvo rašyta jo laiškuose. Tiesa, Gediminas pripažino, rašęs laiškus popiežiui, juose išreiškęs jam kaipo vyresniajam pagarbą, bet krikštytis visai neketinęs. Kunigaikščio valdininkas ir popiežiaus legatų pasiutiniai padarė tyrinėjimą asmenų, rašiusių Gedimino laiškus, būtent, pranciškonų vienuolių. Gediminas ant vienuolių ir suvertė kaltybę, būk jie iškreipę jo žodžius. Vienuoliai teisinosi, rašę iš Gedimino žodžių, nieko nuo savęs nepridėdami. Būti paklusnumo sūnumi popiežiui, kaip buvo parašyta Gedimino laiške, arba priimti katalikų krikštą, reiškią tą patį.

Gediminas, regis, tikrai norėjo priimti krikštą, ir paskui tiktai nuo to sumanymo atsisakė, pamatęs, jog nei popiežius negalės apginti jo nuo Vokiečių Ordino užpuldinėjimų. Priežastis, dėl kurių Gediminas atsisakė nuo savo sumanymo būti krikščionimi, paaiškino tie patys vienuoliai, kurie rašė Gedimino laiškus į popiežių. Rusai keršiję atsitraukti nuo Gedimino, jei jisai priimtų katalikų tikėjimą. Vokiečių Ordinas dovanomis sukurstęs Žemaičius prieš Gediminą, ir žemaičiai keršiję susidėti su kryžiuočiais, jei jisai liktų kataliku. Tos pateisinančios Gediminą priežastys, matyti, buvo žinomos ir popiežiaus pasiuntiniams, kad jie įsakė krikščionių kunigaikščiams per 4 metus laikytis taikos su Gediminu, tikėdamiesi, jog jisai, gal, permainys savo nuomonę. Rygos arkivyskupas atskyrė Vokiečių Ordiną nuo bažnyčios (1325). Tarp daugelio tos bausmės priežasčių paminėta ir ta, kad Ordenas sulaikęs Gediminą nuo katalikų tikėjimo priėmimo. Liudininku Ordino ekskomunikos pirmoje vietoje pasirašęs popiežiaus legatas Bernardas. Galimas daiktas, kad sulaikė nuo krikšto ir Gedimino išdidumas, perdidelis pasitikėtimas savim, smarkus vienpusiškas smerkimas Ordino. Visa tai pasireiškia Gedimino laiškuose.

A l g i r d a s i r K ę s t u t i s taip pat, kaip Gediminas ne tiktai nedraudė katalikų tikėjimo savo valstybėje, bet dar jį gynė nuo tamsių pagonių įnirtimo.

Ir jiedu taippat, kaip ir Gediminas, buvo pradėję tarybas su krikščionių valdovais (Vengrijos karalių, Mozūrijos kunig.) dėl krikšto.

Algirdas ir Kęstutis pranešė ciesoriui Karoliui IV (1358), kad jei jisai pasirūpintų sutaikinti juodu su Vokiečių Ordinu, juodu linkę esą priimti krikštą. Ciesorius dėl to dalyko pasiuntė į Lietuvą savo įgaliotinius, tarp kurių buvo ir Pragos arkyvyskupas. Bet Algirdas ir Kęstutis pastatė tokias sąlygas: Vokiečių Ordinas turi sugrąžinti Lietuvai žemes tarp Pregelio ir Dauguvos upių, Ordinas turi persikelti į Rusijos tyrus ginti tenai krikščionių nuo totorių. Tokių sąlygų nei Ordinas negalėjo priimti, nei ciesorius išpildyti, todėl ir tarybos dėl krikšto turėjo nutrūkti. Taippat neturėjo pasisekimo ir popičiaus Grigorijaus XI raštai, rašyti į Lenkijos ir Vengrijos karaliaus kapelioną Dobrogostą, į Algirdą, Kęstutį ir Liubartą. Tuo raštu popiežius ragino Lietuvos kunigaikščius priimti katalikų tikėjimą. Tuomet pasibaigsią sunkūs ir ilgi karai su Vokiečių Ordinu. Jei Lietuvos kunigaikščiai sutiktų likti krikščionimis, tai popiežius žadėjo atsiųsti kunigų katalikų tikėjimui platinti ir santaikai su krikščionimis padaryti. Bet ir šį kartą, kaip ir pirmiau, karai su Vokiečių Ordinu, sunkino Lietuvos kunigaikščiams prisijungti prie krikščionių visuomenės.

Lietuvos krikštas.

Algirdas ir Kęstutis buvo paskutiniai pagoniško tikėjimo išpažintojai didžiųjų Lietuvos kunigaikščių soste. Jų dviejų sūnu, Jogaila ir Vytautas, matė, kad pagonystė Lietuvoje ilgai nebegali išsilikti. 1383 metais Vytautas, ieškodamas kryžiuočių pagalbos, priėmė krikštą Prūsuose. 1386 metais Jogaila, išrinktas Lenkų karaliu ir vesdamas už pačią jų karalaitę Jadvygą, patsai priėmė krikštą Krokuvoje ir pasižadėjo visą savo tautą atvesti į krikščionių tikėjimą.

Nekurie rusai istorikai tvirtina, būk Jogaila, gimęs iš rusų kunigaikštaitės Julijonos, buvęs apkrikštytas ir nuo jaunų dienų užaugintas krikščionių rytų bažnyčios tikėjime. Tokia nuomonė klaidinga. Jogaila per savo pasiuntinius pranešė Jadvygos motinai Elžbietai ir lenkų diduomenei, jog daugybė krikščionių karalių raginę jį, kad išsižadėjęs pagoniško tikėjimo, kuriame tėvų buvęs užaugintas, priimtų krikščionių tikėjimą, bet tikt Elžbietai teteko garbė atvesti jį į krikščionių tikėjimą. Negalima netikėti iškilmingiems paties Jogailos žodžiams.

1387 metų pradžioje Jogaila, lydimas Lietuvos kunigaikščių, vyskupo Vosyliaus su dvasiškių ir lenkų didikų būriu, atvyko

į Vilnių Lietuvos apkrikštyti. Lietuviai, Jogailos paraginti, būriais ėjo krikštytis. Kadangi tarp atvykusių iš Lenkijos kunigų neatsirado užtektinai mokančių lietuviškai, tai Jogaila ir Vytautas patys aiškino naujo tikėjimo tiesas. Vilniuje prie pilies kalno, kur pirma buvo kurenama šventoji ugnis, parinkta vieta katedros bažnyčiai. Naujai steigiamajai Vilniaus vyskupijai Jogaila dovanojo namus pilyje, žemes Vilniaus mieste, užrašė Tauragnų pilį ir žemių Labanore ir Malėtuose. Vytautas nuo savęs padidino tas dovanas. Iš Vilniaus Jogaila atliko kelionę į kitus Lietuvos miestus, taippat ragindamas lietuvius krikštytis. Popiežius Urbonas VI, gavęs iš Jogailos žinią apie Lietuvos krikštą, suteikė Jogailos pasiuntiniui Poznanio vyskupui Dobrogostui teisę įsteigti Vilniuje vyskupiją. Pirmuoju Vilniaus vyskupu buvo paskirtas pranciškonų vienuolis Andrius Jastrembiec (1388), gyvenęs seniau, prie Algirdo, Vilniuje. Katalikų tikėjimą Jogaila pripažino Lietuvoje viešpataujančiu. Rusai stačiatikiai paliko savo tikėjime, visi gi lietuviai priėmė katalikų tikėjimą. Lietuviams katalikams uždraudė moterystę su rusais stačiatikiais. Sustiprinti katalikų tikėjimui Jogaila išleido įstatymą, kuriuo priėmusiems katalikų bajorams suteikė kaikurių palengvinimų.

Žemaičių krikštas.

1387 m. katalikų tikėjimas tebuvo įvestas tik Augštaičiuose. Žemaičiai, labai prisirišę prie savo senoviškojo tikėjimo, turį savivaldybę, tuo tarpu paliko pagonystėje. Paskui kilusieji karai, Žemaičių atidavimas Ordinui ir gi neleido Lietuvos kunigaikščiams užsiimti krikščionystės įvedimu Žemaičiuose, todėl Evangelijos šviesa teprašvito Žemaičiams tiktai po Griunvaldo mūšio kada Vytautas, atsiėmęs Žemaičių kraštą, pirmiausiai pasirūpino įvesti jame katalikų tikėjimą. 1413 m. drauge su Jogaila aplankė Žemaičius, ragindamas gyventojus krikštytis. Daugelis žemaičių tuomet priėmė katalikų tikėjimą. Su tuo pačiu tikslu Vytautas ir Jogaila atliko antrą kartą žygį į Žemaičius 1416 m. Varniuose pastatė katedros bažnyčią ir keletą parapijinių bažnyčių. Tais pačiais metais Vytautas pasiuntė į Konstancijos susirinkimą keletą dešimtų Žemaičių bajorų katalikų. Žemaičių pasiuntiniai įteikė

susirinkimui skundą prieš Vokiečių Ordiną, pareiškė nenorį priklausyti ordinui, prašė susirinkimo, kad teiktųsi pasiųsti į jų kraštą vyskupų, kurie įsteigtų Žemaičiuose vyskupiją ir sutvarkytų to krašto bažnytinius reikalus. Susirinkimas įgaliojo Lvovo vyskupą Joną ir Vilniaus vyskupą Petrą atlikti tą darbą. Juodu iškilmingai priimti Lietuvoje Vytauto, tris mėnesius darbavosi Žemaičiuose, krikštydami tuos, kurie dar buvo likę nekrikštyti, įvesdami Žemaičiuose bažnytinę tvarką. Pašventino Vytauto pastatytą Varniuose katedrą, įkūrė kapitulą ir pagaliau Trakuose pašventino Žemaičių vyskupu Motiejų Trakiškį, užtektinai mokantį lietuviškai. Tokiu būdu buvo įsteigta Žemaičių arba Medininkų vyskupija (24 spalio 1417), antroji Lietuvoje. Katalikų tikėjimas tvirtai prigijo Žemaičiuose, ir kaip pirma žemaičiai labai buvo prisirišę prie senojo savo tikėjimo, taip paskui pamylėjo katalikų tikėjimą ir visada tvirtai jo laikėsi. Vytautas ketino įkurti Lietuvos bažnytinę provinciją iš savo valstybės vyskupijų (Vilniaus. Žemaičių, Kijevo, Lucko), bet nesuskubo įvykinti to svarbaus savo sumanymo. Lietuvos vyskupija savaime įėjo į sąstatą Gniezno provincijos.

Katalikų tikėjimo plėtimasis.

Kuomet visa tauta iškarto priima naują tikėjimą, tas priėmimas daugumai visados esti paviršutinis. Negali tokios žmonių daugybės greitai išmokyti naujo tikėjimo tiesų. Taip beabejo buvo ir Lietuvoje 1387 m. Tiktai paskui, per ilgesnį laiką, naujas tikėjimas prigyja Lietuvoje. Pirmieji Vilniaus kapitulos na riai ir klebonai buvo daugiausia kunigai, iš Lenkijos atvykę. Kunigams Lietuvai prirengti Jadvyga karalienė įsteigė Pragoje bendrabutį dvylikai lietuvių klierikų, bet husitų sukelti sumišimai neleido lietuviams pasinaudoti Pragos universitetu. 1400 met. Jogaila įsteigė Krokuvoje universitetą, kurio svarbus uždavinys buvo rengti katolicizmo skleidėjus Europos rytuose. Lietuviai ėmė eiti mokslus tame universitete. Antrasis jos rektorius buvo (1401) Krokuvos kanonikas Jonas, Drogicino kunigaikštis, Kęstučio anukas (Vaidoto-Henriko Butauto sūnus). . Neturtingiems

studentams iš Lietuvos ir Rusijos buvo įsteigtas tam tikras bendrabutis (1409).

Tikėjimo plėtimasis galima pažinti iš veikimo vyskupų, apie kuriuos trumpos žinios žemiau ir paduodama.

Vilniaus vyskupija.

1. Andrius Jastrembiec (1398)—pranciškonas vienuolis. Prie Algirdo kaikurį laiką gyveno Vilniuje, paskui ėjo kapeliono ir sekretoriaus pareigas prie Vengrų karalienės Elžbietos, Jadvygos motinos, buvo vyskupas Valachijoje. Pagaliau kaipo mokantis lietuviškai buvo paskirtas Vilniaus vyskupu.

2. Jokūbas Plichta (1399—1408) pranciškonas lietuvis.

3. Mykolas Gorzkovskis (1408—1414), buvusis Krokuvos universiteto rektorius, uolus, maldingas. Atsisakė savų turtų ir aukštų vietų savo krašte, eidamas tikėjimo skleisti Lietuvoje. Nuo jo laikų vis daugiau studentų iš Lietuvos miestų važinėja mokytis į Krokuvos universitetą. Tarp jų minimas Hermanas Giedritis, kunigaikštis, paskui Krokuvos kanonikas, karalienės Sofijos giminaitis.

4. Petras iš Kustinės (1414—1421). Konstancijos susirinkimo įgaliotas buvo pasiųstas įsteigti Žemaičių vyskupijos.

5. Motiejus Trakiškis (1421—1453), gimė Lietuvoje, mokėjo gerai lietuviškai. Persikėlė iš Žemaičių vyskupijos. Buvo Lietuvos nepriklausomybės ir Vytauto karūnavimo šalininkas, prie Kazimiero vadovavo didikams, ginantiems seimuose Lietuvos teises ginčuose su Lenkija. Prirengė Vytautą prie mirties. Nuo kunigų reikalavo, kad mokėtų lietuviškai.

6. Mykolas iš Salčininkų (1453—1467), Krokuvos universiteto magistras. Mėgino taikinti lietuvius su lenkais. Šviesus diplomatas, mylimas Kazimiero karalius.

7. Jonas Losavičius (1467—1481), vilnietis. Buvo pirma Lucko vyskupas. Pargabeno į Vilnių bernardinų.

8. Andrius Gaskovičius (1481—1491) iš senoviškos lietuvių giminės, teisių daktaras, profesorius Krokuvos universiteto.

9. Vaitiekus Taboras (1492—1507), Krokuvos universiteto mokinys, lietuvis, vyras labai veiklus, maldingas, visai atsidavęs Bažnyčios ir tėvynės reikalams. Jam prašant, pargabeno didysis kunigaikštis Aleksandras į Vilnių dominikonų. Karūnavo Aleksandrą ir jo brolį Zigmantą. Jam rūpinantis apmūryta Vilnius pylimu apsigynimui nuo totorių. Prie jo popiežius Aleksandras VI prašė didžiojo kunigaikščio Aleksandro nereikalauti iš Vilniaus vyskupo, kad tiems tiktai kunigams duotų vietos,

kuriuos nurodo didysis kunigaikštis. Aleksandras, žymios dalies savo teisių atsisakė.

10 Jonas iš Lietuvos kunigaikščių (1519—1537), Zigmanto II sūnus, maldingas, ramaus būdo. Liko vyskupu turėdamas 20 metų, vyskupijos valdyme didelę įtaką turėjo jo tėvas. Atlaikė kunigų susivažiavimą (1525), kuriame nutarta steigti parapijose mokyklas, Evangeliją jose aiškinti lietuviškai ir lenkiškai.

11. Povilas Algimantas (1539—1555) iš senoviškos Alsėnų kunigaikščių giminės. Krakovo universiteto mokinys. Griežtas asketas, aštriai pasninkavo, kaipo didelis ponas plačiai gyveno ir tuo davė pavyzdį ir kunigams daug turtų ieškoti, po kelias klebonijas turėti. Vartojo bausmes prieš protestantus, teisman juos šaukė, bet tuo protestantizmo plėtimosi nesuturėjo, tiktai bajors sukiršino.

Žemaičių vyskupija.

buvo daug mažesnė už Vilniaus. Prie jos priderėjo Lietuvos plotas tarp Prūsų ir Kuršo sienų iki Nevėžies upės ir Nemuno ir už Nemuno paprūsė (Virbaliaus dekanatas).

1. Motiejus Trakiškis (1417—1421). Prie jo valstiečiai buvo sukilę prieš ponus, už ką jie Vytauto buvo smarkiai nubausti. Popiežius Martynas V dėl to nusiminusius žemaičius ramino ir užtarė už juos pas Vytautą.

2. Mykalojus Trakiškis (1421—1453) maldingas.

3. Martynas I (1453—1454), aukštos doros.

4. Jokūbas Trakiškis (1454—1459) mažai tepaliko žinių apie save.

5. Baltramiejus iš Pultuško (1459—1469) mazūras. Nevyko jam sugyventi su žemaičiais.

6. Jurgis I (1460—1463), išmintingas ir dievobaimingas. Nuramino vyskupiją. Pasižymėjo gailestingumo darbais.

7. Motiejus II iš Topolės (palei Lęčicą) (1464—1470), Vilniaus kapitulos archidijakonas, mokslus ėjo Italijoje. Rūpinosi daugiau kunigų pagaminti ir liepė jous mokyti savo namuose. Pirmas apsigyveno Alsėdžiuose.

8. Baltramiejus II Sverinkavičius (1472—1485) lietuvis, nebajoriškos kilmės, iš Vilniaus kapitulos.

9. Martynas II (1483—1500), žemaitis. Buvo Šiaulių klebonas.

10. Martynas III (1500—1514), vilnietis, Vilniaus kapitulos narys, vokietys. Mokslus ėjo Italijoje, garsus teisių žinovas, darbštus, visų labai gerbiamas. Išgavo iš didžiojo kunigaikščio prižadėjimą, kad nesiuntinės vyskupui į į klebonus kunigų, nemokančių lietuviškai, pats

ėmė skirti klebonus kaikurioms bažnyčioms, didžiojo kunigaikščio įsteigtoms.

11. Mikalojus Radvilas (1514—1522), iš pačių didžiųjų Lietuvos ponų. Padėjo pamatus mūrinei katedrai Varniuose, bet nepabaigęs mirė.

12. Mikolas Vaišgaila (1522—1533), augštos kilmės didikas iė Trakų žemės, Bresto, paskui Trakų klebonas, Kijevo vyskupas.

13. Jurgis Taliatas (1533—1555).

14. Vaclovas Vierbickis (1534—1555) vyskupo žemėse pastatė daug dvarų, Varniuose daug trobesių. Ant padėtų mūrų pamatų pastatė medinę katedrą.

15. Jonas Domanovskis (1556—1563), mokytas teisininkas, aplankė daug svetimų kraštų. Padalino vyskupiją į parapijas (38).

16. Stanislovas Narkuskis ir 17. Viktoras Vierbickis labai trumpai tevyskupavo. Dėl tankių vyskupo permainų drausmė vyskupijoje gerokai buvo ąpirusi.

17. Jurgis Petkevičius (1567—1574) mažai tesirūpino Bažnyčios reikalais, daugiau medžiojo po miškus. Jam vyskupaujant, labai prigijo protestantų tikėjimas. Mirdamas norėjo atitaisyti savo klaidą ir užrašė nemažą pinigų sumą seminarijai įsteigti.

Bažnyčia baigiantis viduriniems amžiams.

Bažnyčios sutvarkymas. Avinjono popiežiai daugelį dalykų Bažnyčios valdyme sau pasiliko. Norėdami aprūpinti sau atsidavusius kunigus arba palaikyti universitetų profesorius, atimti iš kunigaikščių įtaką į kunigų skyrimą, popiežiai sau pasiliko teisę skirti kai kuriuose atsitikimuose kunigus į svarbesnes vietas (exspectatio, provisio, reservatio). Kartais vienas kunigas gaudavo kelias vietas. Gaunantieji vietas kunigai iš dėkingumo senovės papročiu vietos davėjui suteikdavo kokią dovaną. Ilgainiui buvo nustatyta, kad suteikiamos vietos pelno dalis, dažniausiai pirmųjų metų pelnas, ėjo į popiežiaus iždą (annuatos). Taip popiežiai stengėsi papildyti savo iždą, pratuštėjusį Avinjono laikais. Reikėjo daug pinigų Bažnyčios valstybei ginti, kovai su turkais, humanistams palaikyti, gražiems trobesiams statyti. Popiežiai sau reikalavo dalies pinigų iš atlaidų skelbimo. Baigiantis XV amžiui buvo padidintos annatos. Visos tos pinigų duoklės iššaukė nepasitenkinimo katalikų kraštuose.

Mokslas. Scholastika tuo laiku didelės pažangos nepadarė. Kas rašoma apie jos kritimą, reikia suprasti formą, branduolis paliko sveikas. Formos dailumu, gražumu tikrai mažai tesirūpinta. Dėstyme trūko reikalingo aiškumo.

Priešais scholastiką stoja humanizmas arba senoviškosios kultūros garbinimas, vadinamas dar renesansu arba atgimimu. Pirmiausiai jisai pakyla Italijoje, kuri daug turėjo santykių su graikais. Aukščiausią laipsnį pasiekia, kuomet turkams paėmus Konstantinopolį, daug graikų persikėlė į Italiją ir atsigabeno su savimi daug senovės raštų. Vokietija seka Italijos pėdomis, XVI amžiuje humanizmu prilygsta Italijai. Humanizmas kad ir mažiau, betgi palietė taip pat Angliją, Franciją ir Ispaniją.

Bažnyčia visados brangino senąją kultūrą, ėmė iš senovės rašytojų, ką gera pas juos atrasdavo. Humanizmas, pagilindamas ir praplatindamas senovės pažinimą, pakeldamas senoviškųjų kalbų, gamtos, istorijos mokslus, buvo labai naudingas. Pačioje Vokietijoje 1450—1506 m. įsteigta 9 nauji universitetai. Studentų skaičius juose buvo didelis. Spaudos išradimas padėjo praplatinti mokslą, papigino knygas. Mokslo vaisiais galėjo naudotis platesnės minios.

Bet greta sveiko krikščioniškojo humanizmo plėtėsi ir pagoniškasis. Kraštutiniai senovės garbintojai skelbė epikurejizmą. Jiems žmogaus gyvenimo tikslas buvo visame pilnume naudotis gamtos gėrybėmis, patenkinti kūno pajautimus. Gamta buvo laikoma beveik Dievu. Gašlumas išstumia dorą. Didžiausias ištvirkimas buvo pridengiamas, pagražinamas poezijos žodžiais, vadinamas kūno emancipacija. Nešvanki literatūra plačiai pasklido, užvaldė teatrą. Visa tai plačiai skleidė palaidą gyvenimą, ypatingai aukštuosiuose luomuose. Politikoje Macchiaveli mokino būti pusiau lape, pusiau liūtu, eiti pavėju, pateisino visas priemones tikslui pasiekti. Pagoniški humanistai buvo labai išdidę, aukštai apie save manė, garbės ieškojo, auksą labai gaudė. Humanizmas liko didelė galybė, kova prieš jį buvo labai sunki, tuo sunkesnė, kad humanistai vengė atviro susirėmimo su Bažnyčia.

Popiežius Mikalojus V (1447—1455) padarė drąsų žingsnį paimti vadovavimą humanizme, užtektinai neįvertindamas

jo pavojingumo. Pasitikėdamas pilnai krikščionybės idejų galingumu, stojo humanizmo priešakyje, atiduodamas popiežių surinktus turtus ir jų valdžią mokslo ir dailės reikalams. Stengėsi Romoje sukviesti aplink save kuodaugiausia mokytų, literatų, dailininkų, labai gausiai juos apmokėdamas. Humanistams atėjo aukso laikai. Užėmė jie daug vietų Romos kurijose, vyskupų raštinėse, išstumdami vienuolius. Jie padėjo Mikalojui V rinkti knygas, jas perrašinėti. Popiežius įsteigė didžiausią anais laikais Vatikano biblioteką.

Panašiai palaikė humanizmą Sikstus IV (1471—1484). Pastatė gražią Sikstaus koplyčią. Prie to popiežiaus labai padidėjo supasaulėjusių kardinolų skaičius, daugiau ar mažiau paliestų humanizmo laikų sugedimu. Pavyzdis tokio supasaulėjimo kardinolo tai Rodrigo de Borgia, paskesnysis popiežius Aleksandras VI. Kadangi popiežius anais laikais labiau buvo laikomas pasauliniu valdovu negu Bažnyčios galva, o valdovų dauguma tada buvo žymiai paliesta sugedimu, tai Aleksandro VI netinkamas gyvenimas lengvai buvo pateisinamas. Bet gi jo elgimasis labai prisidėjo prie popiežių autoriteto pažeminimo.

Dailė. Italijoj XV amžiuje atsiranda naujas renesanso stylius. Jisai pavyzdžius ima iš senovės ir vis labiau išstumia bažnyčių statyme ir puošime gotiko stylių. Pagražinimuose dailė krypsta nuo simbolizmo prie naturalizmo, realizmo, daugiau žiūri visų daiktų viršutinės išvaizdos. Į bažnyčią įveda daugiau šviesos. Iš Italijos renesanso stylius paplito ir po kitus Europos kraštus. Žymiausias renesanso styliaus pavyzdis—1506 metais pradėtoji Romoje statyti šv. Petro ir Povilo bažnyčia, didžiausia pasaulyje. Dailė pasiekė labai aukšto laipsnio (Rafaelis, Fra Angelico, Leonardo da Vinci, Michel Angelo Buonarotti.).

Papročiai. Viduriniems amžiams baigiantis dažniau imta garsinti atlaidai su tikslu daugiau aukų gauti karams su turkais ir bažnyčioms statyti. Dorai daug ko trūko, ypatingai Italijoje ir Vokietijoje. Popiežių ir valstybės autoritetas buvo kritęs. Atgijo senieji žiaurumai. Viešpatavo kumščio teisė. Bajorai dažnai virto ritieriais plėšikais. Karuose daug buvo nežmoniško žiaurumo. Humanizmas atgaivino burtus. Italijoje prie kunigaikščių dvarų labai

užsiiminėta alchemija ir astrologija. Liaudis aplamai buvo tikinti ir maldinga. Tai rodo daug pastatytų tuo laiku gražių bažnyčių, bažnytinių draugijų geras veikimas, daug aukų labdarybės tikslams.

Vidurinių amžių ypatybės. Vieni labai garbina vidurinius amžius, kiti juodžiausiai piešia, vadina tamsos laikais. Tiesa yra viduryje. Turi jie savo blogų ir gerų pusių.

B l o g o s i o s p u s ė s: valstybėje persilpna buvo vyriausybė, daug buvo savitarpio kovų. Dažnai kovojo ciesoriai su popiežiais, didieji ir mažieji kunigaikščiai tarp savęs. Tie karai palaikė paročių žiaurumą. Tarp luomų buvo didelis skirtumas. Bajorai viešpatavo valstybėje ir Bažnyčioje. Vieni luomai gyveno turtuose, kiti varge.

Tikybos dalykuose irgi nemaža buvo šešėlių. Ieškota dažnai ne tikrojo maldingumo, bet nepaprasto stebuklingumo, buvo daug liguisto maldingumo (albigensai, plakėjai savęs). Krikščionių visuomenėje tebesilaikė daug pagoniškos dvasios, ji apsireiškė dažnais karais. Tikėta į žvaigždžių reikšmę, burtus, raganas. Dažnai bereikalingai žudė žydus dėl tariamojo jų naudojimosi krikščionių krauju, šulnių nuodijimo, išnaudojimo procentais. Tikėjimą į raganas palaikė katarai, pripažindami velniui, materijos viešpačiui, didelę įtaką žmogaus kūnui. Įstatymais buvo paskirta mirties bausmė raganoms ir žavėtojams.

Bet viduriniai amžiai turi daug ir g r a ž i ų j ų p u s i ų. Žmonės tikėjo tvirtai į savo idejas, kovojo dėl jų, buvo tvirto būdo. Daug idealizmo žadino kryžiaus karai. Pastatyta daug didelių gražių bažnyčių (gotikų).

Skirtumą tarp luomų stengtasi sulyginti pasiaukavimu. Tai rodo didelis skaičius elgetaujančių vienuolių, plačiai varomas labdarybės darbas (vienuolynai, prieglaudos neturtėliams, ligonims, pakeleiviams, raupsuotiems). Viduriniai amžiai tai šventųjų amžiai, daug jų buvo iš visokio luomo.

Baigiantis viduriniems amžiams matyti aiškių ženklų užeinančios audros. Atidėliojama reikalingos reformos. Pirmasis jos viesulas tai jaunieji humanistai, tikrąją gi audrą sukėlė jų mokinys Liuteris.

NAUJIEJI AMŽIAI.

Pirmoji dalis.

Nuo protestantizmo pradžios lig prancūzų revoliucijos. (1517 — 1789).

Liuteris ir jo mokslas.

Bažnyčia Vokietijoje.

1. Popiežiams gyvenant Avinjone, pakrypo į blogąją pusę Bažnyčios tvarka. Sumišimai pasidarę Bažnyčioje, atsiradus kartu dviem ir net trims popiežiams, sumažino krikščionių tautų pasitikėjimą aukščiausiojo Bažnyčios ganytojo valdžia. Visur girdima buvo reikalavimų, kad būtų atitaisyta Bažnyčios tvarka ir pašalinti netikę papročiai. Ir tikrai daug daiktų buvo taisytinų. Ypatingai Vokietijoje. Vyskupų vietas turėjo dažnai užėmę kunigaikščių sūnūs, įstoję dažnai į dvasiškių luomą ne iš pašaukimo, bet tiktai turtų, valdžios ieškodami. Daugelis vyskupų greičiau galėjo vadintis pasauliniais kunigaikščiais, negu dvasiškais vadovais ir Bažnyčios reikalais mažai tesirūpino. Kai kurie net atsisakydavo priimti kunigo arba vyskupo šventimus. Gerųjų vyskupų veikimas Bažnyčios valdyme buvo suvaržytas. Kunigų skyrime į aukštesnes vietas turėjo didelės įtakos kunigaikščiai ir kiti didikai, kurie dažnai skirdavo kandidatus be reikalingo pašaukimo. Vienuolynai dėl pilnumo buvo pilni po senobei vienuolių, bet atvesdavo juos tenai ne vis neturto meilė,

bet neretai noras atrasti ramų pragyvenimą. Karaliai ir kunigaikščiai su pavydėjimu žiūrėjo į didelius turtus, priklausančius vyskupijoms ir vienuolynams. Mokslas, taip skaisčiai kitą kartą švietęs ir plitęs vienuolynuose, baigiantis penkioliktajam amžiui tamsiau bežibėjo. Jo sumenkėjimas tuo labiau buvo ženklus, kad tuo tarpu žymiai pakilo pasauliniai mokslai, jais tuo laiku pradeda užsiiminėti ne vien kunigai ir vienuoliai, bet ir pasauliečiai. Senovės romiečių ir graikų rašytojų raštai, neseniai atrasti ir paskelbti, paliko visuomenei labiau žinomi. Visi gėrėjosi jų kalbos gražumu ir rašymo būdo lengvumu. Sulyginant su tais raštais teologų knygos, parašytos dažnai prasta lotynų kalba, rodėsi menkesnio vertumo. Drauge su senobės pagonių rašytojų raštais plito krikščionių draugijoje ir pagoniškas gyvenimo supratimas, priešingas krikščioniškajam. Humanistai išjuokdavo savo raštuose vienuolių ir kunigų tariamąjį tamsumą. Pasipriešinimas Bažnyčios vyresnybei dideliais žingsniais ėjo pirmyn. 1520 metais Vokiečių vyskupai rašė naujai išrinktajam ciesoriui Karoliui V, jog visas kraštas virte verdąs, ir reikią laukti tokio gaisro, kokio praėjusieji amžiai nėsą matę. Tą gaisrą įdegė Liuteris.

Liuteris.

Martynas Liuteris gimė Vokiečių mieste Eislebene (1483) iš neturtingų tėvų. Augo dideliame varge, tėvo ir mokytojo mušamas. Tai pagadino Liuterio būdą, jo širdyje paliko lyg koksai pyktis ant žmonių. Išėjęs mokslus Magdeburge ir Eizenache, įstojo į Erfurto universitetą, kame susipažino su humanistais. Netikėta mirtis draugo, nudurto dueliuje, ir griaustinio treksmas netoli paties Liuterio padarė didelio įspūdžio bailiam Liuteriui. Baimės suimtas, įstojo jisai į augustinijonų vienuolyną Erfurte. Palikęs vienuoliu be pašaukimo, Liuteris norėjo pradžioje laužte persilaužti prie naujo gyvenimo būdo, užsiimdavo mokslu, vargino save nesigailėdamas. Bet trūko jam nusižeminimo, perdaug savimi pasitikėjo, ilgainiui ėmė apleisti maldą, niekinti gerus darbus. Smarkios pagundos nedavė ramu-

mo net vienuolyne, jų įveikiamas nustodavo vilties. Ta kova nuvargino Liuterio dvasios jėgas. Ilgiau nebeištesėdamas toje kovoje, pradėjo jisai sau įsikalbinėti, kad žmogaus prigimimas esąs pirmosios nuodėmės visiškai pagadintas, todėl žmogus negalįs priešintis pagundoms, kurios esančios nepergalimos, negalįs nieko gero padaryti, visa, ką tiktai darąs, esą nuodėmė. Visa žmogaus teisybė esanti tiktai Jėzaus Kristaus nuopelnuose, ir patsai įtikėjimas į tuos nuopelnus padarąs žmogų teisingu Dievo akyse. Išsidirbti tokią nuomonę apie žmogaus nuteisinimą Liuteris galėjo dėlto, kad jis teologijos gerai nemokėjo, jo lavinimasis moksluose buvo daugiau humanistiškas.

Savo nuomones apie nuteisinimą be gerų darbų Liuteris pradėjo platinti tarp klausytojų Vitenbergo universiteto, kame buvo paskirtas profesoriumi, o taip gi per pamokslus žerti jas į žmones. Pradžioje nė patsai Liuteris nenumanė, kaip toli nuves jos jį nuo Bažnyčios mokslo. Nes jei patsai įtikėjimas į Kristaus nuopelnus be gerų darbų padaro žmogų teisingą Dievo akyse, tada visas Bažnyčios sutvarkymas su jos įsakomais gerais darbais nebereikalingas. Ir neilgai tereikėjo laukti Liuterio atviro atsimetimo nuo Bažnyčios.

Popiežius Leonas X buvo paskelbęs atlaidus. Jiems įgyti drauge su kitais gerais darbais buvo paskirta auka šv. Petro bažnyčiai statyti Romoje. Atlaidų garsinimas Saksonijoje buvo pavestas domininkonams, skelbė juos garsus pamokslininkas Tetzelis. Liuteris manė, kad atėjo laikas atvirai išreikšti savo nuomones ir atitaisyti klaidas, kurios esą platinamos atlaidų garsinimu. Todėl Visų Šventųjų dienos vigiliją (1517) prilipdė jisai prie Vitenbergo bažnyčios durų raštą su 95 tezėmis, kuriomis išpeikė atlaidų garsinimą. Liuterio tezės tuojau plačiai pasklido ir sukėlė didelių ginčų. Humanistai, kurie, kovodami prieš Bažnyčią, seniai neapkentė domininkų, uolių Bažnyčios mokslo gynėjų, tuojau užtarė Liuterį. Dėlei tų ginčų ir kilusio žmonėse sumišimo atlaidų garsinimas buvo sustabdytas. Popiežius įsakė augustinijonų vyresniajam numaldyti savo ordino kuniga. Liuteris, nusigandęs savo darbo pasekmių, nusiuntė savo tezes į Romą peržiūrėti ir nuolaidžiu raštu popiežiui sakėsi visiškai pasiduo-

dąs popiežiaus nusprendimui, jei pasirodytų, kad jo mokslas nesutinkąs su visos Bažnyčios mokslu.

Bet Liuteris labai apsivylė, jei tikėjosi atrasiąs Romoje savo mokslo pripažinimą. Popiežius pareikalavo, kad Liuteris atšauktų savo mokslą ir patsai atvyktų į Romą išsiteisinti. Užtariant Liuterį Saksonijos kunigaikščiui Fridrichui, popiežius sutiko, kad Liuteris būtų teisiamas Vokietijoje. Bet nei kardinolo Kajetono, nei popiežiaus pasiuntinio Milticijaus prikalbėjimai negalėjo palenkti Liuterio, kad pripažintų savo paklydimą ir atšauktų savo mokslą. Priešingai, Liuteris matydamas, kad jo lyg tartum bijo, tuo drąsiau pradėjo užpuldinėti Bažnyčios vyriausybę ir mokslą, nebepripažindamas nei popiežiams, nei visuotiniems susirinkimams valdžios spręsti tikėjimo dalykus. Vieša Liuterio disputa, atlikta Leipzige (1519) su gabiu teologu Eku, pasibaigė ne Liuterio laimėjimu. Pakviesti teisėjais Paryžiaus ir Heidelbergo universitetai pripažino, jog Liuteris neturįs tiesos. Bet ta disputa dar labiau išgarsino Liuterio vardą. Vis didyn einantis papiktinimas ir žmonių klaidinimas privertė pagaliau popiežių skaudžiau su Liuteriu pasielgti. Leonas X atskyrė Liuterį nuo Bažnyčios (1520), jei jisai lig paskirto laiko neatšauktų savo mokslo, ir pasmerkė tą mokslą. Į popiežiaus bulę Liuteris atsakė keletą smarkių raštų, kuriuose popiežių vadino Antikristu ir kvietė visus krikščionis nusikratyti jo valdžios. 10 gruodžio 1520 metų Vittenbergo aikštėje iškilmingai sudegino popiežiaus bulę ir Bažnyčios įstatų knygą ir tuo parodė visai nutraukiąs sąryšį su Bažnyčia.

Liuteris, turėdamas galingo Saksonijos kunigaikščio užtarymą, ligšiol drąsiai galėjo niekinti Bažnyčios ir valstybės įstatymus. Bet 1520 m. pabaigęs karą su Prancija, atvyko į Vokietiją ciesorius Karolius V, ir pirmasis jo darbas buvo nutildyti Liuterio sukeltus ginčus. Tam tikslui ciesorius sukvietė seimą į Vormsą, į kurį turėjo atvykti ir Liuteris išsiteisinti. Stojęs ciesoriaus ir daugybės kunigaikščių akyvaizdoje, Liuteris pradžioje nusiminė ir prašėsi, kad jam duotų tris dienas apsimąstyti. Bet kitą dieną, padrąsintas bajorijos vado Sikingeno, atsakė seimui, jog negalįs išsižadėti savo įsitikinimų. Tada seimas uždraudė naujo mokslo

platinimą ir įsakė valstybės vyriausybei elgtis su Liuteriu ir jo šalininkais, kaip su heretikais. Bet tas įsakymas nebuvo išpildytas. Liuteris tuojau išvažiavo iš Vormso, o kad jo nepasiektų ciesoriaus valdžia, pagavo jį kelyje persirėdę Saksonijos kunigaikščio kareiviai ir nuvedė jį į Vartburgo pilį, kur Liuteris išbuvo apie dvejus metus. Čionai, atskirai nuo visų gyvendamas, užsiėmė Šventojo Rašto vertimu į vokiečių kalbą, iškreipdamas jo žodžius, kame jie prieštaravo Liuterio mokslui. Iš čionai taip gi siuntinėjo į visas šalis savo raštus, pilnus keiksmų ir pasityčiojimo iš katalikų Bažnyčios.

Liuterio mokslas.

Svarbesnieji naujo mokslo punktai buvo šie: 1) Pirmoji nuodėmė visiškai pagadinusi žmogaus prigimimą, žmogus neturįs laisvos valios, jo geri darbai neturį Dievo akyse jokio vertumo, ir jais žmogus negalįs Dievui įtikti ir išganymo įgyti. Patsai tiktai pasitikėjimas Kristaus nuopelnais nuteisinąs žmogų. Iš to pasitikėjimo savaime atsirandą geri darbai. Išpažintis, pasnikas, atlaidai, vienuoliški apžadai esą visai nenaudingi ir nereikalingi. 2) Liuteris atmetė visai Bažnyčios vyresnybės valdžią. Jėzus Kristus neįstatęs jokios vyresnybės. Popiežiai, vyskupai, kunigai neturį jokios valdžios, ir krikščionims nereikią jokių tarpininkų Dievui pažinti ir su juo susivienyti. 3) Atmetus Bažnyčios vyresnybės įkūrimą ir jos valdžią, reikėjo atmesti ir Sakramentus. Tačiau Liuteris paliko du: Krikštą ir Švenčiausiąjį Sakramentą, atmetė bet gi Mišias ir visas Bažnyčios apeigas. 4) Atmetė šventųjų garbinimą, išmetė iš Bažnyčios jų paveikslus, sugriovė altorius, užgynė maldas į Švenčiausią Mariją Paną ir kitus šventuosius. 5) Visas Kristaus mokslas esąs sudėtas Šventajame Rašte. Šventasis Raštas esąs labai aiškus ir visiems suprantamas. Todėl krikščionims nereikią jokių dvasiškų vadovų, kiekvienas galįs patsai viską atrasti Šventajame Rašte. Paskui Liuteris, matydamas, kad kiekvienas kitoniškai supranta ir aiškinasi Šventojo Rašto žodžius, pripažino valstybės vyresnybei valdžią tvarkyti bažnyčios reikalus ir tuo palaikyti tikėjimo vienybę. Taip

Liuteris, griaudamas popiežiaus ir vyskupų valdžią tikėjimo dalykuose, pakeitė ją pasaulinės vyresnybės valdžia.

Toksai mokslas, duodąs kiekvienam laisvę aiškintis pagal savo nuomonę Šventąjį Raštą, labai tiko visiems tiems, kurie, neišsižadėdami krikščionių vardo, nenorėjo prisiimti jo uždedamų pareigų. Ta laisvė ir traukė ko labiausiai prie naujo mokslo pasekėjų būrius.

Savo mokslui platinti Liuteris griebėsi prievartos. Ragino jisai kunigaikščius ir miestų valdybas, kad savo kraštuose nepakęstų stabmeldystės ir biauriausių burtų (taip jisai vadino Mišias ir kitas katalikų Bažnyčios apeigas) ir įvestų gryną „evangeliją", kaip jisai vadino savo mokslą.

Liuterio būdas.

Liuteriui netrūko gabumų ir gerų būdo savybių. Buvo geras liaudies kalbėtojas ir rašytojas, gilaus tikybinio jausmo žmogus, geras tiems, kurie jam nepriештaravo. Darbe neieškojo sau pelno. Visa gadino nesugyvenamas būdas, kerštingumas ir puikybė, sujungta su didžiausiu savo priešininkų niekinimu. Kada katalikai prikaišiojo Liuteriui, kad jisai, versdamas Šventąjį Raštą, tyčia permainė kai kur jo žodžių prasmę, Liuteris atsakė: „daktaras Liu-

Martynas Liuteris.

teris taip nori ir sako jums: popiežius ir asilas vis tiek pat, taip noriu ir to jums turi užtekti". Liuteris savo raštuose popiežiams ir visiems katalikams nesigailėdavo tokių žodžių, kaip asilas, galvijas, antikristas ir kitų panašių.

Mokslo gilumu Liuteris nepasižymėjo, rimtam ramiam darbui netiko. Svetimtaučiai, kurie tebuvo skaitę lotyniškus jo raštus, negalėjo suprasti, kaip tokio negilaus mokslo žmogus gali turėti tokią įtaką Vokietijoje. Liuteris savo raštų skaitytojus ir savo klausytojus patraukdavo populiariškumu, liaudiškos kalbos vaizdingumu, nors ta kalba būdavo dažnai nešvari, žiauri, netinkanti. Pasisekimo Liuteriui davė didelis darbštumas. Jei tiek veiklumo būtų turėjęs naudingam dalykui, o ne griovimui, daug gera būtų galėjęs padaryti.

Liuteris didžiavosi, kad išgelbėjęs vokiečius iš po velnio (suprask, popiežiaus) jungo ir laikė save didžiausiu Vokietijos geradariu. Laukė jisai, kad netrukus apsireikš geriausi jo darbo vaisiai ir negalėjo sulaukti. Priešininkai šaukė, kad naujas mokslas ne tiktai nepataisęs žmonių, bet dar blogesnius juos padaręs, ir patsai Liuteris tai matė. Savo raštuose dažnai skundžiasi, kad jo mokiniai nesupranta ir neužlaiką Dievo žodžio. Pirma, esą, visi žmonės turėdavę laiko ir pinigų keliauti į šventas vietas, o dabar nenorį maitinti nė „evangelijos" skelbėjų. Pirma karaliai ir kunigaikščiai už garbę sau laikę statyti bažnyčias, dabar gi patys jų turtus grobstą. Kad velnias laikęs žmones popiežiaus valdžioje, visi buvę gailestingi ir abiem rankom davę savo turtų mokykloms ir vienuolynams statyti, dabar gi pastoriai neturį kuo misti. Todėl matydamas didyn einantį žmonių pagedimą, nekartą Liuteris sakėsi, jog imąs jį abejojimas, ar gerai jisai padaręs, atmesdamas mokslą, kurio nuo tiek amžių laikytasi katalikų Bažnyčioje. Bet tuojau stumdavęs nuo savęs tokias mintis, laikydamas jas pagundomis velnio, kuris jomis norįs jį sulaikyti nuo tikros „evangelijos" skelbimo. Visuotiną pagedimą žmonių, priėmusių jo mokslą, aiškino Liuteris tuo, kad netoli esąs pasaulio galas.

Tie nuolatiniai abejojimai, sąžinės krimtimas kamavo labai Liuterį, ypatingai gyvenimo pabaigoje. Raminosi visą kaltybę ant velnio suversdamas, bet užtat velnias dieną ir naktį Liuteriui vaidenosi.

Juo labiau keikdavo jisai tada popiežių ir katalikus. 1545 metais rašė, kad reikią sugauti popiežius ir karalius ir jų stabmeldystės šalininkus ir, išplėšus jiems liežuvius, prikalti kartuvėse ta eilę, kokią jie dedą bulėse savo ženklus. Tada, esą, tegul sau laiko susirinkimą, kiek nori, kartuvėse arba pragare. Katalikų tikėjimo neapykanta neapleisdavo

Liuterio nė maldoje. Pats sakėsi, jog negalįs melstis, nekeikdamas katalikų. Kada reikia sakyti: „teesti šventas tavo vardas, turiu drauge pasakyti: tegul bus prakeiktas ir paniekintas papistų vardas. Jei reikia ištarti: teateina tavo karalystė, turiu pridėti: teestie papystė prakeikta, sunaikinta". Suimtas skaudžios akmens ligos ir nebegalėdams nieko rašyti prieš popiežių, linkėjo, kad popiežius ir kardinolai jaustų tokius pat sopulius. Prieš pat mirtį skundėsi, nėsą tos dienos, kad velnias duotų jam nurimti. Mirė staigiai 18 vasario 1546 metais.

Liuterio mokslo išsiplėtimas.

Vokietijoje.

Liuteris, stodamas į kovą su Bažnyčia, iškarto įgijo daug šalininkų tarp humanistų. Paties Liuterio, jo draugų ir humanistų raštai, užliejusieji lyg koksai potvynis Vokietiją, sukėlė visur revoliucijos ūpą. Nepasitenkinimo visuomenės sutvarkymu būta ir prieš Liuterį. Dėl Amerikos atradimo įvyko daug permainų. Įsigalėjo kapitalizmo ūkis, krito žemės vertumas. Miestuose mažieji pirkliai ir amatninkai pateko į skurdą. Prekybą suėmė didelės draugijos. Sodiečiai buvo nepatenkinti baudžiavos pasunkėjimu. Tą nepasitenkinimą dar labiau sukurstė Liuterio raštai žadėjimu kažikokių neaiškių permainų ir kažikokios laisvės, sujungtos su tikėjimo permainymu. Išradus paraką, senovės bajorai ritieriai neteko reikšmės kariuomenėje, jų vietas užėmė prasti pėstininkai. Netekę užsiėmimo bajorai virto plėšikais, kurie užpuldinėjo pakeliais (Raubritter). Nekentė jie kunigų ir vyskupų, mėginusių įvesti Vokietijoje visuotiną taiką (1490) ir sustabdyti užpuldinėjimus. Liuteris pirmiausiai tikėjosi rasti savo mokslui paramos Vokietijos bajorijoje. Įsigalėjus kunigaikščių valdžiai, jos galybė tuo laiku buvo pradėjusi eiti menkyn. Nuplikusiai bajorijai buvo geistina kiekviena permaina draugijos sutvarkime. Tos bajorijos vadu buvo tada garsus Si kingenas, humanistų ir Liuterio draugas. Jisai rengė visuotiną bajorijos sukilimą. Suvienyta bajorijos kariuomenė ketino užpulti bažnytines kunigaikštijas, vyskupų valdomas, bet sumany-

mas nepavyko. Treviro arkivyskupas nuveikė jos kariuomenę patsai Sikingas pražuvo kovoje (1523).

Žlugus bajorijai, Liuteris ėmė gerintis sodiečiams, kurie, vis labiau spaudžiami kunigaikščių, labai nepatenkinti buvo savo likimu. Viename savo rašte Liuteris pavadino kunigaikščius kvailiausiais ir nedoriausiais pasaulyje žmonėmis. Valsčiams pripažino teisę patiems skirtis kunigus. Sodiečiai manė, kad gavus viršų naujai „evangelijai", paliksią jie laisvi nuo mokesčių ir susilauksią lygaus žemės padalijimo. 1525 metais pietų Vokietiją apėmė baisūs sodiečių maištas. Kovota iš abiejų pusių su didžiausiu įnirtimu, su savo priešininkais elgtasi žiauriausiai. Sukilėliai sudegino apie 1000 dvarų ir vienuolynų. Bet kunigaikščiai nuveikė sukilėlius ir smarkiausiai juos nubaudė. Apie 150.000 valstiečių buvo nužudyta, apie 50.000 išbėgiojo. Liuteris pradžioje užtarė sodiečių reikalavimus, bet paskui nusviro į kunigaikščių pusę ir ragino juos žudyti sodiečius be jokio pasigailėjimo, kaip pasiutusius šunis. Kad sodiečių maištas buvo užgesintas jų krauju, Liuteris visą savo viltį padėjo kunigaikščiuose, kvietė juos nusikratyti popiežiaus valdžios ir užvesti savo žemėse „gryną evangeliją", dėlto kad matė, jog kunigaikščių tiktai valdžia remdamasis tegalės įvesti savo mokslą. Pripažino jiems teisę tvarkyti tikėjimo dalykus savo žemėse. Taip, vietoje vienos „Romos tiranijos", Liuterio žodžiais betariant, atsirado tiek tiranijų, kiek buvo kunigaikščių.

Daugelis Vokietijos kunigaikščių pasinaudojo Liuterio teikiama valdžia. Priimdami naują mokslą, galėjo jie išsivaduoti iš ciesoriaus valdžios, padidinti savo valdžią vyskupiška valdžia ir pralobti Bažnyčios turtais. Išvarė iš savo žemių katalikų vyskupus ir kunigus ir jų vieton paėmė pamokslininkus, skelbiančius Liuterio mokslą, išmėtė iš bažnyčių šventųjų paveikslus, sugriovė altorius, pasisavino bažnyčių ir vienuolynų turtus. Taip įvedė (1525—1529) Liuterio tikėjimą savo žemėse miestai: Magdeburgas, Bremenas, Liubekas, Frankfurtas, Niurenbergas, Strasburgas, Ulmas, kunigaikščiai: Saksonijos — Jonas, Hesijos — Pilypas, Brandenburgijos-Kulmbacho — Jurgis ir Kazimieras.

Taip pat padarė Prūsijos kryžiuočių magistras Albertas. Jis paklausęs Liuterio patarimo, primetė savo krašto gyventojams Liuterio mokslą ir pasisavino Ordino žemes, virsdamas pasauliniu jų valdytoju. Daugumas kryžiuočių pasekė savo magistro pėdomis, tie gi, kurie nenorėjo atstoti nuo katalikų Bažnyčios, buvo išvaryti iš Ordino žemių. Bent kiek vėliau ir Livonijos Ordinas priėmė Liuterio mokslą ir įvedė jį Kurše, Livonijoje ir Estonijoje. Taip trumpu laiku Liuterio mokslas išsiplėtė po visą žieminę Vokietiją. Priežasties ūmo jo išsiplėtimo reikia ieškoti visuotiname tikėjimo susilpnėjime. Žmonės linko prie naujo mokslo dėlto, kad jisai žadėjo išganymą be gerų darbų, blogi vienuoliai ir kunigai norėjo nusikratyti celibato apžadų, kunigaikščiai geidė pralobti Bažnyčios turtais. Bet ir tais nelaimingais laikais daugumas Vokiečių gyventojų buvo tikrai prisirišę prie senojo tikėjimo, ir daugelyje vietų protestantizmas buvo įvestas priverstinai. Miestų gaujos, pakurstytos pabėgusiųjų iš vienuolyno kunigų, pradėdavo daryti sukilimus, griauti bažnyčiose altorius, draskyti šventųjų paveikslus ir tuo nugąsdindavo katalikus, pripratusius ramiai gyventi ir kitų neužganti. Naudodamasi tuo, miestų vyresnybė atimdavo katalikams bažnyčias, prisisavindavo vienuolynų turtus, išvarydavo vyskupus ir kunigus ir jų vietoje pastatydavo naujo mokslo skelbėjus. Dažnai tam kartui palikdavo katalikiškas apeigas ir Mišias be pašventinimo hostijos, kad žmonės nematytų didesnės tikėjimo permainos. Tie katalikai, kurie neprisiimdavo priverstinai primesto tikėjimo, turėdavo, pardavę sovo lobį, išsikelti kitur, kur dar valia buvo katalikiškai tikėti.

Kunigaikščiai ir miesto vyresnybė įvedė reformaciją savo žemėse be leidimo aukščiausiosos valstybėje valdžios—ciesoriaus ir seimo. Karolius V, patsai būdamas iš visur suspaustas ir reikalingas knnigaikščių pagalbos karui su turkais, nemokėjo ar nedrįso sulaikyti kunigaikščių nuo katalikų Bažnyčios naikinimo. Jisai vis dar tikėjosi geruoju galėsiąs sugražinti Vokiečiuose tikėjimo vienybę. Tam tikslui kartkartėmis buvo ciesoriaus kviečiami seimai, kurie bet gi prie geidžiamos tikėjimo vienybės neprivedė. Kunigaikščiai, kurie buvo įvedę savo žemėse protestantizmą, niekaip nenorėjo nuo jo atsisakyti, dėlto kad jis buvo jiems

naudingas ir didino jų valdžią. Per Spyros seimą (1529) ciesorius ir katalikų kunigaikščiai reikalavo, kad kunigaikščiai, įvedę permainas, naudodamiesi patys iki visuotino susirinkimo tikėjimo laisve, nepersekiotų savo žemėse katalikų Bažnyčios, negintų Mišių laikyti ir nedarytų naujų permainų, bet jie atsisakė ir protestavo prieš tokį reikalavimą, todėl ir buvo praminti protestantais. Tas vardas paliko paskui bendras visiems tiems, kurie šešioliktame amžiuje atsiskyrė nuo katalikų Bažnyčios ir priėmė Liuterio arba kitų reformatorių mokslą.

Augsburgo seimas (1530) nutarė palaikyti katalikų tikėjimą, reikalavo katalikams sąžinės laisvės ir grąžinimo išplėštų bažnytinių žemių. Protestantų kunigaikščiai ir miestai sudarė Šmalkaldų sąjungą (1531) ir padarė sutartį su svetimomis valstybėmis, net su turkais. Taip susijungę stengėsi išplėšti nuo vyskupų kuo daugiau žemių ir, panaikinę jose katalikų Bažnyčią, sustiprinti savo valdžią. Daugelyje vietų jiems tai pavyko.

1542 metais visa šiaurinė Vokietija buvo jau protestantų valdžioje. Pagaliau ciesorius ir katalikų kunigaikščiai įsitikino, kad gerumu ir tarybomis nė protestantų nesugrąžins į katalikų Bažnyčią, nė savo žemių neapgins ir pradėjo rengtis į karą, kurs prasidėjo 1546 m. Pradžioje viršus buvo katalikų pusėje. Bet jie nemokėjo tuo savo laimėjimu pasinaudoti. Pasalingas Saksonijos kunigaikščio Mauricijaus parsimetimas į protestantų pusę pradėjo jiems laimėti kovą su katalikais. 1555 m. katalikai ir protestantai susitaikė Augsburge šiomis sąlygomis: valstybės luomai arba valdovai gali pasirinkti sau katalikų arba liuteranų tikėjimą ir įvesti jį savo žemėse (cuius regio, eius religio). Jei kas gyventojų nenori priimti kunigaikščio įvedamojo tikėjimo, tai gali išsikelti kitur; protestantų kunigaikščiams pripažintos atimtos bažnytinės kunigaikštijos ir teisė užvesti jose tokį tikėjimą, kokį išpažįsta jie patys; miestuose, kame ligšiol buvo išpažįstama du tikėjimu, tokia pat tvarka ir toliau paliekama. Jei kas iš dvasiškių priima Liuterio tikėjimą, tai netenka užimamos vietos ir negali savo žemėms primesti tikėjimo. Šio paskutiniojo punkto protestantai nepriėmė.

Švedijoje.

Karalius Gustavas Vaza išvarė iš Švedijos vyskupus ir kunigus (1527), parsikvietė liuteranų pamokslininkų, katalikų tikėjimo išpažinimą smarkiausiai užgynė. Bažnyčios turtai buvo suvartoti papildyti ištuštėjusiai valstybės kasai. Dalekarlijos krašto gyventojai sukilo ginti savo tėvų tikėjimo, bet buvo nuveikti. Ir kituose Švedijos kraštuose žmonės nenoromis priėmė jiems primetamą naują tikėjimą. Todėl pradžioje karalius, įvesdamas naują tikėjimą, buvo palikęs katalikų tikėjimo apeigas ir vyskupų vardą.

Norvegijoje.

Gyventojai dar ilgiau negu Švedijoje priešinosi naujo tikėjimo įvedimui, bet kada visi vyskupai buvo uždaryti kalėjimuose (1536), pasipriešinimas buvo nuveiktas. Ilgiausiai priešinosi Islandijos gyventojai. Ir tiktai kuomet buvo nužudytas drąsus katalikų tikėjimo gynėjas vyskupas Aresen (1550), Liuterio tikėjimas gavo viršų.

Danijoje.

Liuterio mokslą įvedė karalius Kristijonas III (1536). Visi katalikų vyskupai buvo uždaryti kalėjimuose. Įvestoji nauja tvarka visą valdžią tikėjimo dalykuose atidavė karaliui. Katalikų kunigams gresė mirties bausmė už įžengimą į Daniją. Bajorai, kurie padėjo karaliui įvesti Liuterio tikėjimą, įgijo savo teisių praplatinimą. Valstiečiai pateko į sunkiausią ponų baudžiavą.

30 metų karas.

Augsburgo sutartis neatnešė Vokietijai geidžiamosios tikybinės ramybės. Katalikai buvo nepatenkinti dideliais savo tikėjimo nuostoliais, protestantai palikimu katalikams bažnytinių kunigaikštijų ir tikėjimo laisvės miestuose. Apie 1580 m. tarp protestantų susidarė judri, stipri kalvinistų partija, kuri nepripažino seimo daugumos nutarimų ir norėjo visiškai katolicizmą

išnaikinti. Revoliucinę protestantų partiją palaikė Francija, norėdama susilpninti Vokietiją ir paimti hegemoniją Europoje.

Protestantai nesiliovė toliau atiminėti bažnytinių žemių ir naikinti jose katalikų tikėjimo. Tai matydami ir katalikų kunigaikščiai pradėjo sekti jų pėdomis ir uždraudė protestantizmo išpažinimą ir platinimą savo žemėse. Ciesorius Ferdinandas II ir kai kurie vyskupai išginė iš savo žemių protestantų mokslo skelbėjus ir uždarė protestantų bažnyčias.

Abi pusi vėl pradėjo rengtis į karą, ir ginklas turėjo išspręsti klausimą, katras tikėjimas turi viešpatauti Vokietijoje. 1606 m. protestantų kunigaikščiai, palaikomi Francijos, susivienijo į Uniją. Jų pėdomis sekdami, katalikų kunigaikščiai sudarė savo Lygą. Jos vadovas buvo Bavarijos kunigaikštis Maksimilijonas ir karžygis—Tilly's. Karas prasidėjo 1618 metais ir tęsės trisdešimt metų. Pradžia buvo laiminga katalikų Lygai. Ciesorius Ferdinandas II nuveikė Čechijos protestantus, kurie pirmieji buvo sukilę. Lygos karvedis Tilly's ir ciesoriaus karvedis Valenšteinas sumušė Danijos karalių Kristijoną IV, stojusi ginti protestantų. Tada ciesorius Ferdinandas II pareikalavo iš protestantų atiduoti bažnytines žemes, užimtas po Augsburgo sutarties. Tą kad ir teisingą reikalavimą sunku buvo išpildyti. Protestantai būtų turėję sugrąžinti daug seniai užimtų žemių (14 vyskupijų, 150 vienuolynų įstaigų, 2.000 parapijų). Tada į karą stojo Švedijos karalius Gustavas Adolfas būk tai ginti protestantų, ištikrųjų norėjo praplatinti savo valdžią Vokietijoje ir likti jos ciesoriu. Jo rinktinė kariuomenė, apmokama Francijos pinigais, persvėrė pergalę į protestantų pusę. Gustavas Adolpas žuvo kovoje, bet protestantai, šelpiami nuolat Francijos, ištesėjo iki galo. Abi pusi, nuvargintos ilga kova, 1648 m. susitaikė Vestfalijoje šiomis sąlygomis: liuteranams ir kalvinistams suteikta pilna tikėjimo laisvė: katalikų ir protestantų kunigaikščiams pripažinta teisė įvesti savo žemėse toksai tikėjimas, kokį jie patys išpažįsta; bet tose žemėse ir kitoms tikyboms pripažinta tokios teisės, kuriomis jos naudojosi 1624 m. Vyskupai, virsdami protestantais, negali prisisavinti vyskupijos žemių, jos turi palikti katalikų Bažnyčiai.

Nors Vestfalijos taikos sąlygos katalikams nebuvo geros, bet gi jos pastatė ribas tolimesniam protestantizmo plitimui. Vokietijos ir jos ciesoriaus galybė išėjo iš to karo labai susilpnėjusi: ciesorius neteko daugelio žemių, turėjo užmokėti sąjungininkams didelę kontribuciją. Francija pasiekė savo tikslą: sugriuvus Vokietijai tapo galingiausioji Europos valstybė. Vokietija nuo karo labai nukentėjo. Švedai sudegino 1976 dvarus, 1629 miestus, 183,000 sodžių. Gyventojų skaičius labai sumažėjo, iš 18 milijonų beliko 4. Dora, mokslas krito. Protestantai, atėmę iš katalikų daug turtų, liko Vokietijoje vadovaujančia gyventojų dalis, katalikai buvo nustumti į antrąją vietą.

Katalikų Lygos vadas Tilly's.

Ulrikas Zvinglijus. Anabaptistai. Kalvinas ir jo mokslo išsiplėtimas.

Zvinglijus.

Liuteris atmetė dievišką Bažnyčios vyresnybės įstatymą ir paskelbė laisvę nuo popiežių ir vyskupų valdžios. Kiekvienas krikščionis be jokių mokytojų galįs, skaitydamas Šventąjį Raštą, atrasti jame „gryną evangeliją". Tuojau atsirado daugiau naujienų mėgėjų kurie nenorėjo aklai tikėti Liuteriui ir priimti jo nuo-

mones, bet kiekvienas pagal savo išmanymą aiškinosi Šventąjį Raštą.

Tokis naujas protestantizmo skelbėjas Šveicarijoje buvo Ulrikas Zvinglijus, Ciuriko bažnyčios pamokslininkas, palaido gyvenimo kunigas. Liuterio pavyzdis ir klotis, kurios jisai susilaukė Vokietijoje, padrąsino ir Zvinglijų palikti savo krašte panašiu reformatoriumi. Būdamas geras liaudies kalbėtojas, Zvinglijus mokėjo patraukti minias.

Zvinglijus daugelyje tikėjimo dalykų skyrėsi nuo Liuterio. Taip, mokė jisai, kad Dievo esą paskirta žmonėms arba amžina prapultis arba laimė, ir žmogus savo gerais darbais negalįs atmainyti to paskyrimo. Žmogus neturįs laisvos valios ir, jei nusidedąs, tai iš būtinumo nusidedąs, ir priežastimi žmogaus nuodėmės ir amžinos jo prapulties esąs patsai Dievas, kursai sutvėręs žmogų su tokiu paskyrimu. Zvinglijus nepripažino Sakramentams galės suteikti žmonėms malonę ir Sakramentus laikė tiktai paprastomis apeigomis. Švenčiausiame Sakramente nėsą Kristaus kūno ir kraujo, esą tiktai atminimas vienijimosi su Kristumi.

Prisirinkęs užtektiną šalininkų skaičių, Zvinglijus su jų pagalba įgijo valdžią Ciuriko miesto valdyboje ir pradėjo kovą su katalikais. Nauja miesto valdyba pripažino Zvinglijaus skelbiamąjį mokslą „tikrąja evangelija“, išvarė katalikų kunigus, atėmė katalikams bažnyčias, išmetė iš jų šventųjų paveikslus, išgriovė altorius ir visame kantone įvedė protestantizmą (1525 m.). Ciuriko pėdomis sekė kai kurie kiti Šveicarijos kantonai. Įvesta protestantizmas Berno kantone (1528), Baziliejos ir St. Gallen miestuose (1529). Zvinglijus ragino visų Šveicarijos kantonų vyresnybę išnaikinti pas save katalikų tikėjimą ir užginti katalikiškas apeigas. Kilo karas tarp katalikiškų ir protestantiškų kantonų (1531), kuriame žuvo ir Zvinglijus. Šveicarija pasidalijo į dvi, beveik lygi dali: vieni kantonai, panaikinę pas save katalikų Bažnyčią, priėmė protestantų mokslą, kiti, kaip buvę, paliko katalikais.

Anabaptistai.

Dar labiau, negu Zvinglijus, nutolo nuo Liuterio mokslo anabaptistai, taip praminti dėl to, jog atmesdami vaikų krikštą,

antrą kartą krikštijo savo išpažintojus, jau užaugusius. Buvo tai kraštutiniai revoliucionieriai svajotojai. Mokė, kad Kristaus bažnyčia susidedanti iš pačių išrinktųjų, apšviečiamų Šventosios Dvasios, kuri kiekvienam suteikianti apreiškimų, ir todėl jiems nereikalingi esą Dievo žodžio apsakinėtojai ir kiti dvasiški vadovai Anabaptistai norėjo užvesti lygų turtų padalijimą, bendrą jų valdymą ir drauginį gyvenimą be jokios vyresnybės, pasaulinės ir dvasiškos. Jų šalininkais buvo daugiausia tamsios gaujos sodiečių ir miesto amatninkų ir kitų rankpelnių. Miunsterio miesto anabaptistai įkūrė savo draugiją pagal savo mokslą. Katalikai ir liuteranai buvo smarkiai anabaptistų persekiojami ir žudomi. Kai kurį laiką rodėsi, jog anabaptistai gaus viršų visoje Vokietijoje. Žiaurus tačiau jų elgimasis su savo priešininkais atstūmė nuo jų daugumą protestantų. Anabaptistų sekta, pergalėta liuteranų, sumenkėjo.

Kalvinas.

Didesnio paplitimo, negu anabaptistai ir Zvinglijaus mokslo pasekėjai, susilaukė nauja protestantų šaka, kuriai davė pradžią Jonas Kalvinas. Gimė jisai Francijoje (1509), jaunystėje lavinosi teisių moksle ir teologijoje. Už liuteriškų nuomonių platinimą apskųstas vyresnybei, turėjo bėgti iš Paryžiaus, slapstėsi kai kurį laiką Navaros karaliaus žemėse, pagaliau apsigyveno Šveicarijoje. Tenai parašė ir paskelbė savo mokslo išaiškinimą ir pagaliau sudarė Genevoje savo mokinių draugiją.

Priimdamas Liuterio mokslą apie visišką žmogaus prigimimo pagedimą, Kalvinas padarė iš jo galutinas išvadas. Mokė jisai, kad Dievas, sutverdamas žmogų, pirm laiko paskyręs jam amžiną laimę arba nelaimę. Per tai tačiau žmogus nenustojąs laisvos valios, ir geri darbai esą reikalingi jo išganymui. Kalvinas niekur neišaiškina, kaip amžiną žmogaus paskyrimą sudérinti su jo valios laisve. Kalvinas pripažino bažnytinei vyresnybei tikėjimo dalykuose didesnę valdžią, negu Liuteris, norėjo, kad ji nepriklausytų valstybės. Kalvinistų draugijos patys rinkosi vyresniuosius. Bet paskui ir kalvinistai pripažino kunigaikščiams

Jonas Kalvinas.

valdžią tikėjimo dalykuose. Patsai Kalvinas, valdydamas Genevoje savo šalininkų draugiją, reikalavo griežto užlaikymo savo mokslo įsakų. Galiau menkiausi dalykai buvo apimti tais priesakais. Genevos gyventojams buvo paskirtas laikas gulti ir keltis, uždrausti pasilinksminimai. Mirtimi nubaudė Ser vedą už priešingų nuomonių skelbimą. Katalikų priklauso mybė, popiežiaus vadinama protestantų vergyste, neturi nė šešėlio panašumo į tą vergystę, kurioje laikė paniuręs Kalvinas Genevos gyventojus.

Kalvinizmas Francijoje.

Kalvino mokslas iš Genevos pradėjo plėstis jo gimtinėje Francijoje, kame kalvinistai buvo pavadinti hugonotais. Katalikų Bažnyčia Francijoje buvo blogoje padėtyje. Karaliai dažnai dalijo vyskupų arba vienuolynų viršininkų vietas lyg užmokestį pasižymėjusiems karininkams arba dvariškiams. Gerai suorganizuota smarkiai varoma hugonotų propaganda turėjo pasisekimo. Tose vietose, kur hugonotai jautėsi esą tvirtesni, stengėsi jie primesti savo mokslą katalikams, griovė jų bažnyčias,

žudė katalikus. Iš to kilo Francijoje ilgas naminis karas tarp hugonotų ir katalikų. Hugonotai įgijo įtakos prie jauno karaliaus Karolio IX. Jo motina Katryna Mediči, bijodama, kad įsigalėjus hugonotams, neišspruktų iš jos rankų valdžia, susivienijo su kunigaikščiais Giuzais, hugonotų vadų priešininkais, ir sutarė su jais išnaikinti visus hugonotus. Panaudojo tam vestuves Navaros karaliaus Henriko su Margarieta, Karoliaus IX seserimi, kada susirinko į Paryžių vyriausieji hugonotų vadai. Katryna Mediči išgavo nuo savo sūnaus sutikimą išmušti visus hugonotus. Naktį prieš šv. Baltramiejaus dieną Paryžiaus gyventojai užpuolė miegančius hugonotus ir išžudė jų apie du tūkstančiu (1572). Buvo išsiųstas įsakymas ir į kitus Francijos miestus išžudyti hugonotus. Bet toli nevisi hugonotai buvo išmušti, tie gi, kurie išliko gyvi, su didesniu įnirtimu vėl pradėjo karą su katalikais, kurs buvo tam kartui nutilęs.

Kaip išviso matyti, šitas hugonotų žudymas turėjo ne tikybinį, bet politinį tikslą. Skerdynes surengusi karalienė Katryna Mediči nė į Dievą netikėjusi, taigi su tikybiniu tikslu negalėjo žudyti protestantų. Po šv. Baltramiejaus nakties Karolius IX išsiuntinėjo pranešimus į kitas valstybes, kad hugonotai buvę padarę suokalbį išžudyti karaliaus šeimyną, ir išnaikinti katalikų tikėjimą, ir jisai, gindamasis, leidęs užmušti kaltininkus. Gavus tokį pranešimą, Romoje buvo atlaikytos pamaldos, dėkojant už Francijos karaliaus ir katalikų tikėjimo išsigelbėjimą. Bet paskui iš savo paryžiskio pasiuntinio gavęs tikrą žinią Gregorijus XIII popiežius labai graudojo, kad karalius pasielgė priešingai Dievo įsakymams.

1589 m. Francijos sostas teko Henrikui IV, Navaros karaliui, hugonotui. Bet katalikų partija jokiu būdu nenorėjo prileisti prie sosto hugonoto. Henrikas IV patsai suprato, kad Francijos katalikai niekuomet nepripažins jo savo karaliumi, todėl išsižadėjo Kalvino herezijos (1593), sugrįžo į katalikų Bažnyčią ir buvo pripažintas visos Francijos karaliumi.

Viešpataujant Henrikui IV pradėjo užgyti žaizdos, padarytos Francijai ilgais naminiais karais dėl tikėjimo. 1598 m. Henrikas IV išleido N a n t e e d i k t ą, kuriuo suteikė hugonotams tikėjimo laisvę. Daug hugonotų sugrįžo į katalikų Bažnyčią. 1685 metais karalius Liudvikas XIV atmainė Nanto edikta ir uždraudė

Kalvino mokslo išpažinimą savo valstybėje. Tada daug kalvinistų, nenorinčių išsižadėti savo tikėjimo, išsikraustė iš Francijos, tiegi, kurie iš baimės virto katalikais, daugiau blogo, ne kaip gero padarė Bažnyčiai.

Kalvinizmas Niderlanduose.

Iš Francijos Kalvino mokslo pateko į Niderlandus (Olandiją), bet pradžioje nedaug čionai teatrado pasekėjų. Niderlandų gyventojai buvo prisirišę prie savo tėvų tikėjimo. Ispanijos karalius Pilypas II, kuriam priklausė Niderlandai, buvo karštas katalikas ir savo pareiga laikė ginti katalikų Bažnyčią. Kalvino mokslo pasekėjai Niderlanduose, kaip ir kituose kraštuose, buvo daugiausia nuplikusieji bajorai, tykojantys pralobti Bažnyčios turtais. Protestantų vadu Niderlanduose pasidarė galingas ir gudrus Oranijos kunigaikštis Vilhelmas. Jo sumanymas buvo atitraukti Niderlandus nuo Ispanijos karaliaus ir pačiam įgyti valdžią. Sukelti Niderlandų gyventojams prieš Ispanijos karaliaus valdžią buvo parkviesti iš Šveicarijos ir Vokietijos protestantizmo skelbėjai. Kilo Niderlanduose maištas (1566). Generolas Alba, paskirtas Niderlandų gubernatorius, nuramino sumišimą, bet skaudus gubernatoriaus elgesys su vietiniais gyventojais padidino neapykantą Ispanijos viešpatavimo. Karas tarp Niderlandų ir Ispanijos pasibaigė tuo, kad šiaurinės Niderlandų provincijos pasiskelbė atskira valstybe (1581), nepriklausoma Ispanijos. Bet Niderlandų katalikai apsivylė manydami, kad jie kovoją dėl savo tėvynės laisvės. Naujoje valstybėje užginta katalikų tikėjimo išpažinimas ir užvestas protestantizmas pagal Kalvino mokslą. Katalikų tikėjimas išliko pietinėse Niderlandų provincijose, kurios paliko Ispanijos valdžioje.

Kalvinizmas Skotijoje.

Geriau prirengtą dirvą, negu Niderlanduose, atrado reformacija Skotijoje. Kunigų ir vyskupų skyrimas čionai nuo senų laikų priklausė karaliams ir bajorams, dvasiškija Skotijoje buvo paniekinime, ir protestantizmas, skelbiamas čionai pamokslininkų iš

Genevos, greitai prigijo. Katalikų tikėjimas buvo panaikintas, bažnyčios jiems atimtos, kunigai išvaryti arba išžudyti ir visame krašte įvestas Kalvino mokslas. Katalikų tikėjimo išpažinimas buvo skaudžiausiai užgintas. Už Mišių klausymą katalikus bausta pirmą kartą turtų atėmimu, antrą kartą mirtimi.

Protestantizmas Anglijoje.

Angliją nuo katalikų tikėjimo atitraukė karalius H e n r i k a s VIII. Jis nebuvo reformatorių mokslo šalininkas, uždraudė savo valstybėje naujo mokslo skelbimą, liepė deginti reformatorių raštus. Laikydamas save dideliu teologu, stojo ginti tikėjimo ir parašė knygą apie septynis sakramentus, už kurią gavo nuo popiežiaus Klemenso VII garbės vardą „tikėjimo gynėjas“. Atsiskyrimo nuo Bažnyčios priežastys buvo asmeninės.

Henrikas VIII, Anglijos karalius.

Henrikas VIII buvo vedęs Katryną, našlę, po mirties savo brolio Arturo, Aragonijos karaliaus dukterį, ir pragyveno su ja moterystėje

septynioliką metų. Katryna buvo vyresnė už Henriką VIII. Su laiku amžiaus skirtumas ir Henriko VIII nesusivaldymas suardė jų dorą sugyvenimą ir sutikimą. Henrikas VIII pradžioje slėpė savo artimą pažintį su dvaro moterimis, kurias nuolatos mainė. Tarp kitų pamylėjo jisai Oną Boleny mergaitę gražios paviršutinės išvaizdos ir greito būdo. Ona Boleyn, griežtai pasakė, jog tesutiksianti būti teisėta jo moterimi. Karaliaus galvoje kilo mintis persiskirti su savo moterimi Katryna ir vesti Oną Boleyn. Persiskyrimo priežastį nurodė tą, kad Katryna buvusi pirma Henriko VIII brolio moterimi, ir todėl jos moterystė su Henriku VIII pagal Bažnyčios įstatymus esanti netikra. Dengdamasis tuo, Henrikas VIII reikalavo nuo popiežiaus Klemenso VII, kad jisai leistų jam persiskirti su Katryna Aragoniete ir vesti kitą žmoną. Popiežius negalėjo išpildyti Henriko VIII prašymo, dėlto kad nuo pirmosios moterystės kliūties duota buvo popiežiaus dispenza, todėl moterystė buvo tikra. Henrikas VIII buvo jau beatsisakąs nuo savo sumanymo, bet tuo tarpu kancleris Tomas Kromvelis patarė Henrikui VIII eiti Vokiečių kunigaikščių pramintu taku ir nusikratyti popiežiaus valdžios. Tada lengva būsią įgyti nuo Anglijos vyskupų leidimą moterystei su Ona Boleyn. Kromvelio patarimas patiko Henrikui VIII. Kranmeras, neseniai paskirtas Henriko VIII pirmuoju Anglijos vyskupu, savo valdžia pripažino Henriko VIII moterystę su Kataryna netikra ir patvirtino jo moterystę su Ona Boleyn. Henrikas VIII prisiėmė Anglijos bažnyčios galvos vardą ir reikalavo nuo vyskupų, kad jie pripažintų tą titulą. Anglijos katalikai turėjo prisiekti pripažįstą Henriką VIII Anglijos bažnyčios galva. Tie, kurie atsisakė duoti tokią prisaiką, buvo mirti pasmerkiami. Tada padėjo savo galvas už tikėjimą vyskupas Fišeras ir buvusis kancleris Moras. Vienuolynai visoje Anglijoje buvo uždaryti, jų turtus pasisavino karalius. Viešpataujant Henrikui VIII, Anglijoje pasmerkta mirti 2 kardinolu, 22 vyskupu, apie 500 kunigų ir vienuolių, 12 hercogų ir grapų, 124 miestiečių, 110 moterų, 38 teologų ir teisininkų. Labiausiai paskutiniais savo amžiaus metais Henrikas VIII susitepė dideliu kraujo praliejimu. Buvo vedęs iš viso 6 pačias,

iš kurių dvi, Oną Boleyn ir Katryną Hovard, liepė nukirsdinti. Dvi pavarė, viena savo mirtimi mirė, viena pergyveno Henriką VIII († 1547). Persekiodamas katalikų Bažnyčią, Henrikas VIII nepriėmė protestantų mokslo, kurio neapkentė, ir taip pat kaip katalikus, persekiojo ir protestantus. Todėl, atsiskirdamas nuo Romos, Henrikas VIII paliko daugumą katalikiškų dogmatų, vyskupų valdžią ir visas Bažnyčios apeigas.

Henrikas VIII mirdamas paliko sūnų Eduardą, gimusį iš Joanos Seymour, ir dvi dukteri: Mariją iš pirmosios moteries Katrynos Aragonietės ir Elzbietą iš Onos Boleyn. Sostą paveldėjo Eduardas, vaikinas dešimties metų. Lig jam užaugsiant valstybę turėjo valdyti tam tikra taryba, sudaryta iš šešiolikos narių. Buvo tai Henriko VIII pagelbininkai katalikų Bažnyčios naikinime. Visi jie širdies gilumoje linko prie protestantizmo, bet prie Henriko VIII gyvos galvos nedrįso to pareikšti. Nebetekus Henriko VIII, galėjo jie atvirai pasirodyti su savo įsitikinimais. Arkivyskupas Kranmeras tuojau parkvietė iš Šveicarijos ir kitų kraštų protestantų pamokslininkų, atmetė Mišių laikymą, įvedė komuniją abiem pavidalais, leido kunigams vesti moteris. Tikėjimo dalykuose pasidarė Anglijoje didelis mišinys.

Mirus Eduardui (1553) Anglijos sostas atiteko Marijai, Katrynos Aragonietės dukterei, karštai katalikei. Pirmiausis jos darbas buvo sugrąžinti viešą išpažinimą katalikų tikėjimo, kurio tebesilaikė daugumas Anglijos gyventojų. Vyskupai, kurie buvo ištremti arba pasitraukę svetur, sugrįžo į savo vyskupijas. Katalikams ir protestantams duota lygi tikėjimo laisvė. Popiežius ir vyskupai patarė Marijai, kad teisingu ir maloniu elgimosi su protestantais grąžintų juos prie senojo tikėjimo. Maištai tačiau, keliami protestantų prieš Mariją, privertė ją smarkiau elgtis su protestantizmo šalininkais. Tai padidino pas protestantus neapykantą katalikės karalienės ir visos katalikų Bažnyčios. Marijos viešpatavimas buvo pertrumpas atitaisyti Henriko VIII darbui († 1558).

Protestantai pavadino Mariją Kruvinąja bet sulyginant Marijos kruvinumą su Henriko VIII ir jo dukteries Elžbietos kruvinumu, tai tas vardas daug teisingiau pritinka šiem dviem valdovam negu Marijai.

Vienatinė sosto įpėdinė liko Elzbieta, Henriko VIII duktė iš Onos Boleyn. Gimimas ir auklėjimas buvo ją padarę protestantizmo šalininke. Bet prie Marijos veidmainingai rodėsi esanti katalikė. Sostui įgyti ieškojo paramos protestantų partijoje ir su jos pagalba tikrai jai pavyko tvirtai nusitverti valdžios. Elzbieta prisiėmė Anglijos bažnyčios galvos titulą, pašalino ir uždarė kalėjimuose katalikų vyskupus, sugrįžusius Marijai viešpataujant, patvirtino įstatymus, išleistus prie Eduardo prieš katalikų Bažnyčią, atmetė Mišias ir Sakramentus, palikdama tiktai Krikštą ir Komuniją, paliko tačiau anglikoniškų vyskupų valdžią ir daug papročių ir apeigų katalikų Bažnyčios. Paskirtos didžiausios bausmės už susižinojimą su popiežium ir priėmimą nuo jo atlaidų ir kitų dvasiškų malonių. Už nevaikščiojimą į protestantų pamaldas katalikai buvo baudžiami didelėmis piniginėmis bausmėmis, todėl jų daugumas nustojo viso savo turto. Pagaliau buvo išleistas įsakymas mirtinai bausti kunigus už Mišių laikymą, išpažinties klausymą arba priėmimą į savo namus kunigo. Tie įstatymai ne iš karto buvo pradėti taikyti.

Aprūpinti Anglijos katalikų reikalams buvo įsteigta seminarija Belgijoje. Popiežius Grigorijus XIII kitą tokią pat seminariją įsteigė Romoje. Kunigai iš tų dviejų mokyklų, slapta atvykdami į Angliją, tvirtino suspaustų katalikų tikėjimą. Elzbieta lig pat savo mirties (1603) nesiliovė persekioti katalikų.

Dar didesnį persekiojimą, negu Anglijos, patyrė Irlandijos katalikai. Tas kraštas, kitą kartą turtingas, buvo naikinamas bado, maro ir persekiotojų kalavijo. Elzbietos kareiviai tūkstančiais žudė gyventojus, buvo nuo airių atimta žemė ir atiduota protestantams ta sąlyga, kad jie neduos savo namuose prieglaudos katalikams. Irlandijos katalikai, nors smarkiai persekiojami, buvo tuo laimingesni už Anglijos katalikus, kad turėjo geresnę dvasiškiją, kurioj neatsirado, kaip Anglijoje, persimetėlių, todėl kad, ir baisiai persekiojami, Irlandijos katalikai nesidavė atitraukti nuo savo tėvų tikėjimo.

Mirus Elzbietai, Anglijos sostas teko Skotijos karaliui Jokūbui, ir abu tuo kraštu susijungė į vieną valstybę. Jokūbo I ir artimųjų jo įpėdinių viešpatavimą užima savitarpio kova įvai-

rių protestantų partijų. Anglijos protestantų bažnyčia paliko vyskupų valdžią ir daug katalikiškų papročių, o Skotijos kalvinistai atmetė katalikiškas apeigas ir nepripažino vyskupų valdžios. Kiekviena jų draugija rinkosi sau vyresnįjį. Todėl Anglijos baž nyčia vadinosi vyskupiška, Skotijos presbiteriška nuo graikiško žodžio presbiter (kunigas). Jokūbas I privertė Skotijos kalvinistus pripažinti Anglijos karalių savo bažnyčios galva ir stengėsi primesti jiems vyskupus, o Skotijos kalvinistai mėgino išsilaužti iš po vyskupų valdžios. Taip besivaržant vyskupiškai ir presbiteriškai partijai, atsirado nauja partija. nepriklausomųjų, iš lotyniško vadinamų independentų, kurie nepripažino tikėjimo dalykuose jokios dvasiškos valdžios, valstybės valdyme priešingi buvo karaliaus valdžiai ir stengėsi užvesti visų gyventojų lygumą ir respublikišką valdymo būdą. Prie Jokūbo I sūnaus Karoliaus I independentai atmainė Anglijoje karališką valdymo būdą, nukirsdino Karolių I. ir paskelbė respubliką. Visą valdžią suėmė į savo rankas independentų vadas Kromvelis. Visas Anglijos protestantų partijas, su kits kita kovojančias, vienijo katalikų tikėjimo neapykanta. Su ypatingu įnirtimu persekiojo jį independentai. Todėl Kromvelio viešpatavimo laikas buvo laikas didžiausio suspaudimo Anglijos katalikams. Kromvelio kareiviai baisiai nuteriojo Irlandiją, prisilaikančią Karolio I pusės, ir be gailesčio žudė visa tai, ką tik galėjo pasiekti jų kalavijas. Apskaito, kad tada pragaišusi pusė Irlandijos gyventojų. Apie aštuonis milijonus akrų žemės buvo atimta Irlandijos katalikams ir atiduota protestantams, atgabentiems iš Skotijos ir Anglijos. Katalikų valdyme beliko vos septinta šalies dalis. Anglų istorikas Hallan sako, kad Irlandijos katalikų suspaudimas tegalįs būti lyginamas tiktai su žydų suspaudimu Jeruzolimos išgriovimo laikais. Visiškam katalikų tikėjimo išnaikinimui Irlandijoje buvo išleisti tam tikri įstatymai. Katalikams užginta žemė pirkti arba nuomuoti ilgam laikui, užginta jiems laikyti savo mokyklos arba leisti vaikai svetur mokytis. Kas, išsižadėjęs katalikų tikėjimo, pereidavo į protestantų, gaudavo tam tikrą metinę pensiją. Katalikai negalėjo gauti jokių vietų valstybėje. Tokį sunkų suspaudimą reikėjo išlaikyti Irlandijos katalikams lig XVIII šimtmečio pabaigos.

Protestantų suskilimas į sektas.

Protestantams tikėjimo taisykle pastačius asmeninę nuomonę, turėjo pas juos žlugti tikėjimo vienybė, ir protestantai suskilo į daugybę sektų. Neskaitant liuteronų, anabaptistų, kalvinistų ir anglikonų, apie kuriuos buvo jau kalbėta, atsirado dar šios žymesnės protestantų sektos:

Pietistai, mažiau žiūri dogmatų, ypatingai pabrėžia maldingumo svarbą. Panašų tikslą turėjo hernguteriai, įsteigę broliško gyvenimo bendruomenę, panašią į vienuolišką.

Puritonai, tai kraštutiniai kalvinistai. Atmetė kryžiaus ženklą, šventas dienas, vargonų vartojimą.

Kurpius Jurgis Foks Skotijoje davė pradžią kvakrams. Jis sakėsi esąs Šventosios Dvasios apšviestas ir pašauktas naujo mokslo skelbti. Smerkė visas pamaldų apeigas, pasilinksminimo ir mandagumo formas, tarnavimą kariuomenėje, priesaiką. Vidujinio apšvietimo kvakrai laukė susirinkimuose drebėdami ir dūsaudami, todėl ir gavo vardą kvakrų-drebančiųjų. Persekiojami Anglijoje, išsikėlė į Ameriką. Ju vadovas Penn įsteigė Amerikoje Pennsilvanijos štatą.

Metodistai, gavo vardą nuo griežtai sutvarkyto gyvenimo (methodus vitae). Laikosi griežtos drausmės. Jų sekta Amerikoje ir Anglijoje labai išsiplėtusi (apie 20 milijonų).

Iš metodistų paskesniais laikais (1865) atsirado Išganymo armija, kariuomeniškai sutvarkyta.

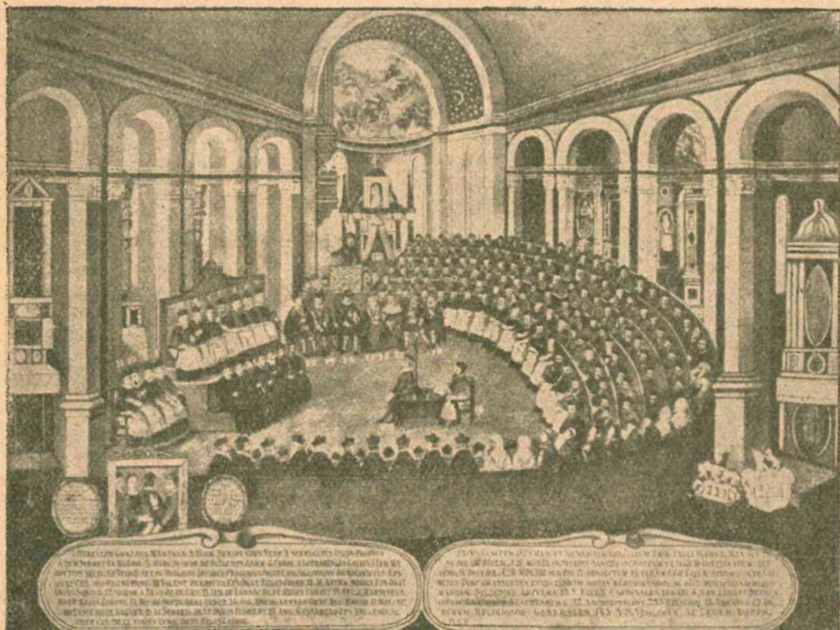
Mormonų sekta atsirado Suvienytose Amerikos Valstijose 1830 m. Jų mokslas — mišinys krikščionių ir žydų mokslo. Atmeta vaikų krikštą, leidžia poligamiją. Išvaryti iš Illinoiso štato, įsikūrė savo štatą Utahoje. Amerikos valstijų valdžia nuo 1884 m. įstatais ėmė drausti jų poligamiją.

Puseistai arba ritualistai atsirado XIX amžiuje Anglijoje. Įvedė pas save daug katalikiškų apeigų, net išpažintį, ir tuo stengėsi anglikonizmą priartinti prie katalikų Bežnyčios. Ta sekta davė katalikų Bažnyčiai tokių žymių vyrų, kaip Nevmannas, Meningas.

Katalikų tikėjimo atgijimas.

Visuotinis Tridento susirinkimas.

Protestantai, ardydami lig šiol buvusią Bažnyčios tvarką, dengėsi tuo, kad jie norį sugrąžinti „gryną evangeliją", buvusią

Visuotinis Tridento susirinkimas.

pirmaisiais amžiais, ir pašalinti visa tai, kas buvę pagadinta ir paskui pramanyta. Pasmerkti popiežių, kaipo heretikai, nepasidavė jų sprendimui, bet reikalavo laisvo visuotinio susirinkimo. Todėl nuo pat protestantizmo pradžios ciesorius Karolius V rūpinosi visuotinio susirinkimo sukvietimu, bet nesutikimai Vokietijos kunigaikščių tarpe ir karas su Francija neleido veikiai įvykinti to sumanymo. Francijos karaliai matė savo naudą Vokietijos kunigaikščių nesutikime ir visaip trukdė susirinkimo sušaukimą. Protestantų kunigaikščiai ir teologai iš tiesų nenorėjo susirinkimo

ir neketino pasiduoti jo sprendimams, todėl nebuvo ko besitikėti, kad susirinkimas sugrąžintų paklydusius į vienybę su Bažnyčia. Dėl visų tų priežasčių susirinkimo sukvietimas ilgai nusivilko.

Tiktai 1545 metais buvo Tridento mieste atidarytas visuotinis vyskupų susirinkimas, sukviestas dviem svarbiem dalykam atlikti: išspręsti tiems tikėjimo dalykams, kuriais protestantai skyrėsi nuo katalikų, ir atitaisyti tvarkai Bažnyčios valdyme. Pirmąjį uždavinį atliko Tridento susirinkimas, išaiškindamas katalikų Bažnyčios mokslą apie Šventąjį Raštą, Bažnyčią, pirmąją nuodėmę, žmogaus nuteisinimą, Sakramentus, atlaidus ir šventųjų garbinimą. Protestantai, pirma taip garsiai reikalavę visuotinio susirinkimo, kada juos užprašė į tą susirinkimą, neatvyko į jį. Tridento susirinkimo vyskupai, išaiškinę Bažnyčios mokslą ir apgynę jį nuo protestantų užpuldinėjimų, užsiėmė taip pat pašalinimu blogų papročių, įsiskverbusių į Bažnyčio s valdymą. Protestantų mokslas dėl to taip greitai paplito, kad daugelyje vietų vyskupai ir kunigai mažai tesirūpino savo pareigomis, ir žmonės nebuvo užtektinai apšviesti tikėjimo dalykais. Įvedimui didesnės tvarkos Bažnyčios valdyme Tridento susirinkimas įsakė vyskupams labiau rūpintis geru išmokymu ir prirengimu kunigų, kiekvienoje vyskupijoje įsteigti jų seminarijų, liepė vyskupams ir klebonams gyventi savo vyskupijose ar parapijose ir rūpintis jų valdymu, užgynė vienam asmeniui turėti keletą vyskupijų arba parapijų, pavedė vyskupų priežiūrai vienuolynus, esančius vyskupijoje. Vyskupams patarė daryti sinodus arba kunigų susivažiavimus tikėjimo reikalams apsvarstyti.

Tridento susirinkimas, du kartu pertraukiamas, laimingai buvo pabaigtas 1563 metais. Jo įstatymai tuojau priimti beveik visuose katalikų kraštuose, visur atnešė laukiamųjų gerų vaisių. Žaizdos, padarytos Bažnyčiai, pradėjo gyti. Bažnyčia po tiek pergyventų nužeminimų ir audrų vėl atgijo pilnu skaistumu krikščioniškos doros. Žmonija dar kartą įsitikino, kad katalikų Bažnyčia tebelaiko gryną Kristaus mokslą ir klaidingų nuomonių sumišime veda žmones išganymo keliu.

Naujos tikybinės draugijos.

Tikėjimui atgyti šešioliktajame amžiuje daug padėjo įsteigimas naujų vienuolynų, labiau atitinkančių to laiko dvasią. Tarp tų vienuolynų pirma vieta pridera J ė z a u s D r a u g i j a i.

Šv. Ignacas Loyola. Ticiano portretas.

Jėzaus Draugijos įsteigėjas buvo šv. Ignacas iš Loyolos, Ispanijos bajoras. Buvo Pampelunos tvirtovės komendantu ir, ją begindamas, buvo sužeistas. Ligoje ėmė skaityti šventųjų gyvenimus ir pasiryžo likti Kristaus kareiviu, atsiduoti platinimui didesnės Dievo garbės ir rūpintis žmonių išganymu. Tam reikėjo įgyti didesnio mokslo. Turėdamas jau trisdešimts su viršum metų, šv. Ignacas sėdo į vieną suolą su vaikais mokytis lotyniškai. Eidamas aukštuosius mokslus Paryžiaus universitete, susipažino su būreliu jaunikaičių vienų su juo nuomonių ir drauge su jais pasiketino darbuotis žmonių išganymui tokiu būdu, kokį geresniu pripažins popiežius. Buvo tai užmazga naujo ordino, kurį patvirtino popiežius Povilas III (1540).

Jėzuitų Ordino organizacija.

Priimant kandidatus, labiau negu kituose ordinuose žiūreta, kad jis būtų sveikas, gabus. Kandidatas turėjo per dvejus me-

tus išlaikyti griežtą bandymą, mokėsi melstis, susivaldyti, klausyti. Gabesnieji po dvejų bandymo metų toliau mokėsi. Baigę gimnazijos kursą, per trejus metus mokėsi filosofijos. Paskui ėjo mokytojų pareigas. Tinkamesni mokėsi dar 4 metus teologijos. Pabaigę mokslus, buvo švenčiami kunigais, galėjo daryti vienuoliškus apžadus.

Ordinas dalijasi į provincijas; jas valdo provincijolas. Provincijos jungiasi į asistencijas. Asistencijos viršininkas yra kartu centralinės valdybos narys, gyvena Romoje prie generolo, kur yra visos organizacijos viršininkas. Jam padeda admonitorius arba kontrolerius, vyriausias sekretorius ir prokuratorius—turto valdytojas. Generolas renkamas visam amžiui, tačiau yra atsakomas Ordinui ir dėl svarbių priežasčių gali būti pašalintas. Mirus generolui, šaukiamas provincijolų ir provincijų atstovų susirinkimas. Tas, lyg parlamentas, sudaro naują centralinę valdybą (asistentus ir admonitorių), renka generolą, nustato valdymo dėsnius. Generolo valdžia yra didelė, jis skiria visus valdininkus, kiekvienas narys be jokio išsikalbinėjimo turi priimti uždedamas pareigas.

Jėzuitų ordinas savo sutvarkymu labai skyrėsi nuo visų lig šiol įkurtų ordinų. Jo nariai nebūtinai turėjo gyventi savo vienuolyne, nelaikė paskirtais laikais bendrų vienuoliškų pamaldų, taigi Bažnyčią per popiežių ir generolą galėjo laisviau sunaudoti jų jėgas. Šv. Ignacas, būdamas pats genialus organizatorius, sukūrė lanksčią ir stamantrią organizaciją, kuri Bažnyčiai pasirodė labai naudinga visišku atsidavimu jos reikalams.

Išmintingai apgalvoti Jėzaus Draugijos įstatai ir geras dvasiškas jos narių išsilavinimas padarė iš jų veiklius darbininkus, kurie labai naudingi pasirodė Bažnyčiai kovoje su protestantais. Todėl Jėzaus Draugija labai greitai išsiplėtė visuose katalikų kraštuose. Mirštant šv. Ignacui (1556), Jėzaus Draugija turėjo jau 1000 narių, kurie sėkmingai darbavosi, gindami ir stiprindami katalikų tikėjimą. Jėzuitų Bažnyčios buvo gražiai įtaisytos, pamaldos jose iškilmingai atliekamos. Jėzuitų mokyklose jaunimas geriau ir rūpestingiau mokomas, negu kitų ordinų mokyklose. Jėzuitai, patys būdami šviesūs vyrai, sumanė pritraukti

į savo mokyklas daug jaunimo ir gerai jų protą ir valią lavinti. Jėzuitų tarpe buvo daug mokytų vyrų, garsių rašytojų, iškalbingų pamokslininkų, todėl jų darbavimasis nebuvo bergždžias. Ištisus kraštus jie suturėjo nuo protestantizmo arba sugrąžino katalikų Bažnyčiai. Tokiu savo darbštumu ir rūpestingumu jėzuitai įgijo daug karštų šalininkų ir užtarėjų, bet taipogi pasigamino daug ir priešininkų, labiausiai protestantų tarpe, kurie kaip įmanydami stengėsi kenkti neapkenčiamam priešininkui, išjuokdami jėzuitų ordiną, platindami prieš jėzuitus kuoneteisingiausius kaltinimus. Daug tų apkaltinimų lig šiol tebeklajoja Bažnyčios priešininkų raštuose, nors tuose kaltinimuose nėra nė kripšto tiesos.

Greta jėzuitų darbavosi šešioliktajame amžiuje ir daugiau vienuolinių draugijų, naujai įkurtų arba sureformuotų.

Naujus kelius labdarybei pramynė **šv. Vincentas Paulietis** (1576—1660). Buvo sūnus neturtingo sodiečio. Tėvai, matydami didelius Vincento gabumus, pasiryžo leisti jį į mokslus. Pabaigė Tulūzos universitetą. Daug prityrė vargo, patekęs į turkų nelaisvę. Sugrįžęs veikė Paryžiuje. Savo malonumu, kuklumu, nusižeminimu mokėjo sugyventi su didikais. Kai kurį laiką buvo Paryžiuje karalienės Margaritos išmaldų dalytoju. Pažinęs žemesniojo luomo vargingą gyvenimą, stengėsi sutvarkyti labdarybę. Kūrė ponių ratelius šelpti pavargėliams. Tų ratelių nariai turėjo lankyti neturtėlius, pažinti jų gyvenimą, reikalingus šelpti. Taip atsirado šv. Vincento konferencijos. Paryžiuje ponios tiek turėjo darbo, kad negalėjo jo atlikti. Vincentui atėjo laiminga mintis duoti joms pagelbininkių. Parinko sodžiaus mergaičių, kurios vykdė labdarybę. Taip atsirado gailestingųjų seserų kongregacija. Jos gyveno bendrai, bet vienuolės nebuvo, nes iš vienuolių anais laikais reikalauta kliauzūros arba užsidariusio gyvenimo. Gyvendamas pas admirolą Gondį, pažino vargingą gyvenimą galerninkų, nusikaltėlių, pasmerktų į sunkius darbus laivuose. Gyveno jie prirakinti prie savo suolų, menkai maitinami. Vincentas gavo leidimą juos lankyti, pamokydavo, paguosdavo, išsirūpino jiems pašalpos, įkūrė ligoninę. Didelis vargas buvo sodiečių, nuvargintų ilgais karais. Vincentas surinko milijonines

sumas jiems šelpti. Matė jų dvasios skurdą, menką supratimą tikėjimo tiesų. Įkūrė kunigų draugiją, kurie laikė misijas sodžiuose, aiškino pagrindines tikėjimo tiesas, laikė rekolekcijas ir taip daug padėjo valstiečiams apsišviesti. Misijonoriai įsigijo namus Paryžiuje, tenai laikė rekolekcijas įvairių luomų žmonėms. Per metus pereidavo apie 800 žmonių per tą misijonorių įstaigą ir taip per 25 metus. Laikė taip pat rekolekcijas tiems, kurie švenčiasi į kunigus, įvedė Paryžiuje kunigų konferencijas arba pasikalbėjimus ir tuo daug padarė dorai pakelti ir dvasiškių ir pasauliečių tarpe. Ilgainiui Francijos vyskupai atidavė misijonoriams seminarijų vedimą. Taip Vincentas sutvarkė labdarybę, paskleidė gailestingumą ir jam mirus visa Francija reikalavo, kad būtų paskelbtas šventu, kas netrukus ir įvyko. Viena poni Vincento pagelbininkė—Marija Liudvika Gonzaga, ištekėjusi už Lenkijos ir Lietuvos karaliaus Vladislovo IV, pargabeno į Lenkiją bei Lietuvą ir misijonorių ir gailestingų seserų. Abi įstaigos naudingai Lietuvoje yra pasidarbavusios. Dabar visur šv. Vincento nurodytais pagrindais tvarkomas pavargėlių šelpimas, steigiant jo konferencijas.

Šv. Juozapas Kalasantas įsteigė draugiją kunigų p i j o r ų, kurie užsiimdavo vaikų mokymu. Mokyti neturtingoms mergaitėms buvo įsteigta u r š u l i n i ų šv. Anielės ir kita draugija A p l a n k y m o š v. M a r i j o s P a n o s. Tos antrosios draugijos įsteigėjas buvo šv. Pranciškus Salezas su šv. Pranciška de Chantal. Šv. Jonas (a Deo) prižiūrėti ligonims ligonbučiuose įsteigė b o n i f r a t r ų arba gailestingų brolių draugiją.

Tridento susirinkimo įstatymai ir vienuolinių draugijų įsteigimas buvo tikroji reformacija arba Bažnyčios drausmės atitaisymas. Protestantų reformacija pasireiškė Kristaus mokslo iškreipimu, Bažnyčios tvarkos ardymu, vaikymu iš vienuolynų vienuolių, užsiimančių malda, mokslu ir gailestingumo darbais. Tikroji reformacija arba atnaujinimas, einąs iš katalikų Bažnyčios, gaivinti tikėjimui vartojo kitoniškų priemonių: aiškino seniai skelbiamąjį Kristaus mokslą, įsakė griežtą Bažnyčios įstatymų laikymą, statė naujus vienuolynus ir pripildė juos naudingais darbininkais. Todėl katalikų reformacijos vaisiai buvo kitoniški, negu protestantų. Iš naujo pražydo katalikų Bažnyčioje mokslas, atgijo dorybė ir

šventybė ir, nors daug sutrunijusių narių atsiskyrė nuo Bažnyčios, į jų vietą Dievo Apvaizda atvedė į katalikų Bažnyčią naujų tautų.

Misijos.

Šešioliktojo amžiaus pradžioje portugalai atrado naują kelią į Indiją ir kitus Azijos kraštus, iš girdėjimo lig šiol težinomus Europos tautoms. Bažnyčiai atsidarė naujų vietų Evangelijai skelbti. Krikščionių mokslo paplatinimui tarp tų kraštų gyventojų, tebesančių pagonystėje, daug pasidarbavo jėzuitai. Garsūs yra misijonoriški Šv. Pranciškaus Ksavero darbai. Prasidėjo jie Evangelijos skebimu Indijos gyventojų tarpe. Vaikų mokymu ir gailestingu ligonių prižiūrėjimu įgijo jisai Indijos gyventojų pasitikėjimo. Per vieną mėnesį pakrikštijo 10000 žmonių. Pastatė 45 bažnyčias. Ilgainiui katalikų skaičius Indijoje ir artimiausiose salose buvo pasiekęs 3 milijonus žmonių. Bet paskui Indijos kraštas teko anglams ir olandams, kurie išvarė katalikų misijonorius. Katalikų skaičius tuose kraštuose sumažėjo. Tvirtai teprigijo katalikų tikėjimas Pilipinų salose, kurios buvo užimtos ispanų (1576). Beveik visi tų salų gyventojai ir lig šiol tebėra katalikai.

Iš Indijos šv. Pranciškus nuplaukė į Japoniją, kur irgi jo darbavimasis atnešė gausių vaisių. Šv. Pranciškaus ir jo draugų pasišventimas, su kuriuo jie šelpė neturtėlius, apleistus Japonijoje, patraukė nemaža pagonių prie krikščionių tikėjimo. 1596 metais būta Japonijoje apie 400000 krikščionių, pradžioje XVII šimtmečio apie 750000, paskui skaičius pasiekė 1 milijoną. Bet 1613 m. prasidėjo katalikų persekiojimas. Anglijos ir Olandijos pirkliai kalvinistai įkalbėjo vyriausybei, kad misijonoriai esą Ispanijos karaliaus agentai, kad Ispanija norinti padaryti Japoniją savo kolonija. Prasidėjo smarkus krikščionių persekiojimas. Per 50 metų tekėjo krikščionių kraujas. Krikščionis būriais žudė. 150 jėzuitų nusipelnė tada kankintinių vainiką. Visi kunigai buvo išžudyti, svetimtaučiams skaudžiausiai užginta įžengti į Japonijos žemę. Ant vieno kalno, kur palaidoti kankiniai, padėtas parašas:

„Kol saulė šviečia žemei, joks krikščionis negal įžengti į Japoniją“. Tiktai katalikų tikėjimo likučiai devynioliktajame amžiuje susilaukė katalikų Bažnyčios atgijimo Japonijoje.

Šv. Pranciškus Ksaveras rengėsi įnešti Evangelijos šviesą ir į Kinų karalystę, bet mirtis neleido jam įvykinti to savo troškimo. Jo įvykdymas teko kitiems Jėzaus Draugijos kunigams. Pirmiesiems Evangelijos skelbėjams tame krašte reikėjo kovoti su didelėmis sunkenybėmis, dėl to kad Kinų gyventojai neapkentė svetimtaučių. Buvo net jiems uždrausta įžengti į Kinus. Tikrasis krikščionių tikėjimo įkūrėjas Kinuose buvo jėzuitas Ričči, vyras mokytas, gerai žinąs Kinų kalbą ir papročius. Lig šiol tebelaikomas vienu rimčiausiu kinologu. Parašė gražia kiniška kalba ne tik pirmą katekizmą, bet ir daugiau knygų. Dėl didelio savo buklumo astronomijos moksle jisai buvo labai gerbiamas Kinų mandarinų ir paties ciesoriaus. Taip jėzuitai, savo mokslu įgiję Kiniečių pasitikėjimą ir pagarbą, praskynė kelią Evangelijai plisti tame krašte. 1611 metais pašventinta katalikų bažnyčia Nankinge. 1651 metais būta jau Kinuose apie 150000 katalikų. Bet ir čionai taip pat, kaip ir Japonijoje, jaunai katalikų Bažnyčios atžalai reikėjo pergyventi sunkių ištyrimų. Prasidėjo katalikų tikėjimo persekiojimas, visiškai nepasibaigęs lig mūsų laikų. Bet, nors ir vargiai, katalikų Bažnyčia Kinuose augo.

Amerikoje.

Labiau, negu Azijoje, vyko Evangelijos skelbimas Amerikos kraštuose, atrastuose Kolumbo baigiantis penkioliktajam amžiui, nors ir čionai Evangelijos skelbėjo darbas buvo labai sunkus. Daugumas Amerikos gyventojų buvo žmonės laukiniai, žiaurūs. Pas kai kuriuos buvo paprotys užmušinėti savo priešininkus ir valgyti jų kūnus, arba daryti dievams aukas iš žmonių kraujo. Tokias laukines tautas sunku buvo apšviesti mokslu, taip nesutinkančiu su jų papročiais ir būdu. Juo sunkiau buvo atvesti Amerikos indiečius į katalikų Bažnyčią, kad ispanai nedavė pagonims doro pavyzdžio. Indijonai neapkentė ispanų, kurie, iš svetur atvykę, visaip skriau-

dė ir naudojo indijonus. Bet, nors ir sunkiai, katalikų tikėjimas, palaikomas stiprios Ispanijos vyresnybės, prigijo Meksike, Peru, Čili, Brazilijoje. XVII šimtmečio pradžioje Šiaurinės ir Pietinės Amerikos kraštuose buvo 10 milijonų katalikų, 5 arkivyskupijos, 17 vyskupijų, 2 universitetai. Bažnyčia, apšviesdama Amerikos tautas Kristaus mokslu, gynė jas drauge, kiek galėdama, nuo ispanų skriaudų ir priešinosi baudžiavos užvedimui. Vyskupas Las Casas, vadinamas indiečių užtarėju, savo knygoje „Le Confessionario" sako, kad kunigas neturi duoti išrišimo tiems ispanams, kurie nenori sugrąžinti laisvės savo baudžiauninkams. Jo nuomonė buvo pripažinta teisinga visų Amerikos vyskupų. Ispanai kolonistai apskundė už tai Las Casasą ciesoriui Karoliui V, būk jisai kurstąs Amerikos gyventojus prieš Ispanijos viešpatavimą. Las Casas turėjo važinėti 7 kartus į Ispaniją teisintis ir ginti Amerikos gyventojų, kol iškovojo baudžiavos panaikinimą (1542). Paragvajaus krašte jėzuitai, gindami vietinius gyventojus, steigė redukcijas arba laisvų indiečių valstybes, į kurias europiečiai nebuvo įleidžiami. Vadovaujant misijonoriams, indiečiai patys valdėsi, mokėdami Ispanijos vyriausybei paskirtus mokesčius. 1730 metais tokių redukcijų buvo 71, gyventojų jose 280000. Paskui, kada jėzuitai buvo vyriausybės išvaryti, jų vedamos redukcijos sugriuvo. Taigi misijonoriai atliko pietinės ir vidurinės Amerikos kraštuose didelį kultūros darbą. Auksinėmis raidėmis įrašė savo vardą labdarybės lakštuose Petras Klaveris, stengdamasis palengvinti vergų negrų likimą, masėmis pardavinėjamų Kolumbijos rinkose.

Protestantai Lietuvoje.

Bažnyčia Lietuvoje.

Katalikų tikėjimas, Lietuvoje, neseniai teįvestas, nebuvo dar gerai prigijęs. Nebuvo užtektinai bažnyčių. Ypačiai trūko bažnyčių Žemaičiuose. 1523 m. Vilniaus vyskupas Jonas, iš Lietuvos knnigaikščių, lankydamas Šiaulių karališkus valsčius, atrado

Pakuršėje daugybę žmonių, tebegyvenančių be jokio krikščionių tikėjimo pažinimo, dėl to kad toje apylinkėje visai nebuvo bažnyčių. Vėliau tiktai čionai pastatytos bažnyčios Joniškyje, Žagarėje. Taip pat nebuvo bažnyčių Žemaičių pakraštyje, kur dabar miesteliai Palanga, Darbėnai, Kartena, Gargždai, Kuliai, Veviržinai, Salantai, Plungė. Trūko bažnyčių ir kitur. Parapijos buvo labai plačios, be ribų. Trūko ir kunigų. Seminarijų kunigams prirengti nebuvo.

Bažnyčiai laisvai plėtotis labai kenkė didžiųjų kunigaikščių pasisavintoji teisė skirti kunigus ir vyskupus. Didieji kunigaikščiai, būdami drauge ir Lenkijos karaliais, dažnai gyvendavo Lenkijoje, todėl vietas Lietuvos bažnyčiose dažnai gaudavo lenkai, visai nemoką lietuviškai. Naudos iš tokių kunigų ateivių nedaug tebūdavo. Matyti, skundai dėl tokio neužtektino Bažnyčios reikalų aprūpinimo Lietuvoje buvo pasiekę ir Romą. Popiežiaus Klemenso VIII nuncijus Malaspina įgaliojo Aleksandrą Kumuliejų ištirti bažnytinę tvarką Vilniaus vyskupijoje. Kumuliejus, aplankęs Vilniaus vyskupiją (1595—1597), pranešė radęs daug bažnyčių be kunigų, prie kitų bažnyčių radęs kunigų, nemokančių lietuviškai, taigi žmonėms visai nenaudingų. Tokiose vietose žmonės gyveną be tikėjimo dalykų supratimo. Kumuliejus, sutinkant karaliui Zigmantui Vazai, įsakė, kad iš vyskupijos pinigų būtų paskirta 10000 florenų Vilniaus seminarijai, kad joje mokintųsi į kunigus 10 arba 15 lietuvių jaunikaičių. Apie mažą žmonių apsišvietimą tikėjime rašo ir kanauninkas Daukša prakalboje prie savo Postilės. Priežastis nurodoma ta pati — neužtektinas kunigų mokėjimas lietuviškai. Jei toki buvo katalikų Bažnyčios būtis baigiantis XVI amžiui, kada jau buvo prasidėjęs bažnytinės dvasios atgijimas, tai juo liūdnesnis jisai turėjo būti prieš protestantimzo pradžią.

Protestantų mokslo plitimas.

Tokioje dirvoje ėmė tarpiai augti naujo mokslo sėkla, atnešta iš Vokietijos. Naujas mokslas labai patiko bajorams. Protestantai, išsiverždami iš po vyskupų valdžios, atimdavo baž-

nyčios turtus, išvarydavo iš savo dvaro kleboną, į jo vietą pastatydavo naujo tikėjimo skelbėją, priklausomą nebe vyskupo, bet pono. Taigi naujas tikėjimas ir tuo tiko bajorams, kad didino jų valdžią, kurios taip godi buvo Lietuvos bajorija.

Pirmieji protestantų mokslo skelbėjai atvyko į Lietuvą iš Prūsų. Daug Lietuvos diduomenės, kuri mokėsi Vokietijos universitetuose, išvirto protestantais; jie, grįžę namo, platino naują tikėjimą savo giminių ir pažįstamų tarpe. Mažesnieji bajorai garbe sau laikė visame sekti didikus, todėl irgi virto protestantais. Kol Lietuvą valdė Zigmantas Senasis, protestantai nedrįso atvirai stoti prieš katalikus. Bet, palikus didžiuoju kunigaikščiu Zigmantui Augustui, kurs buvo bent kiek palinkęs į protestantų pusę, protestantai ėmė drąsiai skleisti savo mokslą. Apie Zigmanto Augusto dvarą Vilniuje susispietė naujo tikėjimo šalininkai. Paties dvaro pamokslininko kunigo Lizmanino (pranciškono) buvo platinamos knygos, ginančios protestantų tikėjimą. Protestantų vadovu pasidarė aukščiausiasis Lietuvos valdininkas, Vilniaus karvedys ir kancleris Mikalojus Radvila Juodasis, turįs didelį Zigmanto Augusto pasitikėjimą. Jis įvedė protestantizmą savo dvaruose, pargabeno iš Lenkijos naujo tikėjimo skelbėjų, savo pinigais išleido lenkiškai protestantiškąją Bibliją.

Naudodamiesi savo valdžia, Lietuvos didikai protestantai stengėsi primesti savo tikėjimą savo pavaldiniams valstiečiams. Štai keletas tokių pavyzdžių. Radvila, užgriebęs Saločių bažnyčios turtus, pačią bažnyčią liepė sugriauti. Kelmės, Raseinių, Kedainių, Kurtuvėnų, Pašušvės ir kai kurias kitas bažnyčias kalvinistai pavertė savomis. Daugelis bažnyčių stovėjo be kunigų, jų turtus buvo užgrobę kalvinistais virtę ponai. Krištopas Radvila (1. V. 1589 m.), patvirtindamas Biržų miestui Magdeburgo teises, duotas karaliaus Zigmanto III, jo dokumentą įteikė su sąlyga, kad miesto viršininku (burmistru) ir valdininkais(patarėjais ir lavininkais) būtų renkami gyventojai ne kito tikėjimo, tiktai Liuterio, Kalvino arba stačiatikių. Vnučkienė užrašė Šidlavo dvarą ir Pašakarnių palivarką protestantų bažnyčiai ir mokyklai su ta sąlyga, kad mokytojais tegali būti evangelikai, nors mokiniai priimami ir ne evangelikai. Jie šventomis dienomis turi su mokytojais vaikščioti į kalvinistų bažnyčią. Dvaro urėdai tegali būti kalvinistai, katalikams amžinai esą uždraudžiama Šidlavo dvare turėti valią. Kelmėje buvo vartojama „Kunica": valstiečiai, kurie

nevaikščiojo į protestantų pamaldas, buvo šventoriuje per pamaladas prirakinami retežiais prie bažnyčios sienos.

Protestantų mokslas plačiai buvo paplūdęs visoje Lietuvoje. Bajorijos žymi dalis buvo išvirtusi protestantais. Žmonėms sodiečiams naujas tikėjimas buvo visai svetimas ir nesuprantamas. Jie pradžioje po senovei rinkosi į bažnyčias, kalvinistų užimtas, bet, girdėdami jose skelbiant naują tikėjimą ir nežinodami, kaip betikėti, visai nustojo vaikščioti į tas bažnyčias. Kai kur, kaip antai Žemaičių pajūryje, kur maža tebuvo bažnyčių, žmonės, neišmokyti katalikų tikėjimo, išsiblaškius katalikų kunigams sugrįžo prie pagoniškų papročių.

Katalikų tikėjimo atgijimas. Protestantų mokslas greitai, kaip pavasarį patvinusi upė, buvo užliejęs Lietuvą, bet greitai ir nuseko, kaip tiktai katalikai iš tiesų stojo į kovą su juo. Protestantai silpni buvo tuo, kad jų pačių tarpe nebuvo vienybės. Atmetę Bažnyčios vyriausybę ir jos valdžią, tuojau patys savo tarpe susiskaldė, pasidalijo į kelias šakas: liuteronų, kalvinistų, socinijonų, arijonų. Susiskaldę ėmė savo tarpe ginčytis. Kaikurie protestantai atmetė pamatinius Kristaus mokslo dalykus ir tuo atstūmė daugumą žmonių, kurie norėjo ir protestantais būdami palikti krikščionimis. Tuo tarpu katalikai vis labiau rūpinosi savo tikėjimo gynimu. Didžiausis nuopelnas tame dalyke pridera Varmijos vyskupui Hozijui ir popiežiaus pasiuntiniui Komendoniui. Juodu stiprino svyruojančius, telkė į krūvą veikliuosius katalikus. Prikalbino Zigmantą Augustą, kad viešai senate priimtų Tridento susirinkimo nutarimus.

Svarbiausieji kovotojai su protestantais buvo mokyti ir uolūs kunigai jėzuitai. Kardinolas Hozijus pirmiausias juos pargabeno į savo vyskupiją (1565). Paskui juos parsikvietė Vilniaus vyskupas Protasevičius (1569). Jėzuitai tuojau įsteigė savo gimnaziją Vilniuje, o paskui (1579) atidarė ir akademiją aukštiesiems mokslams. Gerai sutvarkytos jėzuitų mokyklos sutraukė daug jaunimo, kurs, geriau pažinęs katalikų tikėjimą, labiau ėmė jį branginti. Daugelis protestantų vaikų sugrįžo į katalikų tikėjimą. Jėzuitai išauklėjo daug mokytų ir uolių kunigų, kurie paskui

parapijose dirbo toliau tikėjimo gaivinimo darbą. Be to, jėzuitai kovojo prieš protestantus raštais, viešomis disputomis. Žmonių

Kardinolas Hozijus, Varmijos vyskupas.

įtikėjimas į protestantų mokslingumą žymiai sumažėjo, katalikai pasidarė drąsesni. Taip darbuojantis jėzuitams, protestantų skaičius ėmė mažėti.

Žemaičiuose tikrasis katalikų tikėjimo atgaivintojas buvo vyskupas Merkelis G i e d r a i t i s (1575—1609). Jis parsikvietė iš Vilniaus keletą kunigų, mokančių lietuviškai, ir pavedė jiems be kunigų likusias bažnyčias. Patsai važinėjo po vyskupiją, sakydamas pamokslus lietuviškai, klausydamas išpažinties, tvirtindamas žmones tikėjime. Jo pakviestųjų keletas jėzuitų taip pat važinėjo po vyskupiją, mokydami žmones tikėjimo dalykų. Žemaičiai, geriau supratę savo tikėjimą, ėmė grįžti į katalikų Bažnyčią.

Vyskupas Valerijonas Protasevičius.

Žemaičių vyskupas Jurgis Petkevičius, per kurio apsileidimą buvo įsigalėję Žemaičiuose protestantai, gyvenimo pabaigoje suprato savo kaltę ir, norėdamas ją atitaisyti, užrašė nemažą pinigų sumą įsteigti seminarijai. Vyskupas Giedraitis už tuos pinigus pastatydino Vilniuje namus klierikams, kurie mokysis teologijos. Taip apsčiai jaunimo galėjo rengtis į kunigus. Be to vyskupas Giedraitis, pargabenęs į Varnius du jėzuitu, pavedė jiems mokyti jaunimą, norintį eiti į kunigus. Taip kunigų skaičius Žemaičių vyskupijoje žymiai padidėjo.

Bažnyčių pirmiau buvo nedaug, daugelis jų buvo atimta arba sugriauta kalvinistų. Vyskupas Giedraitis pastatė daug naujų. Seimas (1587) pripažino, kad atimti bažnyčių turtai turi būti sugrąžinti. Katalikams per teismus pavyko atieškoti daug bažnyčių. Daugumui kalvinistų sugrįžus į katalikų Bažnyčią, kalvinistais beliko viena didikų giminė — biržiškių Radvilų. Protestan-

tų vadų susidėjimas su švedais, prūsais dar labiau sukėlė prieš juos Lietuvos ir Lenkijos katalikų visuomenę. Per karus žlugo jų įstaigos ir nebegalėjo atsistoti. Kalvinistų skaičius Lietuvoje labai sumažėjo, tenai teišliko jų salelės, kur valstiečiai buvo valdžioje kalvinistų didžiūnų, kaip antai apie Biržus, Nemunėlio Radviliškį, Papilį, valsčiuose Radvilams priderėjusiuose.

Protestantais paliko visi Prūsijos lietuviai, buvusieji valdžioje protestanto Prūsijos kunigaikščio.

Tikybinė kova Lietuvoje ėjo daug ramiau, negu kitur, kruvinų susirėmimų lyg ir nebuvo. Smarkiausiai kovota Vilniuje, kur gyventojų daugumas — katalikai buvo laisvesni. Dviem atvejais (1611 ir 1682) lig pat pamatų buvo sugriauta kalvinistų šventykla su trobesiais.

Bažnyčios padėtis Lietuvoje.

Vilniaus vyskupai.

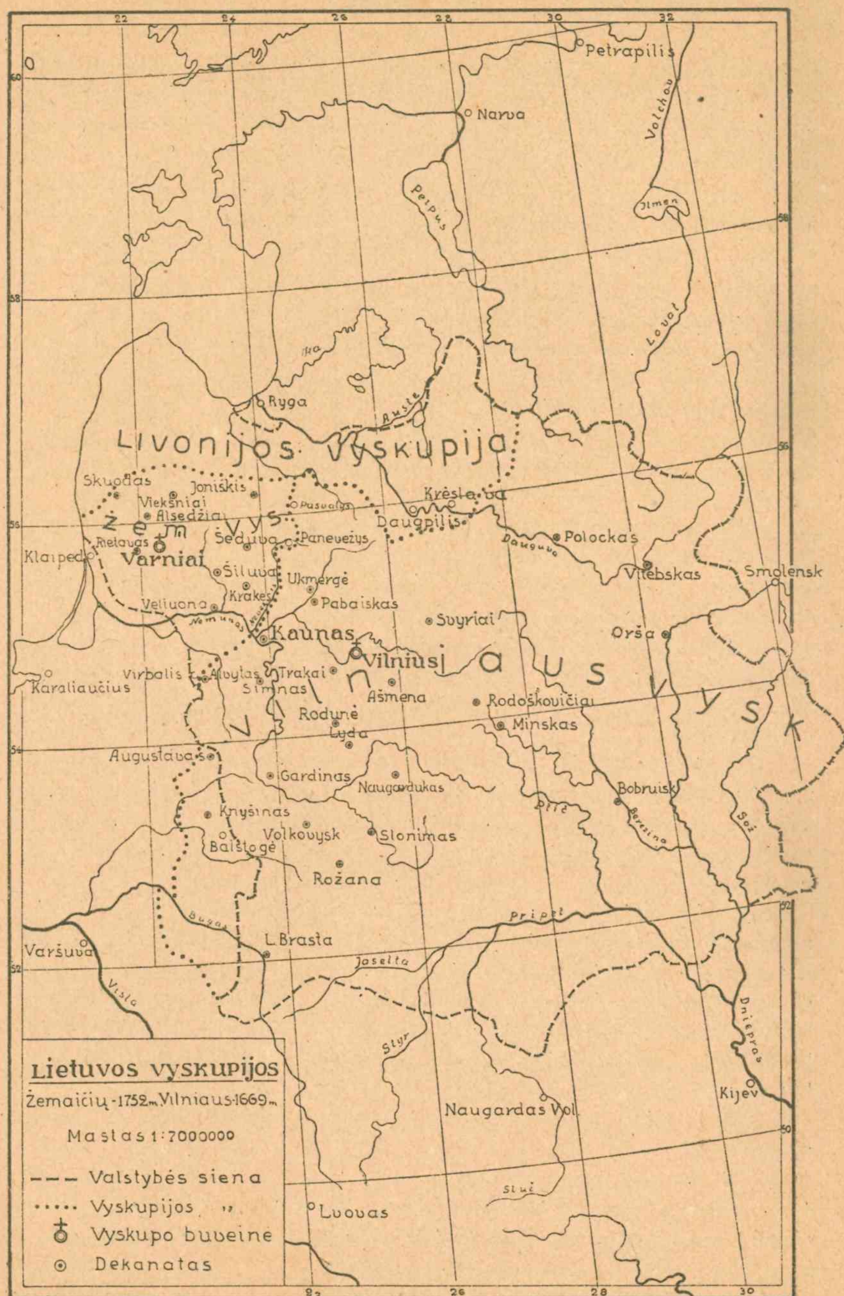
12. Albertas Radvila (1507—1519). Dalyvavo Romoje visuotiniame Laterano susirinkime.

13. Valerijonas Protasevičius Šuškauskas (1556—1580), iš Lucko vyskupų. Pradžioje buvo labai užsiėmęs valstybės reikalais. Tuo tarpu išsiplėtė protestantizmas. Katalikų tikėjimui ginti Protasevičius parkvietė į Vilnių jėzuitų, buvo jų globėjas, užrašė žemių jų mokykloms išlaikyti. Įsteigė bendrabutį neturtingam jaunimui (Valerijono bursa).

14. Jurgis kunigaikštis Radvila (1581—1591), sūnus protestantų šulo Mikalojaus Radvilos Juodojo, maldingas ir uolus Bažnyčios reikaluose. Įsteigė kunigų seminariją (1582). 1583—1586 buvo valdytoju Livonijos krašto. Vieton išnykusių Rygos, Ezelio, Dorpato, Kuršo vyskupijų įsteigė naują vyskupiją Vendene. Rūpinosi, kad kunigai gyventų, kaip buvo įsakyta Tridento susirinkimo. Pastatė daug naujų bažnyčių. Popiežius pakėlė jį į kardinolus. Žinomas mokslo globėjas, palaikė jėzuitų akademiją. Atliko kunigų susivažiavimą. Persikėlė į Krokuvos vyskupiją.

Zigmantas Vaza paskyrė vyskupu Bernardą Maciejauską. Lietuvos diduomenė nenorėjo priimti, kaip ne Lietuvos piliečio. Dėl tos priežasties vyskupija ilgai buvo be vyskupo. Pagaliau buvo paskirtas

15. Benediktas Voina (1600—1615), bažnyčios parama. Jam rūpinantis, pripažintas šventuoju Kazimieras karalaitis (1604). Padėjo pa-

Petrapilis
Narva
Volchov
Peipus
Ilmen
Lovat
Ryga
Ruse
Livonijos vyskupija
Skuodas
Viekšniai
Joniškis
Alsedžiai
Pasvalys
Krėslava
Daugpilis
Polockas
Dauguva
Žem
Vys
Rietavas
Varniai
Klaipeda
Šeduva
Panevežys
Šiluva
Ukmergė
Krakės
Pabaiskas
Vitebskas
Smolensk
Veliuona
Nemunas
Kaunas
Svyriai
Orša
Vilnius
Vilni
aus vysk
Virbalis
Alvytas
Trakai
Karaliaučius
Simnas
Ašmena
Rodoškovičiai
Rodunė
Lyda
Minskas
Augustavas
Gardinas
Naugardukas
Bobruisk
Knyšinas
Volkovysk
Slonimas
Balstogė
Rožana
Bugas
Pripet
L. Brasta
Varšuva
Jaselta
Visla
Styr
Dnieprus
Kijev
Naugardas Vol.
Sluč
Lvovas
Lietuvos vyskupijos
Žemaičių - 1752 m. Vilniaus - 1669 m.
Mastas 1:7000000
Valstybės siena
Vyskupijos „
Vyskupo buveinė
Dekanatas

matus jo bažnyčiai. Atliko tris kunigų suvažiavimus. Suteikė palengvinimų savo žemių valstiečiams. Darė skaudžias atgailas plakdamasis. Per karą dėl Livonijos savo pinigais pastatė du pulku. Mirė Padvoje, kur buvo išvažiavęs gydytis.

16. Eustachijus Valavičius (1616—1630), aukštos kilmės. Mokėsi Romoje. Iškalbingas, geros širdies. Dalyvavo dažnai pasiuntinybėse. Bažnytinės dvasios vyras. Pargabeno į Vilnių bernardinų ir karmelitų, įsteigė namus paliegusiems kunigams.

17. Abraomas Voina (1631—1649), iš Žemaičių vyskupų. Dar nebūdamas vyskupu, pagarsėjo kaipo kovotojas su protestantais disputose ir teismuose. Savo tėviškės turtus vartojo bažnyčioms statyti ir puošti. Pargabeno į Vilnių bonifratrų.

18. Jurgis grapas Tiškevičius (1650—1656), iš Žemaičių vyskupų. Užeinant Maskvai, su bažnyčios brangenybėmis išvažiavo į Prūsus, kur ir mirė.

19. Jonas Karolius Daugėla Zaviša (1656—1661), aukštos kilmės. Būdamas daugiausiai prie karaliaus, Vilniuje mažai tegyveno.

20. Jonas Bialozoras (1661—1665), sumanus politikas, visa širdimi tėvynei atsidavęs, duosnus Bažnyčios reikalams. Per karus buvo patekęs į kazokų ir švedų rankas, bet vis išsivaduodavo. Įsteigė Vilniuje Kalvariją paminėti Lietuvos išvadavimui iš rusų. Rūpinosi žmonėmis, nuo karo nukentėjusiais. Kraštas per karą buvo labai nukentėjęs nuo kariuomenės, savos ir svetimos.

21. Aleksandras Sapiega (1666—1671), iš Žemaičių vyskupų. Gailestingas neturtėliams, jų tėvu vadinamas. Atliko kunigų susivažiavimą. Vilniaus karvedys Mykolas Kazimieras Pacas pastatė labai gražią bažnyčią Antakalnyje (1668—1682). Dirbo dailininkai, iš Italijos pargabenti.

22. Mikalojus Steponas Pacas (1672—1684), Trakų karvedys. Nebūdamas dar dvasiškiu, dalyvavo karuose su kazokais. Nebejaunas (apie 50 metų) gavo iš karaliaus paskyrimą į Vilniaus vyskupus. Romoje pašvęstas kunigu. Kapitula, juo nepatenkinta, sustabdė konsekracijos bules ir ilgai varžėsi dėl vyskupijos valdymo. Pagaliau susitaikė. Prieš mirtį Pacas garsius savo rūmus Varšuvoje užrašė Vilniaus vyskupams.

23. Aleksandras Kotavičius (1685—1686) pargabeno į Vilnių misijonorių.

24. Konstantinas Kazimieras Brastauskas (1687—1722), aukštos kilmės. Mokėsi Romoje. Buvo labai griežtas. Todėl susiginčijo su hetmanu Sapiega, kurs buvo pastatęs vyskupo žemėse kareivius ir tuo labai vargino vyskupo valstiečius. Vyskupas paskelbė prieš

hetmaną ekskomuniką. Vyskupo byla su hetmanu ilgai buvo vedama Romoje ir pas karalių. Pagaliau abi pusi susitaikino. Karūnavo šv. Marijos paveikslą Trakuose. Pastatė rūmus Verkuose. Pargabeno į Vilnių pijorų. Atliko kunigų susivažiavimą. Dėl karo su rusais ir švedais su brangiomis relikvijomis du kartu buvo pasitraukęs iš Vilniaus.

Žemaičių vyskupai.

19. Merkelis Giedraitis (1575—1609). Davė įstatų, nustatančių valstiečių pareigas bažnyčių žemėse, kad klebonas per daug neapsunkintų valstiečius mokesniais ir darbais.

20. Mikalojus Pacas (1610—1619). Drauge su kitais didikais įsteigė jėzuitams vienuolyną Kražiuose, kurs paskui tapo švietimo židiniu visam Žemaičių kraštui. Atimta prie jo iš kalvinistų Šiluvos bažnyčia. Pastatyta Šiaulių bažnyčia. Mirė Padvoje.

21. Stanislovas Kiška (1619—1625). Paskelbė Tridento susirinkimo nutarimus (1622). Mirė nuliūdęs, matydamas, kaip labai bažnyčios nukentėjo dėl švedų užpuolimo.

22. Abraomas Voina (1626—1630). Rūpestingai valdė vyskupiją.

23. Merkelis Geiša Eliaševičius (1630—1633), iš senoviškos žemaičių didikų Gedigaudų giminės. Labai darbštus, garsus pamokslininkas. Prie jo baigė nykti kalvinistų tikėjimas. Merkelis Giedraitis tapdamas Žemaičių vyskupu teradęs 8 bažnyčias, prie Geišos buvo jų 73, neskaitant koplyčių.

24. Jurgis grapas Tiškevičius (1633—1649), išmintingas, mokytas, maldingas. Kelis kartus aplankė visą vyskupiją, atliko 5 kunigų susivažiavimus. Kalvarijoje įsteigė stacijas. Patsai pirma kalnus vaikščiodamas, barstė kelią šventa žeme, iš Palestinos parvežta. Popiežius pavedė prie jo Žemaičių vyskupams Kuršo vyskupijos valdymą. Pargabeno karmelitų į Linkuvą, benediktinių į Kražius. Steigė šv. Izidoriaus krikščioniško mokslo draugijas. Įsteigė Krakėse šv. Katrynos vienuolyną. Pirmininkavo katalikų ir protestantų teologų susivažiavime, sušauktame karaliaus Vladislovo IV.

25. Petras Parčiauskas (1650—1659). Atliko kunigų susivažiavimą. Vyskupija labai nukentėjo nuo švedų, kurie degino bažnyčias ir sodžius, mušė nekaltus žmones. Vyskupas išpirko daug žmonių, atstatė keletą sudegintų bažnyčių. Buvo maras. Daug žmonių išmirė. Pasirašė Kedainių sutartį.

26. Aleksandras kunigaikštis Sapiega (1659—1667). Žmonės buvo labai suvargę nuo karo.

27. Kazimieras Pacas (1668—1695). Pastatė vieton sudegusios mūrinę katedrą. Sutvarkė pavargėlių šelpimą: liepė, kad klebonai

tikriems pavargėliams išduotų tam tikrus ženklus. Pavargėlių skaičius dėl to pusiau sumažėjo.

28. Jonas Hieronimas Krišpinas Kiršteinas (1695—1708). Rinko pinigų atvaduoti žmonėms nuo švedų kariuomenės lupimo.

29. Jonas Zgierskis (1709—1714). Siautė maro liga, vietomis žmonių visai neliko.

30. Povilas kunigaikštis Sapiega, cistersų vienuolių viršininkas, mirė nė nepamatęs savo vyskupijos.

31. Aleksandras Mikalojus Horainis (1717—1735). Rinko pinigų Rusijos kariuomenės generolams atsipirkti nuo lupimo. Mirė Prūsuose. Parašė knygą šv. Juozapo apie visokias brolijas.

32. Juozapas Mykolas Karpis (1736—1740). Susitaręs su Vilniaus vyskupu išvedė vyskupijų sienas.

33. Antanas grapas Tiškevičius (1740—1762). Seminarijos priežiūrą vieton jėzuitų pavedė pijorams. Atliko kunigų susivažiavimą. Aprašė visą Žemaičių vyskupiją ir nusiuntė popiežiui. Įsakė platinti krikščioniško mokslo draugiją. Užgynė pasauliniams teisėjams kankinti žmones už tariamąjį žavėjimą. Įsakė klebonams atnaujinti arba naujus steigti namus pavargėliams.

34. Jonas Dominikas Lopacinskis (1762—1778). Įsakė klebonams aprašyti parapijas ir atsiųsti sau. Mėgo gražius trobesius. Atrado daug bažnyčių pakrypusių, seminarijos mūrus griūnančius, trobas vyskupų žemėse sulopytas, paramstytas. Pastatė daug naujų bažnyčių, papuošė Šiluvos bažnyčią, savo pinigais išmūrijo seminariją, pastatė vyskupo žemėse daug naujų trobų. Davė seminarijai naujus įstatus. Buvo mokytas, išmintingas, tolimas nuo pasididžiavimo ir duosnus.

Bažnytinė unija Vakarų Rusijoje.

Bažnytinė unija, įvesta po Florencijos susirinkimo Kijevo metropolijoje, tvirtai neprigijo. Grogorijaus įpėdiniai Kijevo metropolito soste tai palaikydavo vienybę su katalikų Bažnyčia, tai vėl ją pertraukdavo. Nieko nebuvo padaryta stiprinti tautos sąmonėje unijos reikalingumui. Rusijos cerkvė buvo sugriuvusi. Žemesnioji dvasiškija buvo labai suvargusi, tamsi, niekinama. Konstantinopolio patriarchai, kurio valdžioje buvo Rusijos cerkvė, rūpėjo tik kuo daugiausia pelno turėti iš Rusijos, ir jis už pinigus pardavinėjo cerkvės vietas.

Rusijos didžiūnai, kurie buvo pastatę cerkvesir suteikę joms žemes, turėjo teisę rinktis šventikus. Todėl geresnės baž-

nytinės vietos atitekdavo dažnai asmenims, visiškai netinkatiems aukštam savo pašaukimui. Pasauliniai žmonės, ūmai pakeliami į archiriejus ir vienuolynų viršininkus, mažai tesirūpino cerkvės reikalais ir kartais savo elgesiu piktino žmones. Tas Rusų cerkvės sugriuvimas juo labiau buvo žymus greta katalikų Bažnyčios, kurioje po Tridento susirinkimo pakilo, atgijo tikybinė dvasia. Daugumas rusų vyskupų aiškiai matė savo bažnyčios trūkumus ir ieškojo būdo jiems atitaisyti.

Tokiose aplinkybėse baigiantis šešioliktajam amžiui Vilniaus jėzuitai vėl iškėlė bažnyčių suvienijimo reikalą. Karalius Zigmuntas Vaza palaikė jėzuitų pastangas, dėl to kad ir valstybei naudinga buvo turėti vienodą tikėjimą savo kraštuose. Rusų vyskupai nebuvo priešingi unijai. Vienydamies su katalikų Bažnyčia, tikėjosi jie įgyti ir tų teisių, kurias turėjo valstybėje katalikų vyskupai. Didžiausi unijos šalininkai buvo Lucko vyskupas Kirilas Terleckis ir Bresto vyskupas Ignacas Pociejus, buvęs aukštos kilmės senatorius. Juodu palenkė prie unijos rusų metropolitą Ragozą ir kitus savo draugus vyskupus. 1594 metais Terleckis ir Pociejus, nuvykę į Romą, Lenkų ir Lietuvos valstybės rusų vyskupų vardu susivienijo su katalikų Bažnyčia ir pripažino popiežiaus valdžią. Klemensas VIII, priimdamas rusų bažnyčią į vienybę, paliko jai jos liturgiją ir visus kitus bažnytinius papročius. Rusai, priimdami uniją, liko tikrais katalikais, tokiais pat, kaip ir Romos katalikai. Skyrėsi tiktai nuo jų liturgija, kuri nėra tikėjimo esmės dalis.

Unijai paskelbti 1569 metais buvo sukviestas į Brestą rusų vyskupų susirinkimas. Bet tuo tarpu unijos priešininkams pavyko suardyti vienybę vyskupų tarpe: metropolitas Ragoza ir penki kiti vyskupai pasirašė unijos aktą. Gi protestantų sukurstytas galingas rusų cerkvės globėjas kunigaikštis Konstantinas Ostrogiškis atsimetė nuo unijos ir atitraukė nuo jos du vyskupu: Lvovo ir Peremišlio.

Zigmuntas Vaza patvirtino Bresto susirinkimo nusprendimą ir vyskupus, priėmusius uniją, pripažino teisėtais rusų bažnyčios atstovais.

Nors beveik visi vyskupai priėmė uniją, daugumas tačiau kunigų ir pasaulinių žmonių buvo jai priešingi ir nepriėmė Bresto susirinkimo nutarimo. Stačiatikių draugijos, įsteigtos prie cerkvių Vilniuje ir kituose miestuose, pradėjo kovą prieš uniją. Jos išleidinėjo stačiatikių cerkvei ginti knygų, steigė mokyklų, atlikdavo suvažiavimų. Todėl vyskupams, priėmusiems uniją, ir nedideliam jų sekėjų skaičiui pradžioje sunku buvo kovoti su galinga stačiatikija. Ta kova buvo unitams dėl to sunkesnė, kad jie nesusilaukė palaikymo iš ten, iš kur tikrai galėjo tikėtis, būtent, iš katalikų. Seimas atsisakė duoti vietą senate rusų vyskupams, priėmusiems uniją, ir taip sulyginti juos su lotyniškaisiais vyskupais; bajorijos atstovai skundė uniją, būk ji kelianti tiktai valstybėje nesutikimus ir ginčus. Rusų bajorija, trokšdama visais dalykais prilygti lietuvių ir lenkų bajorijai, kaip pirma jau buvo priėmusi lenkų kalbą, taip dabar virto į katalikus lotyniškosios liturgijos. Prie unijos bepaliko daugiausia sodiečiai, todėl unija, kaipo prastų žmonių tikėjimas, buvo niekinama.

Silpna pradžioje unija sustiprėjo, kada, mirus Ragozai, Kijevo metropolito sostą užėmė Ignacas Pociejus. Jisai sutaisė prie bažnyčių unitų draugijas ir patraukė prie unijos didesnį dvasiškių skaičių. Veljaminas Rutskis ir Juozapatas Kuncevičius užvedė griežtą šv. Bazilijaus įstatų laikymą šv. Trejybės vienuolyne Vilniuje.

Vienuoliai buvo atleisti nuo vyskupų valdžios, sudarė savarankišką draugiją, kuri pati valdėsi, kaip katalikų vienuoliai. Šv. Trejybės vienuoliškas gyvenimo būdas buvo priimtas daugelyje Baltrusijos vienuolynų ir įkvėpė bazilijonams katalikišką dvasią, išauklėjo daug šviesių, unijai atsidavusių veikėjų. Taip atnaujintas bazilijonų įstatymas daug gero padarė unijai išplatinti ir sustiprinti, steigdamas mokyklų, išleidinėdamas raštų, daugiau darbuodamasis bažnyčioje. Prie Pociejaus įpėdinio Veljamino Rutskio susivienijimo darbas dar greičiau ėjo. Uoliai darbavosi ir Rutskio draugas Juozapatas Kuncevičius, paskirtas Polocko arkivyskupu. Tuo tarpu stačiatikiai bepaliko vos su vienu vyskupu. Reikėjo pasirūpinti, kad jiems visai nepritrūktų savo vyskupo. Todėl 1620—1622 metais Jerozolimos patriarkas Teofanas slaptai

pašventė Kijeve stačiatikiams metropolitą ir šešis vyskupus. Karalius Zigmuntas Vaza nepripažino jų vyskupais dėl to, kad jie buvo pašvęsti be jo žinios, bet naujai pašvęstieji stačiatikių vyskupai laisvai valdė savo vyskupijas. Stačiatikiai, vėl atgavę savo cerkvės hierarchiją, mėgino visai išnaikinti uniją. Jų auka krito Kuncevičius. Vitebske stačiatikių minia įsilaužė į arkivyskupo namus, užmušė Kuncevičių, išniekino jo kūną: užrišę virvę už kaklo ir kojų nuvilko iki Dauguvos ir paskandino upėje (1623). Panašių savavalios darbų atsikartojo ir kitur. Toks savavališkas stačiatikių elgimasis labai pakenkė stačiatikių reikalams, sukėlė prieš juos visuomenės nuomonę. Unija sunkiai kovodama tvirtėjo.

Unija daug nustojo, mirus karaliui Zigmuntui III, savo užtarėjui. Jo įpėdinis Vladislovas IV pripažino naujai pašvęstus stačiatikių vyskupus (1632), mėgino sutaikinti stačiatikius su unitais buvusiųjų cerkvių padalinimu (1636). Tam tikra komisija turėjo padalyti jas tarp unitų ir stačiatikių pagal vienų ir kitų skaičių kiekvienoje apygardoje. Įvykdyti tą dalyką buvo labai sunku, neužgaunant nė vienos pusės. Todėl nesutikimai tarp unitų ir stačiatikių nepasibaigė. Prie tikybinių nesutikimų prisidėjo ir kitos priežastys: kazokų pasipriešinimas baudžiavai, kurią ponai mėgino sustiprinti Ukrainoje, tautinis rusų antagonizmas su lenkais. Prasidėjo baisūs kazokų maištai. Po ilgos kovos kazokai pasidavė Maskvos kunigaikščio valdžiai. Rytinė Ukraina lig Dniepro upės liko prikergta prie Maskvos valstybės, unija tame plote turėjo pragaišti.

Per tuos karus Maskvos kariuomenė buvo užėmusi ir Baltarusiją, unija čionai labai nukentėjo. Maskva atiminėjo arba griovė unitų bažnyčias ir vienuolynus. Gyventojai, kurie nenorėjo atsižadėti unijos, būdavo išvaromi. Stačiatikiai baltrusiai tarnavo Maskvos kariuomenėj. Išėjus Maskvos kariuomenei, unija vėl atgijo, katalikų visuomenė labiau ėmė ją palaikyti. Septynioliktajame ir aštuonioliktajame amžiuje unija visur gavo viršų. Stačiatikių cerkvėje bepaliko mažas Baltrusijos sklypelis.

Protestantizmo įtaka katalikų kraštuos.

Protestantizmas rodėsi naudingas kunigaikščių ir karalių politikai. Įvesdami savo kraštuose protestantizmą, jie įgijo bažnyčių turtų ir padidino savo valdžią. Visuose protestantų kraštuose kunigaikščių valdžia sudrūtėjo, o žemesniųjų luomų likimas pasidarė sunkesnis.

Protestantų kunigaikščių pavyzdis veikė ir katalikus. Ir katalikų kraštuose, kur protestantizmas neprigijo, bet, tam kartui blykterėjęs, vėl pragaišo, karaliai stengėsi padidinti savo valdžią. Tai juo lengviau buvo įvykinti, kur karaliai buvo katalikų Bažnyčios gynėjai prieš protestantus. Tų kraštų katalikai neprieštaravo karalių valdžios padidinimui.

Ir tikybos srityje protestantų mokslas nepaliko be įtakos katalikų kraštuos. Klaidingos Liuterio nuomonės apie visišką žmogaus prigimimo pagedimą ir žmogaus nuteisinimą be gerų darbų davė pradžią jansenistų herezijai, o Bažnyčios pasidavimas valstybės valdžiai pasireiškė galikanizmu, kurs mėgino katalikų Bažnyčią padaryti nacionaline, vieno tiktai krašto bažnyčia, to krašto karaliaus valdžioje.

Jansenistų herezija

gavo vardą nuo Karoliaus Jansenijaus, Iperno vyskupo, kurs savo raštais plačiai paskleidė katalikų Bažnyčioje protestantiškas nuomones apie malonę ir žmogaus valią. Jansenijus mokė, kad žmogaus valia esanti labai silpna ir negalinti atsispirti kai kurioms pagundoms taip pat, kaip negalinti nepasiduoti Dievo malonei. Kristus ne už visus žmones numiręs ir ne visiems nupelnęs malonę, bet tiktai teisingiesiems. Todėl, jei žmogus nusidedąs ir pražūstąs, tai ne iš savo kaltybės, bet dėl to, kad Dievas nesuteikiąs jam užtektinos pagalbos arba malonės. Taigi Jansenijus atmetė žmogaus valios laisvę, per daug mažindamas prigimtas jo jėgas ir per daug iškeldamas Dievo malonės reikalingumą.

Jansenijaus nuomones plačiau paskleidė ir išgvildė kun. Jonas Veržė. Buvo tai vyras, žymus griežtu gyvenimo būdu. Dėl savo paviršutinės šventenybės turėjo jisai daug šalininkų tarp

Francijos vyskupų. Savo raštais Veržė taip pat, kaip ir Jansenijus, skelbė didelį nepasitikėjimą prigimtomis žmogaus jėgomis ir stengėsi nugąsdinti žmones Dievo šventenybės didumu ir atitraukti juos nuo dažnos išpažinties ir dažno Švenčiausio Sakramento priiminėjimo. Kaltino katalikų Bažnyčią, būk ji įvedusi daug papročių, nesutinkančių su pirmųjų amžių Bažnyčios mokslu ir drausme.

Jansenistai buvo tuo pavojingi, kad jie, Bažnyčios pasmerkti, stengėsi pasilikti katalikų Bažnyčioje ir vadino save tikrais katalikais. Ypatingai nekentė jie jėzuitų, kaipo tvirčiausios katalikų Bažnyčios paramos, savo raštais stengėsi juos išjuokti ir taip atimti jiems katalikų pasitikėjimą. Žinomas mokslo vyras ir rašytojas Paskalis, kurį jansenistams pavyko įtraukti į savo sektą, parašė knygą „Laiškai iš provincijos", kuria paskleidė daug neteisingų šmeižiamų žinių apie jėzuitus. Jansenistų sukelti ginčai sumažino Francijos katalikų tarpe pasitikėjimą Bažnyčios vyresnybe ir prirengė dirvą bedievystės srovei. Sumažėjęs sakramentų vartojimas atvėsino katalikų maldingumą. Į sektą, atskirtą nuo katalikų Bažnyčios, jansenistai tesusitelkė Olandijoje aštuonioliktajame amžiuje. Tebeskursta ji lig šiol. Jansenistų skaičius niekumet nebuvo labai didelis. Jų priskaitoma apie 8000.

Galikanizmas.

Tuo pačiu laiku, tarp Francijos dvasiškijos atgijo įsikerėjusios nuo Konstancijos susirinkimo nuomonės, siaurinančios aukščiausią popiežiaus valdžią visoje Bažnyčioje. Francijos karaliai pradedant nuo keturioliktojo amžiaus stengėsi įgyti bažnytinę valdžią. Liudvikas XIV norėjo, kad ir katalikų Bažnyčia kaip valstybė būtų valdoma karaliaus įsakymais. Jau pirma Francijos karaliai buvo gavę nuo popiežių valdžią skirtis vyskupus, popiežius juos tiktai tvirtino. Liudvikas XIV rinkosi į vyskupus asmenis, kuriais kiekviename reikale galėtų pasitikėti. 1682 metais 35 vyskupai ir 34 kunigai, sukviesti Liudviko XIV į Paryžių, išleido deklaraciją arba nusprendimą, kuria nebepripažino popiežiui pilnos valdžios visai Bažnyčiai valdyti. Liudvikas XIV pertraukė santykius su popiežium ir be jo sutikimo skyrė vys-

kupus, kurių popiežius netvirtindavo. Taip kelios dešimtys vyskupijų paliko be tikrų vyskupų. Pagaliau Liudvikas XIV išsižadėjo 1682 metų deklaracijos, kunigai, po ja pasirašę, atšaukė savo parašus ir, atsiprašę popiežiaus, gavo patvirtinimą. Tačiau pasipriešinimo dvasia popiežiui ilgai dar pasiliko Francijos dvasiškių tarpe ir silpnino Bažnyčios drausmę.

Jozefinizmas.

Kaip Francijoje Liudvikas XIV, taip Austrijoje ciesorius Juozapas II mėgino pasisavinti Bažnyčios valdžią. Išaugintas absoliutizmo dvasioje, norėjo jisai, kad Bažnyčia priklausytų pasaulinės valdžios. Tam tikslui Juozapas II užgynė vyskupams susižinojimą su popiežium ir skelbimą jo raštų be savo patvirtinimo, įsakė vyskupams savo valdžia duoti dispensas, kurias popiežiai buvo sau pasilikę, uždarė daug vienuolynų ir pasisavino jų turtus, savo valdžia naikino senobės vyskupijas ir jų vietoje steigė naujas, uždarė vyskupų laikomąsias seminarijas ir jų vietoje įsteigė centrales seminarijas, priklausančias ne vyskupų, bet valstybės vyriausybės. Jų profesoriai buvo skiriami ne vyskupų, bet pasaulinės vyresnybės ir pagal aštuonioliktojo amžiaus filozofų nuomones ir Juozapo II įsakymus turėjo aiškinti katalikų Bažnyčios mokslą ir auklėti jaunimą, būsiantį dvasiškais katalikų vadovais. Naujų seminarijų tikslas buvo išauginti kunigus, visiškai paklusnius Juozapo II sumanymams. Kaip toli siekė ciesoriaus kišimasis į Bažnyčios dalykus, rodo didelis jo dekretų skaičius dėl bažnyčios dalykų. Juozapas II išleidinėjo liepimus, kaip reikia atlikti bažnyčiose pamaldas, kokias litanijas kada kalbėti, kada kiek žvakių degti. Prūsų karalius Fridrikas II juokais vadina Juozapą II Romos imperijos „vyresniuoju zakristijonu“.

Juozapo II įvestosios permainos Austrijoje ilgam laikui supančiojo bažnytinį gyvenimą ir padarė tikėjimui daug blogo. Jozefinizmas buvo įsiskverbęs ir į kai kuriuos kitus Europos kraštus. Vilniaus universiteto teologijos skyrius, įsteigtas 1803 metais, buvo sutaisytas sekant pavyzdį Juozapo II centralių semi-

narijų. Teologijos mokslai buvo jame aiškinami iš vadovėlių, parašytų pagal Juozapo II sistemos reikalavimus.

Kova su apreiškimu.

Nuo protestantizmo į deizmą.

Kai kurie istorijos rašytojai garbina Liuterį, būk jisai pirmas paskelbęs proto laisvę. Iš tiesų visiškai kitaip būta. Vidurinių amžių katalikų teologai paliko protui garbingą vietą tikėjimo dalykuose. Reikalavo jie, kad tikėjimas nebūtų aklas, bet remtųsi protu, ir patys stengėsi tikėjimo paslaptis protu išaiškinti. Jų pripažinta buvo tiesa, kad protas ir mokslas negali prieštarauti tikėjimui. Visiškai kitoniškos buvo reformatorių nuomonės apie tą dalyką. Liuteris reikalavo aklo tikėjimo ir nenorėjo, kad protas kištųsi į tikėjimo dalykus, dėl to kad protas nesutinkąs su tikėjimu, ir patsai velnias tegalėjęs pamokinti katalikų teologus padaryti protą tikėjimo dalykų teisėju. Mokslui Liuteris nedaug teturėjo pagarbos. Kas užsiimąs senovės kalbų tyrinėjimu, tasai tiktai nereikalingai gaišinąs laiką.

Liuteris dėl skelbimo paskelbė laisvę, tiktai ne moksliškų tyrinėjimų. Skelbė jisai, kad kiekvienas galįs, Šventąjį Raštą skaitydamas, kaip supranta, aiškintis tikėjimo dalykus. Paskelbus tokią laisvę, tuojau atsirado pas protestantus labai daug viena kitai priešingų nuomonių apie svarbiausius tikėjimo dalykus. Protestantams susiskaldžius, nebuvo ko nė manyti apie vienodumą tikėjimo dalykuose. Įvedimui šiokios tokios tikėjimo vienybės Vokietijos protestantų kraštų kunigaikščiai susitarė priimti kaip pamatinius kai kuriuos Liuterio ir kitų reformatorių raštus ir įsakė jų prisilaikyti visiems savo pamokslininkams. Bet, taip elgdamies, protestantai patys sau prieštaravo. Atmetę popiežių, visuotinių susirinkimų ir vyskupų valdžią, norėjo primesti žmonėms sprendimus, išleistus pasaulinės valdžios.

Dar didesnis tikėjimo dalykų sumišimas buvo pas Anglijos protestantus, kur ginčai tarp įvairių protestantų partijų buvo vedami su dideliu įnirtimu. Įvairių sektų šalininkų savitarpio bar-

niai ir žudymasis galutinai visiems pabiaurėjo. Ne vieno galvoje kildavo abejojimas apie teisingumą daugybės vienas kitam prieštaraujančių mokslų. Ne vienas samprotavo, jog, jei visos sektos negali sutikti tuose pačiuose tikėjimo dalykuose, tai gal abejoti, ar nors vienoje iš jų užsiliko tikrasis Kristaus mokslas. Anglijos mokslo vyrai septynioliktojo amžiaus pradeda skelbti nuomonę, kad nereikią tiesa pripažinti to, ko žmogus negali patsai pajautimais ištirti. Buvo išsiplėtojusi gamtos moksluose empirizmo srovė. Jo tėvas Bekonas iš Verulamo. Paskesnieji rašytojai tą pačią nuomonę pritaikė tikėjimui ir sakė reikią abejoti tais tikėjimo dalykais, kurių žmogus protu negal pažinti. Ta srovė vadinasi racionalizmu (nuo lotyniškojo žodžio ratio — protas). Ji skelbė, kad ir tikėjimo dalykuose teturįs spręsti protas. Kadangi kiekviename tikėjime yra paslapčių, dėl to kad tikyba sako apie santykius su aukštesne Dievo būtybe, kurio protu žmogus pilnai negali pažinti, tai racionalizmas atmetė visas apreikštas tiesas ir vedė prie deizmo. Deistai skelbė, kad tikras tikėjimas esą tai tik pripažinimas vieno Dievo ir kitų pamatinių dalykų, bendrų visoms tikyboms. Bet koks yra tasai tikėjimas, patys deistai negalėjo sutikti savo tarpe. Vieni pripažino Jėzų Kristų Dievu, kiti išjuokė jo gyvenimą ir stebuklus, vieni tikėjo į žmogaus gyvenimą po mirties, kiti ir žmogaus dvasios nemirtingumą atmetė. Pradėta skelbti, kad visi tikėjimai esą lygiai tikri, bile tiktai žmogus dorai gyventų. Bet vėl negalėjo visur sutikti savo tarpe, kas yra dora, kas nedora. Taip deizmas, atmetęs apreiškimą, praktikoje vedė prie atmetimo visokio tikėjimo, prie ateizmo ir materializmo. Ne geriau buvo su tikėjimu pas Vokietijos protestantus. Laisvė aiškintis kaip kas išmano Šventąjį Raštą atidarė duris abejojimui pamatinėmis krikščionių tikėjimo paslaptimis.

Taip susidarė priešinga apreiškimui srovė, kelianti religijos srityje protinį nepriklausomą individualizmą. Pripažindama Dievą ir sielos nemirtingumą, ji, greta krikščionystės, sudarė lyg kokią naturalinę religiją, paprastą ir regis kilnią, bet sausą ir abstraktišką. Filosofai ją skleidė aristokratų salionuose. Įėjo į paprotį visa neigti, viską spręsti. Buvo kritikuojamos visos re-

ligijos ir visos institucijos. Tas „filosofų“ nuomones populiarizavo visokios rūšies literatūra. Plačiai pasklidęs papročių laisvumas palengvino opozicijos prieš Bažnyčią plitimą.

Plačiausiai paskleidė deistų nuomonę du populiariausiu rašytoju: Volteras ir Ruso.

Pranciškus Marija Arouet Volteras (1694—1778) iš prigimimo buvo gabus, turėjo poezijos ir lengvo rašymo dovaną ir galėjo kiekvieną daiktą iš juokingos pusės nupiešti. Bet, nuo mažens netekęs tikėjimo, nuo jaunystės ištvirkusiai gyvendamas, buvo didžiausias krikščionių tikėjimo priešininkas.

Pradžioje pagarsėjo smulkiomis satyromis. Jomis užgauta Francijos valdžia išvarė jį iš Paryžiaus. Tada aplankė Angliją ir, tenai gyvendamas, susėjo į pažintį su garsiausiais to laiko filosofais, kurie stengėsi mokslingai įrodyti krikščionių tikėjimo klaidingumą. Volteras, Anglijoje būdamas, užsiėmė jų raštų skaitymu ir paskui, į savo tėviškę sugrįžęs, suvartojo įgytas žinias kovai su tikėjimu. Jis savo aiškiu lengvu stilium populiarizavo racionalizmo idėjas. Krikščionijos įstaigos ir asmenys išeidavo iš po Voltero plunksnos iškraipytos, karikatūriškos, juokingos. Jo raštai turėjo didelio pasisekimo. Gabus literatas įėjo į madą. Karaliai, kunigaikščiai, didikai laime laikė pažintį su garsiu poetu ir filosofu, klausdavosi jo patarmės. Volteras trumpu laiku susidėjo didelius pinigus, nusipirko Šveicarijoje vilę, įsitaisė kunigaikštišką dvarą ir užsiėmė literatūra. Savo įtaką palaikė plačiai vedama korespondencija su Europos garsenybėmis.

Aplink Volterą spietėsi Bažnyčios priešininkai bendrai kovai su tikėjimu. Jų susirinkimuose nuolat buvo tariamasi apie greitesnį jo išnaikinimą, rengiami tam tikslui raštai.

Veltui ieškotumei Voltero raštuose tikrų įrodinėjimų arba rimto ginčo. Volteras nebuvo mokslo vyras. Kovojo su Bažnyčia pajuokimu. Prancūzų kalba buvo tada vartojama visuose Europos kraštuose ir Voltero ir kitų racionalistų sėjamas papiktinimas pasiekė toli už Francijos sienų.

1778 metais Volteras pradrįso sugrįžti į Paryžių, kur buvo garbingai priimtas savo šalininkų. Tais pačiais metais pabaigė

Paryžiuje savo amžių. Baisios buvo jo paskutinės valandos. Sopulių suimtas, draskė nagais patsai save, šaukė esąs apleistas Dievo ir žmonių, sakėsi jaučiąs ranką, norinčią jį pagauti ir statyti į Dievo teismą, šaukėsi kunigo, kurio jo netikintys draugai nekvietė. Taip didžiausiame nusiminime mirė didžiausiasis tikybos priešininkas.

Nuo 1750 m. Diderot ir d'Alembert pradėjo leisti enciklopediją bedievystės ir materializmo dvasioje. Volteŕas nepatenkintas buvo tokia neaiškia kova su tikyba, norėjo enciklopedijos „pragariškos“ (internale) ir išleido be parašo savo mažutį filosofijos žodyną. Yra tai tikėjimo neapykantos vadovėlis, rinkinys visokių istoriškų melų ir šlykščiausių pasityčiojimų.

Antras didelis apreikšto tikėjimo priešininkas buvo Jonas Jokūbas Ruso (1712—1778). Gimė Genevoje iš tėvų kalvinistų. Dar vaikas tebebūdamas, nešvarių apysakų skaitymu susierzino savo vaizduotę. Tolimesnis jo gyvenimas buvo suteptas paleistuvyste. Ilgą laiką palaidai gyvendamas, 5 savo vaikus atidavė auginti į išmetamų vaikų namus ir paskui nė žinte jų nepažino. Du kartu dėl naudos mainė tikėjimą: buvo perėjęs katalikų Bažnyčią, paskui vėl sugrįžo į kalvinizmą. Gabus ir apsiskaitęs, bet be gilesnio moksliško išsilavinimo, todėl jo raštuose daug prieštaravimų. Tikėjimo dalykuose Ruso laikėsi deizmo, atmesdamas apreiškimą. Smerkdamas dabartinę kultūrą, norėjo grąžinti žmonių gyvenimą į savo išsvajotą gamtišką padėtį.

Ruso nuomone, žmogus iš prigimimo esąs doras, ir gadinąs jį tiktai dabartinis visuomenės sutvarkymas: tikėjimas, valstybė ir įstatai. Todėl reikią sugrįžti beveik į būvį, kuriame tebėra laukiniai žmonės. Tada savaime išnyksią žmogaus širdyje blogi geiduliai, žmogus virsiąs tobulas ir atrasiąs ant žemės visišką laimę. Apie visuomenės sutvarkymo pradžią Ruso taip galvojo. Pradžioje žmonės gyvenę be jokių įstatymų ir doros įsakų ir buvę visi laisvi ir lygūs. Vėliau tiktai geresniam apsigynimui susitarę susivienyti į draugiją arba valstybę, išsirinkę vyresnybę, suteikę jai valdžią, bet sau pasilikę teisę įstatymus

išleisti ir prižiūrėti, kad vyresnybė pagal juos valdytų. Geriausia valstybės forma jam rodėsi komunistiška respublika. Įstatymai, valstybės išleisti, esą visuomenės valios apsireiškimas ir visuomet esą teisingi, todėl niekas neturįs jiems prieštarauti. Taip Ruso, pripažindamas valstybės absoliutizmą, kalė pančius piliečių laisvei. Ruso ne toks piktas, kaip Volteras, daugiau sentimentalus svajotojas. Iš savo mokslo jis norėjo padaryti širdies religiją. Įdėjo daug jausmingumo į savo mokslą, kurs traukė lygybės pamilimu. Jo raštai turėjo didelės įtakos didžiausios revoliucijos vadams

Masonai.

Kiekvienas darbas daug geriau vyksta, jei jį atliekantys žmonės dirba iš vieno, susijungę į tam tikras kuopas. Todėl ir deistai, pasistatę sau tikslą kovoti su apreikštuoju tikėjimu, ypatingai su katalikų Bažnyčia, įsteigė masonų draugiją.

Viduriniais amžiais buvo tam tikrų amatninkų draugijų, kurios užsiimdavo bažnyčių puošimu. Jų nariai vadinosi laisvais mūrininkais arba masonais. Po reformacijos, kada mažiau bestatyta bažnyčių, mažiau besirūpinta jų puošimu, tų draugijų nariai suskurdo. 1717 m. Anglijos teologas Andersonas sureformavo laisvųjų mūrininkų draugijas, priduodamas joms kitonišką tikslą. Jose susispietė žmonės, išpažįstantys deizmą. Atmesdami visokį apreikštą tikėjimą, masonai reikalauja nuo savo narių tokio tiktai tikėjimo, dėl kurio visi žmonės sutinką, taigi platino naturalizmą. Doros dalykuose reikalauja laikytis bendrai pripažintų proto įsakymų. Bet, kadangi patys deistai negali nustatyti, kur visi tikėjimai sutinka, todėl ilgainiui masonai ėmė nebereikalauti nuo savo narių nė tikėjimo į Dievą, ir be to žmogus galįs būti doras. Masonai savo galutinį tikslą ne visiems teatidengia, narius stengiasi pritraukti gražiai skambančiais obalsiais (švietimo, labdarybės). Pradžioje prie masonų draugijų priderėjo ir tikinčių krikščionių. Popiežius Klemensas XII pasmerkė masonų draugijas (1738), uždraudė katalikams prie jų prisidėti. Prisidėjimas prie masonų draugijų, kovojančių su apreikštu tikėjimu, būtų lyg atstojimas nuo krikščionių tikėjimo.

Masonų draugijos iš Anglijos paplito po kitus Europos kraštus. Prie jų priklausė daugelis XVIII amžiaus rašytojų, kovojusių su tikėjimu. Masonai stengėsi į savo draugijas įtraukti karalius, kunigaikščius, ministrus, kad, jiems padedant, juo lengviau būtų vykinti savo sumanymus. Mūsų laikais visuose pasaulio kraštuose yra apie 25000 masonų ložų arba draugijų, jose apie 2 milijonu narių. Tai organizuota kova su apreiškimu, ypačiai su katalikų Bažnyčia.

Jėzuitų ordino panaikinimas.

Nuo šešioliktojo amžiaus tvirčiausi katalikų tikėjimo gynėjai buvo jėzuitai. Dėl didelių savo nuopelnų jų ordinas įgijo įtakos prie katalikų karalių, pasidarė galingas, turėjo daug užtarėjų ir garbintojų, bet daug ir priešininkų. Prie tų paskutiniųjų priderėjo ir aštuonioliktojo amžiaus filosofai. Kad visas pasaulis garbino Volterą, kaipo didžiausį filosofą ir poetą, jėzuitai nepripažino jam tos garbės. Kiekvienas jo raštas susilaukdavo rimtos jėzuitų kritikos. Volteras negalėjo to jiems dovanoti. Jansenistai ir deistai susivienijo jėzuitų pražudymui, tikėdamies, kad, išvertus tą tvirčiausiąjį šulą, lengva bus nuveikti Bažnyčią. Francijoje ir kituose kraštuose lyg dygte pradėjo dygti visokių knygpalaikių, skleidžiančių apie jėzuitus kuo blogiausias paskalas. Prikaišiota jiems platinimas nedoriausių nuomonių, kaltinta už nebūtas nedorybes. Taip raštais sukelta vieša nuomonė prieš jėzuitus.

Burbonų dinastija, viešpatavusi Francijoje, Ispanijoje, Portugalijoje ir Neapolyje, pasidavė tikėjimo priešininkų intrigoms. Be jokio teismo ir tyrinėjimo išvarė jėzuitus iš Portugalijos (1759), iš Ispanijos (1767), truputį paskiau iš Neapolio ir Parmos karalysčių. Parlamento dekretu panaikintas jėzuitų ordinas Francijoje (1762). Bet jėzuitų priešininkams ne gana buvo juos pražudyti, norėjo jie atimti jėzuitams garbę ir gerą vardą. Todėl visų paminėtųjų kraštų vyriausybės būtinai reikalavo nuo popiežiaus, kad jis savo valdžia panaikintų jėzuitų ordiną visoje Bažnyčioje. Kol gyvas buvo popiežius Klemensas XIII, jėzuitų priešininkai nieko nepešė Romoje. Užtat su dar didesniu smar-

kumu užsipuolė jie ant Klemenso XIII įpėdinio, Klemenso XIV. Naujas popiežius per ketverius metus tęsė tą dalyką. Pagaliau, pabūgęs didesnių nelaimių, galinčių užkristi ant Bažnyčios, jei ilgiau priešintųs paminėtųjų kraštų vyriausybėms, 1773 m. panaikino jėzuitų ordiną. Taip neteko Bažnyčia Jėzaus Draugijos, pilnos gyvybės, žibančios mokslu ir dora, turėjusios panaikinimo laiku 22 tūkstančiu narių, kurie darbavosi visuose pasaulio kraštuose Bažnyčios naudai. Jėzuitai laikė tuomet 20 akademijų ir apie 800 kitokių mokyklų. Bulė nesakė, kad jėzuitų ordinas būtų užsipelnęs kuo nors bausmę arba būtų atgyvenęs savo amžių ir palikęs nebenaudingas. Vienintelė panaikinimo priežastis buvo noras nuraminti jėzuitų priešininkus, kuriems atsispirti Klemensas XIV neturėjo užtektinai drąsos. Paliko jėzuitus savo kraštuose Prūsų karalius Fridrichas II ir Rusijos ciesorienė Katryna II, abudu francūzų filosofų šalininkai. Gynė dėl to, kad turėjo juose gabių jaunimo mokytojų. Fridrichas II paliko jėzuitus, kaipo pasaulinius kunigus, Prūsų mokyklų mokytojais, o Katryna visiškai neleido savo valstybėje garsinti Klemenso XIV panaikinimo bulės, ir jėzuitai liko Rusijoje, kaipo ordinas.

Klemensas XIV apsivylė, tikėdamasis, kad jėzuitų ordino panaikinimas nuramins Bažnyčios priešininkus. Užpuldinėjimai bažnyčios ir jos mokslo ėjo didyn, ir tada suprasta, kokios paramos jai pritrūko, nebtekus jėzuitų ordino. Todėl popiežius Pijus VII pradėjo galvoti apie sugrąžinimą taip naudingo ordino. 1801 metais, prašant Rusijos ciesoriui Povilui, leido jėzuitus Rusijos žemėse. Jėzuitai turėjo kolegijas Polocke, Peterburge ir Saratove 1804 metais Pijus VII sugrąžino jėzuitų ordiną visoje Bažnyčioje. 1815 metais išvaryti jėzuitai iš Peterburgo. Priežastis buvo tai, kad jie priiminėjo katalikų Bažnyčion aukštosios rusų bajorijos sūnus, savo pensijono mokinius. 1820 m. jėzuitai buvo visai išvaryti iš Rusijos, jų įsteigtoji akademija Polocke ir kitos jų mokyklos uždarytos.

Vidujinis Bažnyčios gyvenimas.

Teologijos mokslas.

Daugelis priežasčių padėjo XVI amžiuje atgyti ir aukštai iškilti teologijos mokslui. Spaudos išradimas, pažinimas senovės kultūros sužadino moksle naują gyvenimą. Imta rašyti dailesne lotyniškąja kalba. Ginčai su protestantais privertė katalikų teologus giliau patyrinėti Bažnyčios mokslą, tvirtinti jį naujais įrodymais. Senoji scholastika ėmėsi įrodymų daugiausia iš filosofijos. Protestantams aukštai iškėlus šv. Rašto svarbumą, kaltinant katalikų Bažnyčią, kad ji atsitolinusi nuo pirmųjų amžių mokslo, katalikų teologai ėmė daugiau naudotis įrodymais iš Šventojo Rašto, ėmė labiau tyrinėti pirmųjų amžių rašytojus, iš jų imti įrodymų, jog Bažnyčia visados to paties mokslo laikėsi. Pakilo Bažnyčios istorijos mokslas. Mokslui padėjo pakilti senųjų vienuolynų atgijimas ir naujų įsteigimas, ypačiai jėzuitų.

Universitetai

viduriniais amžiais buvo mokyklos visiems kraštams. Naujais amžiais iškilus atskiroms karalystėms, tautoms, universitetai ima tarnauti savo tiktai krašto reikalams, išsivaduoja iš po Bažnyčios įtakos, kurioje buvo viduriniais amžiais. Pirma universitetuose būdavo daugiausia suaugusių klausytojų. Tridento susirinkimui įsakius kunigams gyventi savo vietose, universitetuose beliko klausytojais jauni vyrai. Universitetų reikšmė krito. Liuteris ir kiti jo šalininkai nemėgo universitetų. Liuteris sakė, kad universitetai velniškiausias, pragariškiausias daiktas, reikią juos į dulkes sutrinti. Klausytojų skaičius universitetuose sumažėjo. Katalikų kraštuose ėmė kilti kunigų seminarijos.

Dailė bažnyčių statyme.

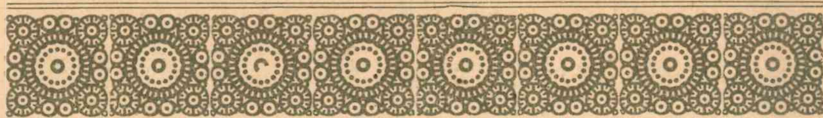
Vietą viešpatavusio viduriniais amžiais gotiko stiliaus užima renesansas. Ilgainiui jisai įgauna naują išvaizdą—baroko. Jo ypatybė — viešpataujančios kreivos linijos. Per didelis apkrovimas papuošimais su užtrynimu architektūros linijų pagamino ro-

koko stilių. Muzika svietiškėja, įvedama polifonija. Ketinta ją visai pašalinti iš bažnyčios, bet išgelbėjo ją reforma Palestrinos, kurs polifoniją pritaikino prie Bažnyčios reikalavimų.

Bažnyčios papročiai.

Tridento susirinkimas visuose kraštuose suvienodino liturgiją. Sumažintas švenčių skaičius. Urbonas VIII nustatė jų 34 (1642). XVIII amžiaus pabaigoje Pijus VI tą skaičių dar pusiau sumažino, o neseniai Pijus X jų bepaliko 8 per metus. Viduriniais amžiais dažnai vartojamas interdiktas išeina iš papročio. Vyskupų valdžia nuo Tridento susirinkimo padidėjo. Dora, žemai puolusi protestantizmo pradžioje dėl kilusių sumišimų, apie XVI amžiaus vidurį aukštai pakilo. Rodo tai didelis to laiko šventųjų skaičius. Bet tas pakilimas tepateko 100 metų. XVIII amžiuje vėl žymiai krinta, ypatingai aukštesniuose luomuose. Tamsi to laiko dėmė—tai didelis nuo protestantizmo laikų pakilimas tikėjimo į žavėjimus. Daug žavėtojų ir raganų buvo nužudyta, ypačiai Vokietijoje, Skotijoje ir Anglijoje. Tą tikėjimą į burtus labai palaikė Liuterio ir jo draugų nuomonė, pripažįstanti visa pikta velniui. Su pasisekimu kovojo prieš tą netikusį paprotį jėzuitas Spee be parašo išleistoje savo knygoje „Cautio criminalis“ (1631). Nuo to laiko tikėjimas į burtus ima gaišti.

Antroji dalis.

Nuo francūzų revoliucijos iki mūsų laikų.

Francūzų revoliucija.

Priežastys.

Liudviko XIV viešpatavimas buvo laikas didžiausios Francijos galybės ir garbės, bet drauge ir pradžia kritimo, pasibaigusio baisia revoliucija. Francijos karaliams pasisavinus visą valstybės valdžią, pragaišo tautos laisvė. Ilgi Liudviko XIV karai ir jo dvaro puikumas ištuštino valstybės iždą. Tuo tarpu augo žmonių vargas, ir dideli mokesčiai vis labiau juos spaudė. Prie Liudviko XIV gyvos galvos jo vardo garbė ir valstybės galybė neleido francūzams matyti visų jo viešpatavimo blogųjų pusių. Užtat juo aiškiau jos viršun išplaukė prie jo įpėdinio, silpno ir palaido Liudviko XV. Valstybės tvarka visai iširo, viešoji dora galutinai pagedo, skolos augo. Filosofams, peikiantiems monarchišką valdymo būdą, nereikėjo toli ieškoti savo įrodinėjimų patvirtinimo. Ruso skelbė, kad visokia valdžia einanti iš žmonių, ir ragino francūzus viską sugriauti ir iš naujo perstatyti draugiją.

Tautos susirinkimas.

Tokiose aplinkybėse paėmė valdžią Francijoj Liudvikas XVI, karalius geros širdies, bet silpno būdo. Troško jisai tikrai pagerinti žmonių būvį, bet nemokėjo atrasti tam tikro kelio. Tuo tarpu valstybės skola taip pasidarė didelė, jog ministeriai nebeišrado būdo iš jos išbristi. Apsvarstyti valstybės reikalams 1789 metais buvo sukviesti tautos atstovai, iš kurių ir susidarė Tau-

tos Susirinkimas. Įėjo į jį 270 bajorijos, 290 dvasiškijos atstovų ir 558 miestiečių. Tautos atstovai nebuvo susirinkę nuo 1614 metų. Per tą laiką gyvenimas išsivarė sau naują vagą, daug dalykų persimainė, o tuo tarpu valstybės sutvarkymas paliko tas pats. Bajorija po senovei naudojosi ypatingomis teisėmis ir nenorėjo prie jų prileisti pralobusių ir pakilusių miestų gyventojų. Sodiečiai vargo, baudžiavos prislėgti. Todėl Tautos Susirinkimas turėjo pataisyti tuos gyvenimo netikslumus. Bet Tautos Susirinkimas nuo pat pradžios užsiėmė ne tiek praktikos darbu, įvedimu valstybės valdyme reikalingų permainų ir tvarkos pagerinimu, bet daugiau skelbimu ne visados įvykdomų teorijų aštuonioliktojo amžiaus filosofų.

Pradžioje rodėsi, kad tautos atstovai drauge darbuosis valstybės naudai. Bajorija geruoju atsisakė nuo privilegijų, lig šiol jai priderėjusių, ir apsiėmė lygiai su visais mokėti mokesčius. Dvasiškija išsižadėjo dešimtinių ir atidavė trečiąją savo turtų dalį valstybės skolai užmokėti. Buvo paskelbta, kad atmainyti visi pasižymėjimo ženklai ir titulai, kad pripažinta visų piliečių lygybė priešais įstatymus, žodžio, spaudos, tikėjimo laisvė, tautos teisė įstatymus leisti.

Tautos susirinkimas atėmė katalikams bažnyčių ir vienuolynų turtus (2—4. XI. 1789), tepalikdamas bažnyčias, klebonijas ir daržus. Protestantų bažnyčių turto neliesta. Valstybė pasiėmė ant savęs išlaikymą kunigų, bažnyčių ir neturtėlių šelpimą, bet paskirtos algos buvo sumažintos, nereguliariai išmokamos, paskui visai jų mokėjimas sulaikytas. Vienuolynai buvo panaikinti. Paskelbta civilė kunigų konstitucija (12. VII. 1790). Pagal ją klebonai renkami apskričio, o vyskupai departamento visų rinkikų be tikėjimo skirtumo, protestantų arba bedievių. Jokio popiežiaus patvirtinimo nereikalaujama. Sumažintas vyskupijų ir parapijų skaičius. Daugumas vyskupų ir kunigų atsisakė priimti tą konstituciją, nesutinkančią su Bažnyčios įstatymais. Popiežius ją pasmerkė, bet karalius patvirtino.

Teroras.

Tautos Susirinkimas, paskelbęs konstituciją, išsiskirstė (30 rugsėjo 1791). Į jo vietą buvo sukviestas naujas susirinkimas, į

kurį pateko daugiau kraštutinių revoliucijos šalininkų, negu jų buvo Tautos Susirinkime. Tai tuojau žymu pasidarė iš smarkesnio Bažnyčios persekiojimo. Nutarta reikalauti iš kunigų priesaikos bažnytinei konstitucijai. Daugumas kunigų nuo jos atsisakė, todėl ir buvo atstatyti nuo savo vietų. Francija paliko be teisėtų dvasiškų vadovų. Katalikai nepriėmė revoliucijos primestų kunigų, prisiekusių konstitucijai, o tikrieji kunigai negalėjo eiti savo pareigų arba turėjo su jų atlikimu slėptis. Persirėdę slapstėsi privatiniuose namuose, naktį laikė pamaldas, teikė slapta tikybinę pagalbą sergantiems. Valstybė pasisavino teisę moterystės dalykuose, įvedė civilę moterystę, pripažino persiskyrimus. Į Paryžių atplūdo visokių valkatų minios. Revoliucijos komitetai turėjo juose ištikimų savo žiaurių liepimų vykdytojų. Prasidėjo Francijos valymas nuo tų asmenų, kuriuos revoliucijos komitetai pripažino laisvės ir lygybės priešininkais. Daugumas gyventojų guldami nežinojo, ar beatsikels rytoj gyvi. Nuo 2 lig 7 rugsėjo 1792 metų pačiame Paryžiuje nužudyta apie 1400 žmonių, tarp jų apie 225 kunigų.

Sukviestas naujas tautos atstovų susirinkimas (20. IX. 1792), Tautos sueiga, (konventas), kurs paskelbė respubliką. Karalius Liudvikas XVI pripažintas laisvės priešininku, apskųstas ir nukirstas (21. I. 1793). Netrukus tokios pat mirties susilaukė karalienė Marija Antonina. Tautos Sueiga nutarė visai panaikinti krikščionystę, paskelbė, jog nesą Dievo, žmogus neturįs dvasios, ir užgynė katalikų tikėjimo išpažinimą. Norėdama išdildyti žmonių atmintyje net patį krikščionių tikėjimo atminimą, įvedė naują kalendorių: metai turėjo būti skaitomi nuo revoliucijos pagarsinimo, dalijami ne į savaites, bet į dekadas (10 dienų), įsakyta švęsti ne septintąją, bet dešimtąją dieną. Bažnyčios buvo uždarytos arba paverstos revoliucijos susirinkimų vietomis. Revoliucijos pastatytas Paryžiaus arkivyskupas Gobelis konvente atsižadėjo vyskupystės, sudėdamas vyskupo valdžios ženklus, tuo lyg išsižadėjo krikščionių tikėjimo. Bažnyčiose buvo atliekami pasityčiojimai iš tikėjimo, įvedant proto kultą. Pusnuogės laisvo elgesio merginos buvo sodinamos ant altorių ir atidavinėta joms dieviška garbė.

Apskųstųjų ir mirti nuteistųjų skaičius buvo labai didelis, ne tik Paryžiuje, bet ir kitur. Geresniam nuteistųjų nukirsdinimui

išrasta tam tikra mašina—giljotina. Daugybė jų dirbo be perstojo visoje Prancijoje, o revoliucijos komitetai pristatydavo joms aukų—„laisvės ir lygybės priešininkų", kaip jie sakydavo.

Revoliucijos partijos viešpatavimas, vadinamas teroru (1794—1795), nugąsdino pačius revoliucijos šalininkus. 1794 m. kilo tarp jų nesutikimų, ir jie patys kitas kitą išžudė. Revoliucija pati prarijo savo tėvus ir vaikus. Žuvo visi žymiausieji revoliucijos veikėjai. Betikslis žmonių žudymas visiems įbiaurėjo, nuožmiausias teroristas Robespieras neteko savo galvos giljotinoje. Viršų gavo ramesnieji respublikonai. 1795 metais paskelbta nauja konstitucija. Valdžia atiduota penkiems direktoriams. Ir prie jų katalikų Bažnyčia vis dar buvo persekiojama, tikybinės apeigos teleistos laikyti prisiekusiems civilei konstitucijai kunigams ir kitokiems jakobinams—deistams. Valdžia mėgino įvesti savo religiją, kurioje tebuvo du dogmatu: Dievo buvimas ir sielos nemirtingumas. Vadinosi ji teofilantropija. Bažnyčiose jokių papuošimų. Pamaldos—tai naudingi skaitymai iš garsiųjų moralistų, bendras giedojimas, pamokslas apie visuomeniškas temas. Tam kultui direktorijatas atidavė daugumą Paryžiaus bažnyčių. Valdžia norėjo priversti, kad būtų švenčiamos dekados. Valdininkai ir mokyklų mokiniai buvo verčiami vaikščioti į tas pamaldas, kur buvo skaitomi valdžios pranešimai. Bet jos visiems nusibodo, ir bažnyčios būdavo tuščios. Aprimus bent kiek kraštui, vis aiškiau darėsi reikalas pačios valstybės naudai grąžinti krikščionių tikėjimą.

Revoliucija kituose kraštuose.

Francūzų revoliucijos vadovai neslėpė savo sumanymo padaryti panašios revoliucijos visuose Europos kraštuose. 1792 metais Tautos Sueiga paskelbė priimanti į savo globą visas tautas, kurios norėsią nusikratyti karalių jungu.

Klotis, įgyta revoliucijos kare su Austrija ir Prūsais, sustiprino ją namie. Bet tie patys karai atėmė jai valdžią, kuri perėjo į generolų rankas.

Napoleonas.

Iš visų revoliucijos generolų aukščiausiai iškilo Napoleonas Bonaparte, korsikietis, advokato sūnus. Išėjęs mokslus karo akademijoj Paryžiuje, įstojo į armiją ir pradėjo tarnystę nuo paprasto karininko. Kilus revoliucijai, pasidarė jos šalininku, pasižymėjo karuose ir trumpu laiku tapo artilerijos generolu.

Napoleonui pavestas žiemių Italijos užkariavimas, ir jisai greitai įvykdė duotą įsakymą, išvijo iš Italijos Austrijos kariuomenę ir užėmė dalį popiežiaus žemių. Revoliucija seniai buvo nusistačiusi prieš popiežių dėl to, kad jisai nepripažino dvasiškijos konstitucijos ir kai kurių kitų revoliucijos įvestųjų permainų, nesutinkančių su Bažnyčios įstatymais. Popiežius Pijus VI, norėdamas susiderinti su Napoleonu, apsiėmė užmokėti Francijai 21 milijoną lirų ir atiduoti daug rankraščių, paveikslų ir kitų dailės veikalų, amžiais surinktų Vatikane. Francūzai užėmė Romą ir elgėsi tenai, kaip savo žemėje, kurstė žmones prieš popiežiaus valdžią ir galutinai paskelbė Romą respublika. Apiplėštos Romos bažnyčios. Pačiam popiežiui numautas nuo rankos žiedas ir parduotas visas popiežiaus turtas. Pijus VI, išgabentas Napoleono kareivių į pietinę Franciją, pabaigė tenai savo amžių (1799).

Laimingi Napoleono karai Italijoje ir Aigipte išaukštino jį ir padarė tautos mylėtiniu. Todėl, kada Napoleonas, žibėdamas garbe, sugrįžo iš Aigipto (1797), buvo Paryžiuje labai iškilmingai priimtas. Francijai seniai jau buvo įkyrėjęs revoliucijos ūkis. Visas kraštas troško atilsio ir grąžinimo tvirtos tvarkos. Napoleonas tai suprato. Turėdamas valdžią kariuomenėje, prisirišusioje prie garsaus savo vado, privertė išrinkti save vyriausiuoju konsulu, o jau nuo savęs pasirinko kitu du draugu. Tiems trims konsulams, panaikinus direktorijatą, buvo pavesta valdžia. Aukščiausias vietas valdyme užėmė Napoleono šalininkai. Tauta, išalkusi atilsio, nemanė prieštarauti Napoleono pasisavinimui.

Po ilgų sumišimų namie ir karų svetur Francija reikalavo atilsio. Napoleonas, norėdamas atitaisyti revoliucijos suardytą tvarką, pasirūpino baigti karą. 1801 metais susiderino jisai su Vokietija. Vokiečių žemės kairiajame Reino krašte atiteko Francijai.

Atlyginti Vokiečių kunigaikščiams Napoleonas leido jiems pasidalyti bažnytines žemes, priklaususias vyskupijoms ir vienuolynams. Taip neteko pasaulinės valdžios paskutiniai bažnytiniai kunigaikščiai: kurfiurstai Kelno, Mainco, Triero ir kiti vyskupai ir vienuolynų viršininkai. Bažnyčia tuose kraštuose, kuriuos buvo pasiekus revoliucija, liko apiplėšta, visai priklausoma pasaulinės valdžios.

Susiderinus su svetimomis valstybėmis, Napoleonui reikėjo pasirūpinti Francijos vidaus dalykų sutvarkymu. Katalikų Bažnyčia buvo Francijoje beveik visiškai panaikinta, jos vyresnybė išblaškyta. Napoleonas gerai numanė, jog jokia draugija, o juo labiau valstybė, negali tvirtai stovėti be tikėjimo. Todėl pradėjo tartis su popiežium Pijum VII apie Bažnyčios tvarkos sugrąžinimą Francijoje. Susiderinimo dalykas ėjo pradžioje labai sunkiai. Napoleonas statė reikalavimus, priešingus Bažnyčios įstatymams. Betgi galutinai buvo padarytas konkordatas arba sutartis, kurios svarbiausieji punktai buvo šie: visiems Francijos gyventojams leistas išpažinti toksai tikėjimas, kokį kas nori; popiežius apsiima panaikinti senąsias vyskupijas ir jų vieton įtaisyti naujas, kurių skaičius nustatytas 50; vyskupus į naujai įsteigtas vyskupijas skiria pirmasis konsulas, tvirtina popiežius, vyskupijų padalijimą į parapijas atliks nauji vyskupai, susitarę pirma dėl to su valstybės vyresnybe; popiežius, sutiko nebereikalauti grąžinimo Bažny čios turtų, parduotų revoliucijos laiku, užtat valstybė pasiėmė ant savęs kunigų ir bažnytinių įstaigų išlaikymą.

1802 metais konkordatas pagarsintas visoje Francijoje. Paryžiuje atlaikytos iškilmingos pamaldos, į kurias atvyko visa vyriausybė, dalykas, nuo revoliucijos Francijoje neregėtas. Žmonių džiaugsmas buvo juo didesnis, kad pasibaigė sąžinės slėgimas, kurį dar neseniai tebekentėjo visi Francijos katalikai.

Tikėjimo ir valstybės tvarkos sugrąžinimu įgijo Napoleonas tautos prisirišimą, jo valdžia sudrūtėjo. Todėl 1804 metais Napoleonas galėjo prisiimti ciesoriaus vardą. Į savo karūnavimą užprašė popiežių Pijų VII, kurs savo atvykimu į Paryžių padidino tos apeigos iškilmingumą.

Napoleonas, susiderindamas su Bažnyčia, norėjo, kad ji tarnautų jo politikos tikslams. Todėl jo sutartis su popiežium negalėjo turėti ilgos tvermės. Napoleonas skyrėsi vyskupais asmenis, kurie būtų paklusniais jo įrankiais. Tokių vyskupų popiežius nesutiko tvirtinti. Prisidėjo ir kitos nesutikimo priežastys. Napoleonas norėjo viešpatauti visoje Europoje ir reikalavo iš popiežiaus, kad jisai laikytų Bažnyčios priešininkais visus tuos, kurie buvo Napoleono priešininkais. Bet Pijus VII manė, kad jo, kaip Bažnyčios galvos, pareiga platinti tarp krikščionių tautų sutartį ir vienybę, ir jisai negali tarnauti vienos tautos reikalams su skriauda visų kitų tautų, kurios lygiai yra jam brangios. Napoleonas liepė savo kariuomenei užimti Romą (1808), atėmė nuo popiežiaus jo valstybę ir paskelbė Romą savo imperijos miestu. Kada visi Europos karaliai lenkėsi prieš Napoleoną, Pijus VII parodė drąsos pavyzdį, gindamas savo teises ir kitų tautų laisvę. Prie Romos bažnyčių durų prilipdyta popiežiaus bulė, atskirianti nuo Bažnyčios valstybės pasisavintojus. Napoleono kareiviai įsilaužė į popiežiaus rūmus (5. VII. 1808) ir išvežė Pijų VII iš Romos. Pradžioje nugabeno jį į pietinę Franciją, paskui į Fonteneblo netoli Paryžiaus. Atskyrė nuo popiežiaus kardinolus, užgynė jam susižinojimą su kitomis valstybėmis. Pijus VII nebeturėjo su kuo susitarti apie tuos dalykus, kurių sprendimo Napoleonas nuo jo tuojau reikalavo. Nugąsdinti popiežiui ir išgauti jo sutikimui Napoleonas sukvietė į Paryžių Francijos vyskupų susirinkimą, tikėdamasis juos patrauksiąs į savo pusę ir sukelsiąs prieš popiežių. Vyskupai tačiau nepalaikė ciesoriaus reikalavimų.

Tuo tarpu šviesi lig šiol Napoleono laimės žvaigždė pradėjo gesti. Nelaimingam kare su Rusija 1812 m. pragaišo visa jo armija. Tokią valandą susitaikinimas su Bažnyčia buvo jam būtinai reikalingas. Napoleonas pradėjo iš naujo geruoju jau su popiežium tartis. Francijos vyskupai nurodinėjo popiežiui apverktiną Francijos Bažnyčios padėtį ir didesnes nelaimes ateityje, jei jisai nepriimtų ciesoriaus reikalavimų. Toms nelaimėms nukreipti Pijus VII buvo jau besutinkąs padaryti naują konkordatą. Napoleonas, nelaukdamas galutinio popiežiaus sutikimo, paskelbė naujo konkordato punktus, kenksmingus Bažnyčios laisvei. Pi-

jus VII, supratęs, kad jį norėjo apgauti, atšaukė su sąlyga duotus prižadėjimus. Bet baigėsi jau ir Pijaus VII vargo dienos. 1814 metais Napoleonas, nuveiktas sujungtų Rusijos, Austrijos ir Prūsų kariuomenių, turėjo atsižadėti Francijos sosto. Popiežius atgavo laisvę ir tais pačiais metais sugrįžo į Romą, linksmai sveikinamas savo žmonių. Vienos kongresas, atliktas 1814 metais, sugrąžino Europos karaliams žemes, kurios buvo nuo jų atimtos Napoleono. Pijus VII irgi atsiėmė savo valstybę.

Napoleonas pabaigė savo amžių šv. Elenos saloje. Nelaimėje sugrįžo prie Dievo, kurį savo galybėje buvo užmiršęs.

Bažnyčios valstybės galas.

Popiežius dvigubai buvo revoliucijos neapkenčiamas: kaipo Bažnyčios galva ir kaipo karalius. Jau 1798 m. prancūzų kariuomenė, užėmusi Romą, sudarė jame revoliucijos komitetų. Per Vienos kongresą popiežius dėl gavimo atgavo atgal visas savo valstybės žemes, bet tuo tarpu revoliucijos ūpas dar tvirtai buvo įsigyvenęs Italijoje. Visur susikūrė slaptų draugijų, kurių tikslas buvo Italijos sujungimas į vieną valstybę. Popiežius nenorėjo geruoju atsisakyti nuo savo teisių, todėl pradėta Italijoje kova prieš pasaulinę jo valdžią.

Visuomenei patraukti į savo pusę revoliucijos šalininkai peikė bažnytinės valstybės tvarką. Popiežius Gregorijus XVI geruoju įvedė kai kurias permainas valdyme ir praplatino pasaulinių žmonių teises užimti vietas. Bet tos atmainos nepatenkino revoliucijos šalininkų.

Gregorijaus XVI įpėdinis Pijus IX (1846—1878) mėgino eiti kitu keliu, norėjo malonumu ir didesnių permainų įvedimu pašalinti nepasitenkinimo priežastis. Pijus IX pagarsino savo valstybėje konstituciją (1848), didelę pasaulinės valdžios dalį pavedė tautai. Bet tautinės Italijos partijos šalininkai tuo nepasitenkino, norėjo visos Italijos suvienijimo. 1848 m. prieš Bažnyčią nusistačiusi Lombardijos revoliucinė vyriausybė pareikalavo nuo Pijaus IX, kad stotų priešakyje, pradėtų karą su Austrija išva-

duoti iš jos valdžios visai Italijai. Popiežiui atsisakius, revoliucijos šalininkai pakėlė maištą Romoje. Pirmasis popiežiaus ministeris buvo užmuštas, pats popiežius apgultas Kvirinale. Pijus IX pasijuto besąs Romoje kaliniu. Francijos ir Bavarijos pasiuntiniai padėjo popiežiui persirėdžiusiam išsigelbėti. Roma paskelbta respublika, išniekintos bažnyčios, nežmoniškai užmušinėti kunigai. Pijus IX pasikvietė sau apginti katalikų valstybes. Francijos kariuomenė sugrąžino popiežiui viešpatavimą ir Pijus IX 1850 m. galėjo sugrįžti į Romą.

Revoliucijos vadovai, matydami savo jėgomis neįveiksią pasaulinės popiežiaus valdžios, dėl to kad jų radikalizmui nepritarė daugumas bažnytinės valstybės gyventojų, ieškojo paramos savo agitacijai Sardinijos karalystėje. Jos karalius Viktoras Emanuelis paėmė kovos prieš popiežiaus vadovavimą. Italai neapkentė Austrijos viešpatavimo Italijoje, ir Sardinijos karaliui lengva buvo prieš svetimtaučius sukelti Lombardijos ir Venecijos gyventojus. Viktoras Emanuelis atėmė nuo Austrijos Lombardiją, išvarė iš Neapolio Burbonų dinastiją ir visus tuos kraštus prijungė prie savo karalystės (1860), atėmė popiežiaus žemių dalį (1860), padedant Prūsams įgijo Veneciją (1866). Italijos susivienijimą tetrukdė Roma. Viktoras Emanuelis paskelbė Romą suvienytos Italijos sostinę (1860), ir tiktai Francijos kariuomenė, stovinti Romoje, užlaikė dar ją trumpam laikui popiežiaus valdžioje. Bet, kada 1870 metais francūzų kariuomenė apleido Romą, tuojau Sardinijos kariuomenė įsiveržė į miestą ir atėmė nuo popiežiaus paskutines žemes. Pijus IX užsidarė Vatikane ir lig pat mirties nebuvo iš jo išėjęs. Italijos karalystės vyresnybė atidavė popiežiui Vatikaną su visais jo trobesiais ir apsiėmė mokėti popiežiaus dvarui išlaikyti kasmet po du milijonu frankų. Popiežiui su jo maža teritorija Vatikanu pripažino valdovo teises. Bet Pijus IX nepriėmė paskirtos sau sumos, dėl to, kad nebuvo tikras, kad galės laisvai valdyti Bažnyčią. Popiežiaus dvaras išsilaikė iš petrapinigio, renkamo visuose katalikų kraštuose. Pijaus IX įpėdiniai palaikė tą pačią dalykų padėtį, reikalaudami tikrų garantijų Bažnyčios laisvei. Tiktai Pijus XI 1929 metais susitaikė su Italijos valstybe. Italija pripažino popiežiui suvereno teises

truputį praplatintoje Vatikano teritorijoje ir tam tikrą pinigų sumą, kaipo atlyginimą. Romos klausimas tuo būdu buvo išspręstas.

Vatikano susirinkimas.

Devynioliktojo amžiaus klaidos.

Mokslas, ypačiai gamtos, devynioliktajame amžiuje padarė didelę pažangą. Juo naudodamasi, žmonija priėjo prie daugybės naujų išradimų. Žmonės per daug ėmė tikėti į tų mokslų visagalybę, vienpusiškai manydami jais galėsią visa išaiškinti, pilną laimę pasiekti. Filosofijos mokslai, tikyba, rodanti žmogaus gyvenimo tikslą, doros dalykai liko apleisti. Racionalizmas ir bedievystė plačiai pasklido Europoje. Tikėjimo dalykuose paplito atšalimas, abejutiškumas.

Kita didelė XIX amžiaus klaida buvo per didelis valstybės valdžios įsigalėjimas. Ji norėjo aprėpti visą gyvenimą, visa savo žinion paimti ir daugelyje dalykų nepripažino Bažnyčiai teisių.

Tuos ir kitus naujųjų amžių paklydimus pasmerkė Pijus IX savo išleistame Sylabuse (1864). Masonai ir kiti katalikų Bažnyčios priešininkai sukėlė dėl to didelį triukšmą, bet katalikams tas popiežiaus raštas davė nurodymų, padėjo tiesą atskirti nuo klaidos.

Vatikano susirinkimas.

Bažnyčia XIX amžiuje pergyveno didelių nelaimių ir suspaudimo laikų. Reikėjo juo didesnės viso pasaulio vyskupų vienybės su popiežiu, ir Pijus IX rūpinosi tvirčiausiai susirišti su jais. Apsvarstyti svarbiausiems Bažnyčios reikalams kartkartėmis buvo susikvietęs į Romą vyskupus iš visų katalikų kraštų. Iš visų susivažiavimų iškilmingiausias buvo visuotinis susirinkimas, atliktas Vatikane 1869—1870 metais, kuriame dalyvavo vyskupų daugiau negu septyni šimtai.

Toksai susirinkimas labai buvo reikalingas devynioliktajame amžiuje, plačiai paplūdus bedievystei ir daugybei žmonių atsito-

linus nuo tikėjimo. Visuotinis Vatikano susirinkimas sustiprinti Bažnyčios vienybei, reikalaujant daugumai vyskupų, iškilmingai paskelbė mokslą, jog Romos vyskupas, kaipo visos Bažnyčios mokytojas, negali klysti tikėjimo ir doros dalykuose, kada iškilmingai, ex cathedra, juos nutaria, todėl, jam mokant, visi katalikai turi priimti jo ištarmę. Be to, buvo išaiškintas katalikų tikėjimo mokslas, jog žmogaus protas ir apreiškimas tai du žiburiu tos pačios tiesos, nuo Dievo išeinančios, todėl negali būti tarp jų dviejų jokio prieštaravimo.

Prasidėjus karui tarp Vokietijos ir Francijos dauguma vyskupų išvažinėjo, ketindami vėl susirinkti. Bet Italijos vyriausybė tuo tarpu užėmė Romą, ir Vatikano susirinkimas liko nepabaigtas.

Modernizmas.

Kai kurie teologai mėgino, kaip jie sako, suderinti Bažnyčią su naująja kultūra, stengėsi kiek galima pašalinti visa, kas yra antprigimtinio šv. Rašte, dogmatuose, Kristaus asmenyje, Sakramentuose. Ta kryptis vadinama modernizmu. Modernizmas daugiausia buvo išsiplėtęs Francijoje ir Italijoje. Popiežius Pijus X jį pasmerkė (1907).

Katalikų bažnyčia XIX ir XX amžiuje.

a) Europoje.

Francijoje.

Nugriovus Napoleono valdžią, Francijai buvo primestas karalius Liudvikas XVIII (Liudviko XVI brolis). Jisai pripažino katalikų tikėjimą viešpataujančiu Francijoje, sugrąžino laisvę steigti vienuolynus. Tikybinis gyvenimas ėmė gautis, nors ir sunkiai, dėl to kad priešingos tikėjimui revoliucijos idejos tvirtai buvo prigijusios tautoje. Bažnyčia ir kunigai buvo neturtingi, kraštas susiskaldęs į priešingas partijas. Gabūs rašytojai (Montalembert,

Dupanloup, Veuillot, Chateaubriand, de Maistre, Lamennais) savo raštais gynė Bažnyčią. Įsteigta draugija geroms knygoms platinti. Bet ir tikėjimo priešininkai uoliai darbavosi. Po 1830 m. revoliucijos, atkreiptos prieš Bažnyčią, valdžią įgijo Orleanų dinastija. Liudvikas Pilypas palaikė tikėjimo priešininkus. 1848 m. revoliucija, sukelta darbininkų prieš turtinguosius luomus, karaliaus palaikomus, neturėjo tos tikėjimo neapykantos, kokia buvo per pirmąją revoliuciją. Įvesta respublika, vadovaujant Liudvikui Napoleonui, kurs netrukus (1852) pasiskelbė ciesorium. Napoleonas III pradžioje palaikė katalikus, pripažino vyskupams laisvą vyskupijų valdymą, mokyklų laisvę. Labai išsiplėtojo tikybinės draugijos (kongregacijos). Misijoms viena Francija daugiau padarė, negu visi kiti kraštai. Kada Napoleono III valdžia sustiprėjo, ėmė jisai varžyti Bažnyčią. Daug kenkė jo dvaro palaidumas. Po 1870 m. karo ir naujos revoliucijos vėl buvo įvesta respublika. Taip Francija pergyveno 3 revoliucijas, pasikeitė trys dinastijos: Burbonų, Orleanų ir Napoleono. Tose naminėse kovose katalikai laikėsi daugiausiai monarchiškosios partijos. Didelis vienuolių ir kunigų skaičius priešingas buvo respublikiškam valdymo būdui ir stengėsi sugrąžinti Francijoje monarchiją. Todėl, kada 1870 metais galutinai prigijo Francijoje respublika, katalikų tikėjimo priešininkai gavo viršų valstybės valdyme ir suėmė į savo rankas visą valdžią. Tikėjimo priešininkams darbuojantis iš vieno, katalikų partijai trūko vienybės: vieni iš jų ėjo drauge su senosios Burbonų dinastijos šalininkais, kiti troško sugrąžint Napoleono dinastijos viešpatavimą. Katalikai liko paskelbti respublikos ir laisvės priešininkais ir pradėta įstatais varžyti jų laisvę. Popiežius Leonas XIII perspėjo Francijos katalikus (1894), kad pripažintų respublikišką valdymo būdą ir, atmetę šalin savitarpio ginčus, rūpintųsi įgyti įtakos valstybės valdyme, rinkdami į parlamentą savo atstovus. Tačiau ta geistina vienybė Francijos katalikų tarpe dar neįvyko. Tuo tarpu tikėjimo priešininkai, turėdami savo pusėje daugumą atstovų, išleidinėjo vis naujų įstatymų Bažnyčios veikimui suvaržyti. Pašalintas tikybos mokymas iš pradinių mokyklų (1882), leistas moterystės perskyrimas, uždaryta 10.000 katalikų mokyklų, panaikintos visos kongregacijos, už-

siimančios mokymu (1904), atimti iš vienuolynų turtai. Pagaliau atskirta valstybė nuo Bažnyčios (1905). Bažnyčios turėjo būti atiduotos tam tikroms sudarytoms draugijoms, bet katalikai atsisakė nuo jų steigimo. Tuomet vyriausybė paskelbė Bažnyčios įstaigas valstybės ir savivaldybių nuosavybe, naudojimasis jomis pareina nuo valdžios malonės. Bet užtat popiežius gavo teisę laisvai skirti vyskupus. Prispaudimas suvienijo kunigus, katalikai nesigaili aukų Bažnyčios reikalams. Kova su tikėjimu, vedama Francijoje su dideliu įnirtimu, sumažėjo nuo didžiojo karo. Bendras valstybei pavojus neleido vyriausybei labai erzinti katalikų. Francija vėl užmezgė diplomatinius santykius su popiežium, nutrauktus pirmiau. Katalikų Bažnyčios padėtis yra sunki, bet matyti ženklų tikybinės dvasios atgijimo.

Vokietijoje

katalikų Bažnyčios padėtis nuo francūzų revoliucijos persimainė blogyn. Vyskupai devynioliktojo šimtmečio pradžioje nustojo savo kunigaikštijų ir su jomis įtakos politiškame Vokietijos gyvenime. Buvusios vyskupų žemės atiteko daugiausiai protestantams kunigaikščiams. Jie ir katalikus valdydami laikėsi protestantiškų taisyklių, stengėsi Bažnyčios valdžią į savo rankas paimti. Valstybės vyriausybė norėjo prižiūrėti visą Bažnyčios veikimą, pati skirti vyskupus ir kunigus. Norėjo protestantais paversti savo pavaldinius katalikus. Prūsuose mėginta vyskupus atiduoti protestantų konsistorijų valdžion (1815). Valdininkais buvo skiriami protestantai, o katalikai negalėjo gauti vietos. Daug buvo maišytų moterysčių, iš kurių vaikai dažniausiai buvo protestantų tikėjime auklėjami. Panaikinus vienuolynus, pragaišo prie jų laikytos gimnazijos ir kitos aukštesnės mokyklos.

Dėl sekuliarizacijos daug vyskupijų buvo padalyta, kapitulos panaikintos, daug vyskupijų liko be vyskupų.

1848 metų revoliucija atnešė Prūsijai konstituciją. Vyskupai įgijo daugiau laisvės, atsirado daugiau vienuolynų ir draugijų. Bažnyčios teisėms ir laisvei ginti įsteigta Pijaus draugija. Vokietijos katalikai ėmė daryti savo visuotinius susivažiavimus,

vienydamies, geriau savo reikalus pažindami, griežčiau reikalavo iš vyriausybės jų patenkinimo. Rūpintis reikalais katalikų, kurie gyvena išsiblaškę tarp protestantų, įsteigta šv. Bonifaco draugija (1849). Geroms knygoms platinti įsteigta šv. Boromiejaus draugija.

Windhorst'as, katalikų partijos Centro įkūrėjas.

Katalikų likimas Vokietijoje pasidarė sunkesnis, kada iškilo aukštyn Prūsai, kurie, 1866 metais nugalėję Austriją ir išmetę ją iš Vokietijos valstybių sąjungos, patys užėmė jos vietą. Po 1870 metų karo su Francija Prūsai dar labiau įsigalėjo. 1871 metais pagarsinta nauja vokiečių imperija. Pirmoji vieta toje imperijoje priderėjo Prūsams, ir Prūsų karalius liko Vokietijos ciesoriumi. Naujoje imperijoje katalikų skaičius buvo mažesnis, negu protestantų. Galingas naujos suvienytos Vokietijos kancleris Bismarkas tikėjosi, padedant liberalams, protestantams, senkatalikiams padaryti Bažnyčią visai priklausomą valstybės. Buvo išleisti įstatymai, kuriais mėginta suvaržyti kunigų laisvė pamokslų sakyme, panaikinti jėzuitų ir į juos panašūs vienuolynai. **Prūsuose** labai suvaržyta Bažnyčios laisvė kunigų skyrime ir jų veikime. Vyskupams protestuojant prieš tuos įstatymus, buvo uždarytos kunigų seminarijos ir visi vienuolynai, išskyrus tuos, kurie užsiima li-

gonių priežiūra. Vieni vyskupai buvo atstatyti nuo vietų, kiti pateko į kalėjimus. Apie 1000 parapijų liko be kunigų ir pamaldų. Ta kova vadinama kultūrkampfu. Bet katalikai laikėsi vienybės, sudarė parlamente savo reikalams ginti galingą partiją Centrum (1870), ir vyriausybė turėjo nusileisti. Ilgainiui varžantys Bažnyčią įstatymai buvo atmainyti. Katalikai įkūrė galingų visiems luomams sąjungų (katalikų mokytojų susivienijimas turėjo 25.000 narių, liaudies susivienijimas 700.000 narių). Todėl katalikų vienybės neįveikė nei 1918 metų revoliucija, kada valstybės valdyme gavo viršų socialistai.

1905 m. Vokietijoje iš 62 milijonų visų gyventojų buvo katalikų 22 mil. ir protestantų 38 mil. Po didžiojo karo atėmus lenkų kraštus ir Elzas-Lotaringiją, Vokietija neteko apie 6 mil. katalikų.

Austrija.

Ciesoriaus Juozapo II įstatai buvo supančioję Bažnyčios gyvenimą Austrijoje. Ilgainiui betgi, vyskupams labiau rūpinantis bažnytinės dvasios atgaivinimu, katalikų Bažnyčios padėtis pagerėjo. Po 1848 m. revoliucijos konstitucija pripažino Bažnyčiai savarankiškumą. Katalikai gavo teisę steigti savo mokyklas. Sekdama Prūsų pėdomis, Austrija buvo panaikinus konkordatą su popiežium (1874) ir mėgino įvesti panašius Bažnyčios suvaržymus, kaip Prūsuose, bet netrukus nuo jų atsisakė. Paskutiniu laiku katalikai buvo įgiję vis didesnės įtakos valstybės valdyme, vadovaujant krikščionių partijai.

Po didžiojo karo Austrija liko padalyta į kelias valstybes. Sunkiausia yra Bažnyčios padėtis **Čecho-Slovakijoje**. Valdžioje didelės įtakos turi masonai. Atgijo husitizmo atminimai. Nemažas kunigų skaičius atskilo nuo Bažnyčios.

Anglija.

Anglų tauta, nuo tryliktojo amžiaus turinti konstituciją, duodančią tautos atstovams didelę įtaką valstybės valdyme, amžiais buvo pripratus branginti savo laisvę. Protestantizmas pri-

metė anglams svetimų įsitikinimų neapykantą ir pastūmė prie didžiausio fanatizmo. Tačiau amžiais įsikerėjęs laisvės jausmas padėjo anglams nusikratyti protestantų įdiegtu fanatizmu ir atitaisyti nuoskaudas, padarytas katalikams.

O. Conelis.

Pirmiausiai patekėjo katalikams laisvė Anglijos kolonijoje Kanadoje. Tą kraštą, gyvenamą pačių katalikų ilgą laiką valdė mažas anglų protestantų skaičius. Atsiskyrimas žiemių Amerikos kolonijų, paragino Angliją suteikti Kanados katalikams tikėjimo laisvę (1774). Anglija sustabdė ir Irlandijos katalikų persekiojimą. Atmainyti įstatymai,kuo labiausiai varžę tą nelaimingą kraštą, kaip antai užgynimas žemės pirkti (1782), mokyklų steigti. Atmainytas įsakymas katalikams priverstinai dalyvauti protestantų pamaldose (1793). Bet tie daliniai palengvinimai negalėjo patenkinti Irlandijos katalikų. Visas kraštas stojo į kovą atgauti savo teisėms. Garsus irų vadovas O. Conelis kvietė tam tikslui susirinkimus, prašymais, į parlamentą siunčiamais, įrodinėjo neteisingą su irais

elgesį. 1829 m. Anglijos parlamentas priėmė įstatymą, kurs suteikė Irlandijos ir Anglijos katalikams pilną tikėjimo laisvę ir sulygino jų teises su protestantų teisėmis dalyvauti parlamente ir valdžios vietas užimti. Kai kurios tiktai aukštosios vietos paliko katalikams uždarytos. Panaikinta katalikams uždėtoji pareiga mokėti dešimtinį protestantų dvasiškiams (1838), pripažinta katalikų bažnyčioms teisė turto įsigyti (1845).

Nuo to laiko prasideda katalikų Bažnyčios atgijimas ir Anglijoje. Popiežius Pijus IX sugrąžino Anglijoje katalikų hierarchiją (1850), Leonas XIII Skotijoje. Anglijoje dabar yra 3 arkivyskupijos ir 13 vyskupijų, Skotijoje 2 arkivyskupijos ir 4 vyskupijos. Devynioliktojo amžiaus pradžioje Anglijoje tebuvo užsilikusi maža katalikų saujelė, o dabar jų skaičius išneša daugiau, negu 2 milijonu. Katalikų Bažnyčios augimas Anglijoje eina didyn. Kasmet apie 10 tūkstančių anglų, daugiausiai iš aukštesniųjų luomų, sugrįžta į katalikų tikėjimą. Paskutiniais metais atvirtusiųjų skaičius dar labiau pakilo. 1903 m. perėjo į katalikų tikėjimą Anglijoj 20.000 anglikonų. Katalikų laikraščiai labai išsiplatinę, vienuolynai gražiai veikia. Katalikiškų pradžios mokyklų Anglijos katalikai turi 1754. Pagalios Anglijos parlamentas patvirtino įstatymą, kuriuo valstybė pasiima išpirkti nuo Anglijos lordų žemes, atimtas Irlandijoje kitą kartą nuo katalikų, ir atiduoti jas išmokėjimo sąlygomis irams. Irlandijai pripažinta autonomija su seimu Dubline.

Suvienytoje Didžiosios Britanijos ir Irlandijos valstybėje 1909 m. buvo gyventojų apie 45 mil., iš jų katalikų 5.515.914. (Anglijoje katalikų apie 1.700.000, Skotijoje 518.969, kiti Irlandijoje).

Šveicarijoje.

Įsteigiant Helvecijos respubliką (1798) apiplėšta katalikų Bažnyčia Šveicarijoje. Restauracijos laiku (1815—1830) iš naujo sutvarkyti Bažnyčios reikalai. Nuo 1830 m. radikalai su protestantais vėl pradėjo kovą su katalikų Bažnyčia, katalikų laisvė buvo suvaržyta. Paskutiniu laiku Bažnyčios padėtis pagerėjo-

1900 m. Šveicarijoje buvo gyventojų 3.315.444, katalikų 1.379.664.

Ispanija ir Portugalija.

Protestantizmas, padaręs didelių permainų vidurinės Europos kraštuose, nebuvo pasiekęs Ispanijos ir Portugalijos, todėl lig devynioliktojo amžiaus abu tuodu kraštu buvo grynai katalikišku.

Valstybės viešpatavimas Bažnyčioje, tvirtai įsigyvenęs prie Burbonų, išsilaikė ir XIX amžiuje. Ispanija ir Portugalija buvo netoli atskilimo nuo katalikų Bažnyčios. Viešpataujant Ispanijoje Napoleono broliui Juozapui buvo panaikinti vienuolynai. Paskutiniu laiku išsiplėtė socializmas ir anarchizmas. Tikėjimo priešininkai, gaudami valdžią, varžo Bažnyčios laisvę, bet sutinka tvirtą pasipriešinimą iš pusės vyskupų ir visos tautos. Po 1910 metų revoliucijos Portugalijoje išvaryti vienuoliai, atimti jų turtai, atskirta valstybė nuo Bažnyčios.

Belgija 1792 metais buvo užkariauta Francijos ir ištyrė visų revoliucijos ir Napoleono viešpatavimo blogumų. 1814 metais liko ji prijungta prie protestantiškos Olandijos ir lig 1830 metų katalikų Bažnyčia Belgijoje buvo varžoma protestantiškos vyresnybės. 1830 metais katalikų skriaudimas iššaukė revoliuciją, Belgija atsiskyrė nuo Olandijos ir pasidarė nepriklausoma valstybė. Katalikų Bažnyčia Belgijoje susilaukė pilnos laisvės. 1878 m. gavę viršų liberalai buvo įvedę mokyklas be tikėjimo dėstymo, pertraukė santykius su Vatikanu. Katalikai steigė privatines mokyklas, valstybinės paliko apytuščios. 1884 m. katalikai laimėjo rinkimus į parlamentą ir tvirtai paėmė valdžią į savo rankas.

Olandija.

Nors katalikų Bažnyčia Olandijoje nuo šešioliktojo amžiaus smarkiai buvo suspausta, tačiau užsiliko joje nemaža katalikų lig devynioliktojo amžiaus. 1848 metais įvesta Olandijoje nauja konstitucija, kuri pripažino visiems visišką tikėjimo laisvę. 1853

metais Pijus IX sugrąžino Olandijoje bažnytinę hierarchiją, ir dabar Olandijos katalikai sėkmingai darbuojasi atgaivinimui tikėjimo dvasios. Įsisteigė daug savų mokyklų, jos gauna pašalpą iš vyriausybės, turi valstybės išlaikomą katalikų universitetą.

Katalikų Olandijoje dabar yra apie 2.500.000, visų gyventojų arti 6 mil.

Rusija.

Per pirmąjį Lietuvos-Lenkijos padalinimą Rusijai atiteko nemažas skaičius Romos katalikų Latvijoje ir Baltarusiuose. Jų padėtis pasidarė sunki. Katryna II įvedė katalikų Bažnyčiai jozefinistiškų valdymo metodų, uždraudė katalikams tiesioginį susižinojimą su popiežium, kai kuriuose atsitikimuose bažnytinių reikalų sprendimą pavedė senatui arba ministeriui. Katalikų reikalams aprūpinti savo valdžia įsteigė Mogilevo vyskupiją, jos vyskupu paskyrė Bogužą-Siestrencevičių. Popiežius, vengdamas didesnių blogumų, patvirtino naują vyskupiją (1783). Bažnytinę katalikų hierarchiją Rusijoje galutinai sutvarkė prie Povilo I atvykęs į Peterburgą popiežiaus pasiuntinys Lita (1798). Buvo įsteigta nauja vyskupija Minske, nustatytos iš naujo sienos Vilniaus, Lucko — Žitomieriaus ir Kamienco vyskupijų, tekusių Rusijai per antrąjį ir trečiąjį Lietuvos—Lenkijos dalinimą, sudaryta nauja bažnytinė provincija. Į ją įėjo Mogilevo arkivyskupija (su vyskupo rezidencija Peterburge) ir vyskupijos Vilniaus, Žemaičių, Minsko, Lucko - Zitomieriaus ir Kamienco.

Katryna II, paėmusi iš Lietuvos ir Lenkijos rusų provincijas, ypatingą dėmesį atkreipė į unitus, kurie buvo susivieniję su katalikų Bažnyčia, bet kuriuos tautybė ir liturgija jungė su rusais stačiatikiais. Katryna II manė, kad unitus lengva bus atitraukti nuo katalikų Bažnyčios. Mirštant unitų vyskupams ir kunigams, nebeleista unitams rinkti naujų vyskupų, bet į jų vietą skirta stačiatikių vyskupai, unitų parapijos būdavo prikergiamos prie stačiatikių. Tokiu būdu apie du milijonu Baltrusijos unitų prijungta, viešpataujant Katrynai II, prie stačiatikystės. Tačiau jų daugumas prie Povilo I vėl sugrįžo prie unijos.

Žmoniškas Aleksandras I katalikų nepersekiojo, bet nuo jozefiniškos sistemos neatsisakė. Nesusitaręs su popiežium skyrė vyskupus, katalikų reikalams prižiūrėti įkūrė biurokratišką Bažnyčios įstatymams priešingą įstaigą kolegiją, kuri turėjo kontroliuoti vyskupus ir duoti jiems direktyvų.

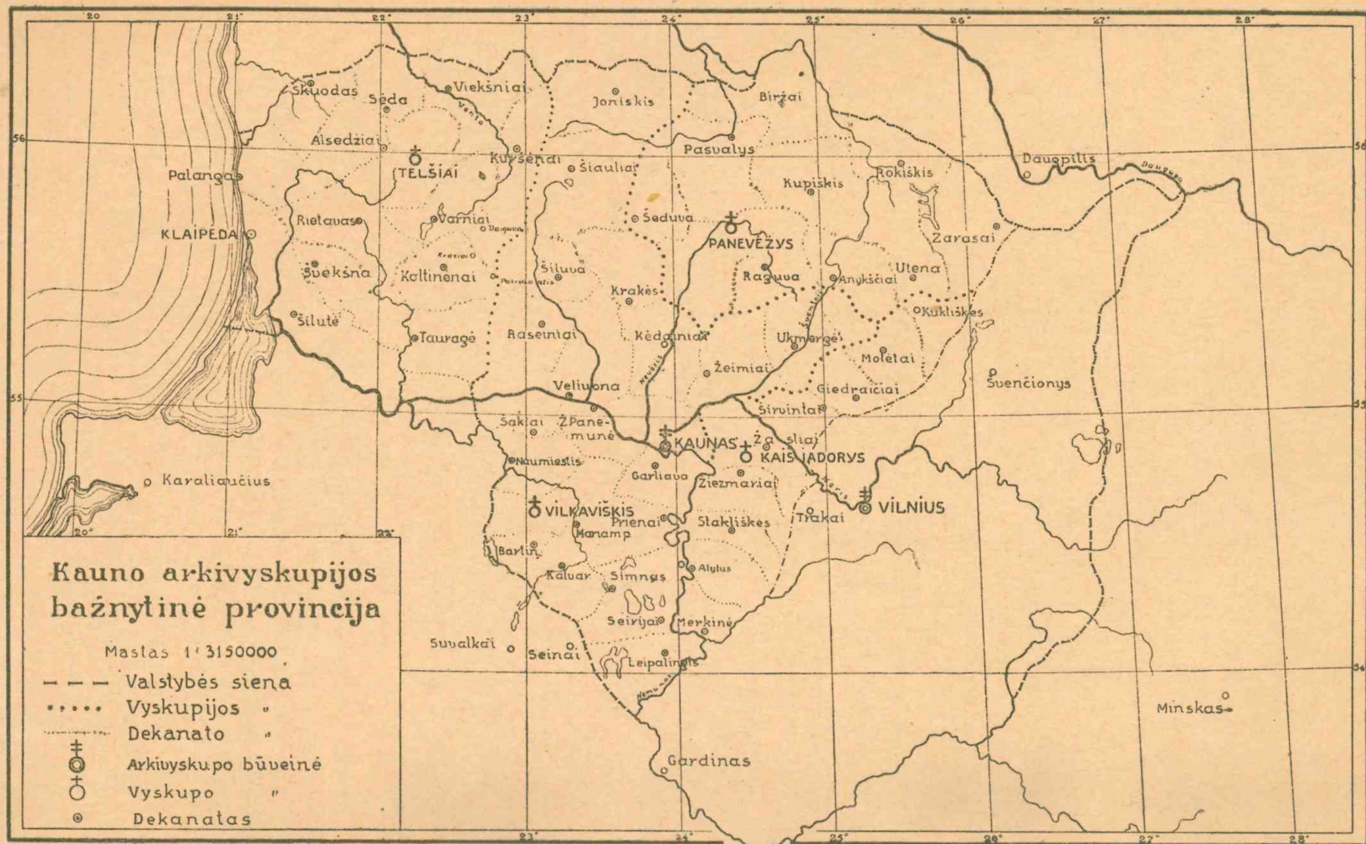
1828 metais bažnytinė unitų valdyba visiškai atskirta nuo katalikų. Į unitų vyskupus paskirti asmenys, linkstantys į stačiatikystę. Tokioje pat dvasioje auklėti unitų kunigai tam tikslui įsteigtoje seminarijoje Žirovicuose. Uždaryti vienuolynai ir mokyklos bazilijonų ordino, turinčio didelės įtakos žmonėse. Kad taip viskas buvo prirengta, 1839 metais unitų vyskupai Siemaško, Zubko ir Lužinskis visų unitų vardu prisijungė prie stačiatikių cerkvės, unija buvo panaikinta, unitai priverstinai prirašyti prie stačiatikystės.

Pavykus panaikinti uniją, Mykalojus I manė ir lotyniškuosius katalikus atplėšti nuo Romos. Nebeskyrė naujų vyskupų, ieškojo tokių, kurie sutiktų be popiežiaus patvirtinimo švęsti naujus vyskupus. Bet pablogėjusios Rusijai politikos gyvenimo sąlygos privertė Mykalojų I padaryti 1847 m. su popiežium įmanomą konkordatą.

1905 m. buvo paskelbta tikėjimo laisvė, ir stačiatikiai galėjo pereiti į katalikų tikėjimą. Bet, paėmus Rusijoje valdžią bolševikams, prasidėjo smarki kova su religija. Katalikų Bažnyčios padėtis yra labai sunki.

Bažnyčia Lietuvoje.

Lietuvoje Mykalojus I uždarė Vilniaus universitetą (1832) dvasiškąją akademiją perkėlė į Peterburgą (1842). Panaikino daugumą vienuolynų (191), atėmė bažnyčioms daugumą jų turtų (1842). Uždarė prie vienuolynų laikomąsias mokyklas ir jaunimo mokymą pavedė valstybės mokykloms. 1847 metų padarytas konkordatas nustatė, kad vyskupai bus skiriami ciesoriaus, pirma susižinojus jam su popiežium. Vyskupams pripažintos teisės, sujungtos su vyskupijų valdymu. Bet Rusijos vyriausybė konkordato nepaskelbė ir jo pilnai nesilaikė.

Kauno arkivyskupijos bažnytinė provincija
Mastas 1:3150000
Valstybės siena
Vyskupijos "
Dekanato "
Arkivyskupo būveinė
Vyskupo "
Dekanatas
KAUNAS
VILNIUS
TELŠIAI
PANEVĖŽYS
VILKAVIŠKIS
KAISIADORYS
KLAIPĖDA
Palanga
Skuodas
Sėda
Viekšniai
Joniskis
Biržai
Aisedziai
Kuršėnai
Šiauliai
Pasvalys
Daugpilis
Rokiškis
Kupiškis
Rietavas
Varniai
Šeduva
Zarasai
Švėkšna
Kaltinėnai
Šiluva
Krakės
Raguva
Anykščiai
Utena
Kukliškės
Šilutė
Tauragė
Raseiniai
Kėdainiai
Ukmergė
Molėtai
Žeimiai
Giedraičiai
Švenčionys
Veliuona
Širvintai
Šakiai
Ž. Panemunė
Naumiestis
Garliava
Ziezmariai
Karaliaučius
Prienai
Stakliškės
Trakai
Barlin.
Kalvar.
Simnas
Alytus
Seirijai
Merkinė
Suvalkai
Seinai
Leipalingis
Minskas
Gardinas
Dauguva
Venta

Daug blogo iškentėjo katalikų Bažnyčia Lietuvoje dėl 1863 metų sukilimo. Uždėta ant vyskupų ir kunigų sustiprinta priežiūra ir suvaržytas jų bažnytinis darbavimasis. Atimta daug bažnyčių; daug vyskupijų paliko be vyskupų. 1882 metais popiežiui Leonui XIII pavyko padaryti su Rusijos vyresnybe naują konkordatą. Tada buvo paskirti vyskupai į Rusijoj esančias katalikų vykupijas, kurios buvo likusios be vyskupų. Suminkštėjo varžymai prie Mikalojaus II. 1897 metais leista katalikams statyti kryžių prie savo namų ir statyti ir taisyti parapines bažnyčias, neklausiant kas kartą valstybės vyresnybės. 1904 metais nuimtas uždraudimas spausdinti lietuvių knygas lotyniškomis raidėmis. 1905 metais nuimta nuo dvasiškijos sustiprintoji priežiūra ir uždraudimas pirkti žemę katalikams valstiečiams be vyriausybės leidimo. Leista mokyti katalikų vaikus mokyklose tikėjimo prigimta kalba.

Konstitucinio valdymo įvedimas ir spaudos grąžinimas davė katalikams galimybės steigti savas draugijas, naudotis spausdintu žodžiu.

Bažnyčia susilaukė Lietuvoje visiškos laisvės įsikūrus nepriklausomai Lietuvos valstybei. Organizuojasi vienuolynai. Prie universiteto įsteigtas teologijos-filosofijos fakultetas. Atgauta daug bažnyčių, kurias įvairiais laikais buvo atėmusi Rusijos vyriausybė. Pagaliau 1926 m. įvyko labai svarbi permaina. Lietuvos vyskukupijos buvo atpalaiduotos iš valdžios Mogilevo ir Varšuvos metropolitų ir įkurta Lietuvos bažnytinė provincija su metropolitu Kaune ir vyskupais Vilkaviškyje, Kaišiadoryse, Panevėžyje ir Telšiuose. Prie Telšių vyskupijos priskirta ir Klaipėdos prelatūra.

Vilniaus vyskupai.

25. Motiejus Juozapas Ancuta (1722—1723) atnaujino ir aprūpino bažnyčias, per švedų užėjimą sunaikintas.

26. Karolis Petras Pancierzynskis (1724—1730), uolus vyskupas, rūpinosi atgaivinti per karus ataušusią tikėjimo dvasią.

27. Mykolas Zenkevičius (1730—1762), labai veiklus, bažnytinės dvasios. Atliko kunigų susivažiavimą ragino juos rūpintis Dievo tarnavimu.

28. Ignacas Jokūbas kunigaikštis Masalskis (1762—1794) iš Riuriko ir Algirdo giminės didžiųjų ponų. Mokslus ėjo Romoje, gavo teologijos daktaro laipsnį. Vyras žymus kiekvienu atžvilgiu, patriotas ir rūpestingas vyskupijos valdytojas, mokytas, valstiečių užtarėjas. Padėjo iškilti gabiems žmonėms. Ragino klebonus steigti parapines mokyklas ir ligonines (špitoles). Rūpinosi pamaldų iškilmingumu, pataisė katedrą. Bet netrūko jam ir ydų. Kaipo didelis ponas, labai troško garbės, tuo daugindamas sau priešininkų iš didikų. Būdamas pirmininkas Edukacijos komisijos, neprižiūrėjo valdininikų, ir jie daug prisisavino valstybės turto. Išaikvojo ir savo didelius turtus, statydamas rūmus Vilniuje ir Verkuose. Prisidėjo prie Targovicos konfederacijos ir Varšuvoje per revoliuciją buvo pakartas (1794). Kasciuška verkė sužinojęs, kad taip be teismo nužudytas toks žymus vyras.

Lietuva 1795 buvo prijungta prie Rusijos. Vilniaus vyskupija buvo be ganytojo. Pradžioje valdė kapitula, paskui jos išrinktas Dovidas Pilkauskas. 1796 m. Rusijos vyriausybė buvo panaikinusi pačią Vilniaus vyskupiją arba ją prijungusi prie Livonijos vyskupijos su sostine Vilniuje. 1798 m. vėl atgaivinta vyskupija siauresnėse ribose. Jos dalis atiteko Mogilevo, Minsko, Seinių vyskupijoms.

29. Jonas Kasakauskas (1796—1808), Livonijos vyskupas. Prie jo sugrąžintas senasis kalendorius (12. XI. 1799). Prie Vilniaus vyskupijos prijungtas Kuršas.

30. Hieronimus Strziemien Strojnovskis (1808—1815), pijoras, Vilniaus universiteto pirmasis rektorius, paskui Lucko pavyskupis ir kapitulos atstovas Peterburgo Kolegijoje. Gyvendamas Peterburge, ketino iš Kolegijos padaryti vyskupų sinodą Bažnyčiai valdyti. Paskirtas Vilniaus vyskupijos valdytoju, į Vilnių nesugrįžo. 1814 prekonizuotas Vilniaus vyskupu parvažiavo, bet nė ingreso neatlikęs mirė.

Vilniaus vyskupiją, gavęs ciesoriaus liepimą, iki mirties (1826) valdė metropolitas Sestrencevičius.

31. Andrius Benediktas Klongevičius (1828—1842) iškilo savo mokslu ir dora.

32. Vaclavas Žilinskis (1846—1858). Perkeltas į Mogilevo metropolitus (1850) dar kai kurį laiką valdė Vilniaus vyskupiją.

33. Adomas Stanislovas Krasinskis (1858—1863), mokytas literatas. 1863 m. Muravjevo įsakymu išvežtas į Rusiją.

Po 1863 m. maišto buvo uždaryti beveik visi likusieji vienuolynai, atimta daug bažnyčių. Uždraustas naujų bažnyčių statymas, senųjų taisymas, kunigų susivažiavimai į atlaidus.

Išvežus vyskupą Krasinskį ir kelius kapitulos narius, į kapitulą pateko keli valdžios šalininkai. Jie dar prie gyvos Krasinskio galvos valdytoju išrinko (1866) Rusijos valdžiai atsidavusį Petrą Žilinską, apie jo

išrinkimą nė nepranešta popiežiui. Valdė iki 1883 m. Pagaliau atvykęs į Romą darė atgailą už sulaužymą Bažnyčios teisių, mirė susivienijęs su Bažnyčia (1887).

34. Karolius Grinievieckis (1883—1885) mėgino suvaldyti kunigus Rusijos valdiškos politikos šalininkus, bet pats buvo į Rusiją išvežtas. Paskui apsigyveno Lvove.

35. Antanas Pranciškus Audzevičius (1890—1895), iš lietuvių valstiečių, uolus, maldingas, bet gerai žmonių nepažįstąs.

36. Steponas Aleksandras Zvieravičius (1897—1902) buvo išvežtas į Rusiją už tai, kad išleido aplinkraštį, gindamas katalikų vaikams lankyti cerkvines mokyklas. Mirė Sandomieriaus vyskupu.

37. Eduardas baronas Ropas (1904—1907) sudarė katališką politinę partiją, buvo išrinktas atstovu į pirmąją Rusijos valstybės dumą, Rusijos vyriausybės atstatytas nuo vyskupijos. 1917 liko Mogilevo metropolitu.

38. Kazimieras Mykolas Michalkevičius (1908—1918) valdė vyskupiją kaipo apaštališkas vikaras. Prie jo ginčai lietuvių su lenkais dėl pamaldų kalbos bažnyčiose pasiekė aukščiausią laipsnį.

39. Dr. Jurgis Matulevičius, (1918—1927). Labai uolus ganytojas. Atgaivino marijonų vienuolyną, buvo jo generolas. Įvykino Lietuvos bažnytinės provincijos įkūrimą. Lenkų vyriausybės iš Vilniaus priverstas atsistatydinti, mirė Kaune popiežiaus delegatu. Lenkų vyriausybė Vilniaus vyskupiją pakeitė į metropoliją, arkivyskupu paskirtas lenkas, mokąs lietuviškai, Jalbžikauskas.

Žemaičių vyskupai.

35. Jonas Steponas kunigaikštis Giedraitis (1778—1801). Atliktas Šiluvos šv. Marijos paveikslo karūnavimas. Įvestas įsakant ciesoriui Povilui naujas konsistorijos sutvarkymas.

36. Juozapas Arnulpas kunigaikštis Giedraitis (1801—1838). Mokėsi Varniuose, Vilniuje, Romoje. Aplankė visą vyskupiją (1805 ir 1806). Patsai literatas, palaikė bajorus, kurie lietuviškai rašė, išvertė ir išleido lietuviškai Šventojo Rašto Naująjį įstatymą. Nuo 1815 ėmė sirgti melancholija, užsidaręs ramumo ieškojo. Už išleidimą rašto, kviečiančio į sukilimą 1831 m., atimtas jam vyskupijos savarankiškas valdymas, pavestas priežiūrai Simono Giedraičio. Mirus Juozapui Arnulpui vyskupiją valdė

Simonas kunigaikštis Giedraitis (1838—1842). Per jo atimtos bažnyčioms žemės, panaikintos vienuolių laikomos lenkiškos mokyklos, įvestos rusiškos (1837). Po to mirties valdytoju kapitulos buvo išrinktas kun. Jonas Gintila (1842—1850). Paliko didelę biblioteką.

37. Motiejus Valančius (1850—1875) veiklus, rūpestingas, literatas. Įvedė visuotinę blaivybę. Įsteigė beveik visur parapines mokyklas, norėjo leisti pirmąjį lietuvišką laikraštį, parašė daug lietuviškų knygelių. Prie jo Žemaičių vyskupija buvo beveik dvigubai padidinta prijungimu 8 dekanatų nuo Vilniaus vyskupijos (Kauno, Ukmergės, Utenos, Ežerėnų, Obelių, Panevėžio, Žemgalių, Kuršo). Vyskupijos sostinė perkelta iš Varnių į Kauną (1864). Bažnyčia labai nukentėjo dėl maišto 1863 metų. Valančius kovojo iki amžiaus galo, gindamas Bažnyčios teises.

Po Valančiaus mirties vyskupiją valdė 1875—1883 m. vyskupas Aleksandras Beresnevičius, buvusis Peterburgo Dvasiškosios Akademijos rektorius. Paskui perkeltas vyskupu į Vloclavką.

38. Mečislovas Paliulionas (1883—1908), drąsus kovotojas dėl bažnyčios teisių. Pabaigoje savo valdymo susilaukė atmainymo daugelio įstatymų, varžančių Bažnyčios laisvę.

39. Gasperas Cirtautas (1908—1913), ramaus būdo, geros širdies. Pritarė tautiniam lietuvių judėjimui ir palaikė jį.

40. Pranciškus Karevičius nuo 1914—1926 m. Visa energija palaikė lietuvių visuomenišką veikimą. Praplatino lietuvių kalbai teises viešame vartojime. Labai daug prisidėjo prie Lietuvos valstybės kūrimo, visur palaikydamas jos nepriklausomybės idėją. Serapiškos dvasios vyras, dalijant iš naujo vyskupijas, atsisakė nuo savo vietos. Pakeltas į tituliarinius arkivyskupus, įstojo į marijonų vienuolyną Marijampolėje.

Seinų vyskupija.

Per trečiąjį Lietuvos padalinimą Lietuvos užnemunis teko Prūsams. Bažnytiniu žvilgsniu tas Lietuvos kraštas priklausė Vilniaus ir Žemaičių vyskupijoms. Prūsų vyriausybė nesutiko, kad jiems priklausą kraštai tikėjimo dalykuose klausytų vyskupų, gyvenančių svetimose valstybėse. Todėl Prūsija Lietuvos užnemuniui pasirūpino įsteigti naują Vigrių vyskupiją (patvirtintą popiežiaus Pijaus VI 1799 m.). Vyskupui buvo atiduotas Kamedulų vienuolynas su gražia bažnyčia, esantis didelio Vigrių ežero saloje. Vienos kongresas pripažino Rusijai didesniąją dalį Varšavos kunigaikštijos. Tuomet įvyko ir vyskupijų naujas padalinimas. Prie Vigrių vyskupijos buvo prijungti trys dekanatai, atimti nuo Plocko vyskupijos (Lomžos gubernija). Pati vyskupija ėmė vadintis nebe Vigrių, bet Seinų arba Augustavo, dėl to kad vyskupo sostinė liko perkelta (1818) iš Vigrių į Seinus (Augustavo

karvedijoje). Katedrai buvo atiduota graži Seinų domininkonų bažnyčia, seminarijai — jų vienuolynas. Pagaliau, per paskutinįjį pasaulinį karą įsikūrus Lenkijos nepriklausomai valstybei, Lomžos žemė buvo atskirta nuo Seinų vyskupijos.

Seinų vyskupija, sujungta po Lietuvos padalinimo politikos ryšiais su Lenkijos žemėmis, vyskupus dažniausiai gaudavo lenkus. Vyskupais buvo:

1. Mykolas Pranciškus Karpavicius (1799—1803), garsus pamokslininkas, Vilniaus universiteto profesorius.

2. Jonas Klemensas Golaševskis (1804—1820). Kaipo senatorius gyveno daugiausiai Varšavoje.

3. Ignotas Ciževskis (1820—1823). Prie jo įsteigta kapitula.

4. Mykolas Manugevičius (1826—1834). Gimimu armėnas. Mokslus ėjo Romoje. Gyveno Varšavoje. Jo laikais įsteigta kunigų seminarija.

5. Paulius Strašinskis (1837—1847), uolus ir darbštus, rūpinosi žmonių reikalais. Bet kaipo lenkas nenumanė gerai lietuvių reikalų, ir lietuvių kalba ne visados turėjo bažnyčiose sau priderinčias teises.

Mirus Strašinskiui vyskupija per 16 metų neturėjo tikrojo ganytojo, buvo valdoma laikinių administratorių.

6. Konstantinas Ireniejus Pomian grapas Lubienskis (1860—1869), aukštos kilmės, uolus, rūpestingas. Gindamas Bažnyčios teises nusidėjo Rusijos vyriausybei ir buvo jos ištremtas į Permę. Kelionėje susirgo. Kad ir sergantis buvo vežamas, pasimirė Žemajame Novgorode.

7. Petras Povilas Vierzbovskis (1872—1893), pirmas Seinų vyskupas iš tos pačios vyskupijos kunigų.

8. Antanas Baranauskas (1897—1902), pirmas Seinų vyskupas lietuvis, iš Žemaičių vyskupijos, poeta, lietuvių kalbos žinovas, mokytas literatas, griežtas asketas, labai darbštus.

9. Antanas Karosas, iš Žemaičių vyskupijos, nuo 1910 tebevaldė Seinų vyskupiją.

Be lotyniškosios liturgijos katalikų yra dar Europoje katalikų, prisilaikančių armeniškosios, graikiškosios ir slaviškosios liturgijos. Galicijos armenus katalikus valdo Lvovo arkivyskupas. Rumeniškosios liturgijos katalikai turi

atskirą savo metropolitą su keletu vyskupų. Katalikai rusai (unitai) turi savo arkivyskupą Lvove.

Tuose kraštuose, kur katalikų skaičius visiškai mažas, kaip antai Norvegijoje, Švedijoje, Danijoje *), neturi jie tikros bažnytinės hierarchijos, ir katalikų reikalus aprūpina apaštališki prefektai ir vikarijai, tam kartui popiežiaus skiriami ir užimą vyskupų vietą. Keletas tokių prefektų yra grynai protestantų kraštuose (Vokietijoje, Norvegijoje) ir Turkijoje.

Viso labo katalikų Europoje skaitoma apie 180 mil.

b) Amerikoje.

Devynioliktajame amžiuje labai išsiplėtė katalikų tikėjimas Šiaurinės Amerikos Suvienytose Valstijose. XVIII amžiaus pabaigoje tame krašte tebuvo apie 30.000 katalikų (visų gyventojų buvo apie 4 milijonus), gi 1909 m. katalikų Suvienytose Valstijose buvo su viršum 14 milijonų. Katalikų skaičių padidino čionai ateiviai iš Europos. Labai gražiai darbuojasi vienuoliai, išsiplėtojo katalikų draugijos ir spauda. Visa palaiko katalikų labdarybė. Konstitucija 1787 m. padėjo į valstybės tvarkymo pamatą pilną tikėjimo laisvę, nors Bažnyčia atskirta nuo valstybės. Betgi visų tikybų kunigai laisvi nuo pareigos tarnauti kariuomenėje, Bažnyčios turtai nuo mokesčių, kiekvienai tikybinei draugijai užtikrinta valstybės globa. Bažnyčios reikalams valstybė nieko neduoda, tikintys savo pinigais palaiko visas Bažnyčios įstaigas. Ta laisvė protestantus privedė prie susiskaldymo į daugybę sektų, paplūdo jų tarpe bedievystė, o katalikų tikėjimui leido gražiai išsiplėtoti.

Iš viso dabar Suvienytose Valstijose (be Pilypinų) katalikų apie 20 mil., pačiame New-Jorke arti 3 mil.

Gražiai plėtojasi ir lietuvių katalikiškas veikimas Suvienytose Valstijose. Jų yra apie 700 000, turi apie 100 savo parapinių bažnyčių, įsteigė savo mokykloms kongregacijų, paskutiniu laiku labai gražiai plėtojasi spauda.

---

*) Norvegijoje katalikų apie 3000, Švedijoje apie 4000, Danijoje apie 5400.

Kanadoje katalikų skaičius devynioliktajame amžiuje labai pakilo, buvo įsteigta daug vyskupijų. 1909 m. Kanadoje buvo katalikų apie 2½ mil., visų gyventojų apie 7,35 mil.

Romaniškoji Amerika (vidurinė ir pietinė) buvo XIX amžiaus pradžioje beveik visai Ispanijos ir Portugalijos valdžioje. 1808—1824 m. tie Amerikos kraštai atsiskyrė nuo savo metropolijų ir įsikūrė 18 respublikų. Tų respublikų istorija tai nuolatinės kruvinos savitarpio kovos, varžymas, plėšimas Bažnyčios ir vėl tam kartui derinimasis su ja. Katalikų gyvenimas tuose kraštuose buvo sunkus: viešpatavo masonai ir liberalai, trūko kunigų. Popiežiams rūpinantis, Romoje įsteigta tiems kraštams tam tikra mokykla Pio-Americanum (1858), mokymas joje pavestas jėzuitams. Jos rūmuose 1899 m. buvo sušauktas visuotinis romaniškosios Amerikos susirinkimas, kuriame dalyvavo 52 vyskupu.

Vidurinėje ir pietinėje Amerikoje katalikų priskaitoma apie 60 milijonų, protestantų 1½ mil. ir stabmeldžių apie 2½ mil.

Katalikų Bažnyčios misijos.

Katalikų Bažnyčia, vykdydama Jėzaus įsakymą: „eidami mokykite visas pasaulio gimines“, visuomet rūpinosi Evangelijos mokslu apšviesti tas pagonių tautas, kurios dar jo nebuvo pažinusios. Kiekvienas amžius vis naujų tautų atvedė į Kristaus Bažnyčią, ir visa jos istorija yra nuolatinis Kristaus mokslo plitimas. Ilga Bažnyčios su protestantizmu kova šešioliktajame ir septynioliktajame amžiuje susilpnino jos jėgas ir sumažino jos įtaką. Dar labiau trukdė misijų veikimą revoliucija, panaikinusi vienuolynus, atėmusi jų turtus. Misijonorių skaičius labai sumažėjo. Bet devynioliktajame amžiuje (nuo 1830 m.) misijos vėl atgyja. Palengvėjo žmonių susisiekimas, išradus gelžkelius ir garlaivius. Europos valstybės stengėsi įgyti kolonijų, kur atsidarė ir misijonoriams dirva.

Popiežius Gregorijus XV septynioliktajame amžiuje įsteigė Romoje kongregaciją de propaganda fide, kurios žiniai ir pavestos misijos. Ji tam tikroje seminarijoje auklėja Evangelijos

skelbėjus visiems pasaulio kraštams. Devynioliktajame amžiuje Evangelijai platinti pagonių tarpe susitaisė įvairiuose Europos kraštuose tam tikrų misijų draugijų, kurios laiko seminarijas misijonoriams auklėti ir renka pinigus misijoms šelpti. Tam tikri laikraščiai ir kitokie leidiniai žadina interesavimąsi misijomis plačioje visuomenėje. Įsteigta apie 30 naujų seminarijų misijonoriams rengti.

Stabdė misijų darbą priešingi vieni kitiems koloninių valstybių reikalai. Koloninės valstybės tiktai savo pavaldiniams teleisdavo steigti misijas savo kolonijose, todėl vietiniai gyventojai galėjo žiūrėti į misijonorius kaip į tų valstybių politikos agentus. Tiktai viena Anglija nedarė jokių kliuvinių kitų valstybių misijonoriams. Katalikų misijoms kliudė protestantų misijų atsiradimas visur tenai, kur misijonoriams nebuvo gyvybės pavojaus. Europiečių, dažnai žmonių be tikėjimo, pavyzdis irgi nepalaikė misijų pasisekimo. Todėl ir katalikų tikėjimas ne taip greitai plečiasi, kaip tai seniau būdavo. Katechumenams reikia ilgesnio prirengimo. Betgi ir dabar misijų pasisekimas ne mažas. XIX amžiuje įsteigta 166 nauji misijų apskričiai, per paskutinius 50 metų pakrikštyta 8 milijonai pagonių, buvo apie 1 milijoną katechumenų (iki 1907). Misijose svarbią vietą užima mokykla. Joje daugiausiai darbuojasi moterys vienuolės. Šalia Bažnyčios statoma mokykla, ligoninė, namai apleistiems vaikams auginti. Misijose daugiausiai darbuojasi vienuoliai europiečiai, vietinių kunigų neužtenka. Žymiausios misijų seminarijos buvo Paryžiuje (1293 misijonoriai 1904 m.), Liono (įsteigta 1822 m., 1906 m. turėjo įplaukų misijoms 6,5 mil. frankų), Leopoldo draugija Austrijoje, šv. Pranciškaus Ksavero Vokietijoje.

Misijos labai nukentėjo per paskutinį didįjį karą. Daug vokiečių misijonorių buvo pašalinta iš kraštų, atitekusių antantai.

Europoje.

Balkanų pusiasalyje XIX amžiuje valstybių santykiai atsimainė, susilpnėjus Turkijai atgavo nepriklausomybę krikščionių tautos (1829 Graikija, 1878 Serbija, Bulgarija, Rumunija) Bosnija

ir Hercogovina atiduota Austrijai). Kraštuose, palikusiuose Turkijos valdžioje, paskelbta tikėjimo laisvė. Balkanų pusiasalio kraštuose įsteigta katalikų Bažnyčios hierarchija. Romoje įsteigtos tam tikros seminarijos kunigams rengti rytų šalims. Trukdė čionai misijų plitimą galinga Rusijos įtaka. Prieš karą Balkanų pusiasalyje buvo apie 700,000 katalikų, daugiausia Bosnijoje ir Hercogovinoje.

Azijoje.

Azija savo didumu ir gyventojų skaičiumi užima pirmąją vietą tarp visų pasaulio dalių. Iš Azijos patekėjo krikščionių tikėjimas, ir vakarinė jos dalis kitą kartą visa buvo priėmusi krikščionių tikėjimą. Bet Nestorijaus, Eutikio ir monoteletų herezijos atitraukė daugumą Azijos krikščionių nuo katalikų Bažnyčios. Paskui arabai ir turkai, užkariavę Mažąją Aziją, primetė krikščionių tautoms Magometo mokslą. Dabar vakarinėje Azijos dalyje gyvena krikščionys monofizitai ir monoteletai, susimaišę su magometonais, o visa rytinė Azijos pusė tebėra pagonystėje.

Visuotiniame Florencijos susirinkime mėginta Azijos heretikus suvienyti su katalikų Bažnyčia, ir tie mėginimai iš dalies pavyko. Bet ypatingai devynioliktajame amžiuje vyko katalikų misijonorių darbavimasis tarp Azijos krikščionių. Kartais ištisos jų apylinkės su savo vyskupais ir kunigais prisijungdavo prie katalikų Bažnyčios. 1904 m. apie 50,000 Kurdistano nestorijonų susijungė su katalikų Bažnyčia. Svarbų darbą atlieka mokyklos, ir jų daugybę laiko misijonoriai visoje Mažojoje Azijoje.

P i l y p i n ų s a l o s ilgą laiką buvo Ispanijos valdomos, ir Ispanijos misijonoriai daugumą tų salų gyventojų apšvietė Kristaus mokslu. Katalikų skaičius XIX amžiuje pakilo nuo 2,5 milijono iki 6,8 mil. (naujai įtikėjusių apie 1 mil.). Darbavosi daugiausia vienuoliai ispanai. Suvienytos Amerikos Valstijos, 1904 m. užėmusios tas salas, išvarė visus kunigus ispanus, todėl labai trūko kunigų. Protestantai pasėjo nesutikimų tarp pačių katalikų.

P r i e š a k i n ė I n d i j a priskaitoma prie turtingiausių Azijos kraštų, ir pačios vakarų Indijos gyventojų skaičius siekia 315

milijonų. Seniau Indija priklausė portugalams, bet aštuonioliktojo šimtmečio pabaigoje ir devynioliktojo pradžioje užėmė ją anglai. Devynioliktajame amžiuje katalikų skaičius Indijoje padidėjo 5 kartus, jų yra apie 2,6 mil. (1908 m.). Gražiai darbuojasi ne tiktai europiečiai vienuoliai, bet taip pat apie 15 vietinių kongregacijų.

Užpakalinėje Indijoje (Siame, Aname) misijonorių darbą trukdė nuolatiniai karai. Aname iki 1857 m. buvo nužudyta 77 misijonoriai su daugybe įtikėjusių to krašto gyventojų. Anglai ir prancūzai, užėmę dalį tų kraštų, sustabdė karus. Misijos geriau galėjo veikti. Dabar katalikų priskaitoma tuose kraštuose apie 1 milijoną.

Japonija tiktai nuo 1858 m. teatidarė europiečiams įžengimą į savo kraštą. Atvykusieji misijonoriai krašto viduje atrado krikščionių, kurie be kunigų ir bažnyčių išlaikė katalikų tikėjimą nuolatiniuose persekiojimuose. Užėjus vėl naujam persekiojimui žuvo daug katalikų. Pagaliau 1884 m. pripažinta krikščionių tikėjimui laisvė. Misijų pasisekimas Japonijoje lig šiol nedidelis. Daug kliudė protestantų ir stačiatikių misijos, dar labiau japonų pasidavimas materialinei vien Europos kultūrai. Katalikų Japonijoje skaitoma apie 72,000. Korejoje priskaitoma apie 76,000.

Per 100 metų (iki 1820) trukęs smarkus katalikų persekiojimas sunaikino Kinuose misijas, bet negalėjo sulaužyti krikščionių drąsos. Katalikų tikėjimas, nors per tiek amžių smarkiai persekiojamas, įleido gilias šaknis. 1858 ir 1860 metų sutartys atidarė krikščionių misijonoriams laisvą įžengimą į Kinų valstybę. Bet kiniečių neapykanta sukurstydavo tamsias minias, ir ne kartą ginkluotos gaujos sunaikindavo misionorių ilgo darbo vaisius. Misijonorių veikimą Kinuose labai trukdo neapykanta, su kuria kiniečiai žiūri į visus svetimtaučius. Daug blogo padarė katalikų misijoms Kinuose 1900 metų maištas, kada liko sugriauta daug bažnyčių ir išžudyta daug katalikų. Katalikų skaičius Kinuose išneša pusantro milijono (viso labo Kynų gyventojų 428 milijonų), misijų mokyklų yra apie 5.000 ir $^1/_2$ milijono katechumenų.

Katalikų visoje Azijoje skaitoma apie 12 mil.

Afrikoje.

Mūsų laikais yra Afrikoje ši katalikų bažnytinė hierarchija: Aleksandrijoje lotyniškas patriarchas ir Ispanijos, Portugalijos ir Francijos kolonijose 15 lotyniškųjų vyskupų. Prie popiežiaus Leono XIII Aigipto koptų dalis susivienijo su katalikų Bažnyčia. Turi jie savo atskirą patriarchą, kurio valdžioje yra du koptu vyskupu. Vidurinė ir pietinė Afrika, gyvenama laukinių tautų, negrų, hotentotų ir bušmenų, ir lig šiol mažai tebuvo žinoma Europos tautoms. Tiktai devynioliktajame amžiuje Afrika buvo geriau ištirta. Daugumas jos žemių dabar priklauso įvairioms Europos valstybėms, ir visose jose atliekamos misijos tarp pagonių. Katalikų misijos Afrikoje padalytos į apaštališkus vikarijatus ir prefektūras. Didelis laukas užimtas dirbti, ir gausiai beriama Evangelijos sėkla. Arti milijono Afrikos gyventojų lig šiol jau yra priėmę katalikų tikėjimą. Daug pasidarbavo misijoms kardinolas Lavigerie. Ilgą laiką kovodamas pagaliau sustabdė prekybą negrais, kurie buvo gaudomi ir pardavinėjami į nelaisvę į Ameriką. Misijų darbą labai trukdo nesveikas europiečiams Afrikos oras, laukinis daugelio Afrikos tautų būdas ir magometonų fanatizmas, taip pat ir atsiradusios visur Afrikoje protestantų misijos. Visoje Afrikoje katalikų skaitoma 3,2 mil. Viso labo gyventojų Afrikoje 180 milijonų.

Amerikoje.

Vidurinė ir pietinė Amerika nuo pat tų kraštų atradimo buvo užimta ispanų ir nuo jų gavo Evangelijos šviesą. Dabar beveik visi tų kraštų gyventojai yra katalikai, nors beveik visur yra dar indijonų pagonių. Pietų Amerikoje viso labo pagonių liko iki 1,5 miliono, daugiausia Brazilijoje. Beveik visą pietų Patagoniją atvedė į katalikų tikėjimą salezijonai. Misijų darbą labai kliudo nuolatinės revoliucijos pietų Amerikos respublikose ir įsigalėjimas jose masonų.

Vėliau, negu pietinė Amerika, tepaliko žinoma Europos tautoms žieminė jos dalis. Pirmi tenai pradėjo lankytis ir gyventi anglai, kurie, atėmę nuo vietinių gyventojų žemę, įsisteigė tenai savo kolonijų. Anglijos kolonijose, vadinamose Kanada, indijonų

pagonių beliko apie 50.000 (1901 m.). Dar liūdnesnis buvo likimas indijonų Suvienytose Amerikos Valstijose. Ateiviai atėmė iš vietinių gyventojų žemes. Indijonai traukėsi vis toliau į vakarus. Beliko jų apie $1/4$ milijono. Trečioji jų dalis dabar išpažįsta katalikų tikėjimą. Be to, pietiniuose štatuose yra apie 8 milijonus negrų. Prieš 1865 m. jų savininkai draudė jiems priimti katalikų tikėjimą. Įgijus negrams laisvę, patraukė į savo pusę daug negrų įsigalėję anabaptistai ir metodistai. Tiktai paskutiniuoju laiku veikliau ėmė darbuotis tarp negrų anglų katalikų misinė draugija ir atvedė į katalikų Bažnyčią apie 150.000 negrų. Užsilikę kur-ne-kur žiemių Amerikos vietiniai gyventojai lig šiol tebėra pagonys, ir tiktai ne labai seniai įvestos tarp jų katalikų misijos.

Katalikų skaičius visoje Amerikoje išneša apie 77 mil. Viso labo gyventojų Amerikoje apie 163 milijonus.

Australijoje.

Visa Australija, Naujoji Zelandija ir daugumas aplinkinių salų priklauso Anglijai, todėl gyventojų daugumas tenai protestantai. Vietiniai gyventojai baigia žūti dėl ligų ir priespaudos. Baigiantis XVIII amžiui Australija buvo išsiuntimo vieta nusikaltėliams, katalikų tenai 1820 m. tebuvo 2000. Viešpatavo turtinga anglikonų bažnyčia, katalikai kunigai nebuvo įleidžiami. Nusikaltėlius katalikus su pagaliais varydavo į protestantų pamaldas. Bet paskui, įvykus tikėjimo laisvei, gražiai pražydo katalikų misijos, ir dabar katalikų Australijoje priskaitoma daugiau kaip 1 milijonas. Okeanijos salose yra dar katalikų apie $3/4$ milijono. Katalikų hierarchija teužvesta Australijoje ir Zelandijos saloje. Kitose salose atliekamos misijos. Viso labo gyventojų Australijoje 5.680.000.

Vidujinis Bažnyčios gyvenimas.

Laiko obalsiai.

Mūsų laikais Bažnyčios priešininkai atmeta ne pavienius Kristaus mokslo dogmatus, bet pamatinius jo dėsnius,

patį tikėjimą į Dievą ir žmogaus dvasiškumą. Visuose kraštuose susidarė organizacijų, kurios stengiasi pašalinti iš tautų gyvenimo krikščionystės dėsnius. Daugeliui žmonių atsitraukus nuo apreikšto tikėjimo, susilpnėjo idealizmo atjautimas, įsigalėjo ma-

Popiežius Leonas XIII.

terialistiškas gyvenimo supratimas. Žmonės be tikėjimo, mažiau bebrangindami aukštesnes dvasios vertybes, visas savo pastangas labiau nukreipia į materialių gerybių įgijimą. Dėl to paaštrėjo luomų kova, kuri įstūmė Europos visuomenę į nuolatinių revoliucijų padėtį. Joje vadovavimą paėmė socialdemokratai.

Toms mūsų amžiaus klaidoms atitaisyti paskelbė programą popiežius Leonas XIII. Ne luomų kova, bet visų luomų sude-

rinimas teisybės ir meilės pagrindais, krikščioniškai-demokratiškas veikimas turi grąžinti žmonijai ramybę. Savo enciklikose apie darbininkų būvio pagerinimą, valdovų ir pavaldinių pareigas, krikščionišką valstybės sutvarkymą, tikrąją laisvę, moterystės šventumą Leonas XIII išaiškino svarbiuosius laiko klausimus. Mokslui pakelti ir rimtam gyvenimo supratimui palaikyti patarė aukštesnėse mokyklose labiau užsiimti krikščioniškąja filosofija. Palengvino istorijos tyrinėjimus, atidarydamas visiems laisvą priėjimą į turtingus Vatikano archivus. Platino Jėzaus Širdies ir Šventosios Šeimynos garbinimą, atnaujino šv. Pranciškaus trečiąjį įstatą ir tuo sužadino gyvesnį religingumą.

Mokslas.

Mokslo plėtojimasis katalikų tarpe po francūzų revoliucijos buvo sutrukdytas. Bažnyčia neteko savų mokyklų, universitetus į savo žinią paėmė valstybė. Mokslu lig šiol daugiausiai užsiimdavo vienuoliai. Jis turėjo nukentėti, kada daugumas vienuolynų buvo panaikintas, jų turtai atimti. Bet palengva mokslas ėmė gautis, iš naujo gražiai pražydo, labiausiai po Vatikano susirinkimo. Atgijo filosofija. Laiko dvasia pakreipė teologijos mokslą į apologetikos pusę. Stengiamasi proto, mokslo įrodymais išaiškinti Dievo apreiškimo reikalingumą ir kitus pamatinius tikėjimo dogmatus. Pakilo taip pat praeities tyrinėjimai. Mokslui palaikyti labai padėjo steigimas tam tikrų laikraščių. Įsikūrė mokslui auklėti tam tikrų draugijų: Vokietijoje Görreso draugija (1876), Austrijoje Leono (1892). Mokyti visų kraštų katalikai ėmė daryti savo susivažiavimus.

Mokslui tarnauja aukštosios mokyklos—universitetai. Po francūzų revoliucijos beveik visuose kraštuose universitetai virto valstybės įstaigomis, Bažnyčios įtaka juose sumažėjo. Universitetuose susisuka gūžtas dažnai tikėjimo priešininkai. Katalikai mokslui plėtoti ėmė steigti privatinius savo universitetus. Pradžią padarė Belgijos vyskupai, įsteigdami katalikišką universitetą Lövene (1834). Paskui panašų universitetą įsteigė Kanados katalikai Lavale (1852), Irlandijos katalikai Dubline (1852),

Francijos katalikai Poitiers (1875), Lille (1876), Angerse (1877), Paryžiuje, Lione, Tulūzoje, Amerikos Suvienytų Valstijų katalikai Vašingtone (1889) ir kitur, Šveicarijos katalikai Friburge (1889), Italijos katalikai Milane, Lenkijos Liubline ir t. t. Vokietijos katalikai savo universitetui steigti negalėjo gauti vyriausybės leidimo. Dabar pati A merika turi keliolika katalikiškų universitetų.

Vienuolynai.

Aštuonioliktajame ir devynioliktajame amžiuje vienuolynų daug buvo panaikinta. Devynioliktajame amžiuje jie vėl iš naujo atgijo ir susilaukė lig šiol nematyto išsiplėtojimo. Ne tiktai atgijo vienuolynai, buvusieji prieš revoliuciją, bet įsteigta daug ir naujų vienuolių draugijų—kongregacijų. Francijoje 1789 m. moterų vienuolių buvo 37.000, gi 1901 m. jų buvo 183.901. Naujų kongregacijų XIX amžiuje įsteigta apie 400, daugiausia Francijoje.

Drausmė ir papročiai.

Vienuolynams netekus turtų, pragaišo tiek bloga dariusieji komenduoti vienuolynų viršininkai. Iš Bažnyčios atėmus turtus, pranyko paprotis, kad keletą vietų užimtų vienas kunigas. Bajorų sūnūs be pašaukimo nustojo veržtis į kunigus.

Drausmė suminkštėjo. Viešas bausmių vartojimas pasidarė labai retas. Pasninkai žymiai buvo sumažinti. Tautoms einant lenktynių ekonomijos gyvenime, kad katalikai, turėdami daugiau šventų dienų, nepasiliktų protestantų užpakalyje, sumažintas švenčių skaičius. Žymu aiškus dvasios gyvenimo sustiprėjimas. Dažniau priimami sakramentai, labiau rūpinamasi bažnyčių statymu ir puošimu, uoliai dalyvaujama misijose, rekolekcijose, daug atsiranda pašaukimų į vienuolynus, daug aukų labdarybės tikslams. Matyti didelis tautų prisirišimas prie savo tikėjimo, ir pasauliniai asmenys dalyvauja Bažnyčios teisių gynime.

Žmonija tikybos atžvilgiu.

1928 metais katalikų Bažnyčia visame pasaulyje turėjo 1187 vyskupijas, 222 apaštališkų vikarijatų ir 94 apaštališkas prefektūras.

Tame skaičiuje rytų apeigų vyskupiju buvo 92, visos kitos buvo lotyniškosios. Tikėjimo atžvilgiu žmonija 1918 m. taip buvo pasidalijusi:

Katalikų 270 mil.
Protestantų 167 mil.
Stačiatikių 109 mil.
Kitų rytinių krikščionių 7 mil.
Žydų 11 mil.
Magometonų 202 mil.
Braminų 210 mil.
Senųjų Indijos išpažinimų 12 mil.
Budistų 120 mil.
Konfucijaus tikėjimo 235 mil.
Stabų garbintojų ir kitoniškų pagonių 149 mil.

Lietuvoje 1923 m. surašinėjimas rodo tokį gyventojų sąstatą tikybomis: katalikų 1,739.393 (85,72$^{0}/_{0}$)), izraelitų 155.125 (7,65$^{0}/_{0}$), liuteronų 66.578 (3,28$^{0}/$), reformatų 10.678 (0,53$^{0}/_{c}$), stačiatikių su sentikiais 55.067 (2,72$^{0}/_{0}$).

Užbaiga.

Bažnyčia tai Dievo karalystė ant žemės. Vesdama žmoniją prie Kristaus nurodyto tikslo, ji kovoja su tuo, kas kliudo tą tikslą pasiekti. Bažnyčios visa praeitis tai nuolatinė kova su paklydimais, blogais papročiais, su tuo, kas yra bloga šiame pasaulyje. Kovodama Bažnyčia augo, plėtojosi, stiprėjo, aiškino labiau tas Kristaus mokslo tiesas, kurioms buvo prieštaraujama, surasdavo vis naujų priemonių dorai stiprinti, gyvenimui tobulinti. Taip kovodama, iš menkos pradžios išaugo į didelę, galingą įstaigą, kuri permainė pasaulio išvaizdą. Kaip Kristus perėjo per pasaulį, gera darydamas, taip ir jo Bažnyčia eina per žmoniją, gera darydama. Bažnyčios greitas išsiplėtimas, įgijimas visuotinio pritarimo, jos tvermė kovose, išsilaikymas tiek amžių, jos naudinga įtaka žmonijos gyvenime rodo, jog ji turi didesnę negu žmonių galybę, jog ji tikrai Dievo karalystė tarp žmonių. Kada valstybės griūva, atgyvenusios savo amžių, filosofų sistematai pasenę mainosi, pasaulėžiūros keičiasi, Bažnyčia pati tvirtai stovi nepakrutinama kaip uola, žibanti nesimainančios tiesos

skaistumu, visados jauna, pilna nesenstančios gyvybės ir tą gyvybę sugeba žmonių visuomenei įkvėpti.

Bažnyčios istorija tai galerija paveikslų, kuriuose matome daugybę žmonių aukštos doros, kilnios dvasios, gilaus mokslo, pasiaukojimo karžygių, kurie pramynė žmonijai naujus tobulesnio gyvenimo kelius. Bažnyčios rūmui pamatus dėjo apaštalai, savo gyvybę aukodami Kristaus mokslo tiesai patvirtinti. Paskui juos sekė daugybė kankintinių, savo krauju iškovojusių Bažnyčiai teisę gyvuoti ir laisvai veikti. Žmonės įvairaus luomo, pašaukimo, palinkimų atrasdavo Bažnyčioje savo idealų pilną patenkinimą. Nė viena kita žmonių draugija nepaskleidė žmonėse tiek idealizmo, nesužadino tiek pasiaukojimo, gerų darbų, kaip katalikų Bažnyčia. Bažnyčios gyvenimą tvarko jos vyriausybė, bet ji palieka daug iniciatyvos privatiniams asmenims. Šventieji Benediktas, Bernardas, Pranciškus Asyžietis, Ignacas Loyola, Vincentas Paulietis ir daug kitų privačių asmenų įvykino dideles reformas. Taigi kiekvienas katalikas turi daug galimumo prisidėti prie Dievo karalystės kūrimo žemėje.

Kristaus mokslas veikia Bažnyčioje per žmones, kurie įneša į jos veikimą savo silpnumų, netobulumų, paklydimų. Jei Bažnyčia būtų buvusi tik žmonių įstaiga, tai dėl žmonių silpnumų ir paklydimų seniai būtų sugriuvusi, kaip sugriuvo kitos žmonių įstaigos. O jeigu tie žmonių netobulumai nesugriauna Bažnyčios, tai tame naujas jos dieviškos galybės įrodymas.

Sunkų bandymą pergyvena Bažnyčia mūsų laikais. Visos, regis, pasaulio galybės susibūrė prieš Bažnyčią, skelbdamos jai galą. Daugelis Bažnyčios sūnų nuo jos atsigręžė, tikėjimas tautose lyg atvėso. Bet nusiminti nereikia. Bažnyčia pergyveno ne vieną panašią audrą, palaidojo ne vieną galingą savo priešininką, skelbusį jai pražūtį. Kenčiame mažiau, negu pirmųjų amžių krikščionys, dora stovi aukščiau negu kai kuriais kitais amžiais. Kristaus mokslo turinys giliau katalikų suprantamas, vidujinis gyvenimas tvirtesnis. Bažnyčia ir dabar garbingai neša Kristaus mokslo vėliavą pažangos keliu. Galime pasitikėti, jog ir šią smarkią audrą išlaikys Bažnyčia, įsisiūbavusios materializmo vilnys neapvers jos laivo, ir dar kartą pasirodys tikrumas Kristaus žodžių apie Bažnyčią:

pragaro galybės jos neįveiks.

Paveikslų sąrašas.

TURINYS.

VIDURINIAI AMŽIAI.

Pirmoji dalis.

Antroji dalis.

NAUJIEJI AMŽIAI.

Pirmoji dalis.

Antroji dalis.

